magazin istoric

SERIE NOUĂ — IUNIE 1992

magazin istoric

SERIE NOUĂ

Revistă de cultură istorică
Anul XXVI — nr. 6 (303)
iunie 1992

Director — redactor şef
CRISTIAN POPIŞTEANU

Bucureşti, strada Ministerului, nr. 2, parter — Sectorul 1, Oficiul poştal nr. 1, Căsuţa poştală 1-702, Cod 70100, Telefon: 15.02.00., interioare 406, 917.

ECHIPA REDACŢIONALĂ

Secretar general de redacţie: Ioana Ursu

Redactori: Florentina Dolghin (responsabil de număr), Ioan Lăcustă, Dorin Matei, Marian Ştefan

Secretar de redacţie: Theodor Lianos

Macheta artistică: Radu Ion Popescu

Corectura: Georgeta Apreotesei, Constanţa Avram

Dactilo: Floarea Dragne, Tudora Petre

Editura Presa Naţională S.A., director ing. Stan Pelteacu; director economic Ion Ciucescu. Revistă tipărită la R.A.I. — Imprimeria „Coresi" — Bucureşti, în secţiile fotoculegere, offset şi legătorie

Cartea dumneavoastră de istorie în fiecare lună

SUMAR

Ştefan cel Mare în pomenirea poporului: N. Iorga 2
Apărător al porţii Creştinătăţii: Virgil Cândea 3
Sfinţi ai Bisericii ortodoxe — Ştefan cel Mare şi Daniil Sihastrul: Pimen Suceveanul 6
Titulescu printre ai săi: Adrian Năstase 10
1945. Din vremea calvarului 11
Tîrguri, oraşe şi cetăţi dintre Prut şi Nistru: Constantin C. Giurescu 15
Românii şi francmasoneria: Dan Berindei 18
Ziua eroilor României: Ilie Schipor 23
Oradea secolului XVI: Gh. Sebestyén 24
Evul mediu masculin: Georges Duby 26
1924. Negocieri româno-sovietice privind Basarabia 31
Din istoria S.S.I.: Cristian Troncotă 33
Bibliotecar la Palatul Regal: G.T. Kirileanu 38
Scene de viaţă bănăţeană: Pavel Rotariu 43
Mărturii din anii dictaturii: Adrian Brudariu 45
Dacă Stalin ar fi murit... în aprilie 1947: C. Popişteanu 49
Kadar, inchizitor şi călău: François Fejtö 55
1900. Afacerea Hallier: Marian Ştefan 59
Elena Lupescu şi serviciul ei de informaţii 62
Scrisoare din Israel: Liviu Rotman 69
6 iunie 1944. Debarcarea: Alan D. Wiener; Eddy Florentin 70
Italia, 1944. Rezerve de curaj la San Vittore: Indro Montanelli 77
Iubiri celebre. Laura şi Petrarca: Dominique Saint-Alban 81
Hitler şi holocaustul ţiganilor: Christian Bernadac 83
În Bucureşti, acum 50 ani 90
• **Concurs** Magazin istoric **25 din 25. Răspunsurile la întrebări...30** • **Cărţi sosite la redacţie...58** • **Rebus istoric...89** • **Dialog cu cititorii** 94

N. IORGA —

ŞTEFAN CEL MARE

ÎN POMENIREA POPORULUI

Poporul era întrebat deci şi el despre Ştefan Vodă, după ce vorbiseră despre dînsul însemnările cărturarilor mai apropiaţi de dînsul. Ţeranul din munţi şi văi, din păduri şi de pe malul apelor nu ştia nici ziua luptelor, nici anii şi nici veacul, căci mai marii lui cuprind mai multe veacuri, nesfîrşit de multe, cu trupul lor de uriaş; el nu ştia nici numele boierilor, sfetnicilor, doamnelor şi iubitelor care nu luaseră loc lîngă dînsul înaintea lumii; el nu putea să deosebească o luptă de alta, ba nici un duşman de celălalt; el nu văzuse nici un hrisov de la marele judecător, nu ajungea să-şi însemne nici una din datinele la începutul cărora stătuse voinţa lui; nu cetise măcar una din pisaniile ce stăteau în fruntea bisericilor durate în cei patruzeci şi şapte de ani de domnie.

El ştia atît, în marea lui nenorocire şi în adîncul lui întuneric, pînă la care ajungea însă, cu mîngîiere şi făgăduieli, o rază bună din acel veac mare, că neamul său a dat cîndva — deunăzi, peste trei sute de ani sau cu o mie de alţii în urmă — un om minunat, un sfînt cum nu mai poate răsări altul: el era izvorul a toată vitejia, el era fîntîna tuturor dreptăţilor, el era marea bunătăţilor. Pămîntul Moldovei nu fusese al lui numai atunci cînd oamenii de demult îl putuse vedea; el rămăsese al lui în vecii vecilor, cu toţi oamenii ce se îngropau pe rînd şi, în clipe grele, suspinul şi rugăciunea se suiau la dînsul ca la Dumnezeu: „Săracul Ştefan Vodă, unde-i să vadă?!"

Poporul, înaintea căruia stătuseră largi deschise uşile lui, îl chemase la dînsul prin povestea lui iubitoare, care născocea înlocuind adevărul de care n-avea nici o ştiinţă [...] Scările acelea tăiate în stîncă au fost făcute pentru dînsul, care căuta vîrful muntelui. Colo la Voroneţul din Bucovina, la Dobrovăţul din Vaslui, a stat el la uşa sihastrului ce se ruga pentru toţi oamenii şi de la care voia sfatul cel mai bun ca să mîntuie ţara, ai cărei apărători pieriseră: sihastrul l-a primit în chilie, i-a dat învăţătura dorită şi i-a arătat prin luminile minunate ce se iveau pe paltinii pădurii în ce loc trebuie să se ridice mănăstirea de mulţămită [...]

Tot ce a fost pe acest pămînt se topeşte în lumina lui.

Se ştie că el a murit şi că pe mormîntul lui a ars trei zile şi trei nopţi o lumină pe care n-o aprinsese nimeni. Dar moartea nu i-a luat simţirea şi, cînd neamul lui sufere, strămoşul plînge în mormîntul său. Plînge, căci nu se poate mişca, dînd la o parte povara grea a marmurii albe. Dar odată şi odată el va învinge prin puterea strașnică a durerii sale nemărginite. Întîi sabia-i va răsări din groapă, floare de oţel, vestind „războiul cel mare", care va da dreptate neamului românesc. Apoi, însuşi va ieşi în vederea duşmanilor îngroziţi, călare, înarmat, săgetînd ucigător din ochii săi strașnici, limpeziţi de ceaţa morţii îndelungate. Oastea lui va fi el. Şi sîngele se va sui pînă la coamele cailor şi poporul lui Ştefan cel Mare va avea atunci pretutindeni pace şi fericire. Iar el se va culca iarăşi în mormîntul lui de la Putna, dormind acum cu drepţii. (Istoria lui Ştefan cel Mare povestită neamului românesc, *1904*)

Suveranul cărula Biserica îi va recunoaşte în curînd sacralitatea personalităţii şi faptelor a fost supus, mai mult decît alţi voievozi români, necruţătorului examen al istoriei. Caracterul de excepţie al omului politic, strategului, diplomatului şi ctitorului nu poate fi corect apreciat decît în raport cu epoca aspră în care i-a fost dat să domnească. Tot ce a întreprins Ştefan cel Mare, acte de guvernare, relaţii externe, creaţii culturale poartă în filigran pecetea unor vremuri de instabilitate şi primejdie.

APĂRĂTOR AL PORŢII CREŞTINĂTĂŢII

VIRGIL CÂNDEA

Ştefan şi-a început domnia într-o Moldovă slăbită de înaintaşi fără însuşirile cerute de înaltele lor răspunderi, cu o singură excepţie: tatăl său, Bogdan al II-lea. Între 1432 (moartea lui Alexandru cel Bun) şi 1457 cînd vine la tron Ştefan, deci în numai 25 de ani, se perindaseră la cîrmuirea ţării nu mai puţin de opt voievozi: Iliaş, Ştefan al II-lea, Roman al II-lea, poate enigmaticul Ciubăr vodă, Alexăndrel, Bogdan cel amintit şi Petru Aron. Unii din ei au domnit de două-trei ori, dar mai toţi pentru perioade scurte, de numai cîteva luni, plătindu-şi guvernările neînsemnate, fără împliniri temeinice, cu compromisuri faţă de puterile străine, lupte fratricide şi secătuirea ţării.

În asemenea condiţii, integritatea şi chiar fiinţa Moldovei erau ameninţate. În 1437, Iliaş-Vodă, fiul lui Alexandru cel Bun, ceda Poloniei „Ţara Şepeniţului... cu cetăţile... Hotinul, Teţina şi Hmielovul" ocupate efectiv de trupele regelui în 1444. În 1448 Petru al II-lea cedează Ungariei cetatea Chilia. Tătarii năvălesc în 1439 şi 1440, arzînd oraşele Vaslui şi Bîrlad, iar polonezii intervin cu armată în 1449 şi 1451 pentru a-l înscăuna — fără succes — pe Alexăndrel. Pier, asasinaţi de rude apropiate sau de rivali, Iliaş (ucis de fratele său Ştefan în 1444), Ştefan (ucis de nepotul său Roman trei ani mai tîrziu), Bogdan (ucis de Petru Aron în 1451). Nu se ctitoresc în aceşti ani de frămîntări şi nesiguranţă mănăstiri sau biserici.

Aşadar, unei Moldove umilite şi dezolate de nevrednicii urmaşi ai lui Alexandru cel Bun era chemat să-i redea demnitate, putere şi strălucire cel ce va fi, cum frumos l-a portretizat Nicolae Iorga, un „domn adevărat, viteaz, cuminte şi iubitor de ţară şi de neam, din clipa dintîi pînă în cea din urmă", voievodul în care „găsise poporul român cea mai curată şi mai deplină icoană a sufletului său: cinstit şi harnic, răbdător fără să uite şi viteaz fără cruzime, straşnic în mînie şi senin în iertare, răspicat şi cu măsură în grai, gospodar şi iubitor al lucrărilor frumoase, fără nici o trufie în faptele sale, care i se par că vin printr-însul de aiurea şi de mai sus".

Despre puţini suverani români sau europeni contemporani cu Ştefan se putea spune cu atîta dreptate: „domn adevărat". Din Apusul Europei şi pînă în ţările vecine Moldovei, monarhia era, în ce priveşte temeiurile ei spirituale, în criză. Trecuseră timpurile în care suveranii — regi, principi, duci — împlineau cu convingere şi disciplină misiunea divină încredinţată castei cavalerilor de a asigura justiţia, ordinea, prosperitatea şi apărarea statelor pe care le guvernau. Încă de la începutul secolului XIV, monarhii europeni abdicaseră de la îndatoririle lor sacre, se răsculaseră împotriva autorităţilor spirituale, îşi foloseau puterea pe plan intern pentru dominarea Bisericii, aristocraţiei şi supuşilor mărunţi — ţărani sau meşteşugari —, iar în afara hotarelor pentru cuceriri, jafuri şi acţiuni de prestigiu politic. Idealul realizării unei justiţii sociale superioare întemeiată pe raporturi de credinţă *(fides,* de unde *feudal)* fusese înlocuit cu ambiţia gloriei personale şi cupiditatea, lupta pentru teritorii şi resurse. Urmaşii lui Alexandru cel Bun — ca şi, în Ţara Românească, ai lui Mircea cel Bătrîn — ilustrează această deteriorare a demnităţii monarhice la fel de bine ca Filip al IV-lea cel Frumos în Franţa, ca regii Ungariei şi ai Poloniei.

Prin Ştefan revenea la cîrma societăţii româneşti omul de stat integru (în sensul de întreg, desăvîrşit), conştient de datoriile sale pe toate planurile vieţii — politic şi militar, spiritual şi cultural. El nu comandă numai bătăliile, ci luptă efectiv alături de ostaşii săi şi este lovit greu în ele, suferind de pe urma răni-

lor pînă la sfîrșitul vieții, grăbit, cum se știe, tocmai de aceste răni. El nu se bizuie doar pe forța armelor, sau pe numărul ostașilor: arta militară (strategia, tactica) explică cele mai multe din biruințele sale asupra unor armate cu efective superioare, după cum subliniază generalul Radu Rosetti în atentele sale analize asupra bătăliilor lui Ștefan (*Istoria artei militare a românilor pînă la mijlocul veacului al XVII-lea*, București, 1947). A fost, atunci, arată istoricul amintit, „apogeul concepției militare românești, înfățișată sub Ștefan cel Mare... Aplicația principiilor politice, strategice și tactice... nu a dat rezultate atît de însemnate nici unui alt român ca lui Ștefan, despărțit de toți ceilalți conducători militari din trecutul nostru prin întreaga distanță, care desparte pe un artist de un simplu meseriaș". Concludente sînt, în acest sens, mărturiile cronicarilor otomani contemporani, ca Așikpașa-zade Ahmed care, în *Cronicile casei otomane*, consemnează nu numai victorii ale lui Ștefan („el frînse arcul lui Suleiman-bei", la Podul Înalt, 1475), dar deopotrivă măiestria și curajul lui: „Chiar și cu Mehmed sultanul el s-a măsurat" (la Războieni, în 1476); „oastea i s-a sfărîmat, dar bine a luptat".

Având aceste calități recunoscute și temute de adversari, Ștefan nu și-a limitat opera de apărare a statului la acțiunile militare. Diplomația a cunoscut în perioada guvernării lui cea mai intensă perioadă din istoria de pînă atunci a poporului nostru. În arhivele europene această operă este prezentă prin numeroase, clarvăzătoare și patetice, adesea, mesaje ale lui Ștefan, chemînd statele Apusului la acțiuni comune de apărare împotriva expansiunii otomane. În ele, domnul Moldovei atrăgea atenția asupra poziției geografice și avantajelor strategice ale țării sale, asupra capacităților ei militare, importante dar totuși limitate în raport cu forțele uriașe ale Imperiului otoman, asupra determinării moldovenilor de a rezista agresiunii celui mai mare stat al timpului său. El încearcă să scoată dintr-o pasivitate primejdioasă puterile europene, înfățișîndu-le consecințele prăbușirii Moldovei. „Dacă această poartă [a Creștinătății — *n.n.*] care este țara noastră va fi pierdută..., atunci toată Creștinătatea va fi în mare primejdie", scria el la 25 ianuarie 1475 „principilor creștini" ai Europei, anunțîndu-le victoria de la Podul Înalt. Nu exagera numindu-și țara „Poartă a Creștinătății".

Sultanul Baiazid al II-lea declara și el, în 1502, cînd îl chema pe hanul tătarilor din Zavoljie (de la răsărit de Volga) să-și așeze hoarda în Bugeac: „Dacă vei avea în mîna ta Moldova, atunci drumul îți va fi deschis spre toate părțile lumii".

Importanța europeană a rezistenței moldovenilor împotriva expansiunii otomane a fost recunoscută de oameni politici ai timpului, ca și de istoricii moderni. S-a spus pe bună dreptate că „în urma campaniilor din 1475 și 1476 a fost salvată independența Moldovei și, odată cu aceasta, ofensiva otomană a fost oprită pe Dunăre pentru 62 de ani. Este exact răgazul care i-a trebuit Apusului ca să realizeze mijloacele necesare pentru a rezista presiunii otomane. Se poate afirma, deci, că eforturile făcute de Moldova au contribuit la apărarea civilizației europene" (Manole Neagoe). Dar pentru viitorul țării sale, Ștefan întrevedea mai mult decît un „război lung" purtat în permanenta incertitudine a alianțelor europene. Rezerva puterilor apusene la care el făcuse apel înainte și după bătălia de la Războieni fusese pentru domnitor un amar avertisment. Lipsa de ecou a ambasadei conduse de Ioan Țamblac la Veneția în 1479, cînd avertizase că, fără ajutor militar, sau Moldova va pieri, sau „voi fi silit să mă supun necredincioșilor". I-a convins despre singura cale de urmat: restabilirea raporturilor pașnice cu Imperiul otoman.

Potrivit prescripțiilor dreptului musulman relative la relațiile dintre un stat islamic și popoarele creștine, Moldova ar fi trebuit tratată sau ca „țară a războiului" *(dar al-djihad)*, sau ca „țară supusă" *(dar al-islam)*. Mai puteau opera însă relațiile excepționale conferite de o pace răscumpărată prin tribut anual (haraci). Această condiție privilegiată fusese obținută în 1456 de Petru Aron, cu acordul divanului domnesc, „ca să nu piară țara noastră", prin firmanul acordat de sultanul Mehmed al II-lea logofătului Mihu în tabăra de la Rudnik (Serbia). Haraciul a fost achitat an de an și de Ștefan-vodă pînă în 1470 și suspendat apoi.

În 1479, presiunea Porții pe de o parte, lipsa de cooperare militară a puterilor europene pe de alta, l-au determinat pe Ștefan să revină la condiția de „aliat" al Imperiului, „prieten prietenului și dușman dușmanului" lui *(dosta dost ve düșmana düșman)*. Sînt termenii tratatului de pace *(sulhnâme)* reînnoit Moldovei de Mehmed al II-lea, descoperit de regretatul orientalist Aurel Decei și publicat cu ample comentarii în 1945. Act de realism și înțelepciune politică, desigur costisitor sub raport moral pentru biruitorul de la Podul Înalt, dar cu incalculabile consecințe pentru țara Moldovei (salvgardarea și continuitatea guvernării autonome, a instituțiilor, a activităților în toate sectoarele vieții sociale și a creației culturale timp de patru secole).

Actul politic al lui Ștefan și-a vădit importanța și pentru sud-estul european, ce a aflat în tot acest timp sprijin și refugiu în Moldova ca și în Țara Românească. În același timp, acțiunea politico-diplomatică a voievodului român era favorabilă Europei, căreia țările române i-au fost succesiv aliate, linie defensivă sau tampon împotriva otomanilor, apoi teatru de acțiuni militare

și diplomatice pentru rezolvarea Chestiunii orientale. Pacea din 1479 a fost, sub raport diplomatic, o soluție elegantă, acceptată de doi suverani care-i cunoșteau reciproc valoarea: cuceritorul Constantinopolului, biruit cu patru ani în urmă la Podul Înalt (cea mai mare înfrîngere suferită de armata otomană după căderea Bizanțului), și domnul Moldovei la capătul unei lungi și inegale confruntări armate care-l exonera de orice reproș pentru gestul făcut acum. În sfaturile de pe urmă date fiului și urmașului său Bogdan, Ștefan i-a recomandat să păstreze legătura cu turcii și nu cu „alte niamuri, căci niamul turcilor sînt mai înțelepți și mai puternici, că el nu o va putea ține țara ca dînsul".

Analiza vieții și acțiunilor lui Ștefan cel Mare din unghiul superior al realităților spirituale ne dezvăluie un om sever, care a fost în mod statornic preocupat să-și conducă țara și pe sine însuși potrivit principiilor creștine. Pentru Moldova, ca și pentru el însuși, modelele de urmat au fost căutate în tradiția Răsăritului, deși nu ignora alte forme de civilizație și cultură, iar uneori le-a folosit în propriile-i întreprinderi, ca, de pildă, elementele gotice în arhitectura monumentelor moldovenești care prin el își află expresia desăvîrșită. Această fidelitate față de o doctrină și o cale de realizare umană într-o vreme cînd se prăbușiseră atît Bizanțul, cît și statele balcanice — timp de secole braț secular al Ortodoxiei —, conferă întregii sale opere sensul unui crez și al unui program care păreau compromise prin triumful Islamului în Europa de sud-est. Iar calitatea înaltă a reușitelor lui în politică, apărare, administrație și cultură certifică adevărul viziunii după care s-a condus. Pentru occidentali a fost „atletul lui Hristos". Pentru ai săi, Ștefan cel Mare, cel Bun, cel Sfînt, denumiri pe care le întîlnim în documentele și literatura de

Steagul marelui voievod al Moldovei

În p. 3: Ștefan cel Mare într-o litografie din sec. XIX

epocă, apoi în tradiția populară. De ce?

Memoria colectivă a rămas impresionată în acest plan de spiritualitate, de moștenirea covîrșitoare a ctitoriilor voievodului, care definesc o perioadă de culme a prezenței românești în civilizația și cultura lumii. Mănăstiri și biserici exemplare, mari realizări ale unei arhitecturi originale, construite, toate, în scurtele răstimpuri dintre două bătălii sau două invazii străine. Dar și ctitorii — la fel trebuie numite — de opere de artă, manuscrise superb caligrafiate și împodobite cu miniaturi în nobila tradiție a lui Gavriil Uric din scriptoriul Mănăstirii Neamțului, broderii unice în arta Orientului creștin (cum le aprecia bizantinistul rus N.P. Kondakov în cartea sa *Monumentele artei creștine la Athos*, Petersburg, 1904), icoane sau odoare de aur și argint dăruite așezămintelor creștine din țară sau din Turcocrație. Opere reprezentative în istoria universală a artei, ca *Evangheliarul de la Humor*, icoana sfîntului Gheorghe dăruită mănăstirii Zografu (Muntele Athos), splendidele ripide (simboluri ale heruvimilor și serafimilor folosite în cult) păstrate azi la mănăstirea Sf. Ioan Evanghelistul din insula Patmos și cîte altele.

Ctitoriile lui Ștefan cel Mare ocupă un loc în istoria

(*Continuare în p. 17*)

SFINŢI ÎN ISTORIA ROMÂNILOR

Începînd din acest an, poporul nostru binecredincios pomeneşte în calendarul sfinţilor săi, la ziua de 2 iulie, amintirea a doi bărbaţi de seamă ai neamului: voievodul Ştefan cel Mare al Moldovei şi Daniil Sihastrul, duhovnicul şi sfătuitorul său. Canonizarea acestor iluştri reprezentanţi ai veacurilor XV-XVI — pe care poporul i-a cinstit încă de pe atunci cu numele de sfinţi, pentru vieţile şi faptele lor deosebite, închinate neamului şi credinţei străbune — a fost hotărîtă de Sfîntul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, la propunerea şi în urma motivaţiilor prezentate de o Comisie Sinodală, prezidată de Î.P.S. dr. Nestor Vornicescu, mitropolitul Olteniei membru de onoare al Academiei Române. Astfel, 2 iulie înscrie în Calendarul Ortodox Român pe Sfîntul Binecredinciosul voievod Ştefan cel Mare al Moldovei şi pe Sfîntul Cuvios Părintele nostru Daniil Sihastrul.

Vieţile şi faptele lor vor fi trecute în Sinaxare **(cărţi cuprinzînd vieţile sfinţilor) şi vor fi citite credincioşilor în slujbele din acea zi.**

Magazin istoric **prezent la dezbaterile amintitei Comisii Sinodale, desfăşurate la 21 ianuarie 1992 la mănăstirea Antim, din Bucureşti, oferă cititorilor în premieră — într-o versiune prescurtată — textele** Sinaxarului **referitoare la Sfinţii Ştefan cel Mare şi Daniil Sihastrul.**

Publicarea unor astfel de texte este o noutate şi pentru redacţia noastră, ştiut fiind faptul că dictatura ne interzisese referirile la Biserică şi la credinţa strămoşească. Înfruntînd opreliştile cenzurii, am publicat, totuşi, şi pînă în decembrie 1989, multe articole privind spiritualitatea creştină, valorile ortodoxiei româneşti, viaţa şi faptele unor înalţi ierarhi slujitori ai credinţei străbune şi ai intereselor naţionale. Nu am putut publica însă, sub nici o formă, articole şi studii cu tematică specific religioasă, cum sînt acestea care urmează, datorate Î.P.S. Pimen Suceveanui.

O facem acum, în dorinţa de a oferi cititorilor noştri şi altfel de pagini de evocare şi cinstire a înaintaşilor noştri, luminaţi ctitori şi apărători peste timp ai unităţii şi neatîrnării ţării, păstrători ai legii şi credinţei strămoşeşti.

BINECREDINCIOSUL VOIEVOD

ŞTEFAN CEL MARE AL MOLDOVEI

PIMEN SUCEVEANUL,
arhiepiscop al Sucevei şi Rădăuţilor

„Fericiţi cărora s-au iertat fărădelegile şi cărora s-au acoperit păcatele;
Fericit bărbatul, căruia nu-i va socoti Domnul păcatul, nici nu este în gura lui vicleşug". Psalmi *(31, 1-2)*

Unul din aceşti fericiţi, în gura căruia n-a fost vicleşug, odrăslit de pămîntul Moldovei, a fost şi măritul voievod Ştefan cel Mare, pe care poporul l-a numit şi cinstit aşa cum l-a cunoscut şi simţit în timpul celor 47 ani de domnie: *bun, mare* şi *sfînt*. Bun pentru faptele sale de milostenie şi iertarea celor greşiţi; mare pentru iscusinţa cu care a condus ţara cu dreptate, prin el Dumnezeu pedepseşte pe cei lacomi şi trădători; sfînt pentru luptele sale de apărare a întregii creştinătăţi şi pentru numărul mare de biserici şi mănăstiri pe care le-a zidit şi înzestrat cu cele necesare dăinuirilor peste veacuri.

Cronicarul Grigore Ureche ni-l înfăţişează pe Ştefan cel Mare în *Letopiseţul Ţării Moldovei*, pe cît de sintetic pe atît de cuprinzător: „Fost-au acest Ştefan Vodă un om nu mare de stat, mînios şi degrab a vărsa sînge nevinovat: de multe ori la ospeţe omora fără giudeţ.

Amintrelea era un om întreg la fire, neleneş şi lucrul său îl ştia a-l acoperi, şi unde nu gîndeai acolo îl aflai. La lucruri de războaie meşter; unde era nevoie însuşi se vîra, ca văzîndu-l ai săi, să nu îndărăpteze şi pentru aceea rar război de nu biruia. Şi unde-l biruia alţii, nu pierdea nădejdea, că ştiindu-se căzut gios, să ridica deasupra biruitorilor". Acelaşi cronicar mai consemnează şi aceasta: „Iar pre Ştefan Vodă l-au îngropat ţara cu multă jale şi plîngere în mănăstire în Putna, care era de dînsul zidită. Atîta jale era de plîngea toţi, ca după un părinte al său, că cunoştea toţi că s-au scăpat de mult bine şi de multă apărătură. Ce după moartea lui pînă astăzi îi zic sveti [sfîntul] Ştefan Vodă, nu pentru suflet, ce iaste în mîna lui Dumnezeu, că el încă au fost om cu păcate, ci pentru lucrurile lui vitejăşti, carele nimeni din domni, nici mai înainte nici după aceea le-a agiunsu"..

Cum vedem, memoria şi judecata poporului este sinceră şi dreaptă; cel mînios şi de-

grab vărsător de sînge nevinovat omorînd fără „giudeț" este plîns de toți ca pe părintele lor, numindu-l și cinstindu-l sfîntul Ștefan Vodă. Așa îl numim și cinstim și noi cei de astăzi.

Potrivit celor consemnate de cronici, acel „sînge nevinovat" era sîngele boierilor trădători de țară, potrivnici luptei sfinte a voievodului pentru apărarea hotarelor țării și a credinței străbune. Păcatul trădării acestor scopuri sfinte se pedepsește prin Lege cu pedeapsa capitală.

De aceea, cum spunea cineva cu teamă de Dumnezeu, „sfîntă i-a fost mînia lui Ștefan cel Mare pentru că sfîntă a fost și lupta sa de apărare a credinței ortodoxe și hotarelor țării". „Mîniați-vă și nu greșiți", grăiește Psalmistul. Ștefan cel Mare s-a mîniat și nu a greșit, pentru că el s-a mîniat pe cei care mîniau pe Dumnezeu prin faptele de dușmănie față de binele țării și al credinței noastre strămoșești. Marele Voievod al Moldovei a luptat, totodată, pentrù apărarea întregii creștinătăți, chemînd la luptă sfîntă prin binecunoscuta sa scrisoare circulară pe creștinii cîrmuitori ai Europei, nemaiținînd seama de confesiunea lor creștină — catolică — pentru că primejdia era comună: păgînizarea Europei. „Iar noi, spunea Ștefan, din partea noastră, făgăduim pe credința noastră creștinească, și cu jurămîntul domniei noastre, că vom sta în picioare și ne vom lupta pînă la moarte pentru legea creștinească, noi cu capul nostru".

Ștefan cel Mare a pus biruințele în luptele purtate nu pe seama iscusinții sale, ci a voii și puterii lui Dumnezeu. De aici înțelegem smerenia sa. Tocmai pentru smerenia sa Atotțiitorul i-a dat putere și înțelepciune, „har" cum spune cuvîntul sfintei Scripturi. A fost nu numai un apărător al credinței prin luptele sale cu turcii și tătarii, ci și un mărturisitor al ei, prin numărul mare de biserici ridicate cu purtarea sa de grijă, prin înzestrarea lor cu cele necesare slujbelor și traiului călugărilor care împleteau rugăciunile de zi și de noapte cu lucrul mîinilor și truda minții, făurind sfinte vase, icoane, cruci și alte obiecte pentru slujbe, broderii de mătase, în fir de aur și argint, copiind și traducînd cărți de slujbă și zidire sufletească și multe altele care, prin măiestria lor artistică, vorbesc despre zestrea noastră spirituală.

Gloriosul voievod a ctitorit biserici și mănăstiri nu numai în Moldova, ci și în Muntenia și Transilvania, mărturisind prin aceasta conștiința unității de credință și neam care-i stăpînea sufletul permanent. A zidit și la Muntele Athos, unde pericolul otoman amenința tot atît de mult ca în țara sa, Moldova. Toate aceste sfinte lăcașuri Ștefan cel Mare le înalța ca mulțumire adusă lui Dumnezeu pentru biruințele purtate în luptele cu dușmanii creștinătății, cît și pentru cinstirea și pomenirea celor căzuți în luptele cu dușmanii credinței și neamului.

Pînă astăzi, istoria românilor nu ne-a păstrat amintirea unui domnitor care să-și fi mărturisit evlavia prin atîtea ctitorii religioase prin cîte și-a dovedit-o Ștefan cel Mare. Prin acestea, el a arătat cît de mult a iubit podoaba casei lui Dumnezeu — Biserica — pentru care Dumnezeu, potrivit cuvîntului rugăciunii Bisericii, l-a sfințit. Luînd aminte și la aceasta, poporul i-a zis și l-a cinstit „Sfîntul Ștefan Vodă".

Marele Ștefan al Moldovei a fost un om al rugăciunii; el a simțit permanent nevoia să se încredințeze, el și familia sa împreună cu cei vii și cu cei morți, rugăciunilor părinților sfințiți din sfintele biserici ctitorite de el, pe care-i numea „rugătorii noștri". „Să ne cînte nouă și Doamnei Maria, cerea călugărilor și egumenului din mănăstirea Neamț, în fiecare miercuri seara un parastas, iar joi o liturghie pînă în veac, cît va sta această mănăstire".

Iată cum scria obștei mănăstirii Zograful de la Athos, unde a dăruit pentru mîntuirea sufletului său, pentru sănătatea sa trupească și pentru sufletul părinților săi făgăduind să dea în fiecare an și să trimită cîte o sută de ducați unguresti. „Iar pentru altă milă, pe care o va da Dumnezeu, cunoscătorul de inimi și ochiul cel ce vede toate, sfînta mănăstire și biserica a lui Dumnezeu, egumenul și preoții și toți frații întru Hristos ce viețuiesc acolo să ție și să împlinească acest așezămînt, după rînduiala sfintei Biserici și după dorința noastră, cum o vom arăta mai departe: înainte de toate să scrie pe domnia mea la Sf. Proscomidie, după datina sfinților părinți și după așezămîntul sfintei biserici, și să scrie și pe doamna mea și pe copiii noștri, dăruiți de Dumnezeu, Alexandru și Elena, și să stea în sfîntul pomelnic cum este și scris. Și iarăși pînă cînd va fi mila lui Dumnezeu Atotțiitorul asupra noastră și vom fi în viață pe lumea aceasta, sfînta biserică să ne cînte sîmbătă seara paraclis și duminică la prînz să se dea băutură. Marțea să ni se cînte liturghie și la prînz să se dea băutură: și să se pomenească în fiecare zi la vecernie și la pavecerniță și la miezul nopții și la utrenie și la liturghie și la sfînta Proscomidie și de unde este obiceiul Sfintei dumnezeiești biserici. Aceasta să ni se facă cît vom fi în viață.

Iar după trecerea anilor noștri, după trecerea vieții noastre în primul an să ni se facă și să ni se cînte sfîntul parastas în sobor și apoi slujbele de a treia zi, și asemenea la a noua zi, la a 20-a zi, la a 40-a zi și la jumătate de an și iarăși la un an. Iar după trecerea unui an de atunci să ni se cînte în fiecare an, într-o zi, în sobor de pomenire, seara parastas și colivă și băutură iar dimineața la sfînta Liturghie și colivă și iarăși la prînz băutură, spre mîngîierea fraților. Aceasta să rămînă așa cît va dăinui sfînta mănăstire".

Viteazul voievod n-a uitat în rugăciunile sale nici pe cei căzuți pe cîmpul de luptă, „toți binecredincioșii creștini care au pierit aici la Războieni în anul 1476 luna noiembrie", cum menționează pisania acestei sfinte biserici ctitorite de Ștefan cel Mare, în care a adus, ca pe niște sfinte moaște, osemintele tuturor celor căzuți în lupta ce s-a dat acolo.

Viața de rugăciune personală a lui Ștefan cel Mare ne este arătată și de cele trei icoane numite triptic — Mîntuitorul, Maica Domnului și Sfîntul Ioan Botezătorul — păstrate pînă astăzi în mănăstirea Putna, împreună cu o cruce pe care slăvitul voievod le purta cu el permanent în călătorii și mai ales în bătălii. Ștefan cel Mare însoțea rugăciunea cu postul, mai ales în vreme de primejdie înainte de a începe lupta cu dușmanii credinței și ai neamului. „Cu toții s-au legat a posti patru zile cu pîine și apă", consemnează un document al vremii, despre pregătirea domnitorului înainte de lupta de la Vaslui (ianuarie 1475). Se înțelege că această pregătire — postul și rugăciunea — era în vederea spovedirii și împărtășirii împreună cu întreaga oaste, potrivit rînduielii noastre creștinești.

Ștefan cel Mare unea rugăciunea și cu fapta bună a milosteniei și dragostei creștine. Astfel înzestra familiile tinere de curînd căsătorite cu cele necesare unei gospodării, pămînt, vite; nu uita niciodată pe vitejii luptători în atîtea războaie, arătînd o deosebită purtare de grijă față de cei rămași cu infirmități. Tradiția amintește de Burcel cel rămas fără o mînă, căruia îi dăruiește o pereche de boi, car și plug pentru a se putea gospodări singur pentru a nu mai fi silit să-și are pămîntul în zi de sărbătoare cu boi și plug de împrumut de la boieri.

A fost, deopotrivă, om al dreptății și al iubirii creștinești; al iubirii și al iertării; al iertării dușmanilor săi personali, al iertării celor care au dat dovadă de căință pentru greșelile săvîrșite, al celor pe care-i socotea încă în stare de a se face de folos țării. Astfel el iartă pe tătarul cu numele Oană. Și pe cîți ca el nu-i va fi iertat! Oferă iertare lui Mihu, care a făcut parte din ceata lui Petru Aron, cel ce a ucis pe tatăl său la Reuseni, făgăduindu-i lui Mihu că-i va da înapoi averile confiscate. Această iertare făgăduită lui Mihu era fapta dragostei desăvîrșite pe care ne-o cere Dumnezeu față de cei ce ne fac rău (Matei 5,44). „Te-am iertat — scrie măritul voievod lui Mihu — și toată mînia și ura am alungat-o cu totul din inima noastră. Și nu vom pomeni niciodată în veci, cît vom trăi, de lucrurile și întîmplările petrecute, ci te vom milui și te vom ține la mare cinste și dragoste deopotrivă cu boierii cei credincioși și de cinste. Și satele, adică ocinile tale, toate le-am întors. Vino deci îndată, ce ne vei face slujba cu care te-am însărcinat".

Întreaga sa viață, Ștefan cel Mare a trăit sub povața permanentă a părintelui său duhovnicesc, Sfîntul Daniil Sihastrul căruia i-a dat toată ascultarea și respectul cuvenit după cum consemnează Ion Neculce în *O samă de cuvinte.*

Dragostea creștină a lui Ștefan cel Mare s-a îndreptat atît către cei vii cît și către cei trecuți de pragul acestei vieți vremelnice. Aceasta o mărturisesc pietrele de mormînt de la Rădăuți, Putna, Voroneț și altele. Aceste pietre de mormînt, frumos împodobite cu motive simbolice liturgice, mărturisesc dragostea slăvitului voievod față de înaintașii și părinții săi trupești sau sufletești, și credința sa în învierea morților și viața veacului ce va să fie.

Statornic în această credință a bisericii drept măritoare, Ștefan cel Mare pururi avea în cuget și în inima sa gîndul morții, știind că va trebui să dea răspuns bun la înfricoșătoarea judecată a lui Hristos. Pentru măritul voievod, moartea înseamnă, cum arată inscripțiile de pe piatra sa de mormînt, o strămutare de aici, din această viață vremelnică, la acea veșnică. De aceea marele voievod își pregătește în timpul vieții, cu 12 ani înainte de moarte, mormîntul în biserica Putnei, zidită anume ca necropolă domnească pentru sine și familia sa.

A cunoscut mai dinainte ceasul morții, așa cum le este dat tuturor celor care au trăit viața cu adevărat creștinește: „Iar cînd a fost aproape de sfîrșenia sa, scrie cronicarul, chemat-au vlădicii și toți sfetnicii săi, boierii cei mari și alții, toți cîți s-au prilejuit arătîndu-le cum nu vor putea ține țara cum a ținut-o el, ci socotind din toți pe turc mai puternic și mai înțelept a dat învățătură să se închine turcilor". Cum vedem grija pentru binele țării și al credinței străbune o poartă în inima sa pînă în ceasul morții. Cronicile vechi mai pun în gura măritului voievod și aceste cuvinte înainte de moarte: „Doamne numai tu singur știi ce a fost în inima mea. Nici eresurile cele înșelătoare, nici focul vîrstei tinerești n-au putut a mă sminti, ci am întărit pe piatra care este însuși Hristos, pe a căruia cruce de-a pururi îmbrățișată la piept ținînd, viața mea am închinat-o nesmintită printr-însa la părintele veacurilor având; prin care pe toți vrăjmașii am golit și înfrînt".

La Mormîntul de la Putna al marelui voievod al Moldovei străjuiește, de la moartea sa, pînă astăzi o candelă întreținută permanent aprinsă, așa cum străjuiește la sfîntul prestol și la proscomidiarul bisericilor noastre. Aceasta arată cinstirea de care s-a bucurat de-a lungul veacurilor din partea întregului popor, cinstire care se dă numai sfinților. Pelerinajul la mormîntul său n-a încetat niciodată, nici în timpul ocupației Bucovinei de către austrieci și nici în timpul dictaturii comuniste atee.

Neașezat pînă acum în rîndul sfinților de către Biserică,

el a intrat de fapt în panteonul Bisericii noastre, prin evlavia sa. Actul canonizării lui Ştefan cel Mare, săvîrşit în acest an al mîntuirii, 1992, este astfel recunoaşterea a ceea ce de-a lungul veacurilor, şi permanent, poporul nostru a simţit pentru binecredinciosul Voievod.

Canalizarea sa este împlinirea unei fapte bine plăcute lui Dumnezeu, răspunzîndu-se şi simţămintelor de evlavie ale credincioşilor săi, ştiind rînduită prăznuirea în ceata sfinţilor a lui Ştefan cel Mare, binecredinciosului Domn şi apărător al dreptei credinţe, pe care de veacuri, rugător către Tatăl ceresc, către Fiul şi către Duhul Sfînt, îl are Sfînta noastră Biserică şi drept credinciosul nostru popor. ■

CUVIOSUL PĂRINTELE NOSTRU

DANIIL SIHASTRUL

Acest dumnezeiesc părinte s-a născut din dreptmăritori creştini într-un sat nu departe de Rădăuţi, veche aşezare moldavă, unde se află înmormîntaţi primii voievozi ai Moldovei, în ctitoria lui Bogdan I întemeietorul. Din copilărie, cuprins de o deosebită rîvnă către cele duhovniceşti, a părăsit casa părintească şi a trăit o vreme în obştea cuvioşilor părinţi de la biserica Sfîntului Nicolaie din Rădăuţi, nevoindu-se la sporirea credinţei şi a faptelor bune, iubind foarte mult rugăciunea şi privegherile de toată noaptea.

Îmbogăţindu-se în cunoştinţele teologice din cinstirea cărţilor de slujbă şi din sfinţii părinţi, arătînd ascultare şi smerenie în toate cele încredinţate de părintele stareţ al acelei sfinte obşti călugăreşti de la Catedrala din Rădăuţi a îmbrăcat rasa de călugăr primind numele de David.

Rîvna spre şi mai multe nevoinţe duhovniceşti l-a mînat la mănăstirea Sfîntului Lavrentie, aproape de satul Laura de astăzi, tot în preajma Rădăuţilor. Cunoscîndu-i rîvna şi simţindu-i dorinţa neîncetată după Dumnezeu, cu sfatul părintelui său duhovnicesc, stareţul acelei lavre i-a dat schima cea mare, primind numele de Daniil.

Nu după multă vreme de la primirea stării de schivnic, cu binecuvîntarea părintelui stareţ, se retrage în codrii locului, pe un pîrîu cu numele Viţău, din satul Putna, unde cu ajutorul iubitorilor de viaţă duhovnicească şi cinstitori ai sihaştrilor, a săpat într-o stîncă chilia pe care o vedem şi astăzi, nu departe de mănăstirea Putna.

Cunoscut ca mare nevoitor al sfintelor rugăciuni, cuviosul Daniil este cercetat de foarte mulţi credincioşi pentru a primi sfat de învăţătură şi trăire creştinească şi mai ales pentru vindecare de boli sufleteşti şi trupeşti deopotrivă. Un alt loc unde a sihăstrit cuviosul Daniil este şi stînca Şoimului, de lîngă Voroneţ. Şi aici a fost cercetat de credincioşi pentru folosul cel duhovnicesc.

Între nenumăraţii săi fii duhovniceşti care l-au cercetat s-a aflat voievodul Moldovei, Ştefan cel Mare. Cronicile şi cronicarii (între care Ion Neculce în *O samă de cuvinte*), alte mărturii ale vremii ne vorbesc, peste timp, despre popasurile domnitorului, pentru sfat şi întărire sufletească, în chilia sihastrului Daniil.

De altfel, amintirea poporului a păstrat pentru totdeauna împreună cele două nume de mare rezonanţă ale istoriei Moldovei: voievodul Ştefan şi înţeleptul Daniil.

Cînd pomenim aceste două nume, noi fiii Bisericii strămoşeşti cinstim în egală măsură atît pe nevoitorul rugăciunii, Daniil Sihastrul, cît şi pe viteazul apărător al credinţei şi al gliei străbune, Ştefan cel Mare, amîndoi iubitori deopotrivă ai rugăciunii şi aî casei lui Dumnezeu — sfînta Biserică. Cuvintele incrustate pe piatră de mormînt[1] a cuviosului Daniil, pusă de Ştefan cel Mare, arată legătura duhovnicească a fiului faţă de părintele duhovnicesc: „Acesta este mormîntul părintelui nostru David, schimnicul Daniil". De aceea şi rînduiala statornicită de Biserica noastră ca aceşti doi mari bărbaţi preaiubitori de Dumnezeu să fie cinstiţi în aceeaşi zi, 2 iulie, ca cei care au fost uniţi permanent în rugăciune şi credinţă curată şi statornică.

După îngroparea sa, în biserica mănăstirii Voroneţ, unde a povăţuit multă vreme pe ostenitorii acelei obşti, Sfîntul Cuvios Daniil este cinstit mai departe ca părinte duhovnicesc şi pomenit, împreună cu Sf. Mare Mucenic Gheorghe, ca ocrotitor al mănăstirii. La mormîntul său străjuieşte permanent un sfeşnic cu lumînarea aprinsă, iar credincioşii vin încontinuu să primească binecuvîntarea şi ajutorul duhovnicesc.

Chipul său este zugrăvit alături de cel al mitropolitului Grigore Roşca, alt fiu duhovnicesc al Sf. Daniil Sihastrul, pe peretele exterior al Bisericii Voroneţ, deasupra uşii de intrare, pe latura de sud. Pe sulul de pergament pe care cuviosul Daniil îl ţine în mînă sînt scrise cuvintele: „Veniţi fraţilor, de mă ascultaţi, învăţa-vă-voi frica Domnului, cine este omul...". ■

---

[1] Nu există menţionată undeva data săvîrşirii din viaţă a lui Daniil Sihastrul. Lespedea sa de mormînt, de gresie groasă, din partea sudică a pronaosului bisericii Voroneţ, este asemănătoare cu pietrele de mormînt aşezate de Ştefan cel Mare în 1479-1482 în biserica Bogdan Vodă din Rădăuţi, ceea ce ne face să credem că Daniil Sihastrul a adormit întru Domnul după ce s-au lucrat aceste pietre de mormînt, deci pe la 1480.

Titulescu printre ai săi

„VIITORUL TREBUIE SĂ FIE OPERA NOASTRĂ“

ADRIAN NĂSTASE

„În martie 1982 se vor împlini 100 ani de la nașterea lui Nicolae Titulescu. La aniversarea centenarului său, nu i s-ar putea cinsti mai bine memoria decît prin îndeplinirea ultimei sale dorințe: aducerea în țară a rămășițelor pămintești și înhumarea lor la Brașov“.
Cu aceste cuvinte se încheia articolul Testamentul politic al lui Nicolae Titulescu, **document publicat pentru prima oară de** Magazin istoric, **în numărul său 9/1981. De atunci a trecut un deceniu. Un deceniu de dură istorie. La capătul lui, ultima dorință a lui Nicolae Titulescu s-a împlinit. El este acasă, între semenii săi.**

Cuvintele sînt, în general, neputincioase. Dar ele își vădesc limitele mai ales în împrejurări ca aceasta, în care profunzimea trăirii se lasă cu greu tradusă în vorbe.

Aniversam, în urmă cu trei zile numai, 110 ani de la nașterea, pe meleagurile Craiovei, a acelui mare domn al spiritualității românești care a fost Nicolae Titulescu. Astăzi, 7 martie 1992, aici, la București, sîntem martorii copleșiți de emoție ai unui alt moment de tulburătoare semnificație. Nicolae Titulescu se întoarce acasă, pentru a odihni în pămîntul înaintașilor. Cel care și-a pus întreaga ființă în slujba afirmării României, cel care a străbătut lumea în lung și lat pentru a o face cunoscută și a-i apăra interesele perene vine să se așeze, asemenea tuturor eroilor neamului, la temelia edificiului pe care l-a durat fără tihnă. Bucureștiul nu va fi însă decît un popas în drumul său către plaiurile transilvane, din inima cărora și-a dorit să vegheze pentru eternitate asupra destinelor țării.

Nu este, cred, cazul să refac, aici și acum, traseul vieții și operei titulesciene. Îl știm cu toții la fel de bine, chiar dacă mereu și mereu descoperim, fascinați, că valențele sale nu au fost încă epuizate de exegeză. Pentru că, între multiplele paradoxuri ale existenței sale se numără și acela, propriu doar marilor vizionari, de a fi contemporanul urmașilor săi.

Aș dori, mai degrabă, să vorbesc despre datoria noastră față de moștenirea titulesciană. O datorie care a fost și rămîne enormă. Împlinindu-i voința testamentară — aceea de a-l așeza în pămîntul țării care i-a dat viață — ne achităm de ceea ce am putea numi aspectul formal, dar el însuși extrem de elocvent, al ultimului său act de voință.

Pentru că autenticul mesaj pe care a ținut să ni-l transmită cel care a închis ochii departe de patrie este că noi,

(Continuare în p. 17)

Martie 1992. În drum spre Brașov, rămășițele pămintești ale lui Nicolae Titulescu au primit omagiul bucureștenilor în holul de onoare al Ministerului Afacerilor Externe

1945. DIN VREMEA CALVARULUI

Reproducem în continuarea celor publicate în numărul trecut fragmente dintr-un alt document tipărit în revista Basarabia, nr. 8/1991: **stenograma convorbirii ce a avut loc în ziua de 3 martie 1945 la Comisia Aliată de Control (Secţia politică şi administrativă) din Bucureşti, cu privire la repatrierea basarabenilor şi bucovinenilor refugiaţi în România în urma ocupării Basarabiei, Bucovinei de Nord şi a ţinutului Herţei de către Uniunea Sovietică, în iunie 1940. La discuţii au participat: Ed. Ciuntu, ministru, I. Demetrescu, consilier, şi Al. Danielopol, referent (pentru partea română) şi coloneli Borisov, Gusiev şi Banserov (pentru partea rusă). Trebuie precizat că, printr-un Decret al Prezidiului Sovietului Suprem al U.R.S.S. din 8 martie 1941, locuitorilor din Basarabia le-a fost „restabilită cetăţenia U.R.S.S.", iar celor din Bucovina de Nord le-a fost atribuită „cetăţenia sovietică". În virtutea articolului 5 din Convenţia de armistiţiu, guvernul român era obligat să predea autorităţilor sovietice, pentru repatriere (alături de alte categorii de cetăţeni) şi pe refugiaţii basarabeni sau bucovineni, veniţi în România de teama opresiunii regimului bolşevic. Această măsură a generat multe suferinţe şi prigoniri pentru bucovinenii sau basarabenii aflaţi în România după 23 august 1944.**

„Repatrieri" silite

DI. BORISOV: Noi socotim că cetăţenii sovietici sînt totuşi cetăţeni care au locuit pe teritoriul Republicii Moldoveneşti în regiunea Ismail, regiunea Cernăuţi, şi care au dobîndit cetăţenia sovietică pe baza decretului Sovietului Suprem din 8 martie 1941. Este o definiţie foarte simplă. Adică, cu alte cuvinte, este vorba de toţi bucovinenii şi basarabenii care au dobîndit cetăţenia sovietică prin Decretul din 1941. În ceea ce priveşte excepţiile, vor fi discutate de la caz la caz.

DI. DEMETRESCU: Ca să dovedesc d-lui colonel Borisov că chestiunea nu este atît de simplă şi că se pot naşte încurcături, dau un exemplu: DI. col. Hagi Stoica a găsit pe listele lui de plată un individ care, deşi nu vroia să se reîntoarcă în U.R.S.S., deoarece era născut în judeţul Romanaţi, din părinţi care nu fuseseră niciodată în Basarabia dar care rămăseseră în 1940 unde se dusese întîmplător, era totuşi forţat de autorităţile sovietice să se repatrieze în calitate de cetăţean al U.R.S.S.

DI. BORISOV: Desigur că acesta era cetăţean sovietic, fiindcă toţi aceia ce au rămas în 1940 în Basarabia au căpătat, prin faptul rămînerii lor pe teritoriul sovietic, cetăţenia sovietică.

DI. CIUNTU: Asta nu se poate, deoarece Decretul prevede clar că sînt exceptaţi străinii, cum ar fi, de pildă, un francez sau român, care s-a dus în plimbare în Basarabia şi care a fost surprins acolo. Această domiciliere accidentală într-un teritoriu străin nu conferă naţionalitatea străină, de asemenea, cum un străin la Moscova nu capătă prin şederea lui acolo cetăţenia sovietică.

DI. DEMETRESCU: De pildă, dacă mă duc la un prieten la Chişinău pentru cîteva zile şi sînt surprins de evenimente acolo, aceasta înseamnă oare că eu am căpătat cetăţenia sovietică?

DI. BORISOV: Din momentul în care la 28 iunie 1940 eraţi acolo, după legea sovietică vi se aplică cetăţenia U.R.S.S. De altfel cei care nu au plecat nu au vrut să se reîntoarcă în România şi vroiau să devină cetăţeni sovietici.

DI. DEMETRESCU: Ba au vrut foarte mult să se reîntoarcă şi au făcut formele de repatriere, dar nu s-au putut repatria.

DI. BORISOV: Ce termene s-au stabilit pentru aceste repatrieri?

DI. DANIELOPOL: Nu a existat termene precise. Ultimatumul de la 28 iunie 1940 prevedea că evacuarea Basarabiei şi Bucovinei de Nord trebuia să se facă în 4 zile. Prea puţini au fost aceia care au reuşit să se retragă cu Administraţia Românească.

Toţi cei care au rămas s-au înscris pe listele de repatriere care au fost aprobate de Comisariatul Afacerilor Interne de la Moscova şi au fost comunicate Ministerelor noastre de Interne şi Externe. Transporturi pentru aceşti repatriaţi au existat în tot cursul anului 1940.

Cîmpia basarabeană la Orhei

dar ele erau rare şi astfel mai mult din jumătate din basarabeni au rămas în imposibilitatea de fapt de a se reîntoarce în România.

Aprobarea dată de Moscova, însă, nu poate fi contestată pentru acest motiv, deoarece valabilitatea ei se socoteşte nu de la execuţia în fapt a repatrierilor ci de la data aprobării lor. Toţi basarabenii care sînt în această situaţie pot face oricînd dovada prin Ministerele noastre de Interne şi Externe, de existenţa acestor aprobări, care s-au făcut individual.

DI. BORISOV: Eu ştiu că toţi cei care au obţinut repatrierile s-au şi repatriat iar cei care nu au putut să se repatrieze este că nu au vrut să o facă şi deci sînt cetăţeni sovietici.

DI. CIUNTU: Totuşi, dl. colonel Borisov nu mi-a dat încă noţiunea exactă a cetăţeniei sovietice, căci dacă trimit în toată ţara Decretul Sovietului Suprem, vor fi autorităţi provinciale care vor interpreta într-un fel şi altele în alt fel şi nu vor ajunge niciodată la norma uniformă pentru toată ţara.

DI. BORISOV: Eu am dat definiţia celor care trebuie să se reîntoarcă în U.R.S.S. Dar fiindcă cereţi o prelungire de termen, sînt de acord să se prelungească termenul de 5 martie pînă la data de 10 martie.

DI. DEMETRESCU: Aş vrea să precizez dacă tabelele cerute conform notei sovietice pînă la data de 10 martie [1945] vor fi întocmite numai de Ministerele din Centrală? Sau este vorba şi de toate autorităţile provinciale?

DI. BORISOV: Este vorba de întregul aparat administrativ din România.

DI. DEMETRESCU: În aceste condiţii este imposibil să pot realiza ceea ce doriţi, chiar pînă la termenul de 10 martie. Gîndiţi-vă la dificultăţile ce le vom avea pentru a comunica cu provincia, mai ales în Moldova sau regiunile din Banat. O telegramă urgentă face pînă la 2 zile.

DI. BORISOV: Eu nu înţeleg de ce aveţi nevoie de telegrame cînd există telefon.

DI. DEMETRESCU: Da ce credeţi Dvs. că au să ne trimită tabelele prin telefon?

DI. BORISOV: Desigur, se poate comunica prin telefon şi dacă lipsesc cîteva tabele care să-mi vină mai tîrziu, asta nu are importanţă.

DI. CIUNTU: Dl. colonel Borisov crede că putem lucra ca şi cum am fi militari.

DI. BORISOV: Trebuie să lucraţi milităreşte.

DI. DEMETRESCU: Fac o rugăminte d-lui col. Borisov: Să prelungească termenul de la 10 martie la 12 martie.

DI. BORISOV: Asta-mi reaminteşte un spirit de tîrguială, de neadmis, dar fiindcă vrea dl. consilier Demetrescu, poftim.

DI. DEMETRESCU: Mulţumesc. N-am făcut-o în spirit de tîrguială, ci numai pentru a satisface onorabil cerinţele Comisiei Aliate de Control.

DI. BORISOV: Dacă doriţi eu vă propun să facem o experienţă împreună pentru ca să vă convingeţi. Hai să facem orice legătură telefonică cu orice prefectură din ţară veţi dori şi eu vă asigur că nu pînă la 10 martie, dar pînă la 7 martie veţi avea toate tablourile cerute.

DI. DEMETRESCU: Dvs. o puteţi face, dar eu nu am autoritatea Dvs. Dacă aş fi eu pe fotoliul Dvs., lucrurile s-ar schimba.

DI. BORISOV: Eu propun totuşi experienţa, de altfel autorităţile sovietice vor lucra alături de autorităţile române şi vă asigur că lucrurile se vor executa cu rapiditate. Dacă am consimţit data de 12 martie, este că sînt într-adevăr judeţe îndepărtate.

DI. CIUNTU: Cum vom primi tablourile, le vom înainta. Felicit pe dl. colonel Borisov pentru siguranţa promptei executări a ordinelor sale.

DI. BORISOV: DI. ministru ar fi trebuit să fie obişnuit cu felul nostru de a lucra, el care a stat atît timp la Moscova şi sper că şi în România se va ajunge cît de grabnic la aceeaşi perfecţiune.

DI. CIUNTU: Sînt diferenţe de metode.

DI. DEMETRESCU: Privitor la punctul 2, care hotărăşte înscrierea şi prezentarea tuturor acelora care nu fac parte dintr-o instituţie publică fiind particulari, identificarea lor este mult mai grea, deoarece ei nu pot fi găsiţi pe anumite state de serviciu care uşurează operaţia de clasare.

DI. CIUNTU: Trebuie de aceea să întocmim un comunicat pentru autorităţile din ţară. Trebuie să relev însă că această operaţiune de identificare este extrem de anevoioasă, mai ales că autorităţile poliţieneşti vor fi ocupate cu alcătuirea celorlalte tabele. În consecinţă cerem prelungirea termenului, deoarece nu vrem să cădem în culpă.

DI. BORISOV: După informaţiile pe care le am, operaţiunea de identificare este pe sfîrşite. Pot să spun că au fost 16 000 de cetăţeni sovietici identificaţi şi înscrişi şi că nu mai rămîn decît 2 000. În consecinţă, termenul este bine stabilit.

DI. CIUNTU: Sînt mult mai mulţi de 2 000. Mult mai mulţi. Cer termenul de 20 martie pentru ca să pot da instrucţiunile necesare şi să se poată proceda la identificări.

DI. BORISOV: Bine. De altfel, autorităţile româneşti vor fi ajutate de autorităţile sovietice, aşa că să nu aveţi grijă în această privinţă.

DI. CIUNTU: Este un punct neclar în nota sovietică. Sînt anumiţi funcţionari care, fiind concediaţi, pot să fie repatriaţi de instituţiile unde lucrau după ce Comisia Sovietică a îngăduit acest lucru: despre ce este vorba?

DI. BORISOV: Dispoziţia de concediere este generală. Dar ca să nu facem o nedreptate, am considerat că după cercetarea amănunţită de la caz la caz, cei care nu urmează a se reîntoarce în U.R.S.S. să fie reprimiţi în serviciile lor de unde au plecat, dar numai după ce noi vom dispune astfel. Aşa s-a petrecut în mai multe cazuri de ofiţeri şi subofiţeri din armată, care au vrut să plece în U.R.S.S. fără să aibă nici un drept şi i-am trimis înapoi la posturile lor.

DI. CIUNTU: Bine, am înţeles.

DI. DEMETRESCU: În privinţa celui de al treilea termen, cer să fie prelungit şi el, deoarece este vorba de aceia care nu s-au prezentat la

termenele celelalte. În consecință, acest nou termen urmează pentru identificarea persoanelor celorlalte două termene. Identificarea celor care nu s-au prezentat la 20 martie nu se face decît după 20 martie și numai după 20 martie. Cerem deci ca al treilea termen să fie prelungit pînă la 1 aprilie.

DI. BORISOV: Succesiunea de termene este inexactă. Toate lucrările se vor face concomitent, dar fiindcă vreți o prelungire, vă acord termenul de 25 martie, adică 5 zile în plus, pentru operațiunile de pură identificare.

DI. DEMETRESCU: În cinci zile este imposibil, fiindcă poliția noastră este redusă și mijloacele de a te ascunde sînt foarte numeroase.

DI. BORISOV: Dar nu uitați că și ai noștri vă vor da concursul.

DI. CIUNTU: Este vorba numai de 5 zile în plus, pînă la 1 aprilie.

DI. BORISOV: Nu! Vreau ca în luna martie să se termine totul.

DI. CIUNTU: Să dea Dumnezeu să se întîmple așa! Eu nu cred că este posibil. Mai am o întrebare de făcut: toate elementele din armată care luptă pe front trebuiesc date afară? Se revine asupra notei Comisiei Aliate de Control din 6 februarie 1945?

DI. BORISOV: De la armatele operative se cer numai tablourile de identificare, iar nicidecum concedieri. Trebuie însă să previn delegații români, că nu se mai poate face nici o trimitere de cetățeni sovietici pe front pentru a-i camufla. În ceea ce privește pe cei care sînt în armatele operative, ei sînt tot sub comandă sovietică a mareșalilor Malinovski și Tolbuhin. Ei vor hotărî.

DI. CIUNTU: În textul notei mai este vorba că oamenii trebuie să se prezinte la Comisia de Control. Cum să se prezinte? Personal?

DI. BORISOV: Vom da o dispoziție în acest sens asupra procedurii de urmat și vom stabili ce este de făcut.

DI. CIUNTU: La punctul 4 mai este vorba de persoanele care tăinuiesc cetățenii sovietici. Aceste persoane sînt indicate. Dar străinii care tăinuiesc cetățenii sovietici intră și ei în penalitățile de la punctul 4? Nu este nimic privitor la străini în text. Or, în România, nu se pot pedepsi străinii, în astfel de cazuri.

DI. BORISOV: Și străinii vor fi pedepsiți în caz de tăinuire.

DI. CIUNTU: Bine. Va trebui deci să ne gîndim la un text de lege în această privință. Să trecem la examinarea definiției de „cetățean sovietic".

DI. BORISOV: Eu propun următorul text: „Toți cetățenii care au locuit pe teritoriile Republicii Moldovenești în regiunile Ismail și Cernăuți și care au locuit în Basarabia și Bucovina în anii 1940 și pînă la începutul războiului, trebuiesc să plece în U.R.S.S.".

DI. CIUNTU: Eu am stabilit astfel. Am indicat că vor trebui să se repatrieze „toți cetățenii sovietici printre care și persoanele originare din Basarabia și Bucovina care se aflau domiciliate în acele provincii la 22 iunie 1941".

DI. BORISOV: Trebuie scos imediat cuvîntul „originar". Chiar persoanele care nu erau originare dar care au rămas pînă la 22 iunie 1941 în Basarabia și Bucovina sînt obligate să se repatrieze ca cetățeni sovietici.

DI. CIUNTU: Cum se poate ca un român originar din Timișoara, de pildă, să capete astfel cetățenia sovietică? Este un non sens.

DI. BORISOV: Ba deloc. Faptul că a rămas acolo este că vroia să rămînă.

DI. CIUNTU: Chiar dacă a rămas acolo, el rămîne ca cetățean român. Cînd eram ministru la Moscova erau sute de români care rămăseseră la Moscova și care-și păstrau totuși cetățenia română.

DI. BORISOV: Nu. Textul Sovietului Suprem este clar.

DI. DANIELOPOL: Să examinăm textul Decretului Sovietului Suprem și veți vedea că din simplă logică reiese că interpretarea dvs. nu are temei.

DI. BORISOV: Să lăsăm discuțiile întortocheate. Interpretarea decretului este făcută de noi.

DI. DANIELOPOL: Ba deloc. Un text de lege se interpretează în spiritul lui. Dacă luăm art. 1, este clar că prima propoziție „toate persoanele care la data de 7 noiembrie 1917 aveau calitate de supuși ai fostului Imperiu Rus" se leagă prin conjuncția *Și* la două propoziții, care la data de 28 iunie 1940 locuiau pe teritoriul Basarabiei. Este vorba deci de două noțiuni cumulative ce nu se pot despărți. Nu pot intra în cadrul art. 1 din Decretul Sovietic decît:

1. Persoane originare din Basarabia.
2. Care au rămas la 28 iunie 1940 în această provincie.

Apoi art. 3 este clar: „Decretul de față nu se extinde asupra persoanelor menționate în art. 1 care, pînă la data de 28 iunie 1940 dobîndiseră orice altă cetățenie străină". În consecință, un român din Vechiul Regat care a venit în Basarabia și a rămas sub ocupație era străin față de autoritatea sovietică, neavînd nici o legătură cu teritoriul Basarabiei redobîndit. Art. 4, pe de altă parte, precizează că „toate persoanele care la data de 28 iunie 1940 locuiau pe teritoriul Bucovinei de Nord, cu excepția străinilor, sînt recunoscute ca cetățeni sovietici. Se vede clar aceeași manifestare a legiuitorului de a excepta tot ce nu aparține teritoriului dezmembrat.

DI. CIUNTU: Acest lucru reiese în mod evident din art. 3 (recitește textul. Evident, dacă ar fi fost așa cum pretinde dl. colonel Borisov, legea ar fi precizat că „toate persoanele domiciliate în Basarabia și Bucovina de Nord la data de 28 iunie 1940 sînt considerate ca cetățeni sovietici", fără alte considerații de text.

DI. DANIELOPOL: Într-o lege de conferire a naționalității, excepțiile sînt totdeauna prevăzute de legiuitor. De altfel, Comisia Aliată de Control, în interpretarea tuturor textelor ce ni le-a supus spre examinare, ne-a comunicat în mod constant că oriunde textul nu prevede o dispoziție precisă nu se poate interpreta în afară de text.

DI. BORISOV: Acestea sînt considerații care nu vin decît să complice chestiunea.

DI. CIUNTU: Deloc. Cer d-lui colonel Borisov să-mi explice pe ce bază, pe ce text, un român din Vechiul Regat, care a rămas în Basarabia după 1940, a devenit cetățean sovietic?

DI. BORISOV: Încă o dată spun că toți cei care erau originari din alte părți ale României s-au reîntors în România.

DI. DANIELOPOL: Dovadă sînt listele întregi de cereri de repatriere care se află la ministerele noastre de Interne și Externe.

Este o probă ușor de stabilit și care răstoarnă toată afirmația dvs.

DI. col. BORISOV: Fiindcă faceți comparație de texte, în art. 4 din Decret, privitor la bucovineni, nu se vorbește nimic de cetățeni originari. Deci, nu se poate aplica un regim bucovinenilor, deosebit de cel al basarabenilor.

DI. DANIELOPOL: Este adevărat că în art. 4 nu poate fi vorba, de asemenea, decît de cei originari din Bucovina, rămași la 28 iunie 1940 acolo, deoarece se spune expres că sînt exceptați străinii.

Or, este clar că străin față de statul sovietic este și românul care nu are nimic de a face cu teritoriile cedate și în care se află numai în chip accidental.

DI. GUSIEV: Sub numele de străini noi am înțeles toți străinii afară de români.

DI. CIUNTU: De unde ați scos aceasta?

DI. DANIELOPOL: Aceasta este o interpretare care nu are bază juridică, nefiind nicăieri indicat în text cel mai mic argument pe care să se poată sprijini o astfel de discuție.

DI. BORISOV: Interpretarea noastră este clară.

DI. DANIELOPOL (către dl. colonel Gusiev): Nicăieri nu s-a petrecut un astfel de fapt, în caz de dezmembrări de teritorii. Niciodată nu a trecut prin minte de pildă autorităților franceze, care în 1918 au procedat la realipirea alsacienilor, lorenienilor, să considere ca cetățeni francezi și pe cetățenii germani care întîmplător se aflau la Strasbourg, în momentul redobîndirii de teritorii.

Cazul prezentat de dvs. este unic în istorie.

DI. DEMETRESCU (către dl. colonel Borisov): Dar din însuși textul legii se poate vedea că nu aveți dreptate. Titlul spune clar: (Decret pentru redobîndirea cetățeniei sovietice pentru locuitorii Basarabiei și dobîndirea cetățeniei sovietice pentru bucovinenii de Nord.)

Cum se poate deci ca un cetățean originar din Galați să „redobîndească" cetățenia sovietică? atunci cînd nu făcuse parte niciodată dintr-un teritoriu care să fi aparținut vreodată Rusiei?

DI. BORISOV: Am spus ce avem de spus.

DI. CIUNTU: Eu nu pot accepta interpretarea ce o dă Comisia Aliată de Control, ca fiind contrarie însuși decretului ce ni s-a impus.

Răspunderea acceptării părerii dvs. nu o poate lua decît Guvernul Român care să trateze direct cu Guvernul de la Moscova.

Eu mențin proiectul meu de declarație unde este vorba de cetățeni „originari" din Basarabia și Bucovina de Nord.

DI. BORISOV: Nu se va pune cuvîntul „originari", ci cuvîntul „care locuiau", sau care „se găseau".

Deci, astfel, „toți cetățenii sovietici printre care și persoanele CARE LOCUIAU în Basarabia și Bucovina de Nord, de la data de 22 iunie 1941, vor trebui să se repatrieze în U.R.S.S.".

DI. BORISOV: Repet, că toți cei care au rămas în Basarabia și Bucovina după 28 iunie 1940 sînt cetățeni sovietici. Li s-au dat la toți pașapoarte, arătîndu-se deci clar cetățenia lor sovietică prin aceasta. Faptul că nu s-au repatriat este că au acceptat această situație.

DI. CIUNTU: Dar repet că nu au avut mijloace de repatriere. Ca dovadă că nu au optat pentru cetățenia sovietică este că nu vor să se reîntoarcă.

DI. DANIELOPOL: Noi nu cerem decît interpretarea strictă a Decretului din 1941. Or dvs. negați însuși decretul.

DI. BORISOV: Să lăsăm cazuistica. Am spus care este părerea noastră.

DI. CIUNTU: Eu nu o pot accepta. Guvernul va hotărî.

DI. BORISOV: Dar punctul nostru de vedere este Decretul sovietic.

DI. DANIELOPOL: Nu este așa.

DI. BANSEROV: Talmudist!

DI. DANIELOPOL: Eu am interpretat textul sovietic cu toată obiectivitatea juridică. De ce nu procedați și dvs. la fel?

DI. CIUNTU: Noi avem o formație juridică și poate că plictisim pe dl. colonel Borisov cu afirmațiile de drept, totuși, dacă ni s-a dat un text de lege, trebuie să-l interpretăm ca pe orice text de lege.

DI. BORISOV: Nu vreau să-l ofensez pe dl. ministru Ciuntu, dar am impresia că face dificultăți în ceea ce privește drepturile noastre asupra cetățenilor sovietici.

DI. CIUNTU: Dar nu vrem să facem nici o dificultate. Nu vrem însă, să predăm cetățeni români. Atît!

DI. BORISOV: Domnul jurist Danielopol a venit și a făcut toate discuțiile. Avem noi toate notele d-sale, prin care a încercat să îndepărteze toate drepturile noastre.

DI. DANIELOPOL: Cînd am tratat în drept chestiunea basarabenilor și bucovinenilor, am încadrat-o așa cum trebuie să se facă normal în cadrul juridic. Am făcut un referat în Dreptul internațional, căci în dezmembrările de teritorii, sub orice formă s-ar face ele, chestiunea era tratată de Dreptul internațional. Mi s-a contestat acest punct de vedere. Am interpretat atunci Dreptul sovietic cu toată formațiunea mea juridică. Îmi pare rău că nu am făcut studii la Moscova, fiindcă atunci aș fi văzut poate lucrurile altfel. Deocamdată am procedat cu toată obiectivitatea formațiunii primite. Eu nu vreau să creez nici un fel de dificultate dar nici nu vreau să conced cel mai mic punct care să fie în afară de Decret.

DI. BORISOV: Chestiunea este epuizată. ■

TÎRGURI, ORAŞE ŞI CETĂŢI

DINTRE PRUT ŞI NISTRU (III)

CONSTANTIN C. GIURESCU

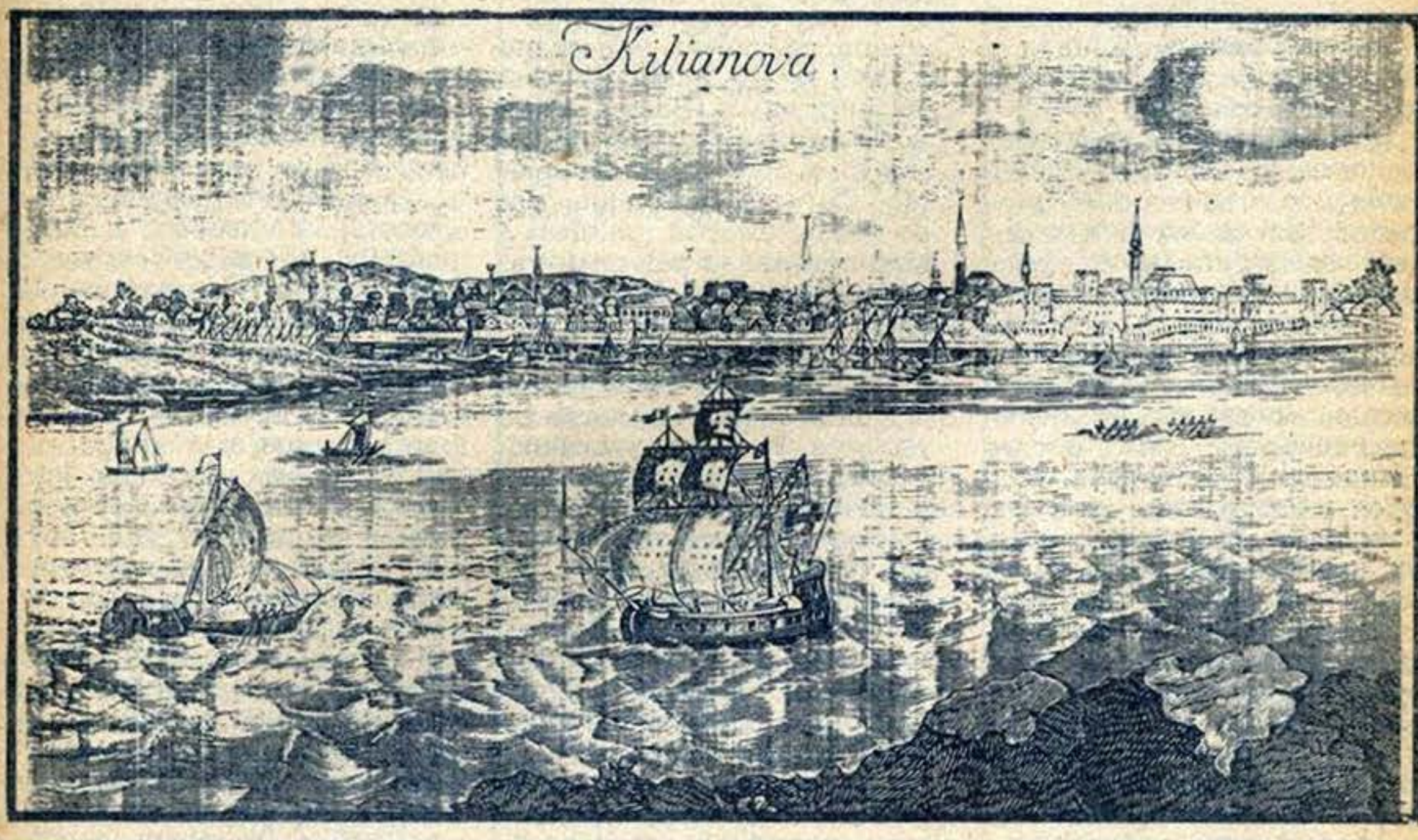

CHILIA (R.S.S. Ucraineană)[1]. Prima problemă care se pune în legătură cu Chilia este aceea a localizării ei, a stabilirii faptului dacă aşezarea numită, în izvoarele bizantine, Kellia şi Licostoma sau Licostomion, iar în cele italiene Licostomo, a fost pe malul drept al Dunării, adică în Deltă, sau pe cel stîng al ei, pe ţărmul basarabean. Existînd, în secolele XV-XX două localităţi cu numele de Chilia, şi anume una Chilia Veche, în Deltă, pe un grind, de origine continentală, nu aluvionară şi alta, Chilia Nouă, pe malul stîng, cercetătorii erau de acord că prima reprezenta, aşa cum o arată şi numele, aşezarea cea mai veche, iar cea de a doua, aşezarea mai nouă, înfiinţată ulterior. În ultimul timp însă, P.P. Panaitescu a emis părerea că Licostomo n-a fost în Deltă, ci pe malul stîng, basarabean; aci ar fi existat nu numai centrul comercial, dar şi cetatea de apărare, „unica cetate". Am arătat în altă lucrare motivele pentru care nu putem primi această localizare; ele au determinat pe Panaitescu să revină, în parte, asupra părerii sale şi să admită sau, cu propriile-i cuvinte, să „nu excludă existenţa unui fort de refugiu pentru orăşeni, în faţă, pe insulă".

De fapt, vechea aşezare bizantină, apoi genoveză a fost pe grindul de la Chilia Veche, din Deltă. Pentru această localizare pledează o serie întreagă de argumente. În primul rînd faptul, de bun simţ, niciodată infirmat, că ori de cîte ori avem dublete topice, dintre care primul însoţit de calificativul vechi şi celălalt de calificativul nou, întotdeauna primul desemnează aşezarea cea mai veche, anterioară celeilalte. Acesta e cazul cu Adjudul Vechi şi Adjudul Nou cu Orheiul Vechi şi Orheiul Nou, cu Tîrgşorul Vechi şi Tîrgşorul Nou, cu Şinca Veche şi Şinca Nouă, cu Tohanul Vechi şi Tohanul Nou, cu Bucureştii şi Bucureştii Noi. Tot acesta e şi cazul Chiliei Vechi şi Chiliei Noi. Localnicii n-aveau nici un motiv, nici un interes să

[1] Continuăm prezentarea din cartea *Tîrguri sau oraşe şi cetăţi moldovene*, apărută în anul 1967, la Editura Academiei, în condiţii pe care le-am înfăţişat în numărul 4/1992 al revistei, a vocilor privind oraşele dintre Prut şi Nistru.

În imagine: gravură din secolul XVIII, înfăţişînd Chilia Nouă.

dea aceste două denumiri în mod greșit, contrazicînd realitatea istorică; ei n-au făcut decît s-o constate. Știind că pe grindul din Deltă a fost prima așezare, cea mai veche, i-au zis Chilia Veche, iar celeilalte de pe țărmul stîng basarabean, unde o cetate a fost ridicată abia în 1479, de către Ștefan cel Mare, i-au dat numele, corespunzător, de Chilia Nouă. Acest dublet toponimic nu aparține numai românilor din partea locului; el a fost însușit și de turci și de ruși și de greci.

Argumentul de ordin toponimic este el singur suficient pentru ca să rezolve problema. Dar avem și alte dovezi, de ordin istoric, documentar și cartografic. Bizantinii, spre a asigura apărarea Dunării de jos, au ridicat sau restaurat o serie de cetăți în insule, adică în locuri mai ușor de apărat pentru ei care dispuneau de flotă și mai greu de atacat de către adversarii lor care aveau armate de uscat. Astfel de cetăți au fost, în regiunea dobrogeană, la Dinogeția, într-o insulă din preajma Galaților și la Păcuiul lui Soare, o insulă de jos de Ostrov. La fel a fost cazul Chiliei, în insula cuprinsă între brațul cu același nume și brațul Sulinei. N-avea rost pentru bizantini să ridice o cetate pe malul stîng, basarabean, într-un loc în continuitate directă cu întinsa stepă a hinterlandului, așadar ușor accesibil pentru cei ce năvăleau dinspre miazănoapte și răsărit, cînd puteau s-o construiască pe grindul din față, într-un loc greu accesibil, apărat pe de o parte de brațul cel mai important, mai lat, al Deltei Dunării, iar în partea cealaltă de bălțile și plaurul aceleiași Delte. Acolo au și construit-o. Așezată în extremitatea nordică a stăpînirii bizantine, această cetate devine și un loc de exil pentru indezirabilii din Constantinopol. Aci este trimis patriarhul Iosif, după ce fusese silit să-și dea demisia, la 11 ianuarie 1274 și după ce stătuse, cîtva timp, într-un loc mai aproape, în mănăstirea de lîngă Anaplus.

Cronicarul Pachymeres, relatînd aceste fapte, arată că ultimul loc de exil al înaltului ierarh a fost „la Hili (acesta e un castel într-o insulă la extremitatea Mării Negre), bun loc de petrecut vara, dar rău cu totul pentru iarnă, căci crivățul bate insula în față și suflă amărăciunea frigului". Au existat trei așezări cu numele de Hili sau Chili în Imperiul bizantin: una în apropiere de Constantinopol, anume pe coasta europeană a Mării Negre, imediat la vest de intrarea în Bosfor, lîngă Rumili Fener; turcii îi zic azi „Kilia"; a doua tot în apropierea Constantinopolului, dar pe coasta asiatică (bitinică) a Mării Negre, la est de intrarea în Bosfor, 40 de kilometri spre răsărit de Anadolu Fener; e numită azi și Schile și Kilia. Cea de a treia, tocmai la gurile Dunării, aproape de vărsarea în Mare a brațului nordic, braț care și-a și luat numele de la această cetate bizantină. Dacă unele din evenimentele povestite de cronicile bizantine privesc „Kiliile" de lîngă Bosfor, altele, cum este exilul patriarhului Iosif, se referă la Chilia Dunăreană. Căci numai acesteia i se potrivește localizarea într-o „insulă", cum spune precis Pachymeres; celelalte erau pe țărmul pontic; de asemenea numai celei dintîi i se potrivește aprecierea despre clima aspră din timpul iernii cu frigul adus de crivăț, spre deosebire de clima, mai blîndă, a Chiliilor de lîngă Bosfor. E interesant de relevat că tradiția bizantină de a exila pe patriarhii demiși tocmai la gurile Dunării a fost urmată și de turci. Episcopul latin de Nicopol, Petru Stanislavov, vizitînd în 1659 Chilia, Ismailul și Cetatea Albă, spune că la Ismail — deci în preajma Chiliei — sînt trimiși patriarhii greci de Constantinopol maziliți de sultan. „Trăiesc din mila schismaticilor, de care se și îngrijesc sufletește — adaugă el — și de aceea se cheamă „episcopi de Ismail". Într-o listă de „castele patriarhale din părțile Varnei" din anii 1318-1323, găsim, pe lîngă Cavarna, Caliacra, Cranea, Gherania, Dîrstor și „Chilia sau Licostomion": este Chilia dunăreană care apare acum și cu cel de al doilea nume al ei. El înseamnă în românește „gura lupului" și e numele care a fost adoptat de navigatorii italieni din Marea Neagră: în portulanele lor îl întîlnim în genere sub forma: „Licostomo". Un reflex al acestui de al doilea nume se găsește și la populația slavă a regiunii, populație care a numit Vîlcov (în românește: „a lupului") așezarea de pe același braț al Dunării, aproape de vărsarea în Mare.

O descriere geografică din secolul al XIV-lea și două cronici, din al XV-lea, fac și ele dovada că așezarea cea mai veche a Chiliei a fost în Deltă, pe malul drept al Dunării. Descrierea geografică este des amintita listă de orașe bulgare, române, polone și ruse, alcătuită între 1387 și 1392. Ea înșiră, pe malul de miazăzi al Dunării de jos, trei orașe: Drestvin sau Dîrstorul, Dicin sau Vicina și Chilia. Ultimul editor și comentator al listei, învățatul M.N. Tihomirov, situează această Chilie a listei pe locul Chiliei Vechi de astăzi, așadar în Deltă. Tot acolo o situează și un alt comentator al listei, J. Bromberg în „Miscelaneele" sale toponimice și istorice asupra Dobrogei, Basarabiei și Moldovalahiei medievale. În ce privește cronicile, cea dintîi din ele, aceea a senatorului venețian Francesco Longo, relatează că sultanul Baiazid, după ce a cucerit, în 1484, „Licostomo" sau Chilia, a obligat pe toți locuitorii orașului „să refacă Licostomul vechi, situat pe un ostrov al Dunării" (sublinierea noastră!). Detaliile pe care le dă cronica lui Longo asupra expediției sultanului dovedesc nu numai un izvor contemporan dar, probabil, și un martor ocular.

În orice caz, știrea nu poate fi supusă îndoielii. Cea de a doua cronică, a lui Bonfinius, secretarul regelui Matei Corvinul, califică cetatea Chiliei — pe care el o numește după moda anticizantă

a vremii, Achilleia — drept „interamnis" adică „între rîuri" sau „între braţele" Dunării. Prin urmare trei izvoare diferite, unul de caracter geografic, alcătuit la finele secolului al XIV-lea, într-un mediu rusesc, iar celelalte două de caracter istoric, din secolul al XV-lea, scrise la Buda, în Ungaria, şi la Veneţia, în Italia, arată tustrele Chilia Veche sau Licostomo în Deltă, pe malul drept al Dunării. Ele constituie un argument peremptoriu pentru localizarea acestei aşezări.

Mai putem adăuga informaţiile pe care ni le dau un şir întreg de portulane şi hărţi. O seamă dintre ele aşează Licostomo în Deltă, nenotînd nimic pe malul stîng, basarabean! În altele, menţionînd, la fel Licostomo în Deltă, adaugă pe malul din faţă Chilia Nouă. Din prima categorie fac parte mai întîi trei portulane din secolul al XV-lea unul din c. 1450, altul din 1455, cel de al treilea, portulanul lui Christofor Columb, din 1491; ele notează tustrele: „Licostomo" în Deltă. Aceeaşi indicaţie o găsim şi în cinci hărţi din secolul al XVI-lea, numai că unele din ele pun în loc de Licostomo, Chilia. E vorba de o hartă din 1545 („De Ungaria, Transsylvania Ungarici regni provincia"), de una din 1548, datorită lui Ioan Honterus din Braşov („Rudimentorum cosmographicorum Ioan Honteri Coronensis libri III"), de o hartă italiană din 1560, înfăţişînd ţările române şi răsăritul Peninsulei Balcanice, de harta Anatoliei şi a ţinuturilor vecine, din 1578, şi de harta lui Iacob Castaldo din 1584 („Romania quae olim Thracia dicta... descriptio"). Din cea de a doua categorie citäm două hărţi, ambele din secolul al XVI-lea. Ne referim anume la harta din 1578, intitulată „Tractus Danubii secunda tabula" şi la aceea din 1595, cu titlul „Taurica Chersonesus". Ambele au „Licosteno" (recte = Licostomo!) în Deltă şi „Kylia nouă", pe malul stîng, basarabean. ■

(Va urma)

APĂRĂTOR AL PORŢII CREŞTINĂTĂŢII

(Urmare din p. 5)

culturii şi, în bună parte, prin ele au fost clasate monumente româneşti în inventarul UNESCO al valorilor patrimoniale universale. Pînă azi, în faţa oricărei biserici sau icoane vechi, în Moldova, monahul care le are în grijă sau oricare credincios spune: „E de la Ştefan cel Mare". Domnitorul a rămas asociat imaginii unei ţări a frumuseţii, adevărului şi dreptăţii, o ţară a curajului şi reuşitelor.

Se află însă între mărturiile de epocă despre Ştefan cel Mare şi indicii privind o mai înaltă relaţie şi împlinire a lui pe plan spiritual: supunerea la îndrumările isihastului Daniil.

Sihastrul din Chilia în stîncă de lîngă Putna nu mai putea rămîne acolo, după ce, în 1466-1469, Ştefan ctitoreşte în imediata vecinătate mănăstire domnească, lăcaş de pelerinaj, deci de afluenţă a credincioşilor, care ameninţau liniştea pustnicului. Lui îi va face domnitorul o sihăstrie — o bijuterie de arhitectură, pictură interioară şi înzestrare cu odoare — la Voroneţ, în 1488. Sfatul lui îl întăreşte pe Ştefan după înfrîngerea de la Războieni şi îi sugerează continuarea luptelor cu turcii. Ce alt suveran, român sau european, cunoaştem la sfîrşitul secolului XV care să fi ţinut seamă de indicaţiile unui trăitor al isihasmului, expresia majoră a realizării creştine din acele timpuri?

Nicolae Iorga are încă o dată dreptaţe în viziunea lui de tinereţe: Ştefan cel Mare este cea mai deplină icoană a sufletului românesc, de-a pururi lăsată reflecţiei şi veneraţiei noastre. „Şi cu cît se vede această icoană mai limpede, cu cît se înţelege mai desăvîrşit şi se iubeşte mai mult, cu atîta şi viitorul se vesteşte mai bun, căci atunci neamul merge pe drumul strămoşului cuminte". ■

TITULESCU PRINTRE AI SĂI

(Urmare din p. 10)

urmaşii, avem datoria de a împlini, într-un chip nou, crezul care i-a luminat existenţa. Un crez a cărui stea polară a fost unitatea ţării în graniţele ei firesti, respectiv ancorarea României în Europa şi a Europei în România.

Dorind să revină acasă, Titulescu a vrut, de fapt, să mai spună încă o dată lumii şi nouă că ţara lui este trup din trupul Europei şi suflet din sufletul acestui continent greu încercat de istorie. El nu s-a temut să părăsească limanul vestic al latinităţii europene, pentru că ştia că limanul ei estic nu este un loc de „exil extraeuropean", ci mărturia cea mai miraculoasă a fertilităţii şi durabilităţii pietrei de temelie a întregii Europe — moştenirea romană.

Nu ne îndoim că, avîndu-l pe Titulescu aproape, cu tîmpla lipită de glie, vom fi capabili să regăsim mai uşor în noi înşine acele resorturi secrete graţie cărora pasărea Phoenix renaşte din propria cenuşă. Sperăm că, în curînd, alte spirite universale care au ţîşnit din adîncul rădăcinilor româneşti — Enescu, Brâncuşi, Eliade — să vină să i se alăture.

Comunismul, care ne-a rupt pe noi, românii, unii de alţii, a murit în România. Ţara îşi aşteaptă cu braţele deschise fiii dispăruţi sau risipiţi prin lume. Pentru că, aşa cum spunea Titulescu: „Viitorul trebuie să fie opera noastră". El adăuga: „Socotelile noastre cu viitorul sînt simple Lui îi putem spune: aşa te-am întrezărit, aşa am înţeles sa te servim: aşteptăm să te realizezi ca să vedem dacă ţi-am fost slujitori buni sau răi".

Acum, în ceasul întoarcerii lui Titulescu acasă, aş dori să reamintesc românilor de pretutindeni că numai dîndu-ne cu toţii mîna şi aşezîndu-ne la sfat vom putea dărui ţării acel viitor pentru care a trudit marele nostru înaintaş. ■

Românii şi francmasoneria

SOCIETĂŢI SECRETE ŞI LOJI FRANCMASONICE (II)

DAN BERINDEI

• Trandafirul liniştei desăvîrşite • Simboluri, cifruri şi programe • Profani şi jurăminte • „Fraţi", „diaconi" şi „preoţi" • Rosetti şi ambii Brătieni • „Medalia de asiduitate" • Condamnare la „un an de adormire" • Ateneul străinilor

Folosind forme apropiate de cele masonice, cel puţin în privinţa secretului şi a conspirativităţii, un grup de boieri cu vederi înaintate, în fruntea cărora apare Constantin (Dinicu) Golescu, la care se asociază şi unii reprezentanţi ai burgheziei, creează societăţi secrete, cea dintîi la Braşov, în 1822, unde boierii se aflau în refugiu, statutele acesteia păstrîndu-se încă la începutul celei de a doua jumătăţi a secolului XIX; cea de a doua societate s-a creat la Bucureşti. Exponenţii acesteia din urmă au fost Constantin Golescu — cel care, între timp, se făcuse cunoscut prin relatarea călătoriilor sale —, Ioan Eliade Rădulescu şi profesorul Stanciu Căpăţineanu. Societatea a fost dublată de „o societate de faţă [adică legală], sub numele de societate literară" (Ioan Eliade Rădulescu). Cea secretă şi-a fixat ca ţel — pe lîngă un şir de reforme în domeniul culturii — „stăruire pentru ieşirea din regimul fanariot prin reforme înţelepte sau reînnoirea primelor instituţiuni ale ţării". În orice caz, cei trei membri ai „societăţii secrete" au depus un jurămînt solemn în altarul bisericii din Goleşti, reşedinţa lui Constantin Golescu, ce se încheia cu formula: „Jurăm, în cele după urmă, că nici o pată de sînge, nici o violare nu va întina împlinirea îndatoririlor noastre".

Murind Golescu, Eliade Rădulescu a comunicat „programa societăţii secrete" lui Ioan Câmpineanu, personalitate marcantă în epocă, mare boier liberal, care va dezvolta noi forme de acţiune. Iniţial, în înţelegere cu Câmpineanu, Eliade, principala personalitate culturală a Ţării Româneşti în acea vreme, a elaborat „statutele unei însoţiri noua, numită Societatea Filarmonică şi destinată a lucra pe faţă". După doi ani de activitate, cum ne relatează chiar Eliade, „Câmpineanu şi Eliade se învoiră a alege din sînul societăţii cîţiva membri încercaţi şi decişi a se constitui într-o societate secretă spre a forma o stîngă în generala adunare" (respectiv, în Obştească Adunare a Ţării Româneşti! — *D.B.*).

„Principiurile acestei societăţi — remarca mai departe Eliade — fură cu mult mai progresive decît ale celor precedente". Este cert că această societate a reprezentat un pas înainte, în sensul accentuării revendicărilor politice şi al depăşirii aspectelor dominant culturale. De asemenea, mai mulţi dintre membrii ei fiind „străini" (profesorul Vaillant şi, desigur, doctorul Tavernier, menţionat de Eliade — primul vechi francmason parizian), ne face să legăm şi mai strîns de masonerie, din punct de vedere al structurilor organizatorice, dacă nu neapărat şi al ritualului, această nouă tainică asociere, care, în parte cel puţin, se va confunda cu mişcarea lui Câmpineanu şi apoi cu mişcarea, mai radicală, din 1840.

Cele două mişcări succesive au urmărit nu numai eliberarea naţională, ci şi restructurarea modernă a societăţii, programele lor reflectînd o ideologie înaintată — egalitatea românilor, libertatea personală, libertatea tiparului, responsabilitatea ministerială, o adunare legislativă în care „toţi românii fără osibire sînt reprezentaţi", mişcarea din 1840 preconizînd chiar un regim republican, ca şi împroprietărirea (pe cale embaticară) a ţăranilor şi formarea unei armate revoluţionare. Aceste programe au reflectat, fără îndoială, şi influenţe ale ideologiei masonice, prin Vaillant stabilindu-se legătura directă, pe plan ideologic, cu Marele Orient al Franţei.

Ca și *Fiii Coloniei lui Traian*, organizată la Iași în 1841 de profesorul Vaillant, și el implicat în mișcările revoluționare secrete din Țara Românească, acestea, cum a remarcat încă din 1964 Gheorghe Zane, erau societăți de tip masonic, cu o organizare internă bine definită, cu statute și un catehism politic pentru instruirea afiliaților, folosind simboluri, și membrii lor numindu-se între ei „frați". Corespondența se cifra, iar, la primire, „profanul" depunea jurămînt, angajîndu-se chiar la jertfa supremă, la ascultare și la secret desăvîrșit. Descoperite de autorități și neavînd suficiente ramificații, ambele mișcări din Țara Românească au fost înăbușite, aceeași soartă avînd-o și tentativa din Moldova.

Ajungem astfel la cea mai importantă organizație secretă, și ea de inspirație masonică, ce și-a dovedit eficiența în practica revoluționară de la 1848. Este vorba de *Frăția*, întemeiată în toamna anului 1843 de Nicolae Bălcescu, Ion Ghica și Christian Tell, cărora li s-ar adăuga, probabil, și Al. G. Golescu. Inițiatorii ei au alcătuit statutele și regulamentele

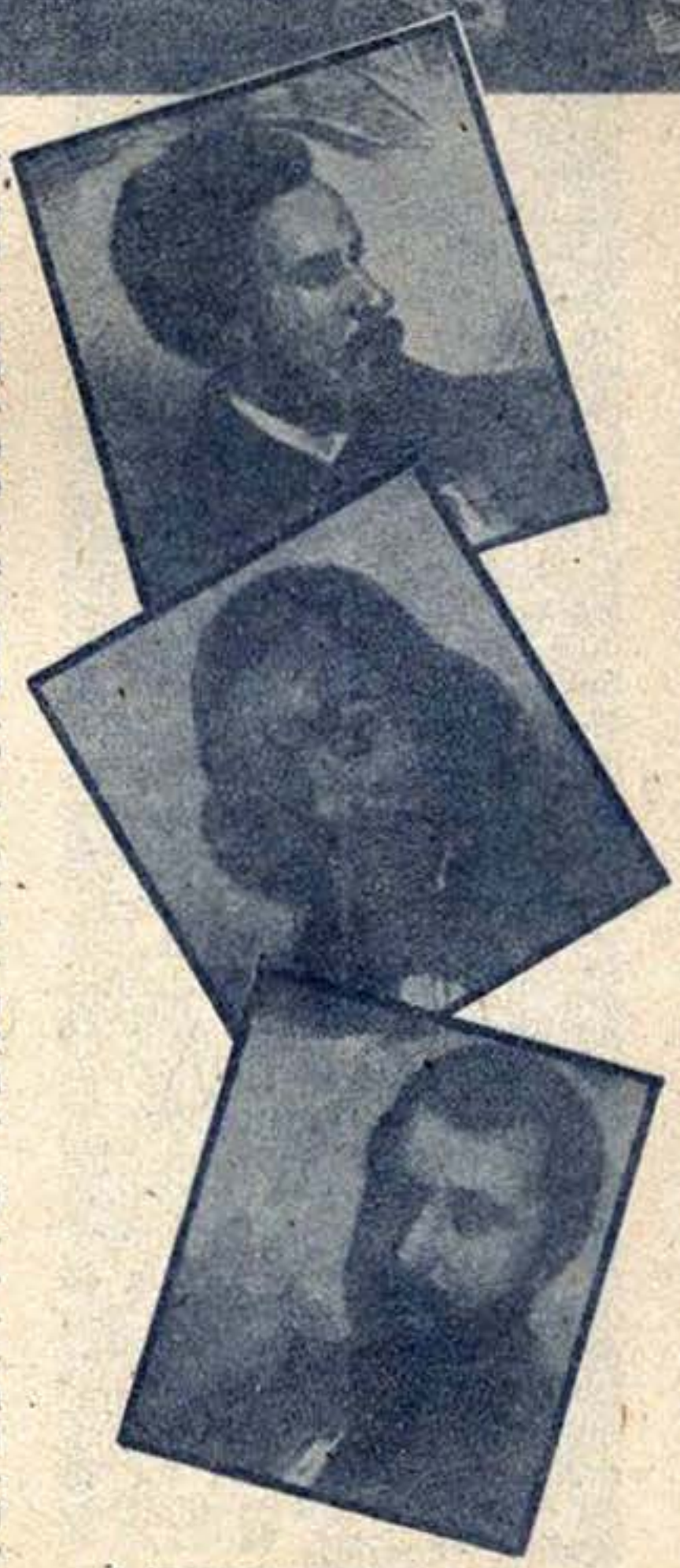

În imagine: ședința unei loji masonice la începutul sec. XIX. În medalioane: I.C. Brătianu, C.A. Rosetti, Dumitru Brătianu

noii societăți, pe care Ghica le păstra scrise cifrat „în scoarțele *Algebrei* lui Bourdon". „Inițiații — relatează Ion Ghica — erau formați în grupuri de cîte zece, fiecare frate cunoscînd numai pe șeful său imediat, diacon, preot sau arhiereu, acel care-l catechisise, îl inițiase, de la care și prin care primea ordine și instrucțiuni și căruia datora ascultare și supunere cu pericolul vieții și al averii, păstrînd secretul cel mai absolut. Deviza era: «Dreptate! Frăție!»". Din această asociație, arăta Ghica, făceau parte „mulți civili și militari", aserțiune care a fost confirmată în 1848 prin amploarea pe care a avut-o revoluția în Țara Românească. De asemenea, *Frăția* a avut legături și ramificații în celelalte țări românești, în Moldova vorbindu-se în epocă despre o *Asociație patriotică*. Ca organ legal, *Frăția* a folosit o nouă *Societate literară*, organizată în 1843 și mai ales *Asociația literară a României*, în care au fost acceptați, ca membri, români din toate provinciile istorice. De asemenea, *Societatea studenților români* de la Paris a reprezentat, de fapt, o filială a *Frăției*.

În timp ce în ţările române aveau loc mutaţii profunde social-politice, tineri români au făcut la Paris o adevărată şcoală a revoluţiei, stabilind totodată legături cu cercurile democratice franceze şi cu anumite personalităţi ale epocii. A avut loc într-un mod mai accentuat luarea în considerare de către opinia publică franceză a realităţilor româneşti. În aceste luări de contact un rol nu minor l-au avut implicările tinerilor români în francmasonerie. „Căutau tinerii români necontenit să-şi creeze, să-şi înmulţească relaţiuni, pe care să le facă favorabile patriei lor — scria în 1898 I.G. Bibicescu, întemeiat, probabil, şi pe informaţii directe — şi izbutiră la aceasta prin intrarea-le în societăţile francmasonice... Astfel — continua el —, chiar în 1844 sau 1845 Rosetti şi cu ambii Brătieni au intrat în loja *l'Athénée des Etrangers*, care era una din cele mai republicane din Paris şi în care se tratau cestiuni de economie socială.

La întrunirile ce se ţineau luau parte Frédéric Bastiat, Odillon Barot şi alţii; se puseră, asemenea, în legătură cu comitetele oposiţiunii etc.". La rîndul său, Alexandru Cretzianu a menţionat, cu şase decenii în urmă, un tabel nedatat al membrilor lojei pariziene *Trandafirul liniştei desăvîrşite* (La Rose du parfait silence), printre care întîlnim pe C.A. Rosetti, fraţii Dumitru şi Ion Brătianu, pe un Creţeanu, student în drept, şi pe francezii filoromâni Bataillard şi Pilette. Tot Al. Cretzianu a reprodus o scrisoare adresată de Pilette lui Dumitru Brătianu, la 19 februarie/3 martie 1846, în care îl informa: „Nu mai merg la l[ojă] cu aceeaşi regularitate ca altădată. Caracaş şi cu mine am fost primiţi ca maeştri; Bataillard este companion. Sînteţi, cum vedeţi, un pic în întîrziere". Şi adăuga: „Autorităţile s-au îngrijorat de conferinţele noastre socialiste". El nu uita să amintească faptul că prefectul de poliţie al Parisului „pretinsese Marelui Orient" dizolvarea unei alte loji implicate în activităţi politice probabil asemănătoare. În sfîrşit, însemnările lui C.A. Rosetti din *Jurnalul* său, din noiembrie 1845 şi pînă în decembrie 1847, privind iniţierea bucureşteanului Adolf Grünau sau a lui Nicolae Rucăreanu, promovarea masonică a lui Roseţti ori iniţierile lui I.C. Brătianu şi N. Creţeanu, întregesc ceea ce se ştia despre activităţile masonice ale românilor în Franţa înainte de februarie 1848. „Cînd îi dezlegară ochii şi ne văzu — povestea C.A. Rosetti despre iniţierea lui I.C. Brătianu — i s-a părut lui, zice, aşa după viaţă va fi raiul. Toată ziua eri mi-a vorbit de dînsa. Iată dar ce fac misterurile. Tremura întrînsu cînd îl cercetau...".

Arhivele lojei *Trandafirul liniştei desăvîrşite* a Marelui Orient al Franţei, depuse la Biblioteca Naţională din Paris, ne oferă şi ele o serie de informaţii interesante. Constituită către 1812, de către un grup de francmasoni avînd în frunte pe fabricantul de hîrtie Nicolas Auguste Albert, membru al lojei *Punct perfect* (Point parfait), loja *Trandafirul liniştei desăvîrşite* a intrat în 1834 în obedienţa Marelui Orient al Franţei. Sediul lojei se găsea în rue Grenelle Saint Honoré 45. În 1834 tabelul membrilor „atelierului" dezvăluia compoziţia ei socială: un librar, un ceasornicar, un avocat, studenţi în drept şi în medicină, un croitor, un profesor de muzică, doi foşti ofiţeri, un tipograf, un măcelar, un legător de cărţi etc. Era evident că mai ales reprezentanţi ai micii burghezii, meşteşugari şi mici negustori, sau unii intelectuali neînstăriţi alcătuiau această lojă în acel moment. În 1840, „atelierul" grupa 40 de membri şi venerabilul său era un medic, Albert Charles Des Etangs, care deţinea gradul masonic 30; un an mai tîrziu, loja cuprindea tot 40 de membri şi era condusă de acelaşi venerabil.

Începînd din 1842, istoricul lojei *Trandafirul liniştei desăvîrşite* începe a fi tangent românilor. În acel an a fost iniţiat moldoveanul de origine greacă Dimitrie Caramfil, născut în 1816 în Moldova, personaj pe care nu-l mai întîlnim în tabelele lojei de după anul 1845. Pentru anul 1843 arhiva lojei ne dezvăluie unele informaţii de tot interesul. La 1/12 septembrie 1843, Jean Alexandre Vaillant a cerut afilierea la lojă. Expulzat din principate, datorită activităţilor sale revoluţionare, Vaillant încercase de două ori, iarna 1842-1843, să se reîntoarcă în Ţara Românească; închis apoi la Sibiu, a fost obligat să se îndrepte spre Viena, unde îl regăsim în lunile mai-iunie 1843, pentru ca, în vara 1843, să sosească la Paris. El locuia în rue Clément. La 15/27 septembrie 1843, afilierea sa este acceptată şi profesorul Vaillant este proclamat membru al lojei. În această calitate el a desfăşurat o activitate susţinută. La 12/24 aprilie 1844, de exemplu, a fost desemnat ca membru al unei delegaţii care urma să facă o vizită solemnă la loja *Bonne amitié* (Bună prietenie). Tot atunci a înfăţişat lojei „cîteva pagini" privind istoria ţiganilor şi, în aceeaşi zi, în „sacul cu propuneri" — în care se făceau anonim propunerile de noi iniţieri — a apărut numele „profanului Rosetti", fiind evident vorba de propunerea lui C.A. Rosetti de către Vaillant.

Iniţierea lui Rosetti a avut loc la 10/22 mai 1844. În procesul verbal se poate citi: „Lectura informaţiilor despre profanul Rosetti, om de litere, născut la Bucureşti la 14 iunie 1826 [sic! — *D.B.*], locuind la Paris în rue des Maçons Sorbonne no. 1, care sînt toate în favoarea profanului. Scrutinul pentru acceptarea sa circulă şi revine la altar pur şi fără pete. Lectura testamentului profanului. Nu este făcută nici o observaţie. Profanul este introdus cu prevederile de rigoare; după ce a răspuns la diferitele întrebări care i s-au pus şi după ce a făcut călătoriile misterioase el acoperă templul [adică a ieşit din sală —

D.B.]. Scrutinul circulă din nou pentru admiterea sa. Revine la altar pur și fără pete. Profanul fiind din nou introdus și condus la altar, unde prestează obligația sa, primește lumina între coloane, primește apoi cuvintele-semne și atingeri, apoi este proclamat, între coloane, membru activ al atelierului. Venerabilul face să se bată ciocanele în favoarea sa. Neofitul răspunde. Baterea ciocanelor încetează". În timpul ședinței următoare, loja a fost informată că fratele Rosetti a remis fratelui Berlat prețul inițierii sale și că a fost obligat să plece, făgăduind că avea să revină pentru a satisface ceea ce promisese pentru „trunchiul binefacerii (tronc de la bienfaisance)".

În toamna 1845 a fost rîndul inițierii unui alt personagiu al epocii legat de tinerii români, și anume pictorul Constantin Daniel Rosenthal, pe care Rosetti îl botezase și care avea să devină pictorul revoluției de la 1848. La 12/24 septembrie, procesul-verbal al ședinței dezvăluie că Rosenthal, născut în Ungaria, la Pesta, la 6/18 martie 1820 și locuind la Paris — 54 bis rue de l'Ouest — (era și adresa lui Rosetti, și a lui Dumitru Brătianu) a fost inițiat. O lună mai tîrziu, a fost rîndul celui care avea să fie doctorul Grünau și apoi cel al lui N. Rucăreanu, primul avînd 24 ani, iar celălalt 34, inițieri menționate și de Rosetti în jurnalul său. În ședința următoare, acesta din urmă a fost ales secretar adjunct al lojei. „Astă seară în sfîrșit — nota Rosetti în *Jurnal* — fusei la lojă. Îmi deteră gradul al doilea. Le făcui un cuvînt, de care toți fură încîntați și mă numiră, în sfîrșit, și în postul al doilea secretar, eu un străin, un necunoscut". În luna martie 1846, Rosenthal, Grünau și Rucăreanu au primit un „spor de salariu", ceea ce în limbaj masonic însemna că fuseseră înălțați în grad, devenind din discipoli companioni, pentru ca în luna următoare să aibă loc un nou „spor de salariu" în beneficiul lui Rosetti, al lui Grünau și al lui Rucăreanu, deveniți din companioni maeștri, gradul fiind acordat ultimilor doi, avînd în vedere și apropiata lor plecare spre Țara Românească. La 10/22 iulie 1846, C.A. Rosetti a primit o „medalie de asiduitate", deoarece asistase regulat la 12 ședințe!

În toamna 1846, pătrunderea românilor sau a prietenilor lor filoromîni în loja *Trandafirul liniștei desăvîrșite* s-a accentuat. În noiembrie 1846 au fost propuși la afiliere Dumitru Brătianu — student, născut la 1/12 septembrie 1818 la Pitești, locuind la Paris, 54 bis rue de l'Ouest — și Egide Armand Désiré Pilette, doctor în drept și avocat, născut la 29 iunie/11 iulie 1817, amîndoi provenind din loja *Ateneul străinilor* (l'Athénée des étrangers). Afilierea lor a avut loc la 13/25 noiembrie 1846 și tot atunci a fost propusă inițierea altui român, a lui Nicolae Crețeanu, stînd și el la Paris, 54 bis rue de l'Ouest. Inițierea lui Crețeanu s-a desfășurat la 11/23 decembrie 1846 și în aceeași ședință a fost acceptată afilierea lui Ion C. Brătianu și a lui Paul Bataillard, arhivist paleograf, care avea să păstreze o credință nestrămutată românilor, amîndoi venind din loja *Ateneul străinilor*. Aici fusese inițiat Brătianu în primăvara aceluiași an, potrivit informației cuprinse în *Jurnalul* lui Rosetti, care a și asistat la ceremonie.

Exodul membrilor lojei *Ateneul străinilor* spre loja *Trandafirul liniștei desăvîrșite* se explică prin suspendarea „provizorie", la 25 iunie/7 iulie 1846, a lucrărilor celei dintîi și faptului că, la 8/20 octombrie, loja *Ateneul străinilor* fusese condamnată la „un an de adormire". Abia la 1/12 august 1847 Marele Orient avea să suspende sancțiunea, care fusese dată sub presiunea autorităților regelui Ludovic Filip din cauza activității politice a lojei în cauză. Acest lucru este confirmat și de o suplică din 19/31 iulie 1846 — adresată de Pilette, Bataillard, de venerabil, de păstrătorul de sigilii și de unul din supraveghetori (Bataillard înlocuind pe cel de al doilea) — prin care se cerea intervenția Senatului masonic, deoarece suspendarea fusese provocată de către prefectul de poliție al Parisului. În suplică se remarca: „frecvența chiar a rechizitoriilor provenite din lumea profană pentru a constrînge lumea masonică ni se pare a provoca atenția Marelui Orient al Franței"; observația dezvăluia implicarea politică, în acel moment, a francmasoneriei din Franța.

În loja *Trandafirul liniștei desăvîrșite*, noii veniți (ca și amicii pe care i-au întîlnit, mai ales Rosetti și Rosenthal) s-au afirmat din primele luni care au urmat afilierii lor. La 11/23 decembrie 1846, coaforul Alexis Syret a fost ales din nou venerabilul lojei, în timp ce Pilette devenea primul supraveghetor, Rosenthal maestru de ceremonie, unul dintre Brătieni — probabil Dumitru — purtător de stindard, Bataillard adjunct al oratorului și Rosetti al doilea secretar. Se asista, astfel, la o adevărată acțiune de „acaparare" de către români și prietenii lor Pilette (care își va lăsa biblioteca lui Dumitru Brătianu), Bataillard și Rosenthal a majorității demnitarilor lojei.

La 12/24 februarie 1847, a avut loc ceremonia de promovare a fraților Brătianu la gradul de companioni și la 2/14 iulie 1847, tot împreună, au fost promovați maeștri. Cu toții au beneficiat de promovări destul de grabnice. Pilette deținea gradul 30 (cavaler Kadeș) din vara 1846. În tabelul membrilor lojei *Trandafirul liniștei desăvîrșite*, pentru anul 1847, Pilette apare cu același grad, Bataillard și Rosetti dețineau atunci gradul 18 (cavaler de roza-cruce), Rosenthal gradul 3 (maestru), frații Brătianu gradul 2 (companioni) — dar peste cîteva luni, cum am amintit, aveau să fie promovați maeștri. La 19 iunie/3 iulie 1847, cînd Pilette, Bataillard și alți membri ai lojei *Ateneul străinilor* au cerut repunerea acesteia în func-

ţiune, Pilette deţinea gradul 32. Odată cu reintrarea în activitate a acestei loji, o parte din vechii ei membri s-au reîntors, iar Pilette a fost ales, la 18/30 noiembrie 1847, venerabil al ei.

În tabelul lojei *Trandafirul liniştei desăvîrşite*, întocmit la 16/28 aprilie, figurează 48 de persoane, printre care Rosetti, Brătienii, Nicolae Creţeanu, Rosenthal, Pilette şi Bataillard (înaintea revenirii ultimilor în loja *Ateneul străinilor*). Printre membrii lojei se înregistrau profesiunile următoare: un pictor, un arhitect, un ceasornicar, un coafor, un doctor în drept, un medic, un cizmar, un funcţionar, un comis-voiajor, un vopsitor, un croitor, un tîmplar, un avocat, un bucătar, studenţi etc. În linii mari, compoziţia lojei repeta pe cea constatată în deceniul anterior, adăugîndu-se însă un plus de „intelectualizare", datorat tocmai românilor şi prietenilor lor.

În primăvara anului 1848, membrii români ai lojei *Trandafirul liniştei desăvîrşite* au părăsit Parisul, reîntorcîndu-se în patrie. Dar mai înainte, cînd, în bună parte, ei se mai aflau în Franţa, în timpul revoluţiei din februarie, lojile pariziene „se coborîseră în stradă", participînd la evenimentele revoluţionare, ceea ce aruncă o nouă lumină asupra implicării românilor în acele evenimente.

În toamna anului 1848, nu mai există semnalări ale românilor în arhivele lojei, în schimb, este menţionată reîntoarcerea lui Vaillant, „care revine după o lungă călătorie în mijlocul fraţilor săi", eveniment ce a provocat în lojă o batere de ciocane în semn de „bucurie şi satisfacţie". El plecase din Paris în octombrie 1845 şi — după noi şi infructuoase tentative de a se întoarce în principate — se stabilise un timp la Istanbul, de unde, la 2/14 iunie 1848, plecase spre Franţa. Toamna, Vaillant s-a prezentat în faţa lojei *Trandafirul liniştei desăvîrşite* şi, cu acest prilej, mulţumind pentru primire, a mărturisit că „a trăit numeroase vicisitudini în cursul călătoriilor sale şi că datorează francmasoneriei fericirea de a fi scăpat numeroaselor persecuţii cărora le-a fost supus, mai ales în nordul Rusiei". În aceeaşi şedinţă, Vaillant, „într-o improvizaţie aprinsă — cum relatează procesul-verbal — a dat o explicaţie privind originea Deltei, a compoziţiei numelui ei şi a semnificaţiei sale în diferite limbi ale antichităţii", subiect legat evident de anii petrecuţi de Vaillant în Ţara Românească. Din nefericire, procesul-verbal consemna în mod eliptic faptul că Vaillant „a dat în această privinţă detalii interesante". „Acest discurs — consemna acelaşi proces-verbal — de mare interes a fost ascultat într-o linişte religioasă".

Vaillant a fost prezent şi într-o altă şedinţă, în decembrie 1848, cînd „a citit o corespondenţă avînd ca scop de a face cunoscute relaţiile interioare şi exterioare ale Turciei", pe care a trebuit totuşi s-o întrerupă „pentru a lăsa lojei timpul de a-şi împlini ordinea de zi".

Anul 1848 se încheia, deschizînd drumul spre a doua jumătate a sec. XIX, plină de evenimente şi momente decisive în istoria României, dar şi în ceea ce a privit istoria francmasoneriei în care au fost implicaţi românii. ■

(Va urma)

PRINŢUL DIMITRIE STURDZA —
primul membru de onoare al
FUNDAŢIEI CULTURALE MAGAZIN ISTORIC

Întrunit la 16 aprilie 1992, Consiliul Director al Fundaţiei Culturale Magazin istoric **hotărăşte în unanimitate:**

a) Descendent al unei familii cu rădăcini adînci în istoria patriei, cu înaintaşi ce au făcut faIă culturii neamului său, Excelenţa Sa Prinţul Dimitrie Sturdza **prezintă statura morală şi intelectuală a unei personalităţi ce s-a remarcat îndeosebi prin dragostea nedezmînţită pe care o poartă ţării în care s-a născut. Ţinînd seamă de întreaga activitate a acestui autentic „os domnesc", exprimată prin numeroasele acţiuni umanitare desfăşurate în ultimii doi ani în beneficiul României şi al poporului său, de calda preţuire faţă de cultura românească, dar mai cu seamă de atenţia şi ataşamentul faţă de istorie şi marile valori ale trecutului nostru, Consiliul Director declară pe** Excelenţa Sa Prinţul Dimitrie Sturdza **membru de onoare al** Fundaţiei Culturale Magazin istoric. **Prin această hotărîre,** Fundaţia Culturală Magazin istoric **se doreşte şi se simte un element de solidarizare a tuturor acelora ce trăiesc în cultul iubirii de patrie şi de cultură.**

b) Analizînd corespondenţa primită pînă la această dată, Consiliul Director aprobă toate cererile formulate şi, apreciindu-le conforme Statutului, semnatarii lor devin membri al Fundaţiei Culturale Magazin istoric, **mulţumindu-le pentru donaţiile efectuate.**

Consiliul Director al Fundaţiei Culturale Magazin istoric

ZIUA EROILOR ROMÂNIEI

Dintotdeauna, urmaşii i-au venerat şi i-au cinstit pe cei căzuţi în luptele pentru apărarea pămîntului patriei, a libertăţii poporului, amintirea lor fiind păstrată nu numai în conştiinţa celor apropiaţi, a rudelor, ci şi în aceea a colectivităţii căreia aceştia i-au aparţinut.

Pomenirea celor căzuţi pe cîmpurile de onoare a devenit — în epoca modernă, odată cu generalizarea serviciului militar obligatoriu, deci atunci cînd participarea la luptă nu mai era o opţiune personală — o preocupare tot mai evidentă, reglementată în lume, în primele decenii ale sec. XX, prin diferite soluţii adoptate la nivel statal.

Pînă la declanşarea primei conflagraţii mondiale, românii îşi pomeneau ostaşii morţi pentru Ţară şi Neam în prima sîmbătă a morţilor din an. Astfel, într-un document de epocă se consemnează că la 26 mai/9 iunie 1918, cînd a căzut în acel an sîmbăta morţilor (moşilor), la Iaşi „poporul, în frunte cu iubita familie regală, a luat parte la pomenirea creştinească şi la proslăvirea vitejilor căzuţi în apărarea unui ideal sfînt". La scurt timp după această comemorare, ziarul *Neamul românesc* constata că „s-ar cuveni să se aşeze o sărbătoare naţională", astfel ca „toţi să-şi plece fruntea şi să-şi aducă prinosul de admiraţie şi recunoştinţă pentru eroii cei mulţi ai naţiunii".

Decretul-lege 1693/1920 şi Legea din august 1920 pentru cinstirea memoriei eroilor căzuţi sînt actele normative prin care s-a reglementat comemorarea eroilor României în Ziua Înălţării Domnului, sărbătoarea naţională care — conform convingerilor celor ce-au fost martori şi susţinători ai Războiului Reîntregirii României — „aminteşte şi va aminti pururea urmaşilor desăvîrşirea, înfăptuirea idealului naţional... închegînd România Mare".

Legea asupra regimului mormintelor de război din România, promulgată la 31 mai 1927, stipula la articolul 8: „Comemorarea eroilor căzuţi în război se va face în fiecare an la Ziua Înălţării Domnului, care este decretată ca sărbătoare naţională. Această zi va fi sărbătorită de autorităţile româneşti în mod cu totul demn, prin organizări de Te-Deumuri, procesiuni şi serbări cu înalt caracter naţional, la care vor participa toate instituţiile de stat şi particulare fără deosebire de religie sau origine etnică".

Aceste prevederi au fost menţinute pînă în anul 1948, cînd Societatea „Cultul Eroilor" — organism naţional cu atribuţii şi realizări remarcabile în acest domeniu — a fost desfiinţată abuziv.

După aproape trei decenii în care evocarea eroilor neamului a rămas nereglementată, Decretul Consiliului de Stat nr. 117/23 octombrie 1975 preciza că: „În scopul comemorării pe plan naţional a celor căzuţi în războaiele şi luptele purtate pentru libertatea şi independenţa poporului român, se sărbătoreşte în fiecare an, la data de 9 Mai, Ziua Eroilor..."

Odată cu victoria Revoluţiei din decembrie 1989, conducerea Ministerului apărării naţionale a declanşat o amplă acţiune reparatorie de reintroducere în armată a valoroaselor tradiţii militare româneşti. Astfel, începînd cu anul 1990, Ziua Eroilor s-a comemorat conform tradiţiei la sărbătoarea ortodoxă a Înălţării Domnului. A fost elaborat totodată — împreună cu alte ministere, instituţii şi organisme de profil — un nou proiect de lege care să reglementeze regimul mormintelor, cimitirelor militare şi al operelor comemorative pentru cinstirea eroismului românesc etc.

În acest an, Ziua Eroilor României este comemorată în întreaga armată la 4 iunie.

Respectîndu-se tradiţia naţională, se organizează — la Mormîntul Ostaşului Necunoscut, la cimitirele şi monumentele comemorative de război — procesiuni militare şi religioase, în cadrul cărora se depun coroane de flori, au loc evocări istorice, pelerinaje la locurile în care s-au desfăşurat marile bătălii ale românilor.

Pentru prima dată, după aproape jumătate de secol de la încheierea celui de-al doilea război mondial, în această sfîntă zi va fi evocată memoria celor peste 100 000 militari români căzuţi în luptă sau decedaţi în prizonierat şi înhumaţi în 1 120 localităţi din 25 ţări ale lumii, din Peninsula Iberică şi Marea Mînecii pînă la Novosibirsk, din Ţările Baltice şi Karelia pînă în Bazinul Mediteranean şi Caucaz.

Maior Ilie SCHIPOR

ORADEA — CEA MAI MARE CETATE PENTAGONALĂ DIN EUROPA SECOLULUI XVI

GH. SEBESTYÉN

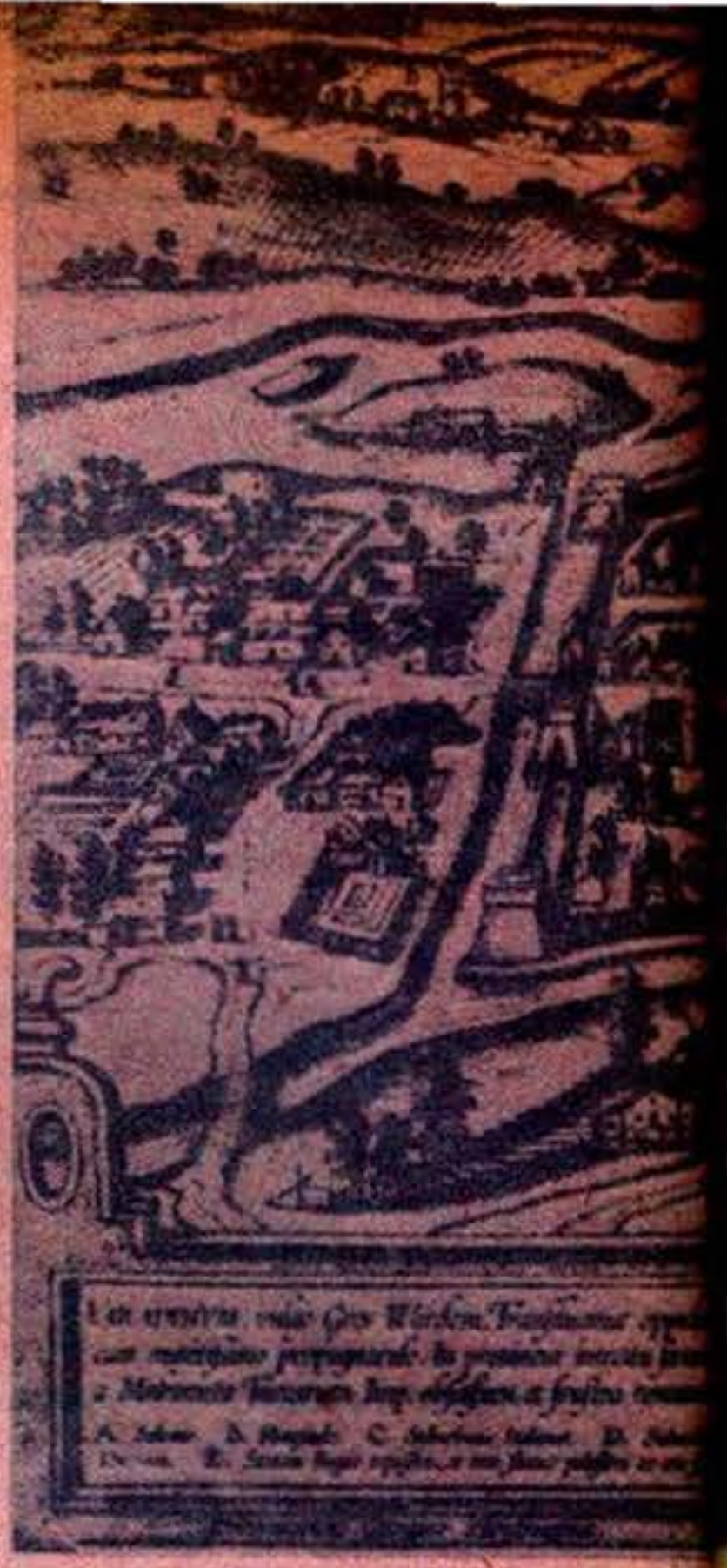

La 5 iunie 1992 se împlinesc 300 ani de la eliberarea cetății Oradea de sub ocupația otomană. Etichetată de vechiul regim comunist drept „austro-ungară" și neputind fi ușor demolată din cauza dimensiunilor ei uriașe, cetatea a fost expusă decenii la rînd unei politici urbanistice speciale și consecvente, avînd ca principal obiectiv mascarea ei în spatele unor blocuri noi, pentru a fi cît mai puțin expusă privirii. Aniversarea despre care aminteam ne dă prilejul să rememorăm în mod succint istoricul celei mai mari cetăți medievale de pe teritoriul României și, totodată, să tragem și un semnal de alarmă în legătură cu măsurile ce trebuie întreprinse pentru conservarea acestui impresionant edificiu de excepțională valoare istorică.

În fapt este vorba despre mai multe cetăți, care s-au succedat pe unul și același amplasament. Cu toate că Episcopia Oradiei este atestată documentar încă din secolul XI, înconjurată desigur pe atunci de cel puțin un val de pămînt, de o palisadă, prima mențiune a cetății ne parvine din sec. XIII, cînd Rogerius, canonicul orădean, în cunoscutul său *Carmen miserabile* (Cîntec de jale), vorbește despre distrugerea cetății de către mongoli în timpul marii invazii din 1241 și ne spune că era vorba despre o fortificație din zid, cu turnuri din lemn și înconjurată cu un șanț lat.

Refăcută — probabil pe dărîmăturile vechii incinte ovale — cetatea cîștigă în importanță prin construirea în interiorul ei a unei catedrale și a unui palat episcopal. Aici au fost înmormîntați numeroși episcopi ai Oradei, unii regi ai Ungariei (Ladislau cel Sfînt sau Sigismund de Luxemburg), dar și Elisabeta, fiica domnitorului muntean Nicolae Alexandru.

În 1474, pornind călări din sudul Dunării înghețate, otomanii încearcă să ocupe cetatea, atacînd prin surprindere, dar nu reușesc decît să distrugă așezarea din jurul ei. În urma acestei întîmplări însă, episcopul Ioan Filipecz (1476-1490) — apropiat al lui Matei Corvin — ridică o nouă incintă, iar în prima treime a secolului următor se efectuează importante lucrări la palatul episcopal.

La poalele cetății Oradei s-a desfășurat ultimul act al răscoalei conduse de Gheorghe Doja, țăranii răsculați care asediază cetatea sub conducerea preotului Laurențiu fiind înfrînți de oastea lui Paul Tomori, căpitan al Făgărașului.

După ocuparea Pannoniei de către turci și crearea pașalîcului de la Buda (1541), însemnătatea cetății crește, ea fiind centrul „părților" Ungariei ce intră în componența principatului autonom al Transilvaniei. Cetatea este vizată însă și de Habsburgi, care încercaseră s-o cucerească încă din 1528. Gheorghe Martinuzzi, episcop al Oradiei din 1534, iar din 1540 și tutore al minorului rege Ioan II Sigismund (1540-1551; 1556-1571), dar și guvernator al Transilvaniei din 1542, întărește cetatea, înzestrînd-o. Pare-se, cu cinci bastioane de pămînt. După 1551 însă, cetatea, ca și întreg principatul Transilvaniei, intră în mîinile Habsburgilor, pînă în 1556, cînd este eliberată, după un lung asediu, cu ajutorul lui Alexandru Lăpușneanu și Pătrașcu cel Bun.

Din 1569 și pînă în 1597 se desfășoară noi lucrări de modernizare a fortificațiilor, patru bastioane din lemn și pămînt ca și curtinele dintre ele fiind înlocuite cu altele din zid, mult mai mari, păstrate pînă astăzi. Dar odată cu abdicarea lui Sigismund Báthori (23 iulie 1597), cetatea intră din nou în stăpînirea Habsburgilor.

În cadrul îndelungatei ofensive purtată de alianța creștină împotriva otomanilor, alianță al cărei principal element de șoc îl constituie Mihai Viteazul, cetatea Oradea suportă un greu și îndelungat asediu declanșat de otomani la 20 septembrie și încheiat la 3 noiembrie 1598. La luptele de apărare, alături de garnizoana cetății, participă activ și populația din jur, refugiată în inte-

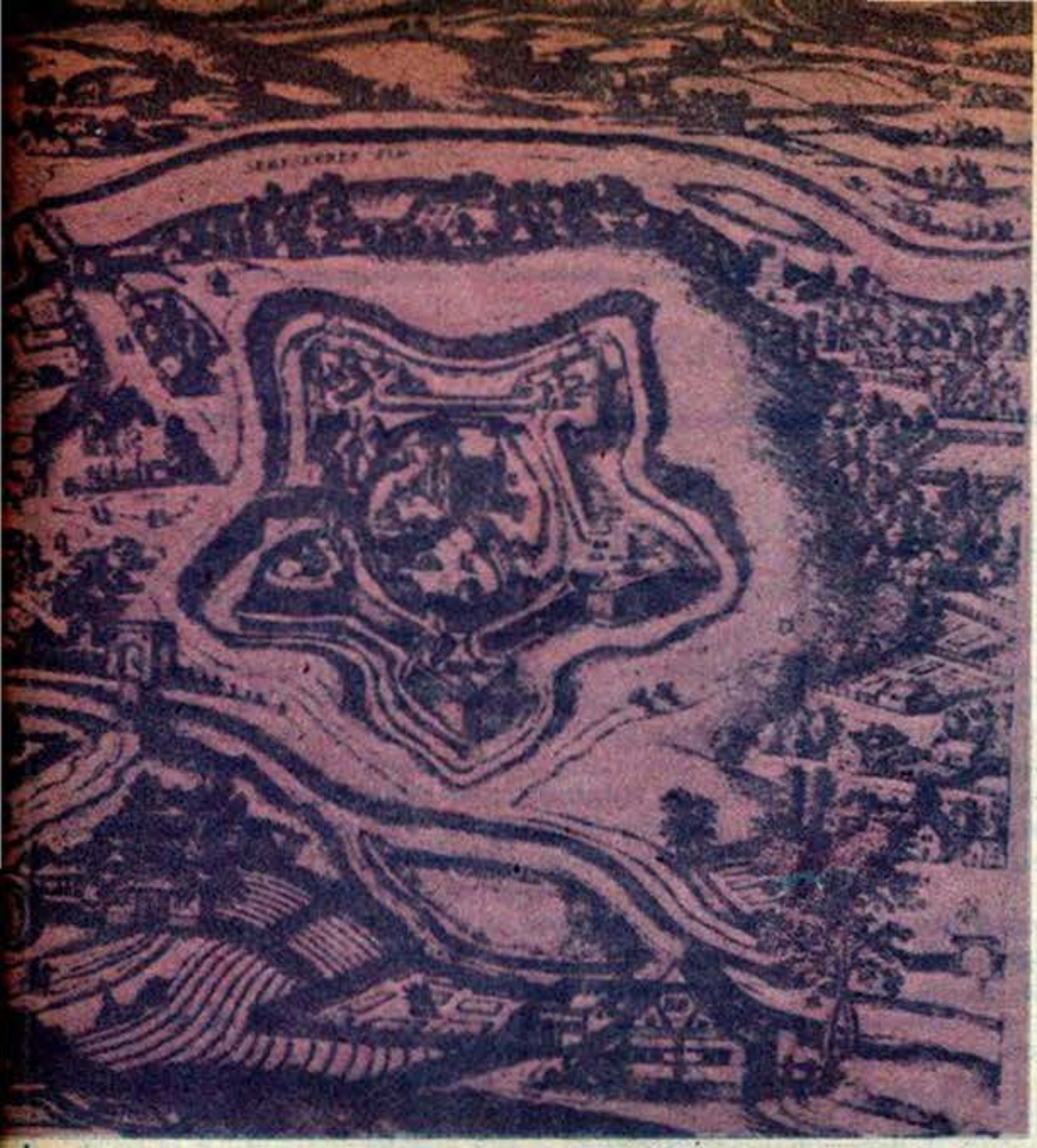

riorul fortificației. Cronicarul Ștefan Szamosközi, el însuși participant la bătălii, ne relatează dramaticele evenimente, în timpul cărora asalturile înverșunate, aproape zilnice și durînd uneori pînă noaptea tîrziu, au fost respinse de apărători, care așteptau cu mare nădejde sosirea trupelor generalului Basta, pornite dinspre Satu Mare, dar oprite în drum. În 17 octombrie asediatorii încearcă să arunce în aer bastionul Ciunt, iar trei zile mai tîrziu minează bastionul Crăișorului, dar totul se dovedește zadarnic. Apropierea iernii îl determină pe Mehmet Saturgi și oastea sa să înceteze asediul, fără a-și fi atins țelul. Rezistența eroică a cetății — considerată de contemporani drept o mare victorie a Creștinătății — este reflectată în numeroase gravuri și desene, dintre care cele mai reușite aparțin lui Joris Hoefnagel și Johannes Sibmacher, fiind și cele mai cunoscute.

După respingerea asediului, cetatea rămîne însă în mîna Habsburgilor pînă în 1605, cînd se predă oștilor principelui transilvănean Ștefan Bocskai. Din 1619, principele Gabriel Bethlen, considerînd cetatea unul din principalii săi piloni în timpul intervenției în războiul antihabsburgic de 30 de ani, începe ample lucrări, demolează catedrala și palatul episcopal, grav avariate de asediu și cutremure, și ridică pe locul acestora un mare castel pentagonal. Lucrările continuă și în timpul urmașilor săi, principii Gheorghe Rákóczi I și II, cînd se lărgesc mult și șanțurile împrejmuitoare. Din această perioadă ne-a rămas și unul dintre cele mai interesante documente privitoare la istoricul cetății, este vorba despre un inventar al armelor aflate în 1632 la Oradea. Astfel, din cele 67 piese de artilerie, 20 aveau originea neprecizată, 23 erau autohtone (trei dintre acestea provenind din timpul lui Mihai Viteazul) și 24 fuseseră capturate de Gabriel Bethlen în timpul războiului de 30 de ani, majoritatea lor în cursul bătăliilor cîștigate de principe lîngă Bratislava și Ersekájvár, în 1620 și 1621.

În 1660, în timpul nefericitei campanii pe care o organizează Gh. Rákóczi II în Polonia, otomanii cuceresc cetatea Oradea, după un asediu de șase săptămîni *(Magazin istoric*, nr. 2/1979). Poate cel mai important efect — cel puțin pe planul istoriei culturale — al acestei cuceriri l-a constituit topirea statuilor din curtea cetății, turnate în bronz de frații clujeni Martin și Gheorghe, autorii celebrului Sfintul Gheorghe (1373) din curtea Hradului praghez.

Contraofensiva habsburgică, pornită după înfrîngerea otomanilor la Viena (1683), ajunge și sub zidurile Oradei. Ludovic de Baden o asediază din 14 octombrie pînă în 3 noiembrie 1691, cînd încetează lupta din cauza iernii. În anul următor, 1692, generalul imperial Donatus Heisler pornește un nou asediu la 4 mai și reușește să cucerească cetatea la 5 iunie același an. Sub stăpînirea Habsburgilor, fortificația suferă noi modificări, cele mai importante la castelul din interior, înlocuirea vechii biserici cu una nouă, precum și ridicarea unei galerii etajate pe una din laturile curții interioare. Marea majoritate a încăperilor castelului — cu stucaturi valoroase din timpul lui Gabriel Bethlen —, ca și fortificațiile ni s-au păstrat practic intacte, dar într-o stare destul de avansată de degradare.

Săpăturile arheologice efectuate în anii 1882-1883 și 1911-1912 au scos la iveală vestigiile fostei catedrale gotice din curtea interioară a castelului, iar cele începute în 1991, între zidul cetății și castel, au dus la identificarea urmelor vechiului palat episcopal. În încheiere, se poate spune că cetatea Oradea nu este doar cea mai mare cetate bastionară pentagonală din sec. XVI păstrată în Europa, dar și unul dintre cele mai importante monumente ale luptei împotriva expansiunii otomane și habsburgice de pe teritoriul României, cuprinzînd o suprafață de peste 15 hectare, exclusiv șanțurile ei largi și adînci. ■

EVUL MEDIU MASCULIN

GEORGES DUBY

Sub acest titlu şocant, cunoscutul istoric francez Georges Duby reuneşte o serie de eseuri, „pagini ale unui carnet de atelier, scrise între anii 1967 şi 1986, în împrejurări diverse", cum le apreciază autorul, într-un scurt cuvînt introductiv la lucrare. „Unele dintre ele din simplă plăcere — se contesează Duby —, cea mai mare parte însă cu prilejul acelor întîlniri la care istoricii vin periodic pentru a confrunta rezultatul cercetărilor lor, criticîndu-se, încurajîndu-se reciproc".

Dar de unde acest titlu? „În mod hotărît, evul mediu este masculin, ne spune Duby. Deoarece toate informaţiile care ajung din vechime pînă la mine şi mă fac să cunosc această lume provin de la bărbaţi, convinşi de superioritatea sexului lor. Nu-i aud decît pe ei. Totuşi, îi ascult aici vorbind despre dorinţa lor şi, în consecinţă, despre femei. Le este frică de ele şi, pentru a se linişti, le disprețuiesc. Dar trebuie să fiu mulţumit cu o astfel de mărturie ce deformează pasiunea, prejudecăţile, regulile jocului de dragoste de la Curte. Mă pregătesc să-l cercetez, pentru că, într-adevăr, aş vrea să descopăr partea lui ascunsă, cea feminină. Mă voi strădui să pun în evidenţă ce era femeia în acele timpuri îndepărtate".

Este o promisiune onorată copios şi incitant prin întregul conţinut al cărţii mai sus-menţionate, subtitrată Despre dragoste şi căsătorie.

Născut la Paris, la 7 octombrie 1919, profesorul Georges Duby a cunoscut toate treptele carierei didactice universitare: de la asistent la Facultatea de litere din Lyon (din 1944) şi profesor de istorie medievală la Facultatea de litere din Besançon (1950), la profesor la Collège de France, membru al Institutului Franţei (din 1987).

Dar, dincolo de decoraţii (cavaler al Legiunii de onoare) şi titluri onorifice (membru asociat al Academiei regale din Belgia, al Academiei medievale americane şi al British Academy), marele medievist Georges Duby se recomandă prin lucrările sale, din care enumerăm cîteva: L'économie rurale et la vie des campagnes dans l'Occident médieval **(2 volume);** Les trois ordres ou l'imaginaire du féodalisme; Histoire de la civilisation française **(2 volume);** La Société aux XI-e et XII-e siècles; Fondements d'un nouvel humanisme et l'Europe des cathèdrales; Adolescence de la chrétienté occidentale; Le Procès de Jeanne d'Arc; L'An Mil; Le Temps des cathèdrales (l'art et la société, 980-1420); Guerriers et Paysans VII-e-XII-e siècles; Le Dimanche des Bouvines (27 juillet 1214).

Fie numai şi din simpla înşiruire a acestor titluri transpare forţa de sinteză a scrisului lui Georges Duby, căreia i se asociază eleganţa scriiturii, proprii de altfel modalităţii de investigaţie pe care şi-a asumat-o Duby: şcoala „Analelor", ilustrată de Marc Bloch, Lucien Febvre, Fernand Braudel, Jacques Le Goff, Pierre Chaunu, Robert Mandron, Emmanuel Le Roy Ladurie, Jean Delumeau, nume de mari istorici, cunoscute cititorilor din colaborările publicate în revista Magazin istoric. **Într-un cuvînt, istoria mentalităţilor, descoperirea omenescului, cotidianului, a obişnuitului din faptele istorice — memorabile sau nu — sau, cum a spus-o însuşi Duby — în lecţia sa inaugurală din 1972 la Collège de France — „descoperirea faptului că trebuie căutat omul nou sub praful arhivelor şi în tăcerea muzeelor".**

Prezentăm, cu subtitlurile redacţiei, un fragment din această carte, aflată în pregătire la Editura Meridiane.

Ca într-o luptă cu lancea

Reduc, la început, la expresia sa cea mai schematică modelul iniţial care corespunde dragostei zise curtenitoare (pe care contemporanii primei sale înfloriri o numeau dragoste rafinată), fără a lua în consideraţie modificările ce deformează acest model iniţial în decursul secolului XII. Iată modelul: un bărbat, un „tînăr", în dublul sens al cuvîntului. În sensul tehnic, pe care el îl avea în acel timp, înţeleg un bărbat fără soţie legitimă, în sensul concret, un bărbat cu adevărat tînăr, a cărui educaţie nu era încheiată. Acest bărbat asediază, în intenţia de a o cuceri, o doamnă, adică o femeie măritată, aşadar inaccesibilă, de necucerit, o femeie înconjurată, protejată de interdicţiile cele mai stricte, impuse de o societate bazată pe legăturile de neam, al cărei fundament îl constituiau moştenirile ce se transmiteau pe linie bărbătească şi care, în consecinţă, considera adulterul soţiei ca cea mai

mare primejdie, amenințînd cu pedepse teribile pe complicele acesteia. Deci pericolul se află în chiar centrul modelului. În poziție necesară. Pentru că, pe de o parte, latura picantă a aface-rii consta în înfruntarea pericolului (bărbații acelui timp considerau pe drept cuvînt mai excitant să meargă la vînătoare de lupi decît de rațe sălbatice), iar, pe de alta, era vorba despre o probă, în cursul unei formări continue, or, cu cît proba era mai periculoasă, cu atît ea contribuia mai mult la formarea tînărului respectiv.

Ceea ce am expus în rîndurile de mai sus situează foarte precis, mi se pare, acest model al relației dintre feminin și masculin. Dragostea delicată este un joc. Educativ. Este corespondentul exact al turnirului. Ca și la turnir, a cărui mare vogă este contemporană cu perioada de înflorire a eroticii curtenitoare, bărbatul de familie bună își riscă în acest joc viața, își aruncă trupul în aventură (nu mă refer la suflet: obiectul al cărui loc încerc să-l recunosc a fost atunci creat pentru a afirma independența unei culturi, aceea a războinicilor, arogantă, care se ridica în mod hotărît, prin bucuria de a trăi, împotriva culturii preoților). Ca și la turnir, tînărul bărbat își riscă viața în intenția de a se desăvîrși, de a deveni mai valoros, de a face să-i crească prețul, dar de asemenea și de a lua, de a-și oferi plăcerea, de a-și prinde adversarul după ce i-a înlăturat orice apărare, după ce l-a dat jos de pe cal, l-a trîntit la pămînt, l-a învins.

Amorul galant este asemeni unei lupte cu lancea între doi cavaleri. Cu deosebirea că de aceste dueluri ce aveau loc între războinici, fie în focul înfruntărilor tumultuoase în care participanții la turniruri erau puși față în față, fie pe cîmpul închis al probelor judiciare, lupta amoroasă opunea doi parteneri inegali, dintre care unul este, prin natură, destinat să cadă. Prin natură. Din punct de vedere fizic. Prin legile naturale ale sexualității. Pentru că tocmai despre aceasta este vorba, despre faptul că ele nu reușesc să ascundă vălul sublimărilor, toate transferurile imaginare de la trup la suflet. Să nu ne înșelăm. Opera admirabilă a lui André, capelan al regelui Franței Filip August, este intitulată de traducătorul său francez, Claude Buridant, *Traité de l'amour courtois*. Dar o tînără medievistă americană, Betsy Bowden, găsește un titlu care se potrivește mai bine, *The Art of courtly copulation* și, foarte recent, Danièle Jacquart și Claude Thomasset propun ca acest text să fie citit ca un manual de sexologie. Într-adevăr, exercițiile ludice glorificau această valoare, situată de epoca respectivă pe locul cel mai de sus al valorilor virile, adică al tuturor valorilor, respectiv înfocarea sexuală. Pentru a spori plăcerea bărbatului, el era obligat să-și disciplineze dorința.

Femeia momeală

Îi resping fără ezitare pe acei comentatori care au văzut în dragostea curtenitoare o invenție feminină. Ea este un joc al bărbaților și printre toate scrierile ce invitau la a te deda la un astfel de joc, există puține care să nu fie marcate, în profunzime, de trăsături perfect misogine. Femeia este o momeală, asemeni manechinelor asupra cărora se aruncau cavalerii cei noi, în demonstrațiile sportive ce urmau ceremoniilor în care li se punea prima dată armura. Dama nu era

Claude, fiica lui Ludovic XII, și Carol de Austria, viitorul Carol Quintul, se logodesc pentru... a rupe curînd logodna. Claude va deveni soția vărului ei, viitorul Francisc I al Franței

poftită oare să se apere, să-și ascundă, să-și dezvăluie farmecele, să se refuze îndelung, să nu se dea decît cu parcimonie, prin concesii progresive, cu scopul ca tînărul bărbat, în prelungirile tentației și ale pericolului, să învețe să se stăpînească, să-și domine corpul?

Probă, pedagogia și toate expresiile literare ale dragostei curtenitoare trebuie situate pe linia foarte vigurosului elan de progres a cărui intensitate a culminat în timpul celei de a doua jumătăți a secolului XII. Ele sînt în același timp instrumentul și produsul acestei creșteri, ce scotea în mod rapid societatea feudală din sălbăticie, o civiliza. Propunerea și receptarea unei forme noi de raporturi între cele două sexe nu pot fi înțelese decît prin raportare la alte manifestări ale acestui flux. Eu nu mă gîndesc, ceea ce va surprinde poate, la promovarea femeii. Efectiv, nu cred chiar deloc în așa ceva. Asistăm, cu adevărat, la o îmbunătățire a condiției femeii, dar, în același timp, și la o fel de vie promovare a condiției masculine, ceea ce face ca distanța dintre acestea să rămînă aceeași, iar femeile să fie în același timp temătoare, disprețuite și foarte supuse, fapt demonstrat, de altfel, în primul rînd, de literatura cavalerească. Nu, eu mă gîndesc la acea mișcare pe care a făcut-o atunci individul, persoana desprinsă din starea de gregaritate, mă gîndesc la ceea ce, emanînd din centrele de studii ecleziastice, oferea societății mondene lipsa de valoare, pe de o parte, a reflecțiilor gînditorilor sacri asupra reîncarnării și asupra *caritas*-ului, iar pe de altă parte, a eroului întrucîtva deformat al unei lecturi asidui din clasicii latini.

Fără îndoială că eroii masculini pe care îi propuneau drept model poeții și povestitorii de la Curte au fost admirați, au fost imitați în a doua jumătate a secolului XII. Cavalerii, cel puțin cei din anturajul prinților celor mai mari, se prindeau în joc. Chestiunea este sigură: dacă Guillaume le Maréchal, încă celibatar, a fost acuzat de a fi sedus-o pe soția seniorului său, faptul dovedește că astfel de încercări nu erau chiar atît de rare. Cavalerii au intrat în joc pentru că regulile acestuia îi ajutau să pozeze mai bine, dacă nu pentru a rezolva cîteva probleme de societate, arzătoare.

Voi începe cu relațiile dintre bărbat și femeie, cu strategiile matrimoniale promovate în societatea aristocratică. Ele îmi apar ca cele care au pregătit în mod direct terenul pentru lupta cavalerească dintre tînăr și femeia măritată. Restricțiile severe cu privire la proporția celor ce aveau dreptul la căsătorie sporeau într-adevăr, în acest mediu social, numărul bărbaților necăsătoriți, geloși pe cei care aveau o soție în patul lor, frustrați. Acordurile de căsătorie se încheiau aproape întotdeauna fără a ține cu nimic seama de sentimentele celor doi promiși; în seara nunții, o copilă prea tînără, abia intrată în pubertate, era dată unui băiat violent pe care nu-l văzuse niciodată. Intervenea, în sfîrșit, această segregație care, odată depășită vîrsta de șapte ani, instala băieți și fete în două universuri totalmente separate. Totul pleca, deci, de la ideea de a se institui între soți nu o legătură fervентă, comparabilă cu ceea ce este pentru noi dragostea conjugală, ci un raport distant de inegalitate: dragoste neprihănită condescendentă, în cel mai bun caz, din partea soțului, reverență înspăimîntată, în cel mai bun caz, din partea consoartei sale.

Codul dragostei delicate

Aceste circumstanțe făceau să fie dorită edificarea unui cod ale cărui precepte, destinate să se aplice în afara spațiului conjugal, ar fi venit ca o completare a dreptului matrimonial și s-ar fi construit în paralel cu acesta. Rüdiger Schnell a arătat în mod magistral, în Germania, că intenția lui André le Chapelain a fost aceea de a muta în domeniul jocului sexual toate regulile pe care moraliștii Bisericii tocmai le modificaseră în privința căsătoriei. Un astfel de cod era necesar pentru a reduce brutalitatea, violența în acest progres pe care l-am evocat către curtuoazie. Se aștepta de la acest cod ca, ritualizînd dorința, să orienteze spre regularitate, spre un fel de legitimitate insatisfacțiile soților, ale doamnelor lor și mai ales ale acestei mulțimi neliniștitoare de bărbați turbulenți, pe care practicile familiale îi constrîngeau la celibat.

Funcție de reglare, de decizie și aceasta mă determină să am în vedere o altă categorie de probleme, cele referitoare la ordinea publică, probleme propriu-zis politice, la a căror rezolvare putea contribui codificarea relațiilor dintre bărbați și femei. Această dragoste, istoricii literari au numit-o pe bună dreptate cavalerească. Textele care ne permit să cunoaștem regulile acesteia au fost toate compuse în secolul XII la curțile feudale, sub ochii prinților și pentru a răspunde așteptărilor acestora. Într-un moment în care statul începea să se elibereze de dezordinea feudală, în care, în euforia alimentată de dezvoltarea economică, puterea publică se simțea din nou capabilă să modeleze raporturile din societate, eu sînt convins că mecenatul princiar a favorizat cu bună știință instituția acestor liturghii profane, al căror exemplu a fost arătat de un Lancelot, de un Gauvin. Deoarece era un mijloc de a întări controlul puterii suverane asupra acestei categorii sociale — cavalerii —, cea mai utilă poate în acel timp al reconstrucției statului, dar mai puțin docilă. Codul dragostei delicate servea, într-adevăr, planurile principelui în două moduri.

Pentru că, în primul rînd, făcea să crească valorile cavalerești, el afirma în privința

ostentației, a iluziilor, a vanităților, superioritatea cavalerimii care submina, de fapt, de o manieră insidioasă, pătrunderea banului, dezvoltarea burgheziei. Dragostea „fină", practicată în *honestas* (mediile nobile), a fost prezentată, într-adevăr, ca unul dintre privilegiile celui de la Curte. Mojicul era exclus din joc. Dragostea delicată devine astfel un criteriu major de distincție. Dovedindu-și capacitatea de a se transforma el însuși printr-un efort de schimbare de sine, asemănător celui pe care orice bărbat trebuia să-l facă dacă voia, urcînd un rang în ierarhia meritelor, să intre într-o comunitate mănăstirească, oferind proba că putea juca așa cum trebuie acest joc. Numai astfel parvenitul, negustorul îmbogățit în afaceri reușea să se facă admis în această lume deosebită. Curtea, închisă.

Chiar în sînul cavalerimii, ritualul coopera într-un alt mod, complementar, la menținerea ordinii: el ajuta la stăpînirea tumultului sufletesc, la domesticirea „tinereții". Jocul de dragoste a însemnat, în primul rînd, educarea măsurii. Măsura este unul dintre cuvintele cheie ale vocabularului său specific. Invitînd la a reprima impulsurile, el era în sine un factor de calm, de liniștire. Dar acest joc, care era o școală, chema, de asemenea, la întrecere. Era vorba, depășind alți concurenți, să cîștigi miza, doamna. Și *seniorul*, șeful casei, accepta să-și pună soția în centrul competiției, în situația iluzorie, lucidă, de întîietate și de putere. Doamna refuza să-și ofere favorurile unuia, dar le acorda altuia. Pînă la un punct: codul proiecta speranța de cucerire ca un miraj la limitele incerte ale unui orizont iluzoriu. „Fantezii adulterine", cum spune G. Vinay.

Dragoste în scopuri politice?

Doamna avea astfel funcțiunea de a stimula ardoarea tinerilor, de a aprecia cu înțelepciune, în mod judicios, virtuțile fiecăruia. Ea prezida rivalitățile permanente. Ea îl încorona pe cel mai bun. Cel mai bun era cel care o servise cel mai bine. Dragostea curtenitoare îi învăța pe tineri să servească și a servi era datoria unui bun vasal. De fapt, în gratuitatea divertismentului erau transferate obligațiile vasalice, dar, într-un sens, ele deveneau mai însemnate, pentru că obiectul serviciului era o femeie, o ființă în mod natural inferioară. Învățăcelul, pentru a deprinde mai multă stăpînire de sine, se vedea constrîns, de o pedagogie exigentă și cu atît mai mult eficace, să se umilească. Exercițiul care i se cerea era unul de supunere, dar și de fidelitate, de uitare de sine.

Jocurile dragostei delicate învățau, în realitate, *amistat*-ul, cum ziceau trubadurii, prietenia, *amicitia* după Cicero, promovat, cu toate valorile stoicismului, de Renaștere, de această întoarcere la umanismul clasic al cărui timp s-a situat în secolul XII. A dori binele celuilalt mai mult decît pe al tău este ceea ce aștepta seniorul de la oamenii săi. Fără îndoială, e suficient pentru a te convinge de asta să recitești poemele și romanele — modelul relației de dragoste a fost prietenia. Virilă.

Ceea ce conduce la a ne pune întrebarea asupra adevăratei naturi a relației dintre sexe. Femeia era ea altceva decît o iluzie, un fel de voal, de paravan, în sensul pe care Jean Genet l-a dat acestui termen sau era mai curînd un mijlocitor, un intermediar, o mediatoare? Este permis să ne întrebăm dacă, în această figură triunghiulară — „tînărul", doamna și seniorul — vectorul principal care, în mod deschis, se îndreaptă de la prieten către doamnă nu ricoșează de la acest personaj pentru a se îndrepta asupra celui de al treilea, adevărata lui țintă, și chiar dacă el nu se proiectează către acesta fără ocolișuri. Remarcile formulate de Christiane Marchello-Nizia într-un frumos articol obligă la a se pune o întrebare: în această societate militară, dragostea curtenitoare n-a fost oare în realitate o dragoste de bărbați? Voi da cu plăcere cel puțin o parte din răspuns: servindu-i soția, sînt convins că tinerii voiau de fapt să cîștige dragostea prințului, dîndu-și silința, supunîndu-se, înclinîndu-se. Așa cum ele aduceau un sprijin moralei căsătoriei, regulile iubirii delicate consolidau regulile moralei vasalice. Ele au susținut astfel în Franța, în a doua jumătate a secolului XII, renașterea statului. Disciplinată prin intermediul dragostei curtenitoare, dorința masculină n-a fost atunci folosită în scopuri politice? Iată una din ipotezele cercetării pe care eu o întreprind nesigur, pe dibuite. ■

Regina Anne de Bretagne, soacra lui Francisc I, a fost dintotdeauna o femeie energică și frumoasă

Prezentare și traducere
Constanța și Stelian OANCEA

CONCURSUL 25 DIN 25

Răspunsurile la întrebări

PRIMA SERIE: 1 — c; 2 — „Patrie, Frăţie, Libertate"; 3 — „Ţara de totdeauna, ce rămîne neatinsă acolo, înlăuntrul nostru"; 4 — c; 5 — Iutlanda-Skagerrak; 6 — nr. 7/1990; 7 — Mihai Viteazul — Shakespeare, Dimitrie Cantemir — Petru cel Mare; 8 — c; 9 — a; 10 — b.

A DOUA SERIE: 1 — a; 2 — b; 3 — c; 4 — b; 5 — 500 000 volume; 6 — 9 cuvinte; 7 — Sfatul Ţării; 8 — a, c, f, g, h, j; 9 — şapte; 10 — loja I — 20 lei, stal I—4 lei, galerie — 1 leu.

A TREIA SERIE: 1 — a; 2 — nr. 10/1990; 3 — Carta Atlanticului; 4 — Somnul, Rugăciune, Tors, Sărutul, Cap de copil, Orgoliu; 5 — a.

Acestea sînt, deci, răspunsurile exacte la concursul nostru, 25 din 25.

Acum, cînd le aveţi în faţă, stimaţi cititori, este în plină desfăşurare operaţiunea de triere a scrisorilor dvs. de participare.

După cum am precizat, desemnarea cîştigătorilor se va face prin tragere la sorţi publică, pentru care, stimaţi participanţi şi cititori ai revistei noastre vă adresăm următoarea

INVITAŢIE

Pentru prima dată, după 20 de ani, puteţi afla cîştigătorii concursului nostru în chiar momentul desemnării lor.

Emoţii, surprize, bucurii, precum şi posibilitatea de a vă cunoaşte între dv., stimaţi cititori şi participanţi la *Concursul 25 din 25* — iată ce vă oferă ziua de *1 iulie 1992*, cînd vă invităm a lua parte la tragerea la sorţi publică a cîştigătorilor concursului nostru.

Reţineţi, deci, aceste informaţii privind tragerea la sorţi publică a *Concursului 25 din 25:*

Data: 1 iulie 1992, ora 10.00

Localitatea: Bucureşti

Adresa: Facultatea de istorie, Bulevardul Carol I, nr. 13

Sala: Amfiteatrul „Nicolae Iorga" (la etajul I)

Juriul: cunoscuţi istorici, colaboratori ai revistei noastre; membri ai redacţiei; reprezentanţi ai cititorilor, desemnaţi dintre participanţii prezenţi în sală

Invitaţi: toţi cititorii şi iubitorii istoriei şi ai revistei noastre, participanţi sau nu la concurs, din Bucureşti sau din alte localităţi ale ţării.

FOARTE IMPORTANT

Extragerea numerelor cîştigătoare şi, deci, desemnarea concurenţilor premiaţi o veţi efectua dumneavoastră, cei prezenţi la întîlnirea noastră.

Vă aşteptăm, deci, stimaţi concurenţi şi cititori *pe 1 iulie a.c., ora 10.00, în amfiteatrul „Nicolae Iorga" al Facultăţii de istorie din cadrul Universităţii Bucureşti, B-dul Carol I, nr. 13, pentru a fi nu numai spectatori ci şi* colaboratorii noştri la tragerea la sorţi pentru desemnarea cîştigătorilor *Concursului 25 din 25.*

Magazin istoric
300 numere
şi 25 ani!

Momente aniversative în existenţa revistei, pe care am avut bucuria de a le întîmpina alături de statornici prieteni — cititori, colaboratori, colegi de la radio şi televiziune, de la cotidiene şi săptămînale, de la reviste lunare şi de la edituri, de la muzee şi biblioteci, din instituţii de învăţămînt şi cultură, reprezentanţi de frunte ai clerului nostru ortodox sau de alte confesiuni. Personalităţi politice, diplomatice, culturale sau ştiinţifice de peste hotare ne-au transmis salutări şi urări, onorîndu-ne paginile cu semnăturile lor, sau evocînd *Magazinul istoric* în paginile altor publicaţii.

Cele ce s-au spus la radio şi la T.V., cele ce s-au scris în presă au fost pentru noi, o mărturisim, neaşteptate. Ele înseamnă mult mai mult decît o felicitare şi o încurajare — ele dau măsura adevăratei solidarităţi *în bine* a celei de a patra puteri, care vrea să rămînă liberă într-o ţară liberă şi democrată, aşa cum noi vrem să scriem în continuare istoria în mod liber şi responsabil.

Gîndurile bune, căldura urărilor de *La mulţi ani!*, precum şi sentimentele de prietenie şi preţuire, ca şi criticile exprimate, sînt pentru noi tot atîtea reconfortante îndemnuri pentru a merge mai departe, mereu mai departe pe drumul cunoaşterii adevărului istoric.

Mulţumim tuturor celor care au fost alături de noi acum, cînd revista a intrat în cel de-al doilea sfert de veac, adresîndu-le, la rîndul nostru, prieteneşti urări de multă sănătate, bucurii şi viaţă frumoasă!

1924: LA VIENA — NEGOCIERI ROMÂNO-SOVIETICE PRIVIND BASARABIA

Între 27 martie și 2 aprilie 1924, la Viena s-a desfășurat o rundă de convorbiri româno-sovietice avînd ca obiectiv reglementarea raporturilor dintre cele două state. Delegația română a fost condusă de Constantin Langa-Răşcanu, iar cea sovietică de Nikolai Nikolaevici Krestinski. După patru ședințe, convorbirile s-au închis, fără a se ajunge la vreun acord.

Un album de fotografii *inedite*, păstrat în colecțiile Cabinetului de stampe al Bibliotecii Academiei, evocă unele momente premergătoare acelor convorbiri.

Răsfoind acest album (din care reproducem cîteva fotografii pe planșele 1-4 ale acestui număr) să vedem ce s-a întîmplat în acea lună martie 1924.

De la bun început trebuie precizat că alegerea datei de 27 martie nu era întîmplătoare. În urmă cu 6 ani, la 27 martie 1918, Sfatul Țării din Chișinău proclamase unirea Basarabiei cu România (*Magazin istoric*, nr. 3/1991), act pe care guvernul bolșevic nu l-a recunoscut. Dimpotrivă, a întreținut și dezvoltat o întreagă campanie de ostilități împotriva României, menținînd o permanentă stare tensionată în relațiile cu autoritățile de la București.

La începutul lui 1924, încordarea dintre cele două state atinsese puncte critice. Astfel, un document descoperit în servieta unui individ cu pașaport bulgăresc — trădat „din patriotism", de niște tovarăși — ridica grave probleme autorităților române. După cîteva rînduri în care se deplîngea moartea lui Lenin, conducerea Partidului Comunist din România era sfătuită să nu cedeze durerii, dimpotrivă, să-l comemoreze pe „învățător", prin intensificarea luptei, victoria fiind sigură și foarte aproape. Era formulată, de asemenea, indicația de a se organiza ample demonstrații, alături de proletari din întreaga lume, pentru susținerea sovieticilor în revendicările lor privind Basarabia. Documentul era semnat de un oarecare Kalifarski.

Gh. Tătărescu, subsecretar de stat la Ministerul de interne, arăta cu această ocazie că „numitul Iancu, curierul bolșevic, a fost sacrificat pentru ca noi să luăm cunoștință de acest document conceput astfel, încît să aflăm că o buturugă mică cum suntem nu poate stăvili iureșul comunist. Propun luarea unor măsuri fulgerătoare, însă numai în funcție de confirmarea celor dezvăluite de hîrtie". Conținutul acesteia risipea orice îndoială asupra intențiilor sovietice: era o invitație la „realism politic", formulă prin care se dădea de înțeles partenerului de tratative că orice rezistență este inutilă în fața revoluției proletare mondiale.

Ionel Brătianu sublinia la rîndul său că „Basarabia e doar cuiul lui Pepelea, în planurile ruseşti importantă fiind capitularea necondiționată a regelui și guvernului său. Pustiul Siberiei încearcă iarăși să ne înghită". „Nu trebuie să repetăm greșelile lui Mihai Viteazul — arăta el. Noi vom trata adversarul ca pe un dușman și nu ca pe un prieten probabil". Argumenta această conduită cu dictonul preferat al lui Cicerin, „cel care a îmbinat revoluția bolșevică cu testamentul lui Petru cel Mare: «adversarul demoralizat joacă după cum i se cîntă!»".

Tot atunci, referindu-se la „chestiunea Basarabiei", care urma să se afle în centrul discuțiilor româno-sovietice de la Viena, ziarul *Izvestia* afirma că „tezaurul [României] va fi înapoiat proletariatului [român] sovietic [în sensul de comunist] ca bun al său", însă decizia aceasta putea fi negociată. Se sugera un troc: tezaurul, în schimbul Basarabiei; sau, cum pe bună dreptate observa I.G. Duca, „rușii vor să cumpere Basarabia cu banii noștri".

În mod alarmant, în Basarabia sabotajele au început să se întețească, grănicerii erau tot mai solicitați, manifestele — împrăștiate la vedere prin țară — chemau proletarii „sovietici" (!) din România să ceară „dezrobirea poporului basarabean".

Îngrijorat și dornic să cunoască realitățile la fața locului, primul ministru Ionel Brătianu a întreprins atunci o scurtă vizită în Basarabia fiind însoțit, printre alții, de Alexandru Lapedatu și de Ion Manolescu-Strunga. A sosit la Chișinău în 9 martie 1924 „la orele amiezii". În acea zi, destul de friguroasă, populația orașului — după cum consemnează presa vremii — „se afla toată pe străzi, adunată din dragoste pentru țară, neanunțată dinainte, cum se obișnuiește la asemenea ocaziuni". Totuși, autoritățile, în frunte cu Ion Inculeț, au organizat manifestații ample la care au participat organizațiile politice din oraș, Asociația generală a invalizilor României Mari, reprezentanții minorităților, programul încheindu-se cu defilări alegorice. În timpul vizitei, provocările agenților sovietici au fost foarte timide; ce-i drept, se dăduse alarma în toate regimentele, iar jandarmii „păzeau fiecare uliță". Primul ministru „a cercetat oamenii și scrutat zările" la Orhei, Tighina, Curchi, Bulboaca, Tiraspol, Sărata, Cetatea-Albă, Șaba, Cișmeaua Vărută, Belgrad și Ismail, unde, punînd capăt vizitei, a urcat pe vasul „România Mare".

Albumul de fotografii *inedit* pe care-l publicăm în acest număr a fost realizat cu ocazia acestei vizite și conține prețioase imagini-document din așezările basarabene vizitate atunci de I.I.C. Brătianu. Constatările sale din această luare de contact cu realitățile ținutului dintre Prut și Nistru au fost transmise guvernelor Angliei și Franței. Mai consemnăm faptul că, tot în prima jumătate a lui martie 1924, a fost difuzată în întreaga țară *Declarația Sfatului Țării din 27 martie 1918:* „În numele poporului Basarabiei, Sfatul Țării declară: Republica Democratică Moldovenească (Basarabia) în hotarele ei dintre Prut, Nistru, Dunăre, Marea Neagră și vechile ei granițe cu Austria, ruptă de Rusia acum o sută și mai bine de ani din trupul vechii Moldove, în puterea dreptului istoric și dreptului de neam, *pe baza principiului noroadelor singure să-și hotărască soarta lor*, de azi înainte și pentru totdeauna, se unește cu mama sa România".

Cu deosebită satisfacție a fost

primită la București declarația președintelui guvernului francez, Henri Poincaré, care reconfirma recunoașterea de către Franța a unirii Basarabiei cu România. La 14 martie 1924, ziarul *Mișcarea* nota: „După Anglia, Franța recunoaște din nou, în fața opiniei publice mondiale, suveranitatea deplină a drepturilor poporului român asupra provinciei basarabene... Cu acest prilej, domnul Poincaré a făcut istoricul Basarabiei pentru a restabili toate drepturile istorice, politice și naționale române".

În Senatul României declarația premierului francez a fost salutată cu urale.

La 21 martie, I.I.C. Brătianu a făcut în Consiliul de Miniștri o expunere amănunțită privind conduita pe care delegația română a „adoptat-o pentru Viena". Cu acest prilej a ținut să sublinieze că „Unirea [din 1918] s-a făcut într-un moment de cumpănă, mai mult de jumătate din teritoriul țării suferind ocupația inamicului. La nici o lună, [după unirea Basarabiei cu România], Pacea de la București rupea din trupul strămoșesc și ne prefăcea în colonie germană. Eram între puținii care mai credeau atunci într-o minune. Doar o minune putea salva această țară și ea s-a numit Basarabia". Și, într-adevăr, în 27 martie/9 aprilie 1918, cînd basarabenii optaseră pentru unire, România se afla în punctul cel mai critic al existenței sale: în jumătatea de Moldovă neocupată de forțele Puterilor Centrale românii luptau din greu cu dezertorii ruși care se considerau ocupanți!

Referindu-se apoi la evenimentele de la începutul anului 1924, primul ministru adăuga: „Întrucît rușii luptă deja cu noi în propria noastră țară, a sosit clipa să punem capăt acestei situații nefirești. *Agenții lor vor fi declarați inamici de război.* Grănicerii de la Nistru sunt împușcați dinspre Prut! Un comunist, inginerul Pauker, agită populația să ceară guvernului plebiscit pentru Basarabia. Așa ceva nu se tolerează nicăieri, mai cu seamă în Rusia sovietică".

Cîteva zile mai tîrziu, „a avut loc la Chișinău un mare miting organizat de intelectualii și societățile de presă din localitate contra uneltirilor sovietice în chestiunea Basarabiei. Mitingul a fost prezidat de arhiereul Gurie. Au luat cuvîntul Ioan Pelivan, Ion Inculeț, Pantelimon Halippa și alți demnitari și patrioți români".

Miercuri, 25 martie 1924, delegația condusă de Langa-Rășcanu a pornit spre capitala Austriei. Trei zile mai tîrziu, conducătorul delegației sovietice a dat citire unei declarații, reprodusă de organul de presă al comuniștilor români *Socialismul* din 3 aprilie 1924, și în care se spunea, între altele, că „guvernul Rusiei sovietice și cel al Ucrainei sovietice n-a consimțit niciodată la alipirea Basarabiei la România... Argumentele guvernului român că Basarabia a aparținut înainte României și că a fost luată de Rusia în 1812 nu sînt juste, precum nu este just nici argumentul că unirea Basarabiei cu România în 1918 reprezintă un act de realipire a Basarabiei de România".

Față în față cu Krestinski — elevul lui Cicerin — Langa-Rășcanu a apărat cu fermitate actul din 27 martie 1918, arătînd că Sfatul Țării și nu vreun tratat internațional a hotărît unirea Basarabiei cu România, hotărîre bazată pe dreptul popoarelor la autodeterminare.

Acesta a fost, în mare, contextul politic în care, prin Ordonanța militară din 5 aprilie 1924, la numai trei zile după eșuarea convorbirilor de la Viena, „oastea sovietică, deghizată în partidul comunist din România", a fost scoasă în afara legii. Spre a aprecia cît de justificată era o astfel de măsură este suficient să citățm dintr-un document publicat de *Socialismul* din 29 februarie 1924, în care se preciza că una din sarcinile partidului comunist din România era, în acele momente, „să sprijine dorințele maselor muncitoare, ale naționalităților pe baza principiilor de autodeterminare ale națiunilor pînă la deplina lor despărțire de corpul statului actual". ■

Emanuel BĂDESCU,
Ion VOICU

COPERTELE

① ④ Lungile călătorii întreprinse de Francesco Petrarca — creatorul **Cancionierului** — în orașele Peninsulei Italice, ca și în Franța, Germania, Anglia nu l-au putut vindeca de dragostea pentru Laura. În imagine, unul dintre orașele vizitate: Neapole în evul mediu, pictură anonimă **(Iubiri celebre. Laura și Petrarca,** p. 81)

② ③ Cinstiți de secole în memoria poporului român ca sfinți ai credinței străbune și ai pămînturilor strămoșești, Ștefan cel Mare și Daniil Sihastrul au fost acum canonizați prin hotărîrea Sfîntului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, pomenirea lor fiind în calendarul creștin la 2 iulie.

Ștefan cel Mare, miniatură din Evangheliarul de la Humor ② și ③ piatra tombală a lui Daniil Sihastrul de la Voroneț; desene inedite datorate pictorului bucovinean Epaminonda Bucevschi (1843-1891), păstrate la cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei Române (**Sfinți în istoria românilor,** p. 6)

PLANȘELE

① ② ③ ④ Fotografii, rămase timp de 68 ani inedite, din timpul vizitei întreprinse de premierul liberal I.I.C. Brătianu în Basarabia la începutul lunii martie 1924. ① Primăria Chișinăului își așteaptă înalții oaspeți. ② La Cetatea Albă (sus), pe malul Nistrului în fața podului dintre Tighina și Tiraspol (mijloc) și pe drumul spre Bolgrad (jos). ③ În timpul defilării trupelor și organizațiilor politice (sus, mijloc) și pe Dunăre, la Ismail. ④ La Cetatea Tighina (sus), la Orhei (mijloc) și pe drumul de la Curchi la Tighina (jos) **(1924: La Viena — negocieri româno-sovietice privind Basarabia,** p. 31)

Macheta artistică a planșelor arh. Alexandra Popescu

ALBUM INEDIT

1924: I.I.C. Brătianu în Basarabia

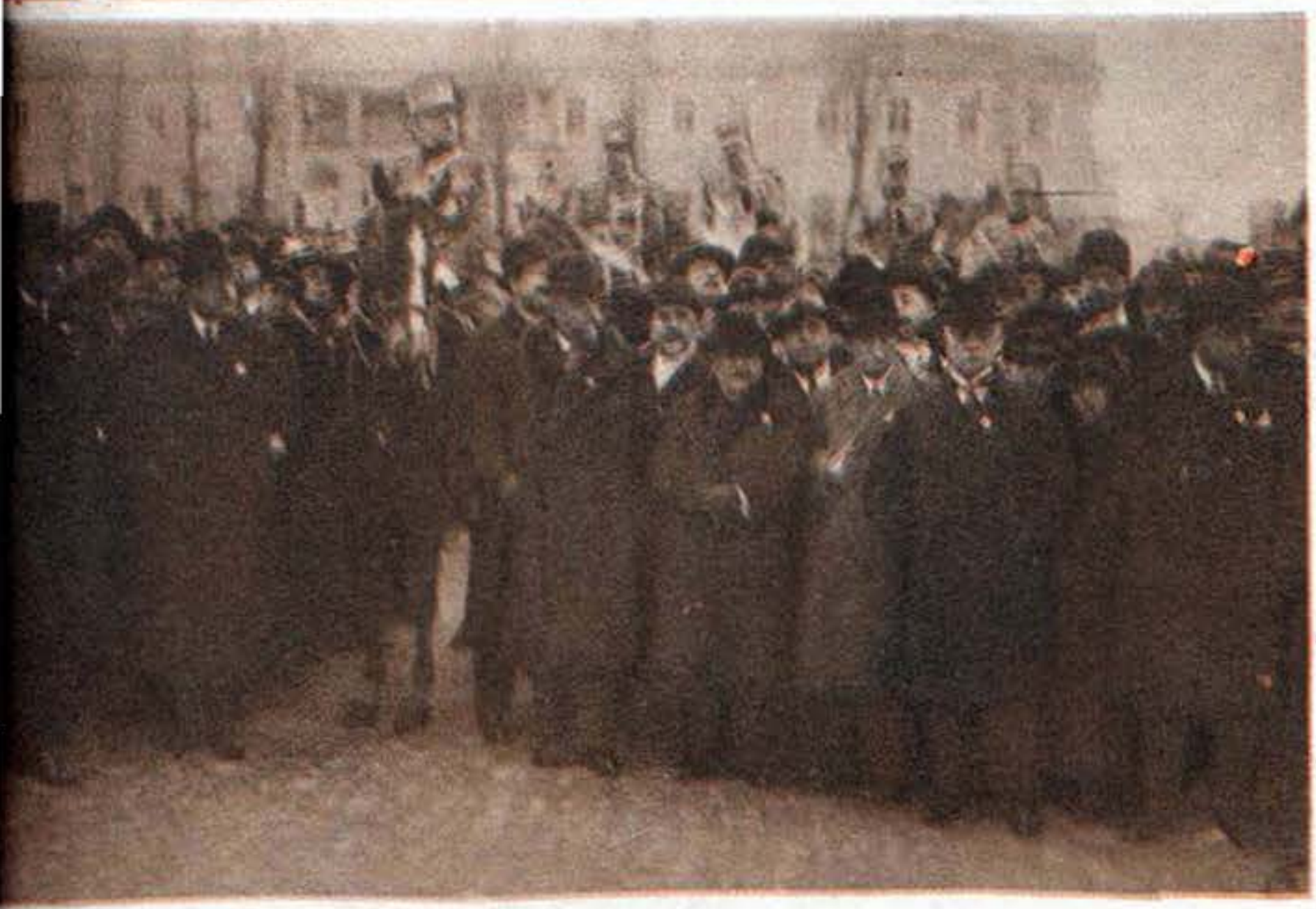

„Apare decretul la 15.11.1940. Antonescu dă ordin lui Rioşanu [subsecretar de stat la Ministerul de Interne — C.T.] să-i fiu prezentat de luare în primire la gara Mogoşoaia, în momentul cînd pleca în Italia şi de acolo în Germania.
Rioşanu mă plasează între Antonescu şi Horia Sima. În faţa a două formaţiuni legionare ce ocupau peronul gării, Antonescu mă priveşte şi mă recomandă lui Horia Sima cu cuvintele: «Îţi prezint pe şeful Serviciului meu de informaţii»; şi cu accent de autoritate: «Dumneata să nu faci nici o politică, decît a conducătorului statului». Sînt apoi invitat de Antonescu în vagonul său, Horia Sima rămînind pe peron. Îmi dă instrucţiuni să urmăresc îndeaproape toate mişcările legionarilor, în lipsa sa, şi să informez pe Mihai Antonescu şi Rioşanu de măsurile ce trebuie să ia, în caz cînd vor încerca să dea vreo lovitură ca să ia conducerea statului în mîna lor. Am înţeles semnificaţia întregii situaţii. Lupta pentru supremaţie între Antonescu şi Sima se începuse şi duelul se pregătea. Iar eu şi Serviciul de Informaţii ne plasam pe terenul deasupra căruia urma să se încrucişeze spadele celor doi adversari".

EUGEN CRISTESCU DESPRE EUGEN CRISTESCU

CRISTIAN TRONCOTĂ

Cariera unui funcţionar public

Relatarea de mai sus aparţine lui Eugen Cristescu şi face parte din lucrarea *Organizarea şi activitatea Serviciului Special de Informaţii*, scrisă de el în timpul detenţiei. Despre fostul şef al Serviciului Special de Informaţii (S.S.I.) dintre 1940-1944, s-au publicat pînă în prezent puţine documente. În 1946 a apărut varianta oficială a „procesului marii trădări naţionale", în care, desigur, a fost implicat şi el. Volumul reproducea pasaje din declaraţiile lui Eugen Cristescu, redate trunchiat, cu multe omisiuni, cu paragrafe chiar modificate. Ele au fost reluate în cele patru volume de documente editate de Iosif Constantin Drăgan, apărute la Editura Nagard, sub titlul: *Antonescu mareşalul României şi războaiele de reîntregire*. De asemenea, revista *Globul* a publicat, sub formă de serial, începînd cu numărul 10 din septembrie 1990, aşa-zisele *Memorii* ale lui Eugen Cristescu. Aşa-zisele, pentru că — din cîte ştim — nu există un manuscris cu acest titlu, redactat de autor. El a scris doar lucrarea amintită — *Organizarea şi activitatea Serviciului Special de Informaţii* — tipărită ca broşură de uz intern, pentru învăţămîntul profesional din Ministerul de interne. În revista *Globul* s-a publicat o parte din respectiva lucrare, omiţîndu-se, capitolele privind structura organizatorică, personalul cu funcţii de comandă din serviciile operative şi alte detalii tehnice. Serialul din *Globul* a fost însoţit de fragmente corect redate din interogatoriul la procesul din mai 1946.

Revista *Magazin istoric* a publicat în decursul anilor

mai multe articole despre Mihail Moruzov, creatorul Serviciului Secret de Informații (nr. 1/1991), N.D. Stănescu (nr. 1-7/1991), Constantin Maimuca (nr. 1, 6/1991). Dr. Eugen Preda a prezentat, pe baza unor documente de arhivă inedite, activitatea unor servicii secrete străine în România (*Magazin istoric*, nr. 1-2/1982; 6, 9/1984; 11-12/1985; 8/1986; 2/1987; 8/1989; 11/1990). Eugen Cristescu — personalitate controversată, ca de altfel orice înalt demnitar aflat într-o funcție publică în momente de mare răscruce pentru destinul național — își păstrează în continuare o aură de mister. Vom încerca, folosind unele documente originale, găsite în arhive, să lămurim o serie de episoade, din intervalul 15 noiembrie 1940-1 septembrie 1944, timp în care Eugen Cristescu s-a aflat în fruntea S.S.I. Rămîne ca pe măsură ce alte documente de arhivă vor deveni accesibile cercetătorilor, să se poată creiona un portret mai exact al lui și, implicit, o înțelegere mai bună a uneia dintre cele mai agitate perioade din istoria noastră.

Șase băieți și două fete

Eugen Cristescu s-a născut la 3 aprilie 1895, în comuna Grozești, județul Bacău. Tatăl, Ioan Cristescu, era învățător la școala din comuna Oituz. Mama, Cleopatra Cristescu — fiica lui Alexandru Botez, fost perceptor în aceeași comună — era o femeie simplă, care se ocupa de creșterea celor opt copii: șase băieți și două fete, Marioara și Alexandra. Toți cei șase băieți și-au făcut o situație prin propriile lor eforturi, căci n-au moștenit de la părinți avere. Astfel, Ioan a ajuns șef de serviciu la Prefectura județului Ilfov, Vasile, locotenent-colonel în garda personală a mareșalului Ion Antonescu, Mihai, comisar la Prefectura Poliției Capitalei, Mircea, funcționar la serviciul de protocol al Ministerului de externe, iar Gheorghe, șeful serviciului foto-identificări din S.S.I. La numirea lui Eugen Cristescu director general al S.S.I.-ului, Gheorghe avea o vechime de 10 ani și a rămas în același grad, fără să beneficieze de vreo avansare. Trebuie să mai zăbovim puțin asupra acestui din urmă frate, căci el va fi direct implicat, la un moment dat, în povestea noastră. Gheorghe Cristescu a absolvit liceul militar și Facultatea de drept, din București. Stăpînea foarte bine limbile franceză, engleză și germană. În S.S.I. l-a încadrat Mihail Moruzov, în anul 1931. Timp de 14 ani a fost șef al laboratorului de foto-identificări. Efectuase un stagiu de studii practice și perfecționare în cadrul Serviciului de identitate juridică franceză (departamentul tehnic al Siguranței generale franceze). Era membru al Societății de grafologie din Franța. În certificatul emis la 8 aprilie 1938 de către Institutul de criminologie practică din Paris, sub semnătura profesorului Eduard de Rougemont, se specificau următoarele domenii în care se specializase: tehnica operativă și criminologie, cu ramurile foto-identificări, expertize grafice și microfotografice, expertize pe documente, dactiloscopie, cerneluri simpatice, expertize cu raze ultraviolete, infraroșii și reacții chimice, cifruri și aparate de securitate, incendii și materiale inflamabile, explozivi și mașini infernale. În cei 14 ani cît a lucrat la S.S.I. a efectuat expertize, analize și lucrări de specialitate și a predat cursuri de tehnică informativă pentru personalul instituției din care făcea parte, pentru cel din Marele Stat Major și Ministerul de interne. În perioada februarie 1945-decembrie 1947 s-a încadrat în Serviciul de informații al Palatului regal. La începutul anului 1948, prin sentința nr. 135 a Curții Criminale București, a fost condamnat (în contumacie) la muncă silnică pe viață pentru „crime de război". Timp de patru ani s-a ascuns. A fost prins la Deva, în 1952. Gheorghe Cristescu a fost pus în libertate la 29 iunie 1964, prin decretul de grațiere nr. 411. S-a încadrat în același an ca muncitor necalificat la Serviciul spații verzi. A murit în anul 1975.

Sancționat cu salariul pe o zi

Să revenim la Eugen Cristescu. După școala primară în comuna Tîrgu-Ocna, a urmat seminarul teologic „Veniamin" din Iași, absolvit în 1916, cu media 8,56. În același an s-a înscris la Facultatea de drept din Iași. Din cauza războiului, și-a întrerupt studiile. A participat în campania militară cu gradul de sergent T.R., la serviciul sanitar. Odată războiul încheiat, și-a continuat studiile universitare, pînă în 1920. Peste alți șase ani obținea licența de doctor în științe juridice.

Timp de 14 ani a activat în Siguranța generală a statului, iar din 1934, a făcut parte din conducerea Ministerului de interne[1], pînă la 15 noiembrie 1940 cînd, după cum am văzut a devenit director general al S.S.I. Este deci greșită afirmația lui Ivor Porter — membru al faimosului grup *Autonomous*, parașutat de englezi în 1943 în România — care în cartea sa de amintiri, apărută și în versiune românească (*Operațiunea Autonomous*) îl prezintă pe Eugen Cristescu drept adjunct al lui Moruzov.

Pe lîngă limbile clasice, Eugen Cristescu vorbea curent franceza și germana. O vreme a fost membru în Comisia Internațională de Criminalistică. A făcut parte din diverse comisii de examinare

[1] La 1.10.1920 era subșef birou cl. I; de la 15.10.1920, șef birou cl. II; la 1.04.1921 devine șef serviciu cl. I; peste exact șase luni era subdirector cl. I; la 9.01.1927 îl întîlnim director cl. II, iar la 1.10.1929, director cl. I. În cadrul Ministerului de interne a deținut următoarele funcții: inspector general administrativ (18.09.1934); director cl. I (de la 20.04.1939).

profesională a cadrelor de Poliție și Siguranță. În 1934, din inițiativa lui, a luat ființă „Societatea generală a funcționarilor polițiști", organizație profesională, din care puteau face parte atît funcționarii activi, cît și pensionarii. Eugen Cristescu i-a fost primul președinte.

La ordinul directorului general al Poliției de siguranță, Romulus Voinescu, în noiembrie 1926 Eugen Cristescu termina de alcătuit un amplu raport cu titlul *Mișcarea revoluționară comunistă din România în cursul anilor 1918-1926 și legăturile ei cu Internaționala a III-a*. Să notăm că 10 ani mai tîrziu vedea lumina tiparului cartea lui Constantin Maimuca *(Magazin istoric*, nr. 1, 6/1991) pe atunci inspector regional de poliție al Basarabiei, intitulată *Tehnica și tactica comunistă*. Pe lucrarea lui Eugen Cristescu, Romulus Voinescu a notat: „Lucrare meritorie pentru care vă adresez felicitări. O copie se va da la Legația americană. Originalul se va păstra în arhiva secretă".

Să mai menționăm că a primit șase ordine și două medalii pentru activitatea sa[1] și a fost sancționat o singură dată, printr-o „Deciziune a ministrului secretar de stat la Departamentul internelor cu nr. 78632/S din 9 noiembrie 1932". Se spune în actul respectiv că a fost „amendat cu pierderea salariului pe timp de una zi pentru insubordonare". Din păcate, nu știm în ce a constat, concret, insubordonarea. Potrivit unei declarații a fratelui său, Gheorghe Cristescu, „Eugen fusese scos de la Siguranță [în septembrie 1934 — *C.T.*] deoarece refuzase a se supune unor dispoziționi ilegale ale Camarilei".

[1] Ordine românești: „Coroana României", în gradul de ofițer (1923); „Steaua României", în gradul de ofițer (1926); „Coroana României", în gradul de comandor (9 mai 1941); „Steaua României", în gradul de comandor (Mare ofițer: 24 noiembrie 1941); două ordine străine: „Polonia restituită" și „Legiunea de onoare"; medalii: „Virtutea militară" clasa III (19 august 1942) și „Winterschlacht im Osten 1941/1942" (7 august 1943).

Moruzov sau Cristescu?

Dacă declarația fratelui corespunde realității — și nu vedem de ce să ne îndoim de acest lucru — avem un motiv foarte serios al alegerii pe care a făcut-o Ion Antonescu pentru funcția de șef al S.S.I. Cei doi se cunoșteau, de altfel, încă din 1934. Atunci, în ianuarie, Eugen Cristescu, în calitate de reprezentant al Siguranței generale, s-a întîlnit cu generalul Antonescu, șef al Marelui Stat Major, și cu Nicolae Titulescu și au analizat atentatul comis în gara Sinaia, la 29 decembrie 1933, împotriva primului ministru I.G. Duca *(Magazin istoric*, nr. 3/1968). În cadrul discuției, cei trei au abordat întreaga problematică a mișcării legionare. Cristescu s-a arătat îngrijorat de „psihoza legionară" care cuprinsese pe mulți — considera el — din oportunism, lașitate sau naivitate, găsind simpatizanți chiar și în armată.

Tot Gheorghe Cristescu aduce o serie de lămuriri, într-o declarație dată în 1948, asupra contextului în care fratele său a ajuns în fruntea S.S.I. „De fapt, curînd după ce Horia Sima a preluat funcția de vice-președinte la Consiliul de Miniștri, acesta s-a și instalat la conducerea Concernului Reșița ca președinte al Consiliului de administrație. Instalarea a fost indicată de partidul nazist de la Berlin cu scopul ca printre transporturile de piese, unelte și materiale din Germania către uzinele Reșița, să se trimită Legiunii armamentul și muniția necesare viitoarei rebeliuni. Aceste sosiri de arme au și fost curînd identificate de Serviciul Secret și de organele Siguranței generale și raportate confidențial lui Antonescu. Pregătirile lui Horia Sima indicau mișcările viitoare și de aceea Antonescu dorea la conducerea Serviciului Secret un adversar consacrat al mișcării legionare, identificîndu-l în fostul director al Siguranței, pe Eugen Cristescu". Și ținea să adauge: „Dată fiind starea de mobilizare internă și situația de dictatură militară i s-a impus lui Eugen ocuparea acestui post".

În acel moment, S.S.I. era condus de colonelul Ion Nicolaid, care-l preluase după arestarea lui Mihail Moruzov, la 5 septembrie 1940. Nicolaid s-a dovedit un ofițer lipsit de calități și mai ales de experiență. Prin decretul nr. 157357/12 noiembrie 1940, semnat de Ion Antonescu și promulgat după trei zile de rege prin Decretul nr. 3765, Eugen Cristescu era instalat ca director general al Serviciului Special de Informații. Din dispoziția lui Antonescu, în septembrie 1940 se înlocuise cuvîntul Secret cu Special.

Activitatea lui Eugen Cristescu în fruntea S.S.I. a fost apreciată, ulterior, în moduri destul de diferite. Sigur, nu ne referim aici la articolele apărute din abundență după 23 august 1944. Vom cita spre exemplificare doar un asemenea text tipărit în *Curierul* din 28 septembrie 1944: „Șefii Gestapo-ului românesc de sub regimul Antonescu au fost arestați. Arestarea fostului șef al Serviciului Secret, Eugen Cristescu și generalului de jandarmi Tobescu, care a făcut gestul jalnic și antipatriotic de a anunța la 23 august Legația germană că ex-mareșalul Antonescu e deținut la Palat, nu vor rămîne fără urmări, în sensul că acum se va putea avea lista celor ce s-au pus în mod ocult în slujba nemților.

Ca să înțelegem ce însemnătate au aceste capturi, vom aminti că Eugen Cristescu a fost pe vremuri șef al Siguranței generale a Capitalei, cînd s-a produs asasinarea lui I.G. Duca de către legionari pe peronul gării Sinaia. Bănuit atunci că a avut legături cu asasinii și că nu a supravegheat cum se cuvenea pe fostul președinte al Consiliului, guvernul liberal l-a scos de la Siguranță".

La fel de interesate politic și nereale istoric sînt și multe dintre declarațiile date de

foștii săi subordonați, anchetați în stare de libertate sau de arest, după septembrie 1944, preocupați de multe ori să se disculpe aruncînd totul asupra fostului șef. În plus, mulți dintre vechii lucrători ai S.S.I. păstrau încă nostalgia epocii Moruzov. Este semnificativă în acest sens o declarație — altfel destul de echilibrată — din 19 aprilie 1949, nesemnată: „În profesiunea informațiilor, Eugen Cristescu avea pricepere, deși o oarecare prudență exagerată îl făcea, fie ca unele informații să le verifice prea mult, lipsindu-le, astfel, de calitatea noutăților inedite, fie să nu le exploateze deloc, pentru a nu-și strica bunele raporturi cu diverșii fruntași ai vieții politice de atunci. Sub conducerea sa, informațiile furnizate de S.S.I. erau mai riguros controlate și, deși la o examinare mai superficială puteau apare ca mai valoroase, totuși nu au atins gradul de profunzime pe care-l aveau sub Moruzov. Acesta din urmă dispunea de numeroși informatori cu care lucra numai direct și dintre care, pe unii, nu i-a cunoscut nimeni, niciodată. Cristescu însă avea la rîndul său un număr de informatori buni, cu al căror randament se putea întruni un buletin informativ zilnic, menit să mulțumească factorii de răspundere din stat care, de altfel, nu se pricepeau în domeniul informațiilor".

Nume conspirative și identități duble

Buletinul informativ de care se vorbește în declarație era prezentat de regulă în fiecare zi la ora 12.30. El se compunea din două capitole, unul referitor la evenimentele interne, al doilea la cele internaționale. Săptămînal sau în funcție de evenimente se adăuga un capitol despre mersul operațiilor militare, elaborat împreună cu Biroul 2 din Marele Stat Major, principalul organism de informații al armatei române. Pe parcursul a 20, 30 sau chiar 50 pagini, buletinul făcea referire la situația economică a țării, starea de spirit a păturilor lucrătoare, activitatea partidelor politice. În dreptul fiecărei voci se menționa credibilitatea sursei: „Sursă sigură", „informație verificată" sau „neverificată", „sursă oficială", „concluzii oferite de experți". Informațiile cele mai importante erau prezentate însă direct de Eugen Cristescu, în cadrul audiențelor zilnice pe care le avea la cabinetul mareșalului. Cînd Antonescu lipsea din București evita să folosească plicurile sigilate trimise prin poșta specială și, dacă era cazul, se deplasa personal. Prudența era justificată. Germanii au oferit, la un moment dat, prin decembrie 1941, 100 000 lei persoanei care le-ar fi putut furniza o copie după buletinul informativ, pe care doreau să îl confrunte cu ceea ce primeau ei oficial, prin intermediul serviciului „G" (colaborarea cu Germania) din cadrul S.S.I. Oferta lor a ajuns pînă la urmă la N.D. Stănescu care i-a propus șefului său să-dea germanilor un buletin trucat. Cristescu a chibzuit mult dacă să accepte jocul, refuzînd în final pe considerentul că era prea riscant.

Eugen Cristescu era un om mult mai exact decît Moruzov. Scrupulozitatea i-a jucat însă și feste. Așa s-a ajuns ca să se publice în *Monitorul oficial* adresa S.S.I. — strada Saita nr. 10 — o greșeală pe care Moruzov n-a comis-o vreodată. În general, compartimentarea, confidențialitatea și conspirativitatea muncii scăzuse în timpul lui Cristescu, tocmai datorită excesului de a se păstra absolut orice hîrtie, care să justifice orice acțiune. Unii funcționari mai în vîrstă afirmau, cu ironie, că „S.S.I.-ul ajunsese ca o primărie de sector". Au fost nu puține cazuri cînd persoane cărora li se refuzase viza de ieșire din țară s-au prezentat la sediul S.S.I., cerînd să se revină asupra hotărîrii luate. În timpul lui Moruzov, un asemenea petent ar fi fost imediat arestat, iar cel care ar fi despicurat adresa primea o pedeapsă penală. Pînă la urmă, Eugen Cristescu a fost silit să dea Ordinul nr. 123183/1943, care cerea cadrelor trecute în rezervă să semneze un angajament prin care se obligau să păstreze o discreție totală asupra problemelor de serviciu, atît ei cît și membrii de familie.

În ciuda scăpărilor menționate, măsurile de acoperire luate de Eugen Cristescu și-au dovedit viabilitatea și după 23 august 1944, cînd S.S.I. a trecut sub controlul Ministerului de război. Cu excepția șefilor, toți ceilalți funcționari aveau nume conspirative, acte și identități duble. Rezidenturile respective au continuat să funcționeze. Unii dintre agenții infiltrați în mișcarea legionară, partidele politice sau rețelele de spionaj au preferat, atunci cînd au fost arestați, să facă închisoare decît să-și desconspire apartenența la S.S.I., pe care nu au mărturisit-o uneori decît pe patul de moarte. Și, după 1951, cînd S.S.I. fusese desființat, serviciile de informații interne, contrasabotaj și contraspionaj din securitate au continuat să primească rapoarte regulate și foarte bine documentate de la corespondenți anonimi.

Eugen Cristescu a fost însă și inițiatorul unor măsuri organizatorice care s-au dovedit insuficiente. A adus în S.S.I. foști colaboratori din Siguranță — precum Victor Ionescu, Guță Petrovici, C. Brighitiu — care nu s-au putut adapta noului profil de muncă. Mulți s-au dovedit guralivi, puși pe căpătuială. Tot în vremea lui a crescut numărul ofițerilor din Ministerul de război angajați în S.S.I. de la 30, cît erau în vremea lui Moruzov, la 110 la un moment dat. Cei mai mulți însă considerau trecerea lor prin Serviciu doar ca o etapă, din care trebuiau să scoată maximum de profit cu minimum de efort. Cum militarii au căpătat preponderență în funcțiile de conducere, s-au creat rapid animozități între noii sosiți și vechile cadre ale Serviciului.

Frumoasa Theodora

Un raport întocmit în cadrul Ministerului de război la 24 septembrie 1944 ne arată care era starea exactă a S.S.I.-ului în acel moment: „Serviciul Special de Informații în forma în care a funcționat pînă la 23 august 1944 era un serviciu public, investit cu informația generală ce interesa conducerea statului. În acest scop, atribuțiile sale generale constau din: procurarea, verificarea și completarea informațiilor externe și interne, conform necesităților semnalate de Președinția Consiliului de Miniștri, Marele Stat Major și celelalte autorități ale statului. Ca personal dispunea de 89 ofițeri (din care 64 activi și 25 de rezervă), 24 subofițeri (din care 22 activi și 2 de rezervă), 502 funcționari bugetari și 302 funcționari diurniști. Bugetul pe anul 1944/1945, alocat de la Președinția Consiliului de Miniștri, a fost de 560 000 lei, în afara fondurilor secrete. Materialul tehnic se compune din: 3 autostații T.F.F. [transmisiuni fără fir — *C.T.*], 2 stații fixe, 3 stații semifixe, 26 stații portabile, o autostație de ascultare pe bandă. La acestea se adaugă inventarul tehnic din serviciul fotografic, laboratoare și tipografie. Mijloacele de locomoție: 100 turisme, 40 camioane și un atelier de reparații".

Mulți dintre colaboratorii lui Eugen Cristescu — mai ales dintre cei cu care nu se afla în cele mai bune raporturi — cleveteau pe la colțuri că și-ar fi datorat cariera nu în primul rînd calităților profesionale, cît mai ales sprijinului acordat de unele doamne din înalta societate. Este adevărat că avea un fizic plăcut, o inteligență remarcabilă și o cultură generală solidă, calități cu care s-a impus în viața mondenă a Bucureștilor din perioada interbelică. Știm că între prietenele sale s-a numărat și Maria Tănase. Se pare că celebra cîntăreață i-a facilitat lui Eugen Cristescu, într-o perioadă dificilă, unele schimburi de informații cu diplomați americani.

Eugen Cristescu s-a căsătorit tîrziu, la 48 ani. Naș i-a fost generalul Ilie Șteflea (*Magazin istoric*, nr. 4/1974). În actul de căsătorie, înregistrat la oficiul stării civile în ziua de 20 februarie 1943, apare numele Mariei Theodora, născută Feraru, văduva generalului Golici. Era o femeie de o frumusețe aparte, mai tînără cu opt ani decît soțul ei. Averea declarată de Maria Theodora la contractarea căsătoriei cuprindea: „imobilul, în parte cu fiica, din str. Pasteur nr. 39, București, în valoare de circa 20 milioane lei; imobilul din str. Militari nr. 11, București, în valoare de circa 3 milioane lei; mobile, covoare, tablouri, argintărie, bijuterii în valoare de 5 milioane lei". Li se adăugau și cele 15 hectare de vie din comuna Joița. Frumoasa Theodora era o femeie mult mai bogată decît soțul ei. Cristescu reușise, în 1926, cu un împrumut de 200 000 lei de la casele de credit ale Ministerului de interne, să cumpere imobilul din strada Lirei nr. 5 — refăcut în 1937, tot cu bani de împrumut — unde locuia cu părinții și patru frați.

La nunta celor doi, subordonații din S.S.I. au luat inițiativa de a oferi „în mod benevol și anonim o sumă, ce se constituie în cadou de nuntă corespunzător timpurilor actuale, doamnei și domnului director general Eugen Cristescu, sumă ce urmează să fie vărsată unei instituții de binefacere de război, conform indicațiilor domniilor lor. S-a adunat suma de 160 285 lei, din care 120 000 lei a fost depusă pentru opera de binefacere de război".

Cu salariul său de director general — 42 800 lei, în februarie 1943 —, dar mai ales cu averea adusă de Theodora, Eugen Cristescu era desigur scutit de grija zilei de mîine. Dar cu greu ar fi putut fi considerat „cel mai bogat din România", cum îl numea un ziar, în septembrie 1944. Ancheta financiară întreprinsă în martie 1945 nu constata nici un fel de neregulă, nici în conturile S.S.I., nici în cele personale. Presa a omis însă să facă cunoscut acest amănunt. ■

În episodul următor documente despre: ● Spionarea lui Iuliu Maniu ● Cîte servicii secrete acționau în România ● Cine era inamicul nr. 1 al comunismului în țara noastră

CINE A FOST ARMAND CĂLINESCU — MĂRTURII

A apărut prima carte editată de *Fundația Culturală Magazin istoric*, în colaborare cu Editura Presa Națională. Lucrarea — care numără 176 pagini de text și 16 planșe cu ilustrații — poate fi procurată de la punctul de difuzare al redacției noastre (149 lei). Sînt strînse, pentru prima oară la un loc, mărturii din presa epocii — multe apărute în publicații azi greu de găsit — documente din arhive românești și străine și scrisori păstrate în seiful familiei. Un număr limitat de exemplare va purta autograful domnului Barbu Călinescu, fiul fostului premier Armand Călinescu, și ele pot fi procurate de la sediul revistei *Magazin istoric*.

BIBLIOTECAR LA PALATUL REGAL

G.T. KIRILEANU

Am publicat în nr. 10-12/1990 şi 1-4/1991 ale revistei noastre, ample fragmente dintr-un document memorialistic deosebit: jurnalul inedit **al lui G.T. Kirileanu (1872-1960), selecţia oprindu-se asupra paginilor cu notaţii din 1914-1918, anii cînd se pregătea Marea Unire. Cum am amintit şi cu acel prilej, prin locul privilegiat pe care îl ocupa în ierarhia administrativă a înaltei societăţi româneşti (conducător al Bibliotecii Palatului Regal între 1906 şi 1930), G.T. Kirileanu a avut ocazia să se afle în apropierea unor importante personalităţi politice, culturale, diplomatice ale vremii, începînd cu regele Ferdinand şi regina Maria. Însemnările sale surprind astfel, în notaţii aproape zilnice, modul în care erau înregistrate evenimentele politice interne sau externe în cele mai înalte cercuri politice româneşti, conturînd tabloul dinamic al unor situaţii şi personaje din culisele puterii.**

Prin munca migăloasă a colectivului de cercetători de la cabinetul de manuscrise al Bibliotecii Academiei Române, însemnările lui G.T. Kirileanu — scrise pe foi răzleţe, pe petice de hîrtie, cum le avea la îndemînă în momentul notării — au fost ordonate şi grupate în mai multe caiete, cuprinzînd relatări din peste patru decenii de istorie a societăţii româneşti din prima jumătate a veacului nostru. Despre modul în care acest valoros fond memorialistic a intrat în colecţiile Bibliotecii Academiei aţi putut citi în numărul 5/1992 al revistei, în paginile semnate de Adrian Brudariu.

Să urmărim, acum, alte pagini din aceste însemnări inedite, **din caietul anilor 1919-1920. Ca şi la episoadele precedente, nu am mai marcat întreruperile de text, pentru cursivitatea lecturii. Intervenţiile explicative în paranteze drepte ne aparţin. Întrucît majoritatea personalităţilor amintite în aceste pagini sînt cunoscute din fragmentele anterioare, nu am mai socotit necesară prezentarea lor prin note de subsol. Am păstrat unele particularităţi stilistice ale autorului, transcrierea făcînd-o însă conform normelor ortografice actuale. Datele sînt pe ambele stiluri, iar în unele cazuri doar pe „stil vechi".**

1919

20 iunie. Vineri, luna trecută, fiind la Broşteni cu dl. Butculescu, primim o telegramă că din ordinul prinţului [Barbu] Ştirbey trebuie să ne întoarcem la Bucureşti joi în loc de duminică. Mult ne-am bătut capul ce să fie la mijloc, dar n-am găsit nici o dezlegare. Sosind la Bucureşti, aflăm că-i vorba de plecarea în concediu nelimitat a prinţului Ştirbey, sau în exil după cuvîntul ce mi-a spus prinţul la cererea de bun găsit. Altă lămurire nu mi-a mai dat.

D-rele Ştirbey care au venit să-şi ieie ziua bună de la dr. Mamulea şi de la mine erau foarte mîhnite de această plecare neaşteptată, iar prinţesa [Nadejda Ştirbey] chinuită de migrena-i obişnuită îmi trimite o scrisoare plină de durerea părăsirii cuibului său de la Buftea. E vorba să meargă în Italia la baron Fasciotti, pînă-şi vor găsi locuinţă undeva în munţii Italiei. Iar prinţul Ştirbey cu Mişu se duc cu principesa Ileana la Paris.

Pesemne că faţă de greutăţile interne şi externe, capii opoziţiei la consultarea ce li s-a făcut de regină şi de rege vor fi cerut înainte de toate îndepărtarea prinţului Ştirbey, prin mijlocirea căruia Brătianu putea guverna şi din opoziţie.

23 iunie. [La Iorga] Prof. Constantinescu, cerîndu-i sprijin pentru căpătarea unei burse în străinătate, Iorga sare în sus zicînd că nu recunoaşte nici o superioritate la colegii din străinătate. Nicăieri nu poţi învăţa mai mult ca la Bucureşti. Înţelege numai atît: mijloace pentru cercetări speciale.

25 *iunie.* Asară la dr. Martha Rainer. Plecarea tuturor copiilor regali îţi dă de bănuit că ar fi la mijloc teama de bolşevism. În multe familii din înalta societate vede pregătiri pentru plecarea în străinătate.

Spune că interviul dat de regină ziariştilor străini a fost lipsit de tact; a vorbit de trebuinţa regilor unor ziarişti republicani; a întrerupt de mai multe ori pe rege, ceea ce a impresionat rău pe ziarişti; i-a congediat cu cuvintele: sînt obosită.

26 iunie. Tzigara crede că plecarea prinţului Ştirbey e în legătură şi cu cumpărarea unei proprietăţi pentru rege în Italia. Plecarea tuturor principilor regali nu se poate explica decît prin frica de bolşevism.

Tzigara spune că regele a vorbit mult cu Marghiloman la curse şi după aceea Marghiloman a fost la masă la Buftea.

Panaitescu îmi spune că regina cheamă în audienţă pe oamenii politici. A dat lui Grigore Filipescu o scrisoare pentru Clemenceau.

14/27 august. În urma acordării unui congediu spre a mă duce în Elveţia să vizitez familia Ştirbey aflată acolo într-un fel de exil impus de politiciani, mă duc la Castelul Peleş spre a lua scrisorile către prinţul B. Ştirbey.

În tren mă întîlnesc cu un inspector de la CFR care se ducea la Paris să primească maşinile făgăduite, dar mereu amînate. Trenul nostru întîrzia cu ceasurile prin gări. Aşa-numitul Simplon a făcut 7 ceasuri pînă la Sinaia! Inspectorul CFR zicea că nu-s de vină numai păcătoasele maşini ale CFR, ci şi lucrătorii care nu le îngrijesc, anume ca să se dezorganizeze transporturile şi apoi să-şi impună cererile: 300 lei pe săptămînă (atîta cît cer şi tipografii).

În balconul Castelului Peleş erau oaspeţii de la primirea noului ministru italian. Timp frumos.

Denize, secretarul reginei, îmi vorbeşte despre meschinăriile lui N. Butculescu, şeful contabilităţii care ţine locul lui Basset: a reţinut pentru alte scopuri din suma lunară pentru rege (5000 lei) şi regele e dezgustat.

Ceai la prinţul Nicolae, căruia nu-i plac englejii, care nu-s nici învăţaţi, nici inteligenţi şi te-nţeleg aşa de greu!

Regina Maria mă primeşte la 8 sara şi-mi dă scrisori pentru prinţul Barbu Stirbey, pentru prinţesa Nadejda şi pentru sora sa (a reginei) aflătoare la Zürich.

În privinţa prinţului Carol zice să-i spun prinţului Ştirbey că nu s-a luat încă nici o hotărîre, căci trebuie să ne impunem noi părinţii condiţiile noastre, iar nu el pe ale sale.

— Mai este şi Parlamentul, zic eu...

— Pentru moment e pe front şi-i priveghiat de aproape.

15/28 august. Regele mă primeşte în ultimul moment şi-mi dă scrisoarea sa pentru prinţul B. Ştirbey. Apoi foarte încurcat îmi spune că ar dori din partea prinţului Ştirbey un raport asupra înţelegerii care a avut-o cu ministrul de domenii în privinţa fermelor de pe Domeniile Coroanei, deoarece vede cu mirare că aceste ferme vor fi desfiinţate.

Steinebach, conducătorul Palatului Cotroceni, îmi spune că dacă prinţul Ştirbey nu se întoarce mai curînd el a hotărît să plece din serviciul Palatului, din cauza greutăţilor ce întîmpină din toate părţile; militarii vor să se amestece în toate; mareşalul [Palatului] e slab şi se lasă condus.

20 august. Sosesc din valea Bistriţei, unde am împărţit ajutoare de la regină.

Mi se spune că prinţul Carol a făcut una şi mai groasă. A scris 4 scrisori: una lui Brătianu, alta lui Take Ionescu, alta lui Marghiloman şi una şefului socialiştilor (Toma Dragu?) în care declară că renunţă la tron. Se mai zice că ar fi cerut înscrierea în partidul socialist, zicîndu-şi cetăţeanul Carol. Se zice că ar fi făcut testament în favoarea femeii cu care trăieşte (Zizi).

Ziarele neputînd să publice nimic în această privinţă pe faţă, au alergat la mijlocul acrostihurilor (*Izbînda* din 3 august — Prinţul Carol a abdicat; *Universul* din 7 august, pe pag. 2: În ultima şedinţă a clubului socialist s-a anunţat înscrierea în mişcare de noul

tovarăș cu multă însuflețire).

Stai încremenit. Și-mi amintesc de cîntecul pe care prințul Carol împreună cu tovarășii săi de călătorie în 1909 îl repetau mereu în fața oricărei priveliști frumoase: „Tout ça ne vaut pas l'amour" [Nimic nu valorează cît dragostea].

Îmi mai aduc aminte și de-o vorbă a d-rului Mamulea, care întrebat asupra educației ce s-a dat prințului Carol, a răspuns: „S-a căutat un educator *eftin* și roadele se văd".

21 august. Tzigara îmi spune că a văzut scrisoarea prințului Carol către Marghiloman. Îi comunica textul scrisorii către rege. Această scrisoare a făcut-o în urma vizitei la moșia Mănăstirea a generalului Văitoianu și a col. Boyle, care i-au cerut să plece pe front, dîndu-i o scrisoare de la regină.

23 august. Dr. Martha Rainer a aflat că prințul Carol a fugit noaptea de la moșia Mănăstirea și a venit la București la socialistul Toma Dragu, căruia i-a cerut în scris intrarea în partidul socialist, fiind „sătul de mascarada regală". Acolo l-ar fi găsit procurorul general, care i-ar fi luat un interogator.

20 noiembrie. Telegrama regelui nostru către regele Angliei. Cam așa: Se plînge împotriva Consiliului Suprem care lovește în demnitatea și independența unui stat mic, dar care ca aliat a făcut jertfe așa de mari în interesul cauzei comune. Autoritatea guvernului este știrbită, lăsîndu-se cîmp liber agitatorilor împinși de mișcările anarhice de peste hotare.

Roagă să intervie pe lîngă regele Italiei și președintele Republicii Franceze, cărora le-a îndreptat aceeași plîngere.

Ziarul *Orient* a reprodus această telegramă, iar englejii și francejii își dădeau vina reciproc pentru această ofensă. Atașatul militar englez din București spunea prințului Știrbey că s-a făcut mare greșeală de acei ce-au îndemnat pe rege să trimită asemenea telegramă.

Note pentru rege cu privire la audiența lui Maniu.. Cam așa:

Am dorit ca guvernul României Unite să fie prezidat de d-ta. Înainte de alegeri se putea înțelege rezerva dv. față de partidele din vechiul regat, dar acum cînd dv. reprezentați sîmburele cel mai puternic al majorității, puteți face un guvern cu partidele noi (țărănesc și național-ist), rămînînd liberalii în afară de guvern, spre a se potoli violența celor ce s-au abținut de la alegeri (Averescu). Însă noul guvern nu trebuie să lase a se întări curentul exagerărilor privitoare la expropriare.

23 noiembrie. Duminică. La Buftea. Vin I.I.C. Brătianu cu d-na Zoe. Întreb pe prințul Știrbey ce vești a adus. Zice: Aliații ne-au trimis notă de rupere a relațiilor în caz de neiscălire a tratatului cu Austria. La masă vine vorba despre întoarcerea în țară a legațiunilor. Eu zic: Nu pot crede să rupem legăturile de acei prin care am făcut România Mare.

— Cum poți vorbi așa, zice prințul Știrbey (iar d-rele holbară ochii — numai d-na Duca era de părerea mea, pe cînd dl. Duca tăcea). România Mare am făcut-o noi.

— Fără victoria Aliaților, am fi rămas cu pacea de la București.

— Fără intervenția și fără jertfele noastre, Aliații ar fi rezistat mai greu. De ce depreciezi valoarea noastră?

— Eu nu depreciez valoarea, ci numai pregătirea noastră. Și ar fi bine să vedeți că și V. Stroescu, în discursu-i atît de aplaudat, a emis aceleași păreri.

— Se poate, dar asta nu m-a convins. Și-ai să vezi că dacă rezistăm, Aliații n-au să îndrăznească a rupe relațiile, precum n-au rupt relațiile nici cu Italia, pe care au amenințat-o. În urma respingerii tratatului de către Senatul american, Aliații din Europa n-au nici un interes să-și creeze dușmani.

Ș-apoi e și chestie de demnitate, cînd vezi că ne tratează mai rău ca pe dușmanii unguri și bulgari.

Brătianu a avut vizita lui Maniu pentru alegerea președintelui Camerei, zicînd că mulți vor pe Iorga.

Prințul Știrbey a vorbit la telefon cu regina care-i la Sinaia.

Dr. I. Simionescu zice că Brătianu mai vrea rezistență 2 săptămîni, deoarece în curînd vor fi mari schimbări politice în Apus.

27 noiembrie. Regele și regina au sosit de la Sinaia azi la amiază și aud că se vor întoarce în curînd la Pelișor.

La 3 ½ mă cheamă Denize la telefon și-mi spune că nu găsește pe Iorga spre a-l înștiința că regele dorește să-l aibă la ceai azi la ora 5.

Mă duc la Cameră, unde răzbat cu mare greu. Iorga se coboară la mine împreună cu preotul Bălan din Sibiu.

1 decembrie. Enervarea crește zilnic din cauză că rămîne întunecată chestia noului guvern și a semnării păcii. Zilele trecute am văzut la Palatul Regal pe miniștrii Înțelegerii, dar președinții Camerelor de-abia azi vor fi chemați. *Viitorul* publică cu litere de-o șchioapă discursul generalului Văitoianu, rostit la ultimul Consiliu de Miniștri, discurs pe care voia să-l rostească în ultima ședință a Camerei.

3 decembrie. Dr. Mămulea crede că I. Brătianu a împins rezistența pînă la marginile imposibilului, din cauză că a socotit amenințările Consiliului Suprem ca un bluff.

— Și s-a înșelat, ca și la începutul războiului cînd i-au ieșit pe dos toate prevederile. Portarul de la otel „Regal" a zis cu drept cuvînt: Țara s-a făcut mare, dar unirea fruntașilor nu s-a făcut. Fiecare se gîndește la dînsul și mai puțin la țară.

9 decembrie. Asară am fost la Iorga să felicit pe d-na de ziua numelui său (Ecaterina).

Se anunță Sever Dan, deputat ardelean și secretarul lui Maniu.

Iorga: Ce vă aduce pe la mine?

— Vechea filie [dragoste] și însărcinarea de a vă face întrebare asupra alegerii de mîine a președintelui Came-

rei — candidat fiind Goldiș.

— N-am nici un răspuns de dat în afară de cel arătat zilnic în gazeta mea. Mă țin de cele ce-am iscălit la alcătuirea blocului: 1) nu vreau întoarcerea liberalilor; 2) nu vreau dizolvare; 3) vreau iscălirea păcii și 4) reformele. Despre alegerea președintelui Camerei n-a fost vorba și nefiind mamelucul d-lui Vaida sau Maniu nu pot da nici un răspuns.

Sever Dan stăruind, Iorga s-a iritat și a prins a-i răzui pe Maniu și pe Vaida, care s-au purtat ca niște adevărați pehlivani.

Sever Dan: Apoi dv. nu admiteți întrebuințarea diplomației în politică pentru dezarmarea și scoaterea adversarului primejdios, căci dușmanul rămas afară este mai de temut.

Iorga: Uite, am aici o ediție veche cu chipul lui Machiavel; găsești vreo asemănare cu Vaida sau Maniu? Eu merg totdeauna pe calea cea dreaptă pentru că socot că avem nevoie și de-o schimbare morală în luptele noastre politice.

Ce fel de purtare este asta din partea lui Maniu și Vaida să vă trimită la mine pe dv. niște tineri cu bune intenții, dar fără experiență?

Sever Dan: D-lor sînt în consiliu.

Iorga: Mă... în consiliul d-lor. Eu am avut relații cu oameni ca Brătianu și Take Ionescu, dar ei s-au purtat loial față de mine și cînd aveau de tratat ceva cu mine veneau în persoană. Ba încă lui Brătianu i-am dat o lecție zdravănă în fața prințului Știrbey pentru că se tolănea obraznic înaintea mea.

După plecarea lui Sever Dan, Iorga întreabă pe d-na: De unde or fi aflat de planul nostru pe ziua de mîine, căci numai de asta a fost trimis, ca să mă ispitească. Știm numai 5: eu, V. Cogălniceanu, Munteanu-Râmnic, Bujor, Nistor. Au deprins toate țițele politicii, ardelenii noștri. Și plimblîndu-se prin odaie, Iorga zice: — M-a prins o mare melancolie. Nu mai poți avea încredere în nimeni.

10 decembrie. Miercuri. Iorga ales ieri președinte al Camerei, împotriva lui Goldiș, candidatul guvernului. Unul din secretari cere prin telefon la ora 6 audiență la rege pentru Iorga chiar azi. Aghiotantul de serviciu îl îndreaptă la mareșal. Mareșalul se urcă la vodă și aduce răspunsul că azi nu mai sînt audiențe, așa încît rămîne pe mîine fixarea orei. Mareșalul îmi spune că regele a rămas foarte surprins de această alegere și ar dori să mă duc la Iorga spre a afla semnificarea alegerii și gîndurile lui Iorga, spre a se pregăti pentru audiență.

Iorga a cerut audiență la rege și-i va spune întîia oară tot ce a făcut el pentru apărarea dinastiei. Apoi îi va cere lămuriri asupra principelui Carol, spre a ști ce măsuri să ia la dezvoltarea interpelării anunțate în Cameră.

Azi dimineață spun mareșalului cum stau lucrurile cu Iorga. Întorcîndu-mă de la prințul Știrbey, pe stradă întîlnesc pe Sever Dan și-i spun că Iorga poate fi cîștigat cu mici atenții, așa cum făcea Brătianu prin Duca, Dl. Maniu ar trebui să ție samă de acest lucru.

La ora 1, Iorga vine la audiență. Vaida fiind bolnav, re-

Regele Ferdinand (x) și prințul moștenitor Carol (xx)

În p. 38: *Biblioteca Fundației Regale*

La 9 1/2 mă duc la Iorga în automobilul mareșalului. Îl găsesc tare voios, făcînd corectura discursului de la Cameră. Vine și Nistor. Iorga se plînge că ardelenii și basarabenii nu l-au votat. Maniu, cu duhul blîndeții, a venit să-i propună amînarea alegerii pe mîine spre a-i susține candidatura lui; Iorga i-a răspuns că el nu se lasă înșelat decît o singură dată. Văzînd așa, Maniu a făcut propagandă din deputat în deputat pentru Goldiș. Întîlnind pe pr. Bălan și întrebîndu-l asupra voturilor ardelenilor, nu i-a dat lui Iorga mai mult de 30.

gele a chemat la 12 pe miniștrii ardeleni Vlad și Popovici.

Cînd sosește Iorga la adjutanți, găsește pe secretarul lui Maniu, care venise să roage pe Iorga a se duce la Vaida să-l vadă. Nici n-a vrut să-l asculte și plimbîndu-se furios în fața generalului Râmniceanu, a col. Stârcea și a mareșalului zicea: — Asta-i extraordinar; să-mi trimită mereu pe secretarii lor, ca și cînd ei ar fi prea sus ca să vorbească față la față cu mine.

21 decembrie. Duminică. Distrămarea își urmează cursul. Grevele nu mai înce-

teazâ: la tramvaie, la *Monitorul oficial*, acuma se aude că şi magistraţii se gîndesc să ceară îmbunătăţirea stării lor materiale. Militarii şi-au croit lefuri enorme: un ofiţeraş ca frate-mio Ştefan, tînăr de 21 ani, cu 4 clase secundare, are leafă de 1200 lunar şi cînd e trimis cu însărcinări i se mai dă o diurnă de 50 lei pe zi. Unde mai pui prăzile aduse de pe fronturi.

30 decembrie. Ieri la Cameră şi Senat votarea Unirii.

Trifu cheamă pe mareşal la ora 5-6 sara la telefon şi-i spune că primul ministru şi preşedintele Camerei cer să fie primiţi mîine cu răspunsul la Mesaj. Regele nu vrea s-audă de o primire aşa de grabnică, deoarece nu i s-a supus încă textul votat de Cameră şi-i rămîne puţin timp pentru pregătirea răspunsului său.

Iorga stăruieşte din nou. Regele refuză şi mai hotărît. Vine la telefon însuşi primul ministru şi cere să fie primit de rege împreună cu dl. Iorga spre a arăta motivele dorinţei lor. Mareşalul nu mai îndrăzneşte să se ducă la vodă, dar în cele din urmă îl determină a-i primi la Cotroceni, înainte de masă. La 9 1/2 sara vine răspuns la Palatul Regal din Calea Victoriei că primirea va fi la 30 decembrie — Camera la 12, Senatul la 5.

Azi dimineaţă vin de la 8 şi aşteptăm cu Maniu răspunsul regelui spre a fi copiat caligrafic. La 10 vine Mişu cu foaia scrisă de rege. O dictăm lui Maniu pentru copie la maşină, făcînd puţine schimbări de limbă. Mişu îşi ia originalul şi-mi cere răspunsul Senatului, cu care se duce la Domeniile Coroanei.

După-amiezi, la ora 4, încă nu venise textul discursului regelui, aşa că n-a mai fost timp decît să-l copiem la maşină.

31 decembrie. La ora 11 1/2 mareşalul îmi spune că regele doreşte să-i prezint un proiect pentru discursul de învestitură al Primatului pe ziua de mîine. Cu toată durerea de cap de care sufeream, am alcătuit două pagini care i-au plăcut mareşalului. Cu deosebire pomenirea politicii religioase a lui Mihai Viteazul a găsit-o nimerită.

La 6 după amiază i-am dat proiectul lui vodă, care l-a citit cu obişnuita-i respiraţie grea, zicînd să i-l las pînă mîine. ■

Prezentare şi selecţie:
Ioan LĂCUSTĂ

Doriţi să aflaţi cum a fost botezat fiul Ioanei Lambrino? ● Ce se discuta la castelul prinţului Ştirbey de la Buftea? ● Care erau planurile de căsătorie ale prinţului Carol? Atunci urmăriţi neapărat continuarea în nr. 7/1992.

Conferinţe „Humanitas"

Sub titlul *România în secolul XX*, Fundaţia „Humanitas" a reunit — vreme de două luni şi jumătate (între 1 aprilie şi 17 iunie a.c.), în fiecare miercuri — un ciclu de conferinţe şi mese rotunde subsumat acestei teme: *România înainte de primul război mondial; Primul război mondial: Cum s-a realizat unitatea României; Cultură şi societate în România interbelică; Impunerea guvernului Petru Groza; Colectivizarea agriculturii; Proclamarea Republicii. Rezistenţa şi procesele politice; Basarabia şi Bucovina 1940-1948; Anii 1965-1971; Anii 1971-1989; România văzută din afară.*

Prelegerile şi dezbaterile, ce au avut loc în sala de conferinţe a Muzeului Naţional de Istorie, au fost susţinute de istorici şi oameni de cultură români şi străini, pe care îi enumerăm, în ordine alfabetică: Daniel Barbu, arh. Alexandru Beldiman, dr. Mihnea Berindei, Ion Caramitru, dr. Mircea Ciumara, prof. Emil Constantinescu, dr. Nicolae Constantinescu, prof. Dennis Deletant, prof. Neagu Djuvara, dr. Anneli Ute Gabanyi, prof. Dinu Giurescu, Bedros Horasangian, prof. Horváth Andor, dr. Sergiu Iosipescu, Z. Ornea, prof. Andrei Pippidi, dr. Dumitru Preda, dr. Elena Siupiur, Mihai Şora, prof. Bogdan Tănăsescu, prof. Vladimir Trebici.

În felul acesta, „Humanitas" a dorit să fie prezentă la uriaşa şi anevoioasa lucrare de restituire a istoriei noastre naţionale recente, aceasta după ce, timp de o jumătate de veac, generaţii întregi au învăţat în şcoli şi universităţi, avînd la îndemînă manuale şi cursuri ce le-au distorsionat şi pervertit cunoştinţele şi identitatea. Numai prin asumarea propriei sale istorii, aşa cum a fost, fără patimă, dar în deplină cunoştinţă de cauză, poporul român îşi va putea aborda corect prezentul şi hotărî viitorul.

Ţinînd seama de faptul că în ultimii doi ani au apărut un imens număr de mărturii, de documente, articole şi studii despre această perioadă — inclusiv în *Magazin istoric* — iar deja cîţiva istorici au început să o trateze în universităţi, ne-am gîndit să sistematizăm cîteva dintre cele mai importante teme, care, cu concursul unor distinşi istorici şi oameni de cultură, au fost prezentate şi dezbătute în faţa publicului de toate vîrstele. În raport cu interesul pe care sperăm că îl vor stîrni şi cu sugestiile primite, ele vor fi continuate şi diversificate.

Textul acestor conferinţe, precum şi intervenţiile cele mai relevante vor fi publicate şi puse la dispoziţia profesorilor de istorie, a studenţilor şi elevilor, spre a servi drept material ajutător în predarea istoriei României.

Maria BERZA

Redactate în anul 1906, probabil la solicitarea lui Valeriu Braniște, amintirile lui Pavel Rotariu, avocat și ziarist din Banat, reînvie momente semnificative ale luptei românilor pentru drepturi naționale, din a doua jumătate a veacului trecut. Noile fragmente pe care vi le propunem evocă, totodată, chipuri și personalități reprezentative ale românilor bănățeni. Reamintim că, în reproducerea textului, am păstrat particularitățile stilistice ale originalului, adaptîndu-le însă normelor ortografice actuale. Pentru ușurarea lecturii, nu am marcat întreruperile în text.

Dan DEMȘEA

PAVEL ROTARIU

SCENE DE VIAȚĂ BĂNĂȚEANĂ (II)

Puține procese am avut „grase". Bogătanii români nu veneau la mine, ci se duceau la advocați străini, pe motivul răspîndit tendențios de dușmanii românismului că Rotariu trăește rău cu stăpînirea, pierde procesul. Pe acest motiv nu-mi veneau îndeosebi procesele criminale, cari sunt mai rentabile. Numai săracii cu fapte de greu calibru veneau la mine. Astfel, din umanitate, am apărat chiar în procese senzaționale, criminale, bunăoară „omorul fostului notariu comunal" Jeszenszky din Fibiș, și am mîntuit pe inculpați. Dar erau oameni săraci. Mi-au cinstit [cu] o pereche de găini la început, și cînd au eșit din închisoarea preventivă, urmată după pertractarea finală, mi-au mulțumit, iară, tata și feciorul, și mi-au sărutat mîna, dar în loc de plată le-am dat de la mine 40 creițari să mănce ceva și să meargă acasă.

Pe lîngă advocație, care mi-a fost unicul izvor de venit, m-am ocupat și cu afacerile publice naționale. Mă chinuia mult faptul că Timișoara, capitala de odinioară a Banatului, este atît de părăsită și săracă de inteligență română națională. Cauza la asta a fost fericitul Emanuel Gojdu, care, înainte de asta, fiind comite suprem în comitatul Carașiu — recte Lugoj, a molcomit și dus de aici pe toți românii de valoare la Lugoj. Am înțeles că zicea: „Dați-mi, aduceți-mi români, să le dau posturi". Urmarea acestei dorințe, de altcum românească, a fericitului Gojdu, a fost că toți inteligenții români în jurul Timișorii au trecut la Lugoj, ca bunăoară Constantin Rădulescu, care la anii 47/48 era inginerul orașului Timișoara, Iulian Ianculescu, Atanasie A. Marienescu, Titu Hațieg și mulți alții. Timișoara rămăsese aproape goală de inteligența română. Anume aveam pe fie-iertat socrul meu, protopopul *Meletie Drăghici*, un om foarte erudit, o inimă mare de român, dar pe acel timp abia eșit, cu protopiatul său aproape întreg, din hierarhia sîrbă, nu să bucura prea mult de încrederea românilor. Mulți îl țineau de sîrb și îl și considerau ca atare. De altfel, este drept că credeul său politic era: „Puterea vine de la D-zeu și stăpînirea vine de la D-zeu", deci prin urmare el era adict stăpînirei și numai prin umiliri, prin rugăminte, exopera favoruri românești, pe seama românilor. De luptă sau opoziție națională nu prea voia să știe, că el credea în imposibilitatea ei. Dovadă [însă] la românismul lui intern poate servi faptul că încă pe vremea ierarhiei sîrbești, el a fost agreatul d-aici, al fericitului metropolit, pe atunci episcop, Șaguna, care îl informa [pe mitropolit] despre planurile sîrbești în afacerea despărțirei hierarhice, ceea ce se constată din unele epistole ale fericitului Șaguna, aflate și publicate în *Advocatul poporal* și depuse în original la muzeul nostru [al ASTREI] din Sibiu. Dovadă și activitatea lui rodnică la începutul înființării „Alumneului" din Timișoara. El, ca protopop, a dat ordin formal preoțimii submanuate ca fiecare preot să colecteze în comuna sa „ce poate și cît poate" pe seama „Alumneului", iar colectele se publicau în carnavalul fiecărui an, cînd se țineau „balurile Alumneului" în Timișoara, în broșuri tipărite, cari se distribuiau oaspeților. Era o deosebită plăcere să citești în aceste broșuri, spre pildă: în comuna cutare, N.N. a contribuit „doi pumni de grîu", N.N. — „patru cucuruzi uscați", N.N. — „o litră de păsulă [fasole]", N.N. — „un fuior de lînă" etc., dar fiecare era numit cu numele.

Al *doilea* român inteligent era *Atanasiu Racz de Caransebeș*, advocat, om foarte erudit, mai ales în științele administrative, dar era, cu trup și suflet, *omul stăpînirei*, cu un credeu politic, ca al lui Drăghici. Se zice că a fost vicecomite în Lugoj înainte de ce a venit la Timișoara, deși, altcum de naștere era din Li-

pova. Era însă om lacom, lua taxe herrende [de moştenire, succesorale] de la clientela sa; şi din Lugoj ar fi fost scos cu brahiul din locuinţa sa de „viceşpan".

Al treilea era *Ioan Missita*, român de origină din Lipova, advocat, bun orator şi vorbea fluid în toate patru limbile de pe aici; ungureşte, nemţeşte, româneşte şi sîrbeşte. El era capul opoziţiei din comitat, om foarte sătos după popularitate, dar *caracter naţional nu era*. Între români, era român, între sîrbi, era sîrb, între maghiari — maghiar. Toate aceste naţionalităţi îl ţineau de al lor, numai neamţ nu s-a dat.

Ca persoană era o statură împozantă: svelt, înalt, cu o barbă stufoasă, lăţită pe piept, cam permanentul candidat de deputat dietal din partea opoziţiei, care pe atunci era puternică în comitat. Abia cu cîţiva ani înaintea morţii sale, sub Tisza Kálmán, a obţinut mandatul oraşului Timişoara şi ca atare a şi murit în casa alienaţilor, sărmanul. Portretul lui se vede şi azi în sala de pertractări a oraşului.

Al *patrălea* era *Ştefan Adam*, fost notar comunal în Nagyfalu; pe la 1863-64 a devenit — el va şti cum — advocat. Acesta era *naţionalist*, dar mai mult din interes material.

Afară de aceştia mai aveam pe *Petru Cermena*, căpitanul poliţiei orăşeneşti, *Georgiu Ardelean*, vice-fişcalul oraşului, ambii români cu trup şi suflet, însă funcţionari supuşi stăpînirei.

Aveam şi pe *Traian Lungu*, învăţătoriu în Fabric, la biserica sîrbă-română, azi numai sîrbească. Acesta a fost şi este român verde, şi a ostănit foarte mult în lupta românilor cu sîrbii, pentru şcoală şi biserică — fără rezultat.

Aceştia erau românii intelectuali în Timişoara, pre cari i-am aflat la anul 1868, cînd am venit de la *Albina*, din Viena. Cu aceştia nu, puteai întreprinde nici o acţiune politică naţională şi asta m-a determinat să-mi pun vieţii mele o condiţie sine qua non: că eu să nu mă duc din Timişoara, sub nici o condiţie, adecă ori voi afla aici existenţă, ori ba şi de asta m-am şi ţinut pînă în ziua de azi şi mă voiu ţine pînă la sfîrşitul vieţii mele. Instituţiuni româneşti încă nu erau, decît „Alumneul" naţional român, cu statute aprobate de guvern, dar abia realizat. Mai aveam protopopiatul ca românesc (încă nu era organizat pe temeiul de „statut organic", care, mai tîrziu, pe la 1870-1872, a fost pus în aplicare). Mai era, în stadiul unui embrion, o „Reuniune a învăţătorilor din cele patru protopopiate bănăţene", cu statute aprobate de „consistoriul eparchial", în cadrul constituţiei noastre bisericeşti. Aveam şi o biserică curat românească cu „chramul S-tului Ilie", dar preotul Petru Abrudan, om bun şi cinstit ca atare, însă de românism sau „naţionalism", n-avea nici ideiă.

În comitetul „Alumneului", în cel al parochei mixte de la S-tul George, am intrat îndată; în sinodul protopopesc şi cel eparhial din Arad intrasem mai tîrziu, cu ocaziunea organizării corporaţiilor bisericeşti, deşi atunce eram încă funcţionar la comitat, în care am şi rămas membru pînă în ziua de azi.

În anul 1876, am fost ales preşedinte al „Reuniunii învăţătorilor din cele patru protopopiate bănăţene" şi am rămas 23 de ani preşedintele ei. M-a costat multă ostăneală, perdere de timp, chiar şi bani. Căci în cancelaria mea se ţineau şedinţele de comitet, eu conduceam în persoană adunările generale, cari le ţineam în saloane alese, cam de regulă în hotelul „Kronprincz", apoi totdeauna aranjam cîte o „cină comună" în acelaş hotel, cu care ocaziune ne veseliam cu cîntări naţionale, româneşti. *Deşteaptă-te române* resuna chiar şi în prezenţa procurorului regesc, care cina şi el, la altă masă.

La anul 1899/900, a început guvernul a conturba liniştea existenţei reuniunii noastre, guvernul a pornit cu ideia ca să facem statute aprobate de guvern — cum avea Reuniunea din dieceza Caransebeşului, care, la îndemnul lui Ştefan Antonescu, fost pretore în Bocşa, îndată la înfiinţarea sa, s-a făcut pe statute aprobate de guvern; din care cauză, la început, nu era binevăzută de către naţionalişti. Eu însă, în înţelegere cu referentul senatului şcolar, fericitul dr. George Popa, remonstram contra pornirei guvernului. Adecă, remonstra consistoriul din Arad (eu eram asesor consilier în senatul şcolar). Vreo 3 ani a ţinut lupta aceasta între consistor şi guvern, pînă ce, în fine, a învins guvernul.

În acest restimp, firește, nu prea puteam să ţinem în liniște adunările generale, căci „malcontenţii noştri" — cum m-am convins în confidenţă la poliţiă — ne denunţau la ea şi aveam totdeauna să dau piept cu poliţia, ca să nu ne alunge cu brachiul.

Cînd mi-a venit apoi ordin de la consistoriul nostru propriu, ca să cedăm, atunci eu am rămas izolat, căci nu am voit să mă plec dorinţelor nejuste ale guvernului. Malcontenţii şi cel ce ambiţiona să fie preşedinte în locul meu [I. Vuia, din Comloşul Mare — *n.n.*] abia au apucat ocaziunea ca — inconscii [inconştienţii], cred — să-şi arate servilismul şi să se vadă „scăpaţi de popi".

Astfel — vorbă scurtă — după un serviţiu de 23 ani, făcut acestei societăţi, n-am ajuns să gust nici măcar o satisfacţie morală: să văd pe învăţătorii mei stînd pe lîngă mine în cauză, căci de reuniune cu statut, aprobată de guvern nu era *naţionalismului* [e vorba, evident, de cauza naţională] nici un folos, *uti figura docet*, în timpul prezent. Azi, inspectorul regesc este şeful ei [al Reuniunii], consistoriul a rămas în coadă. ■

Mărturii din anii dictaturii

„EROAREA DE A NU FI STAT CU BRAŢELE ÎNCRUCIŞATE“

ADRIAN BRUDARIU

Sub aceeaşi semnătură, în numărul trecut al revistei noastre am publicat un prim grupaj de extrase din manuscrisul intitulat File de istorie adevărată. **Iată, în continuare, alte cîteva pagini, ale căror claritate şi zguduitoare tensiune umană ne scutesc de orice alte analize.**

După salvarea sa, Gh. T. Kirileanu m-a rugat să mă duc la vechiul său prieten profesorul Simion Mehedinţi din Bucureşti şi să-i povestesc păţania sa şi „chinurile donaţiei“ sale, cum îmi scria el.

L-am găsit pe profesorul Mehedinţi adăpostit la biserica Mavrogheni, i-am predat scrisoarea şi i-am povestit episoadele eliberării donatorului. Profund impresionaţi, profesorul Mehedinţi şi vrednica sa soţie m-au rugat să intervin la dr. Petru Groza şi pentru ginerele lor, profesorul istoric Constantin C. Giurescu, aflat cu domiciliul obligatoriu la Măzăreni pe Bărăgan, unde zace grav bolnav.

Fiica soţilor Mehedinţi, doamna Giurescu, care îşi văzuse soţul în stare muribundă, mi-a dat cu această ocazie o cerere spre a o prezenta d-rului Petru Groza, preşedintele Prezidiului Marii Adunări Naţionale.

A doua zi am solicitat o audienţă, pe care dr. Petru Groza mi-a acordat-o imediat. L-am găsit bine dispus şi i-am spus:

— Domnule preşedinte, voiţi să vă scrie istoria Roller, cel care a falsificat, care a predat documente rare de la Academie duşmanilor noştri, care a dat pradă focului cărţi de mare valoare pentru noi românii şi care a fost blestemat şi de tatăl său, după cum mi-a povestit Gh. T. Kirileanu?

Secvenţe dintr-o antologie a „modelului sovietic“ în România. 4 februarie 1948: semnarea, la Moscova, a „Tratatului de prietenie, colaborare şi asistenţă mutuală dintre România şi U.R.S.S.“ (aceeaşi semnătură parafase la 23 august 1939, un alt tratat, cel între Germania şi Uniunea Sovietică, cu catastrofalele consecinţe şi pentru românii!)

Lecţie practică de mimetism: Gh. Gheorghiu-Dej şi mareşalul K.E. Voroşilov în tribună cu prilejul demonstraţiei din Bucureşti, la 23 august 1949

— Cine vrei să mi-o scrie?, a ripostat președintele. Roller este istoricul oficial al partidului.

— Iată cine, am replicat, istoricul recunoscut în străinătate care se numește Constantin C. Giurescu. După moartea lui Nicolae Iorga, Giurescu este cel mai documentat și capabil istoric pe care îl avem; să facem apel la el.

— Dar unde este el acum?, s-a încruntat președintele.

— La Măzăreni, cu domiciliu obligatoriu și dacă nu-l veți salva de urgență, va muri acolo și vom pierde pe cel mai bun istoric pe care îl avem și aceasta va fi o pierdere de neînlocuit.

— Bine... Și după ce a stat un pic pe gînduri, a continuat: fă-mi un referat motivat și obiectiv și adă-mi-l.

— Am vorbit cu soția lui, care l-a văzut la Măzăreni; în fața ei a apărut un strigoi, nu și-a putut recunoaște soțul. Părea un cadavru; e necesară o intervenție urgentă...

Aveam la mine un referat pe care îl întocmisem din vreme, ca să cîștigăm timp. În el îl menționasem și pe profesorul Gheorghe Strat, pe care îl cunoșteam de la Iași, pe cînd era student, și pe care nu-l mai văzusem de 25 de ani; era și el la Măzăreni, după cum îmi spusese doamna Giurescu. Am predat președintelui referatul meu și cererea doamnei Giurescu și mi-am luat răspunderea pentru amîndoi.

După ce i-am dat documentele solicitate, dr. Petru Groza a ținut să-mi povestească cîteva din împrejurările tragice din culisele politice, necunoscute de marele public, pe care le rezum aici.

Astfel, mi-a povestit că l-a sfătuit pe Gheorghe Tătărescu să fie sincer și loial, să fie foarte prudent în tot ce spune și face, căci acțiunile lui sînt urmărite de sovietici și sancționate cu lichidarea de iscoadele lor din țară. Mi-a povestit de asemenea și despre faptul că l-a sfătuit și pe Pătrășcanu să nu se ducă la Cluj, unde i se întindea o cursă, că i se va răstălmăci orice cuvînt, frază sau gest. Sovieticii, i-a spus el, nu tolerează naționalismele altor popoare, promovîndu-l numai pe al lor.

— Și pe Dej l-am sfătuit să nu mai scuipe atîta pe Tito — mi-a spus el —, căci va avea apoi prea mult de lins. Încet, încet, el a început să mă asculte; încet, încet se lămurea. Cu Bodnaraș mă înțeleg cel mai bine. Are o experiență bogată, căci cunoaște stările din Rusia. Acolo se face imperialism, pentru înghițirea tuturor popoarelor, ba chiar a Europei, dacă vor putea. Am încredere în Bodnaraș — a zis președintele — și te poți adresa lui, la nevoie, cu toată încrederea, dar și discreția necesară, căci ți-am mai spus că și zborul păsării se înregistrează.

Acum, cînd Stalin nu mai este — a continuat el — pot să-ți confirm că ni s-au cerut mii de intelectuali ca să-i ducă în Siberia. A fost o luptă dramatică. Cu greu i-am îmblînzit pe stăpînitori, ca să evităm ceea ce au făcut bulgarii cu intelectualii lor...

După opt zile de la predarea cererii d-nei Giurescu și a referatului meu, dr. Groza m-a chemat.

— Uite, vezi, mi-a spus bucuros, am semnătura pentru eliberarea lui Giurescu și Strat, pusă chiar de Gheorghiu-Dej; am și semnătura lui Chivu Stoica, dar deocamdată nu li se dă drumul. Dar nu mă las. Pregătește familia, căci îi voi elibera...

Au mai trecut încă opt zile și întîmplarea a făcut să-l întîlnesc pe Groza pe str. Edgar Quinet, în fața restaurantului Capșa. Vorbea cu responsabilul localului, în plină stradă, supravegheat de agenți. Eu eram cu fiul meu și, văzîndu-l pe Groza, am vrut să-l salut și să trec mai departe. El mi-a făcut semn să mă apropii de el:

— Stai puțin de vorbă cu soția mea pînă termin cu dînsul, căci vreau să-ți comunic ceva în legătură cu Giurescu...

Abia atunci am observat că doamna Groza se afla acolo. i-am sărutat mîna. Terminînd conversația, dr. Petru Groza mi-a spus:

— Comunică familiei că am izbutit și s-a dispus eliberarea lui Giurescu; să-l aștepte sîmbătă la gară. S-a dispus și eliberarea lui Strat... Greu, dar am izbutit...

M-am dus imediat la profesorul Simion Mehedinți, care intervenise la mine pentru ginerele său. Profesorul Mehedinți, după expulzarea sa din casa personală, locuia atunci împreună cu familia Giurescu în curtea bisericii Mavrogheni. Au primit vestea bună cu ochii în lacrimi, mulțumindu-mi.

De acolo m-am dus la familia profesorului George Strat. Soția și fiica prietenului Strat au izbucnit în plîns de bucurie. Peste cîteva zile l-am vizitat și pe el, găsindu-l în pat, istovit de puteri, cadaveric la față dar fericit. Ne-am îmbrățișat.

După eliberarea istoricului Constantin C. Giurescu, au venit la noi acasă doamna Giurescu împreună cu fiica sa măritată cu profesorul Agîrbiceanu și, mulțumindu-mi din inimă, mi-au adus două sticle de vin vechi, din via lor din județul Putna.

Am comunicat apoi în scris și domnului Gh. T. Kirileanu la Piatra Neamț vestea cea bună. Mai tîrziu a venit și istoricul Giurescu la mine acasă pe b-dul Republicii 56 și mi-a adus primul său volum după eliberare, cu o dedicație ad-hoc.

[Și iată și o scrisoare de la prof. George Strat]:

Măzăreni, 14 august 1955

Iubite frate Adrian,

Atît d-na Giurescu cît și fiul meu mi-au comunicat cu toate detaliile fraterna hotărîre de a te osteni personal în chestia ridicării acestei a doua pedepse a mea, domiciliul obligatoriu, care nu-i mai puțin gravă și mai puțin penibilă, pentru mine și familia mea, decît cei 5 ani și două luni petrecute în cavoul de la Sighet. Atunci cînd mă socoteam la capătul suferințelor mele și înmugurea în sufletul

meu nădejdea ca anii ce-mi mai rămîn de trăit să-i petrec în preajma copiilor și nepoților mei, în sihăstria bibliotecii mele, perspectiva de a rămîne de acum înainte 5 ani în gaura asta a Bărăganului, o gaură toridă și prăfoasă vara, mlaștină glacială bătută de crivățul scitic iarna, singur, bolnav și bătrîn, povară insuportabilă pentru întreaga mea familie, deznădejdea cea mai neagră a cuprins pe toți ai mei și mă întrebam cu groază și neliniște unde să bat, cui să mă adresez pentru a-mi veni în ajutor.

Gestul tău spontan și curajos, de a lua în mînă chestia mea, fără măcar de a fi fost solicitat, m-a mișcat profund, el m-a făcut să retrăiesc cu toată intensitatea melancoliei tinerețea noastră comună, amintirile nesterse ale studenției noastre ieșene, și am dat dreptate dictonului care spune că: *Le hasard fait bien les choses* [hazardul potrivește bine lucrurile]. Mai mult nici nu se putea mai bine.

Cine să mă cunoască mai bine ca tine, cine să fie mai sensibil la toate acele valori ale spiritului și inimii decît tot unul ca tine, care ai jertfit ca și mine atît de mult, ca să nu zic totul, pentru triumful a ceea ce noi am socotit în tinerețea noastră că întruchipează „idealul"? La capătul unei vieți închinate științei, închinate formării sufletului tineretului nostru, apărînd cu curaj și dezinteresare ceea ce am socotit că reprezintă formele cele mai înalte și mai curate ale democrației, ale libertății și demnității persoanei umane, mă văd condamnat astăzi să pier în acest sat african, dormind într-o bucătărie pe un sac de paie, într-o casă în care plouă ca afară, fără o centimă, cu o bibliotecă jefuită, fără cămin, căci biata mea nevastă a plecat cu trei valize și două scaune de bucătărie și o somieră de fier de la un pat de servitoare, adăpostindu-se într-o odaie mizerabilă în vecinătatea unei prostituate bestiale.

Acesta este bilanțul unei întregi vieți, acesta era sfîrșitul tragic al unei existențe ireproșabile și care plătește pentru eroarea de a nu fi stat cu brațele încrucișate și de a fi coborît în for, în loc de a-și vedea doar de interesele restrînse ale lui și ale copiilor lui.

În izolarea dureroasă în care mă găsesc, solicitat de năvala gîndurilor amare, gestul tău a fost pentru mine cu adevărat cordial, m-a reconciliat cu contemporanii (dintre care atîția s-au arătat așa de indiferenți și de lași), a făcut să renască în sufletul meu din nou speranța, mi-a amintit că totuși mai sînt oameni pe acest pămînt. Și unul dintre aceștia ești tu, bunul meu prieten, și oricare ar fi concluzia sforțărilor tale, eu îți mulțumesc și-ți păstrez în inima mea un loc pe care nimeni și nimic pe lume nu l-ar putea disputa. Aș fi fericit ca toate lucrurile acestea să fie înțelese de tine așa cum se cuvine, să fie primite de inima ta fraternă așa cum ele au pornit din inima și cugetul bătrînului tău camarad și prieten, adică cu o nespusă afecțiune și cu infinite speranțe în victoria dreptății și omeniei. Te îmbrățișează al tău prieten,

George Strat

P.S. Sîntem informați că s-a primit o adresă a autorității care confirmă introducerea cererii făcute de tine. Ea nu a fost însă lăsată, deoarece la adresa soției mele, în str. Rodiei nr. 12, nu era nimeni acasă, soția mea găsindu-se aci la Măzăreni. Deci, dacă e nevoie de o nouă cerere sau de confirmarea celei vechi, s-ar putea da adresa fratelui meu, A. Strat, str. Paul Greceanu nr. 45, căci e totdeauna cineva acasă. ■

MAGAZIN ISTORIC **ÎN IULIE**

Aveți în față, acum, nr. 303 al revistei. Nu uitați, însă: în aceste momente se tipărește numărul următor — 304. Ce veți putea citi în paginile lui? Vă dezvăluim doar cîteva dintre subiectele numărului 7. iulie 1992: Cum s-a organizat deportarea basarabenilor din Soroca și Orhei • Peregrinările Sfîntului Ioan Cassian • Două aterizări forțate cu uluitoare consecințe în al doilea război mondial • Mărturii tardive în „Cazul" L. Pătrășcanu • De ce a biciuit regele Xerxes apele Mării? • O evocare a celui pe care Malraux îl numea „Cel mai mare arhitect din lume" • Iubiri celebre între fidelitate și adulter • Zile și nopți eroice în Crimeea în primăvara lui 1943 • Jocurile dragostei în evul mediu.

Nu uitați, deci! Cel de-al 304-lea număr (iulie 1992) al revistei va fi în curînd la dispoziția dv. **Dacă nu sînteți abonat, pregătiți-vă din timp să-l cumpărați. Veți avea surpriza unor întîlniri neașteptate, plăcute și instructive.**

Din anii dictaturii

DOI EPISCOPI

Dr. CORIOLAN-VIOREL SCROB

Depășind adagioul *Si glorifico me ipsum, gloria mea nihil est*, mă consider om-istoric prin evenimentele ce le-am văzut și trăit: descendent al unui căpitan al lui Horea, participant pe Cîmpul romanilor în Alba Iulia de 1 decembrie 1918, am vorbit cu regele Ferdinand în 1919, ca elev la Liceul „Al. Papiu Ilarian" din Tîrgu Mureș, absolvent al primei școli românești cu scriere latină deschisă la Blaj în 1754, de consăteanul meu episcopul Petru Pavel Aron de Bistra, doctor în științe juridice, fost avocat în Cluj și Baroul de Turda, participant la luptele de la Sevastopol, Muntele Capela, Feodosia, Valea Ciorogoni, apoi în Stepa Kalmucă, unde timp de 12 zile am fost comandantul geniului armatei comandate de generalul Petre Dumitrescu, apoi deputat de Turda din partea P.N.Ț. în alegerile din 1946, privat de libertate timp de 17 ani...L-am cunoscut pe episcopul dr. Iuliu Hossu încă din anul 1924, ca elev la Liceul „Sf. Vasile" din Blaj. De Sfîntă Măria Mare mergea la mănăstirea Nicula, iar de Sfîntă Măria Mică venea în Țara Moților, la mănăstirea Lupșei, unde avea loc cea mai mare procesiune religioasă de pe Valea Arieșului. Uneori episcopul venea de la Cluj cu o zi înainte în satul meu natal, comuna Bistra, vecină cu comuna Lupșa, la parohul bisericii, care după masă îl aducea în vizită canonică la mama mea, care era fiica preotului Ioan Burs, unul dintre descendenții lui Ilie Burs, fost căpitan în oastea lui Horea. Comuna Bistra este una din cele mai mari, dacă nu cea mai mare din România, numărînd 35 de sate și întinzîndu-se pe o lungime de 10 km.

Episcopul dr. Iuliu Hossu s-a născut în Milașul de Cîmpie, jud. Cluj, și a ajuns episcop greco-catolic de Gherla în vremea regimului austro-ungar, iar după formarea statului național unitar român a fost mutat, de către Mitropolia greco-catolică din Blaj, cu sediul la Cluj.

Pe data de 1 decembrie 1918 (eu aveam 9 ani pe atunci) tatăl meu l-a transportat pe episcopul Hossu cu căruța de la Bistra la Alba Iulia. Am ascultat Hotărîrea Marii Adunări Naționale care a fost citită pe Cîmpul romanilor (azi Cîmpul lui Horea) de către episcopul Iuliu Hossu. Dînsul, împreună cu episcopul ortodox de Caransebeș, Miron Cristea (ulterior patriarh) au fost cei doi vicepreședinți ai Marii Adunări Naționale. De asemenea, episcopul Iuliu Hossu, împreună cu Vasile Goldiș, Al. Vaida-Voievod, Ștefan Cicio-Pop și Mihai Popovici, au constituit delegația care a dus și înmînat pe o tavă de aur regelui Ferdinand proclamația unirii Transilvaniei cu România.

Prin Decretul 358 din 1 decembrie 1948, semnat de Stanciu Stoian, C.I. Parhon, Marin Florea Ionescu și Avram Bunaciu, ministrul justiției, Biserica unită din România a fost interzisă, iar bunurile ei au fost trecute Bisericii ortodoxe. Și fiindcă nici un episcop sau protopop, precum și preoții cu studii superioare, nu au acceptat situația, ei au fost supuși prigonirilor și arestărilor, mulți găsindu-și sfîrșitul în închisori. Așa s-a întîmplat cu dr. Alexandru Rusu — episcop de Baia Mare, dr. Traian Frențiu — episcop de Oradea, dr. Ioan Suciu — episcop de Blaj, dr. Ion Bălan — episcop de Lugoj; toți au fost înmormîntați în gropi comune, în Cimitirul săracilor din Sighetul Marmației, ca și Iuliu Maniu, Gh. Brătianu, C. Argetoianu și alții. Acolo au fost înmormîntați, fără să li se mai poată stabili locul mormintelor, doi foști prim-miniștri, 21 foști miniștri, 12 foști subsecretari de stat, patru episcopi.

Pentru merite naționale și religioase, episcopul Iuliu Hossu a fost ales mitropolit al Ardealului, dar refuzînd să treacă la ortodoxism, a fost luat de la Cluj și internat la mănăstirea Căldărușani. Cel care fusese uns ca episcop de Gherla în 1917 a fost ales membru de onoare al Academiei Române în 1945 și înălțat „Cardinal in pectore" la 28 aprilie 1969, acesta fiind cel mai înalt grad după acela al papei. S-a stins din viață în 1970 și a fost înmormîntat la Cimitirul Bellu Catolic.

Iată acum cîteva date despre ultimul prelat al bisericii române unite, episcopul auxiliar al Bucureștilor, dr. Vasile Aftenie. Născut în anul 1899, în comuna Lodroman, jud. Alba, și decedat la 10 mai 1950 în închisoare, a fost înmormîntat tot la Bellu Catolic. Își făcuse studiile la Roma și l-am avut profesor de religie, cînd eram în cl. a VIII-a, la liceul din Blaj (1927/1928). Și el a fost supus persecuțiilor, pentru că nu a acceptat să treacă la ortodocși, continuînd să facă serviciul la Catedrala Sf. Iosif din București. În primăvara anului 1950 i s-a făcut o percheziție domiciliară, cu care ocazie i s-a găsit o scrisoare de la Iuliu Maniu, pretext pentru a fi arestat și întemnițat la Văcărești sau Jilava. Acolo a declarat greva foamei, astfel că nu a mai trăit decît șase săptămîni. Doctorul Vasilescu, de la Spitalul Cantacuzino, auzind cele întîmplate, s-a dus să-l vadă.

— Ce necazuri te-a făcut să mă vizitezi?, l-a întrebat episcopul.

— Am o fetiță de 6 ani care nu poate vorbi...

— Roagă-te lui Dumnezeu să-i dea graiul, că și eu mă voi ruga pentru fetița dumitale...

După șase zile i-a venit graiul; azi funcționează ca profesoară de matematică la o școală din București.

Cu aceeași ocazie, medicul Vasilescu l-a cunoscut și pe omul de serviciu al episcopului Aftenie, căruia i-a dat 500 lei și o carte de vizită cu numele și numărul său de telefon, rugîndu-l:

— Dacă se întîmplă ceva cu episcopul, să mă informezi prin telefon.

Murind episcopul, omul de serviciu s-a ținut de promisiune și l-a informat pe doctor, indicîndu-i locul unde fusese înmormîntat episcopul: ca o pisică, în fundul curții, lîngă zidul închisorii. Medicul și-a făcut o echipă și în întunericul nopții l-a dezgropat și l-a trecut într-un cearceaf peste zid, ducîndu-l la Cimitirul Bellu Catolic, unde l-a îngropat în condiții strict secrete, iar după doi ani i-a pus și o cruce de marmură albă, pe care se află următoarea inscripție: „Dr. Vasile Aftenie, episcop, 1899-1950". Are și fotografia lui în odăjdii, după o poză dată doctorului de un nepot al defunctului. ■

DACĂ STALIN AR FI MURIT...

ÎN APRILIE 1947

CRISTIAN POPIŞTEANU

La catafalcul dictatorului roşu „cei mai apropiaţi tovarăşi de luptă": Molotov, Hruşciov, Kaganovici, Mikoian, Bulganin, Beria, Malenkov (de la stînga la dreapta) ale căror şanse în cursa pentru succesiune serviciile speciale americane încercau să le prezică încă din 1947

În primăvara anului 1947, fiica mult iubită a stăpînului de la Kremlin, Svetlana, divorţa de colegul ei de liceu Grigori Morozov, pe care Stalin refuzase categoric să-l vadă. Tratatele de pace fuseseră deja semnate cu cele cinci ţări foste aliate ale Germaniei — Bulgaria, Italia, Finlanda, România, Ungaria — şi se pregătea ultimul act în preluarea controlului comunist asupra ţărilor din estul şi centrul Europei, intrate în sfera de influenţă sovietică, conform „murdarului document" dintre Churchill şi Stalin din 9/10 octombrie 1944. În U.R.S.S. şi noile democraţii populare se anunţau valuri de represiuni. Tot cam atunci, Stalin a început să-l suspecteze pe vechiul său tovarăş de arme Molotov de trădare. „Stalin şi-a pus în cap — îşi amintea Nikita Hruşciov, fostul conducător al partidului comunist al U.R.S.S. şi prim-ministru (1953-1964) — că Molotov trebuia să fie un agent al imperialismului american. Pe ce se întemeia suspiciunea sa? Pe cînd Molotov era în misiune în S.U.A., el a călătorit cu trenul de la Washington la New York. Stalin îşi închipuia că din moment ce a mers cu trenul, în mod sigur el a călătorit într-un vagon special. Cu ce bani şi-a cumpărat Molotov acest vagon? E clar că el s-a vîndut americanilor. Şi Stalin i-a trimis o telegramă lui Vişinski, care pe atunci lucra la O.N.U., pentru a încerca pe cît posibil să afle cum a cumpărat Molotov acest vagon".

Acesta era Stalin din ultimii ani de viaţă. Revista noastră a publicat o serie de articole — inclusiv analize istorico-medicale — asupra lui Stalin, a rolului său în anii războiului, a vinovăţiei sale criminale pentru cele două înţelegeri ce au costat enorm poporul român alături de alte popoare: Tratatul de neagresiune sovieto-german din 23 august 1939 şi înţelegerea cu Churchill, din octombrie 1944 (Vezi Magazin istoric, **nr. 12/1989, 3/1990). Avem acum în faţă un document inedit aflat în colecţia de microfilme de la Arhivele Statului din Bucureşti. Este un raport confidenţial al Direcţiei Sinteze din Departamentul de Stat al S.U.A., elaborat exclusiv pentru cunoştinţa înalţilor funcţionari ai guvernului american. Datat 18 aprilie 1947, raportul evaluează consecinţele unei eventuale dispariţii a lui Stalin, ca urmare a bolii sau morţii, din fruntea ierarhiei partidului comunist şi a statului sovietic. Iată această analiză istorică, pe care** Magazin istoric **o publică pentru prima oară în România, în traducerea doamnei** ILEANA CHIRTU, **căreia îi mulţumim şi pentru semnalarea documentului.**

Precizăm că notele din subsol aparţin autorilor documentului.

În ultimele cîteva luni, anumite fapte par să fi confirmat zvonurile persistente că starea sănătății lui Stalin, care timp de decenii a apărut ca fiind excelentă, se înrăutățește. Dacă a avut sau nu o suferință organică gravă — considerată a fi angină pectorală — el arată mult îmbătrînit și dă semne de epuizare. Starea actuală a lui Stalin creează o situație nouă; în primul rînd, el este obligat să se cruțe și să-și reducă din ce în ce mai mult activitatea și, în al doilea rînd, el trebuie să se gîndească la cineva care să-și asume conducerea partidului și guvernului, în eventualitatea că el ar muri în mod neașteptat. Și un aspect și celălalt îi impun să ia măsuri imediate pentru a preveni o criză politică ce ar putea zdruncina stabilitatea regimului sovietic.

Informațiile de care dispunem despre cercurile interne ale partidului comunist sînt prea sărace pentru a ne îndreptăți să formulăm pronosticuri pe termen lung în ceea ce privește redistribuirea puterii între membrii Biroului politic (14 comuniști de frunte) în eventualitatea morții sau indisponibilității lui Stalin, dar justifică o seamă de previziuni referitoare la conducătorii comuniști în viitorul apropiat.

1. Atîta timp cît Stalin rămîne conducătorul politicii sovietice, el nu va investi pe nimeni cu o mare autoritate. Împărțind funcțiile, el are de ales între cîțiva colaboratori a căror loialitate a probat-o ani de-a rîndul, astfel că va rămîne pe poziția de a-și păstra autoritatea supremă atît cît va dori. Acești colaboratori ar forma un fel de „directorat" care să lucreze într-un contact strîns cu Stalin. Este foarte posibil ca un astfel de „directorat" să existe deja.

2. Acest „directorat" se va ocupa de cele cinci domenii principale ale administrației politice și guvernamentale sovietice: chestiunile de partid, conducerea guvernării sovietice, securitatea internă, apărarea națională și supravegherea generală a economiei sovietice.

3. Conducerea primelor patru domenii va fi probabil încredințată respectiv lui Jdanov, Molotov, Beria și Bulganin. Această supoziție este bazată pe informațiile existente privind funcțiile principale ale acestor membri de frunte ai Biroului politic.

a) *Jdanov*. Rolul lui Jdanov în elaborarea politicii fundamentale a U.R.S.S. a căpătat noi valențe în a doua jumătate a anului 1946, cînd el a devenit cel mai activ colaborator al lui Stalin în această direcție. El poate fi considerat acum principalul purtător de cuvînt al partidului — dar numai după Stalin însuși — în probleme ideologice. El va urma, fără îndoială, linia formulată și repetată de el de nenumărate ori: întărirea permanentă a autorității partidului și lichidarea tuturor concesiilor la care a fost obligat partidul în timpul războiului.

b) *Molotov*. Experiența lui Molotov în actul de guvernare (timp de 11 ani președinte al Consiliului comisarilor poporului și 8 ani șef al diplomației sovietice), precum și faptul că el este un excelent organizator îi dau, poate mai mult decît oricui altcuiva, dreptul la funcția de președinte al Consiliului de Miniștri. Atîta vreme cît Stalin își menține influența, se poate afirma cu certitudine că dirijarea politicii externe sovietice va rămîne în mîna lui Molotov. Individ cu o gîndire nu tocmai independentă, Molotov, ca șef al diplomației sovietice, va promova o linie care mai mult ca sigur că se va schimba din cînd în cînd, dar care, în toate cazurile va fi mai întîi aprobată de Stalin. S-ar putea ca și după moartea lui Stalin să continue să rămînă în această funcție datorită unicei și îndelungatei sale experiențe în domeniul relațiilor externe.

c) *Beria*. Ani îndelungați unul dintre cei mai apropiați colaboratori ai lui Stalin, Beria a condus cu succes timp de zece ani agențiile sovietice de securitate. Nu pare probabil ca într-o nouă formulă de guvernare conducerea puternicului aparat polițienesc sovietic să fie încredințată unei alte persoane.

d) *Bulganin*. Strălucit organizator și cel mai apropiat colaborator al lui Stalin în privința forțelor armate sovietice, Bulganin este singurul membru al Biroului politic care ani de-a rîndul s-a ocupat de organizarea apărării naționale.

e) Este greu de prevăzut care va fi acel membru al „directoratului" însărcinat cu dirijarea economiei sovietice. Pînă nu demult Malenkov, discipol și colaborator apropiat al lui Stalin, pare să fi fost marcat pentru o funcție importantă în „directorat"; neremarcîndu-se ca ideolog în partid, el ar putea fi desemnat pentru a se ocupa de economia națională, date fiind calitățile sale de bun organizator și activitatea sa pe frontul industrial în timpul războiului. Poziția sa în Biroul politic însă a slăbit în ultima vreme, în timp ce aceea a lui Voznesenski, faimosul economist al partidului, s-a întărit; astfel este posibil ca Voznesenski să devină membru al „directoratului", însărcinat cu conducerea economiei naționale. Pe de altă parte, această funcție ar putea fi ocupată de Kaganovici, căruia în mai multe rînduri i-a fost dată sarcina de consolidare a economiei naționale.

Efectele probabile ale morţii sau indisponibilităţii lui Stalin

I. *Introducere*

În timpul războiului şi de atunci încoace, toate previziunile privind schimbările din conducerea şi structurile regimului sovietic s-au bazat în principal pe două supoziţii: eventualitatea unor conflicte grave între partid şi armată şi inevitabilitatea unor reforme radicale ca urmare a concesiilor făcute de partid în timpul războiului şi a faptului că poporul era sătul de război şi nemulţumit. Evoluţia evenimentelor a demonstrat că anticiparea unor schimbări profunde era prematură. Dacă a existat vreun conflict între armată şi partid, acesta din urmă a ieşit învingător şi şi-a păstrat influenţa predominantă asupra comandanţilor militari, care ar fi putut deveni un pericol. Concesiile pe care partidul a fost nevoit să le facă în timpul războiului, mai ales în primii ani, au fost de scurtă durată şi nu au avut drept urmare o revizuire a orientării generale a liniei partidului. Din clipa în care şansele de victorie au devenit evidente, partidul a început să anuleze în mod sistematic concesiile făcute şi să revină la situaţia iniţială. Chiar şi în acele sfere ale vieţii naţionale în care un observator ar putea constata semne ale unor tendinţe noi ce prinseseră viaţă în timpul războiului, schimbările, la o analiză atentă, se dovedesc a nu fi de fond[1].

Scena partidului s-a schimbat foarte puţin din 1939, chiar şi în ceea ce priveşte cadrele superioare; au dispărut cîţiva lideri proeminenţi, iar alte noi personaje, relativ necunoscute înainte de război, au ieşit la rampă. În general însă, membrii de partid care dirijează destinele Uniunii Sovietice rămîn aceiaşi ca înainte de război. În ultimul timp doar un singur factor a început să figureze cu insistenţă în speculaţiile ce se fac în legătură cu posibilele schimbări în conducerea Uniunii Sovietice; acest factor este starea sănătăţii lui Stalin.

Dat fiind că puţine regimuri contemporane reflectă personalitatea liderilor lor în aceeaşi măsură ca regimul sovietic, este firesc să presupunem că unele schimbări de esenţă vor fi inevitabile cînd Stalin va înceta să joace rolul dominant. Pînă nu de mult, acest factor nu avea o prea mare pondere în speculaţiile privind schimbările din conducerea U.R.S.S., întrucît nu erau motive serioase să se creadă că Stalin ar putea fi curînd obligat să slăbească strînsoarea în care ţine afacerile sovietice. Multiplele informaţii şi relatări despre Stalin îl zugrăveau ca pe o persoană neobişnuit de puternică şi sănătoasă, care nu dădea nici un semn de oboseală fizică sau mentală. Datorită izolării în care trăieşte Stalin, strîngerea unor informaţii demne de încredere despre personalitatea sa este greoaie. Impresia puţinilor străini care au avut şansa să-l cunoască în aceşti din urmă ani a fost că vîrsta şi grelele sale răspunderi nu i-au afectat sănătatea; doar toamna trecută au început să circule zvonuri din ce în ce mai persistente că sănătatea sa se şubrezeşte.

II. *Sănătatea lui Stalin*

Datele biografice disponibile despre Stalin — foarte sumare în ceea ce priveşte viaţa sa personală — arată că el este cel mai robust membru al „vechii gărzi" bolşevice. Relatările despre el din primii ani ai revoluţiei scot în evidenţă excelenta sa sănătate, care nu a fost afectată de anii petrecuţi în exil. El pare să fi fost unul din puţinii revoluţionari ruşi considerat a fi tipul de sportiv; în tinereţile sale şi-a dezvoltat gustul pentru sport, lucru rar întîlnit printre contemporanii săi. Lui Stalin îi plăcea să călărească şi să meargă la vînătoare. Dintre cei mai cunoscuţi conducători bolşevici, oameni cu sănătatea şubredă, cum au fost Lenin, Sverdlov, Dzerjinski, Menjinski şi Cicerin, erau mult mai reprezentativi ca Stalin.

Potrivit spuselor lui Troţki, Stalin a fost supus unei operaţii de apendicită în decembrie 1920; operaţia a fost deosebit de grea, de aceea medicii nu au putut garanta rezultate bune. Starea sănătăţii lui Stalin devenise alarmantă şi se spune că Lenin era deosebit de îngrijorat din această pricină[2]. Dr. Rozanov, care-l îngrijea pe Stalin, a insistat ca el să-şi ia un concediu şi să plece în sud. În iulie 1921, aflîndu-se în Georgia, Stalin s-a îmbolnăvit din nou. Suferinţa sa însă nu pare să fi avut urmări pentru sănătatea lui. Rare sînt referirile la orice fel de indispoziţie a sa în ultimele două decenii. Anii de muncă grea, ordinele date privind executarea unor vechi tovarăşi de-ai săi de partid, execuţiile în masă din anii '30, care au zguduit din temelii întreaga ţară, par să fi afectat foarte puţin starea fizică a lui Stalin.

Primul zvon potrivit căruia Stalin nu ar fi sănătos s-a făcut auzit în perioada Conferinţei de la Teheran, la sfîrşitul anului 1943. Din motive lesne de înţeles, guvernul sovietic nu a făcut nici un fel de publicitate în legătură cu boala lui Stalin; nici presa, nici relatările de la conferinţă nu au menţionat acest lucru.

---

[1] Este evident, de pildă, că Biserica ortodoxă rusă, al cărei statut a fost revizuit în timpul războiului, a fost folosită ca o unealtă de guvernul sovietic în politica sa externă. Regimul comunist a rămas fundamental opus religiei şi sînt indicii ale unei revitalizări a propagandei antireligioase în Uniunea Sovietică (Cf. unor declaraţii din *Tînărul bolşevic*, organ al Comitetului Central al Consomolului, citat de *Christian Science Monitor*, 19 octombrie 1946). (Vezi şi *Magazin istoric*, nr. 1 şi 3/1992).

[2] L. Troţki, *Stalin, An Appraisal of the Man and His Influence*, New York şi Londra, 1946, p. 354.

Potrivit însă unei surse de obicei bine informate cu privire la problemele sovietice, Stalin a suferit un grav atac de cord imediat după plecarea din Moscova. Avionul său a făcut o escală la Kuibîșev, unde s-au făcut în grabă unele pregătiri pentru a fi primit. A rămas acolo peste noapte să-și revină. Se pare că s-a refăcut foarte repede, așa că la conferință nimeni nu a remarcat nici un semn de boală; din contră, părea că se simte foarte bine, participînd activ la discuții și manifestînd bună dispoziție[1]. O știre neconfirmată provenită din Turcia în 1944 informa că Stalin mai avusese un atac de cord în timpul căruia își pierduse cunoștința. S-a afirmat că medicii lui au insistat ca el să rămînă la pat, dar el a refuzat. S-a mai spus, dar și de această dată afirmația este neconfirmată, că în decembrie 1944, generalul de Gaulle, aflîndu-se la Moscova, l-a invitat pe Stalin să viziteze Parisul, iar Stalin i-ar fi răspuns că îmbătrînește și este obosit. Se spune că de Gaulle ar fi comentat că „numai mareșalul Stalin ar fi îndrăznit să spună că mareșalul Stalin este slăbit"[2].

Există motive să se creadă că în timpul Conferinței de la Potsdam, Stalin nu era prea bine cu sănătatea. El a călătorit pînă la Potsdam cu trenul, nu cu avionul; dacă aceasta s-a întîmplat din cauza stării precare a sănătății sale sau din cauză că nu-i plăcea să călătorească cu avionul, nu se știe. În cursul conferinței se pare că Stalin a fost bolnav cîteva zile, în timpul cărora ședințele celor trei mari au fost întrerupte, după cît se pare, din această cauză. Un american care a fost la conferință notează că lui Stalin îi tremurau mîinile, adăugînd că el lăsa impresia unui om obosit[3]. Dacă într-adevăr Stalin nu s-a simțit bine în acele zile, el trebuie să se fi refăcut foarte repede; două săptămîni mai tîrziu s-a întîmplat ceva semnificativ. În cea de a doua zi a vizitei generalului Eisenhower la Moscova (12 august 1945), a avut loc în Piața Roșie o paradă a sportivilor sovietici. Vremea era caniculară și demonstrația a durat multe ore. Generalul John R. Deane, șeful misiunii americane la Moscova, care fusese invitat de Stalin să asiste la parada de la tribuna de deasupra Mausoleului lui Lenin și care stătea lîngă Stalin, descrie episodul în felul următor: „Nu puteam decît să am o profundă compasiune pentru Eisenhower; era o zi deosebit de călduroasă și el a fost nevoit să stea în picioare și să urmărească cu atenție întreaga ceremonie. El a trebuit să-i urmeze exemplul lui Stalin care nu s-a așezat nici pentru o clipă și nici măcar nu s-a sprijinit de balustradă pe tot parcursul paradei"[4]. El adaugă: „La scurt timp, după aceasta, lumea a început să se minuneze de sănătatea lui Stalin. După ce am constatat această vitalitate a sa cu acest prilej, nu aveam de ce să mă mai îngrijorez".

Speculații privind înrăutățirea stării sănătății lui Stalin au fost stimulate de relatări demne de încredere că la scurt timp după revenirea de la Conferința de la Potsdam, Stalin a plecat în sud în concediu. Ziarele din diferite țări au publicat numeroase articole și telegrame despre boala lui Stalin[5].

Aceste știri au primit o oarecare confirmare cînd Stalin a lipsit pentru prima dată de la aniversarea tradițională de la 7 noiembrie, marcînd sărbătorirea revoluției bolșevice; s-a afirmat că el se află în sud, la odihnă[6]. Starea sănătății lui Stalin însă era departe de a fi alarmantă; cu două săptămîni înainte, ambasadorul Harriman îi făcuse o vizită la Soci, stațiune pe malul Mării Negre, și l-a găsit într-o stare foarte bună. Cînd secretarul de stat Byrnes le-a relatat pe 7 noiembrie reporterilor despre vizita lui Harriman, a adăugat că el nu este de acord cu declarațiile alarmante despre înrăutățirea sănătății lui Stalin[7].

---

[1] Cf. R.E. Lanterbach, *Stalin at 65*, în *Life*, 1 ianuarie 1945, pp. 67-68.

[2] E.T. Folliard, *Washington Post*, 1 august 1945.

[3] E.T. Folliard, *Washington Post*, 1 august 1945.

[4] John R. Deane, *The Strange Alliance*, New York, 1947, p. 216.

[5] Iată cîteva exemple. În presa pariziană, Yves Delbars informa la 18 septembrie 1945 că Stalin suferă de „o boală de ficat complicată de extenuare" și că „este probabil ca Stalin să renunțe iarna aceasta la președinția Consiliului comisarilor poporului și să se retragă din activitatea politică din cauza stării proaste a sănătății sale" (*Washington Post*, 19 septembrie 1945). Cîteva zile mai tîrziu, aceeași relatare a fost reluată de *Catholic Herald* de la Londra (*Washington Post*, 28 septembrie 1945). John M. Hightower relata: „Se înmulțesc speculațiile printre diplomații din Washington că este posibil ca Stalin să renunțe la unele din funcțiile sale deținute în timpul războiului în guvernul sovietic" (*Washington Post*, 22 octombrie 1945). „Știri neconfirmate că se așteapta ca Stalin să nu apuce iarna aceasta din cauza bolii sale de inimă... au circulat în Germania de est și în Balcani... Ambasada [sovietică] de la Washington refuză să dezmintă sau să confirme zvonurile. Un zvon recent că Stalin ar fi murit a fost dezmințit de Ambasada sovietică de la Paris" (*Washington Post*, 22 octombrie 1945). Marquis Childs scria: „Trăim o perioadă de stagnare în ceea ce privește zvonurile despre Rusia. Stalin este mort. Este un cerc vicios neplăcut. Este o rămășiță a zvonului care a circulat insistent ani de-a rîndul în jurul lui Hitler și Mussolini... Multe din zvonurile despre Stalin provin din aceleași surse «autentice». Adică ele provin din locuri cît mai departe cu putință de sursele reale de știri" (*Washington Post*, 24 octombrie 1945). „N-ar fi deloc de mirare ca Stalin să fie suferind. Pe umerii nici unui om nu a stat o povară mai mare în timpul războiului decît pe ai lui Stalin. Pînă ne vom putea crea alte certitudini, trebuie să constatăm că el este epuizat de imensele lui responsabilități (*Washington Post*, 28 octombrie 1945).

[6] Telegramă a lui Brooks Atkinson publicată în *New York Times* din 8 noiembrie 1945. Potrivit lui Atkinson, absența lui Stalin a fost o adevărată surpriză pentru toată lumea.

[7] *Washington Post*, 7 noiembrie 1945. Era și firesc ca absența lui Stalin de la Moscova în ziua de 7 noiembrie să stimuleze aceste zvonuri. De pildă, ziarul parizian *Libération Soir* a publicat o telegramă a agenției Editurii de presă potrivit căreia Stalin suferise un atac de cord pe data de 4 noiembrie. Știrea nu a fost confirmată (*New York Times*, 9 noiembrie 1945). În decembrie 1945, în timpul reuniunii de la Moscova a miniștrilor de externe ai celor trei mari, Stalin a revenit la Moscova. Ziarele din Moscova din 18 decembrie au publicat următorul anunț: „Ieri, 17 decembrie, președintele Consiliului comisarilor poporului, tovarășul Stalin, s-a întors la Moscova, venind din concediu și și-a reluat întreaga activitate" (*Christian Science Monitor*, 18 decembrie 1945). A doua zi, Stalin l-a primit pe

După ce a revenit la Moscova, se pare că Stalin și-a reluat participarea activă la viața politică a țării. În timpul campaniei electorale pentru alegerile în Sovietul Suprem din februarie 1946, el a rostit o cuvîntare. Numele lui era adesea pomenit în legătură cu primirea unor delegații străine în timpul șederii acestora la Moscova.

În toamna anului 1946, Stalin a părăsit din nou Moscova, plecînd într-un lung concediu la Soci, de unde nu a mai revenit decît pe 13 decembrie același an, lipsind deci pentru a doua oară din Moscova de la sărbătorirea revoluției bolșevice. De data aceasta, speculațiile privind cauzele absenței lui au atins o intensitate fără precedent. Ele au fost sporite și de faptul că nu numai Stalin, dar și majoritatea membrilor plini ai Biroului politic au lipsit din Moscova și de la festivitățile din noiembrie[1]. S-a răspîndit zvonul că lipsa lor, bătătoare la ochi, are o legătură directă cu starea sănătății lui Stalin; s-a presupus atunci că la Soci avusese loc o reuniune importantă a conducătorilor partidului[2]. Pe de altă parte, în cercurile diplomatice din Moscova, se credea că la începutul lunii decembrie, Stalin mai era încă bolnav[3]. În numărul său din 23 decembrie, revista *Time* a publicat un raport menit să dea o explicație misterioaselor întîmplări din sînul cercurilor de partid. Potrivit acestui raport, profesorul A.K. Abcikozov, bine cunoscutul medic sovietic și doctorul curant al lui Stalin, îi anunțase la 8 decembrie pe conducătorii partidului că Stalin fusese examinat cu o zi înainte de un consiliu de medici care stabilise că starea sănătății sale se înrăutățise. Se spune că la scurt timp după aceasta, Stalin ar fi convocat o ședință a principalelor personalități din conducerea partidului la Soci și ar fi anunțat că venise momentul „să numească succesori pentru toate funcțiile de partid și guvernamentale deținute de el".

După cum am arătat, Stalin a revenit la Moscova în decembrie. În seara de 21 decembrie, la cea de a 67-a aniversare a sa, el l-a primit pe Elliott Roosevelt. În timpul discuției[4], Stalin a afirmat că avusese intenția să revină mai repede la Moscova, dar „medicii mi-au spus că trebuie să slăbesc 4 kg. Am constatat că acest lucru este mai greu decît mă așteptam, așa că am fost nevoit să-mi amîn plecarea pînă cînd voi fi îndeplinit cerințele medicilor mei"[5]. Potrivit lui Elliott Roosevelt, Stalin lăsa impresia că este într-o excelentă stare de sănătate. Pe 13 ianuarie, Stalin se afla în capul mesei la dineul oferit la Kremlin în onoarea feldmareșalului Montgomery. Martori oculari afirmă că Stalin arăta îmbătrînit și nesigur, deși părea vesel și cu spirit viu[6]. Pe 15 ianuarie, Stalin, împreună cu alți 9 membri ai Biroului politic, a participat la funeraliile lui V.V. Vahrușev[7]. Cu acest prilej — prima sa apariție în public de la reîntoarcerea la Moscova — Stalin părea a fi mult mai sănătos decît la dineul oferit în onoarea lui Montgomery.

Chiar dacă Stalin avea sau nu o afecțiune gravă, nu poate fi nici un dubiu că el a îmbătrînit mult în ultimii ani. Ar fi uimitor ca la vîrsta sa — are acum 67 de ani — după atîția ani de muncă istovitoare și imensa responsabilitate, mai ales în timpul războiului, sănătatea sa să nu fi avut de suferit. Deși aparențele nu sînt concludente, este neîndoielnic faptul că suferea de inimă; existența unei afecțiuni coronariene de o natură sau alta este foarte posibilă chiar la persoane de vîrsta lui care au trăit într-o tensiune mai mică decît el, deși este bine știut că chiar și o persoană cu o boală cardiacă gravă poate trăi mult timp dacă se îngrijește. Însuși faptul că Stalin nu dorea să se expună riscului unor comentarii, pe care absența sa de la două aniversări succesive ale celei mai importante date din istoria partidului le-ar fi stîrnit în mod inevitabil, este poate cea mai bună dovadă că inima lui era într-așa o stare încît se impunea redu-

---

Harriman. Întrevederea a durat 90 de minute, iar Harriman a afirmat că Stalin „Arăta mult mai bine decît în octombrie, cînd l-am văzut ultima dată" (*Washington Post*, 20 decembrie 1945).

[1] În 1945, parada din Piața Roșie a fost primită de Molotov, Malenkov, Kaganovici, Mikoian și Andreev (*Izvestia* și *Pravda*, 7 noiembrie 1945). În 1946, la același eveniment nu a asistat decît un singur membru plin al Biroului politic, Jdanov, și doi membri supleanți, Bulganin și Svernik (*Izvestia* și *Pravda*, 11 noiembrie 1946). Postul de radio Moscova, într-o relatare despre ședința festivă de la Teatrul Mare, 6 noiembrie 1946, nu i-a menționat printre cei prezenți pe Beria, Malenkov, Kaganovici, Andreev, Voroșilov, Mikoian sau Hrușciov — toți membri plini ai Biroului politic. Molotov se afla la New York în acel moment.

[2] Zvonurile că Stalin ar fi murit sau că era pe moarte au fost dezmințite la 8 decembrie de un purtător de cuvînt al Ambasadei sovietice de la Londra, care le-a calificat drept „speculații murdare", provenind probabil de la Ankara. Potrivit acestui purtător de cuvînt, „starea sănătății lui Stalin era bună" (*New York Times*, 9 decembrie 1946).

[3] Raportul diplomatic W-MA 50394, 10 decembrie 1946, *Secret*.

[4] Vezi revista *Look* din 4 februarie 1947.

[5] O fotografie făcută cîteva săptămîni mai tîrziu, în timpul vizitei feldmareșalului Montgomery la Moscova, îl înfățișează pe Stalin mult mai slab ca înainte.

[6] Raportul diplomatic W-MA 50955, Moscova, 14 ianuarie 1947, *Secret*. Acest raport subliniază un detaliu interesant. Datorită prezenței lui Stalin, mareșalii sovietici aflați la dineu erau foarte liniștiți, în contrast cu comportamentul lor de la alte manifestări în onoarea lui Montgomery.

[7] Fost membru al Comitetului Central al P.C.U.S. și ministru al industriei miniere pentru zona estică și fost președinte al Consiliului comisarilor poporului al R.S.F.S.R. El a murit la 13 ianuarie 1947.

cerea unor prea mari solicitări[1].

III. *„Directoratul" lui Stalin*

Se poate presupune că Stalin, avînd în minte criza serioasă prin care a trecut partidul după moartea lui Lenin, va lua măsuri pentru a preîntîmpina o astfel de criză, dacă nu cumva a şi făcut-o.

Înainte de a trece la analiza situaţiei create în cercurile de partid de starea sănătăţii lui Stalin, este necesar să subliniem că aceasta este o ecuaţie cu mai multe necunoscute. Din cauza numeroaselor lacune în informaţiile de care dispunem privind simpatiile şi antipatiile din rîndul membrilor clicii conducătoare comuniste, rolul jucat de fiecare dintre ei în aparatul superior de partid şi gradul de încredere în ochii lui Stalin, este greu de răspuns cu certitudine la întrebarea cum poate fi împărţită moştenirea politică a lui Stalin. Pe de altă parte, importanţa problemei conducerii comuniste în Uniunea Sovietică în viitorul apropiat justifică încercarea de a rezuma săracele informaţii disponibile şi de a trage cel puţin unele mici concluzii.

Atîta timp cît Stalin păstrează în mîinile sale conducerea generală a partidului, precum şi dirijarea politicii guvernamentale, funcţiile la care poate renunţa vor fi, desigur, împărţite între colaboratorii săi cei mai apropiaţi, căci este greu să ne imaginăm că el le-ar putea transmite unei singure persoane, indiferent care ar fi aceasta; o astfel de persoană ar deveni un rival nedorit în anii ce i-au mai rămas lui Stalin de trăit. Împărţind aceste funcţii, el va rămîne, fără îndoială, în cea mai favorabilă dintre ele, pentru a-şi exercita astfel autoritatea. Cel mai probabil este că aceste funcţii vor fi împărţite între membri a ceea ce se poate numi „directorat", membri ce vor lucra într-un contact strîns cu „bossul"[2].

Pare mai logic să afirmăm că un astfel de „directorat" ar fi format din cinci membri, însărcinaţi cu principalele domenii ale organizării de partid şi de stat: politica partidului, orientarea generală a aparatului guvernamental, securitatea internă, forţele armate şi conducerea generală a economiei sovietice. Probabil că un astfel de „directorat" funcţionează deja. Informaţiile disponibile referitoare la funcţiile deţinute în prezent de unii membri ai ierarhiei comuniste sugerează că patru dintre comuniştii de frunte ocupă acum aceste funcţii: Jdanov, Molotov, Beria şi Bulganin. Cel de-al cincilea membru care se va ocupa de economia sovietică poate fi cu greu identificat în prezent.

Urmează apoi o analiză detaliată a fiecăruia dintre cei patru: Jdanov, Molotov, Beria, Bulganin şi în continuare a lui Malenkov; mai sînt amintiţi Kaganovici şi Voznesenski. Toţi sînt priviţi de serviciile speciale americane care au elaborat raportul drept personaje forte.

Dincolo de precarele informaţii ale raportului răzbate masiva lipsă de date a Ambasadei americane de la Moscova şi chiar erori de evaluare. De pildă, nu se spune nimic despre apropiata cădere a lui Voznesenski, liderul organizaţiei de partid din Leningrad, sau despre faptul că A.A. Jdanov era deja grav bolnav la acea oră. Însăşi analiza apare extrem de superficială şi limitată la rigorile propagandei sovietice.

Reproducem şi concluziile raportului:

„Atîta timp cît Stalin este în viaţă şi menţine conducerea generală a politicii sovietice, impetuoasa sa autoritate se va manifesta în două feluri: «directoratul» format din colaboratorii săi cei mai apropiaţi va lucra mai mult sau mai puţin armonios, urmînd directivele formulate de el. Această armonie ar putea lua sfîrşit cînd Stalin va dispărea de pe scenă. Este posibil ca în acel moment divergenţele personale şi ambiţiile să împrăştie atmosfera cooperantă menţinută de prezenţa lui Stalin. Dacă Stalin a prevăzut pe cineva pentru succesiunea sa şi şi-a găsit un succesor, se va vedea în cazul în care testamentul său politic va fi acceptat de acei conducători de partid care au fost ignoraţi în el. Oameni ambiţioşi ca Malenkov nu vor scăpa ocazia să-şi recîştige sau să-şi sporească influenţa. Mai mult, în rîndul populaţiei sovietice există o nemulţumire incontestabilă care în prezent pare să ia proporţii. Într-o astfel de atmosferă, noii lideri, ale căror nume sînt încă necunoscute, ar putea să încerce să pună mîna pe putere. Regimul sovietic, ca orice altă dictatură, este legat organic de personalitatea conducătorului lui; după ce liderul nu va mai fi, situaţia poate suferi schimbări radicale şi imprevizibile".

Această frază, extrem de judicioasă, a devenit actuală abia peste aproape şase ani, cînd Malenkov, Beria şi un personaj neanalizat în document, Nikita Hruşciov, preluau moştenirea lui Stalin pe care în 1991 Elţîn şi Gorbaciov aveau s-o înmormînteze. Definitiv. ■

---

[1] Nu trebuie pus prea mare preţ, în acest sens, pe demisia lui Stalin din funcţia de ministru al forţelor armate anunţată de postul de radio Moscova pe 3 martie, chiar dacă motivaţia a fost „solicitarea prea mare a principalei sale funcţii" (*New York Times*, 4 martie 1947). Chiar dacă starea sănătăţii sale ar fi fost excelentă, este greu de presupus că ar fi păstrat această funcţie la infinit. În anii de dinainte de război, atunci cînd situaţia internaţională era mult mai ameninţătoare pentru Uniunea Sovietică decît este acum, el nu a ocupat această funcţie. În condiţiile demobilizării parţiale a armatei roşii şi a înăbuşirii oricăror tendinţe spre independenţă manifestate de conducătorii militari din timpul războiului, s-ar părea că nu există o necesitate stringentă ca el să exercite un control efectiv, personal asupra forţelor armate. „Funcţiile sale principale" de preşedinte al Consiliului de Miniştri, de secretar general al Comitetului Central al partidului, de membru al Biroului politic şi membru al Comitetului Executiv, sînt suficiente pentru a pune la încercare chiar şi sănătatea unui individ mai robust.

[2] Potrivit unor zvonuri, atunci cînd în Rusia, se vorbeşte despre Stalin, el este adesea denumit „hoziain", echivalentul rusesc pentru „patron".

Ungaria în mrejele stalinismului

KADAR, INCHIZITOR ŞI CĂLĂU

FRANÇOIS FEJTÖ*

Janos Kadar, adus la putere de sovietici, după înăbuşirea insurecţiei de la Budapesta, din 1956, şi-a cucerit apoi un fel de respect ce l-a impus ca pe un adept al deschiderii, părinte al unui „comunism de tip ungar", mai puţin opresiv decît în ţările vecine[1]. Un document regăsit în arhivele Partidului Comunist dovedeşte că el a fost, totodată, încă din 1949, un torţionar.

Ungaria va cunoaşte curînd o „afacere Kadar". Pus în fruntea guvernului ungar de sovietici, după înăbuşirea insurecţiei din noiembrie 1956, Janos Kadar şi-a condus ţara pînă în 1988. Astăzi, un istoric al comunismului din Ungaria, Tibor Hajdu, se pregăteşte să publice în organul partidului socialist (ex-comunist) *Tarsadalmj Szemle* (Revista socială) transcrierea integrală a înregistrării interogatoriului pe care Janos Kadar, pe atunci ministru de interne, l-a luat lui Laszlo Rajk, ex-ministru de interne şi al afacerilor externe, în septembrie 1949, înaintea procesului său public. Laszlo Rajk a fost apoi condamnat la moarte şi spînzurat. Înregistrarea a fost de curînd găsită de Tibor Hajdu în arhivele fostului Partid Comunist Ungar, luate de arhivele naţionale, şi pusă la dispoziţia istoricilor.

Lectura acestui document este cu atît mai respingătoare, cu cît Kadar, căruia el îi revelează chipul unui inchizitor implacabil, era un vechi prieten al lui Rajk, condusese împreună cu acesta rezistenţa comunistă antinazistă în Ungaria şi era naşul fiului ministrului.

Cu o brutalitate, o răutate, un cinism arogant şi inuman, ce depăşesc imaginaţia celor mai anticomunişti scriitori tip Koestler şi Orwell, Kadar, în timpul unui interogatoriu ce a durat mai bine de o zi, s-a străduit să-l constrîngă pe Rajk, prin argumente false şi demenţiale, însoţite de tot soiul de ameninţări şi presiuni, să scrie şi să semneze declaraţii despre crime imaginare: înaltă trădare, complot împotriva guvernului din care făcuse parte, conspiraţie cu agentul imperialist Tito.

Rajk, arestat din mai 1949, a rezistat ore întregi; a continuat să-şi susţină nevinovăţia, pînă la prăbuşirea totală, pînă la dizlocarea evidentă a personalităţii sale. Nu s-a recunoscut învins, gata să semneze orice, decît atunci cînd Kadar şi omul care îl însoţea, Mihàly Farkas, şeful poliţiei secrete şi agent NKVD, l-au ameninţat cu torturi insuportabile — mai suportase aşa ceva înainte, şi nu rău — şi cînd l-au anunţat că îi vor aresta şi tortura soţia şi o vor separa de fiul lor în vîrstă de cîteva luni. (În acel moment, doamna Rajk era deja arestată şi izolată de fiul ei, ceea ce Rajk nu ştia încă. Ea va sta în arest vreme de mai mulţi ani, fără nici un proces.)

Fiul lui Rajk, Laszlo Rajk-junior, încă din anii '70 aflat în fruntea dizidenţei anticomuniste, actualmente deputat şi lider al partidului de opoziţie Uniunea democraţilor liberi, este cel care mi-a remis transcrierea completă a interogatoriului. Acest document halucinant ridică vălul de pe o scenă dintre cele mai oribile ale istoriei comunismului în Ungaria, calchiat după comunismul sovietic. Imaginea lui Kadar, ce reiese de aici, este a unui torţionar dement, bestial.

Desigur, putem face supo-

---

* François Fejtö este istoric, autor al unei *Histoire des democraties populaires*, 3 vol., Ed. du Seuil.

[1] Reproducem acest articol, cu supratitlul redacţiei noastre, din săptămînalul *Libération*, nr. 3355 din 5 martie 1992.

În imagine: Laszlo Rajk, în timpul anchetării (1949).

ziția — fiul lui Rajk în mod sigur nu mă va contrazice — că Janos Kadar a „forțat nota", că a făcut o supralicitare de josnicie, căci el însuși era supus unor presiuni din partea agenților Kremlinului; el era, fără îndoială, amenințat — în cazul în care n-ar fi obținut declarațiile cerute de Partid — că va avea aceeași soartă cu a omului pe care îl desființa. Inchizitorul profesionist aflat lîngă el, Mihàly Farkas, stătea retras și, cu o ironie sadică, susținea cu cîteva exclamații spusele din ce în ce mai violente ale lui Kadar. Să ne amintim că, numai trei ani mai tîrziu, acesta din urmă a fost, la rîndul lui, arestat pentru trădare, torturat, condamnat și eliberat după moartea lui Stalin de Imre Nagy. Același Nagy, prim-ministru în vremea evenimentelor din 1956, pe care Kadar l-a executat în 1958.

În ce-l privește pe Rajk, i s-au dat cîteva ore, după ce i se înfrînsese rezistența, pentru a scrie și semna vestitele sale *„declarații complete"*, pe care a trebuit să le învețe pe de rost. El le-a recitat, pe un ton monoton, în momentul „procesului său spectaculos", care s-a deschis pe 16 septembrie 1949, în fața unui public foarte „select".

Procesul Rajk a servit apoi drept model pentru toate procesele de vrăjitorie roșie care au urmat, de la Sofia (1949) la Praga (1952). Verdictul și executarea lui Rajk au fost aclamate cu entuziasm, ca o victorie a cauzei păcii și democrației, de către toți liderii comuniști europeni și cu cel mai mult zel de Togliatti și Thorez. Tovarăși de drum celebri, asemenea lui Julien Benda, autor al *Trădării clericilor*, s-au alăturat aclamațiilor lor.

„Dacă nu semnezi, strigă Kadar la Rajk, *dacă nu-ți scrii declarațiile imediat, or să te bată pînă crăpi! Nu vei face decît să demonstrezi încă o dată ce dușman tenace și încăpățînat vei fi fost"*. În fața atîtor injurii și amenințări, Rajk și-a pierdut glasul. Apoi, după cîteva minute de liniște, s-a auzit gemînd: *„Nu pot să semnez"*. *„Nu? Luați-l!"*, urlă Farkas. Din nou liniște. Apoi tot Farkas strigă: *„Îți dau o jumătate de oră. E ultima dată. la stiloul și scrie. Dacă nu scrii..."* Din nou liniște. Apoi o voce abia auzită: *„Scriu"*. Farkas: *„Bine. Conduceți-l în celulă"*. Astfel s-a aflat că, mai bine de 20 ore, Rajk a făcut față presiunilor, amenințărilor, argumentelor diabolice ale anchetatorilor săi, încercînd să-i convingă de nevinovăția sa, implorîndu-i să-i lase timp pentru a se explica asupra eventualelor greșeli, dar și pentru a-și demonstra meritele ca organizator al celei mai mari greve a anilor '30, combatant în războiul din Spania, șef al rezistenței în Ungaria. Kadar și Farkas și-au bătut joc de el, Kadar fiind cel mai dur în injurii, în ironii. Rajk a recunoscut că a comis poate anumite greșeli împotriva disciplinei de partid. A recunoscut că s-a opus subordonării întregii administrații poliției politice. Nu era ceea ce i se cerea.

De o sută de ori Rajk a afirmat că nu trădase niciodată, nu conspirase niciodată, nici cu Tito, nici cu serviciile de informații americane sau franceze; că nu acționase niciodată, cu bună știință, împotriva intereselor sovietice. De o sută de ori, Kadar a contrapus același argument: *„Partidul știe că ai trădat. Fie ai fost un ticălos încă de la naștere, dar asta nu vrem totuși să credem. Fie — și asta trebuie să mărturisești — ai căzut în cursa dușmanului și n-ai reușit să scapi din încurcătura asta, sau, mai bine, te-ai angajat deliberat — și asta încă de la 18 ani — în serviciul inamicului. Partidul a hotărît astfel — n-ai altă alternativă. Ultima, de altfel, mai împovărătoare pentru tine decît prima. Alege!"*

„Și nu vă ispitește deloc ideea că nu am căzut în nici o cursă, că nu m-am angajat în nici o activitate contra Partidului, că poate am comis unele greșeli, pe care am promis să le repar?" Kadar îi răspunde pe un ton plictisit și disprețuitor: *„Folosești aceeași tactică cu complicele tău Tito, după ce a fost demascat. Și el își recunoscuse cîteva păcate neînsemnate, dar crimele și le negase cu obstinație"*.

Se știa, se putea bănui încă din epoca procesului[1], cum putuseră fi smulse declarațiile complete, zise „spontane". Realitatea crudă, fetidă, de minciună și de sadism, nu poate totuși să nu ne lase stupefiați. Vom cunoaște mai tîrziu un Kadar om de stat aparent normal. El va seduce un mare număr de oameni politici din Occident, care îi vor face vizite. Nu era, în mod sigur, un torționar înnăscut și a sfîrșit aproape în pielea unei victime. La moartea sa, în 1989, zeci de mii din compatrioții săi i-au adus un ultim omagiu, fără a fi constrînși să o facă.

În 1949 — apogeul lui Stalin septuagenar — persecutor amenințat, însărcinat de Partid, Kadar supralicita, exagera rolul abominabil ce-i fusese atribuit, părînd a crede ceea ce afirma: era un actor maleabil, capabil să joace multe roluri, de la tiran feroce la om de bun simț, pînă la cel de blajin „părinte al poporului".

A avut personalitate? Una peste alta, nu cred. Cînd, la bătrînețe, a fost înlăturat de la putere, am simțit aproape milă pentru el. După lectura acestui document, el îmi inspiră un profund dezgust. A murit fără să pronunțe o singură dată măcar un cuvînt de pocăință, fără să ceară scuze văduvei omului executat, națiunii vîndute, poporului trădat. A mințit pînă la capăt. ■

În românește de
Florentina DOLGHIN

---

[1] Încă din noiembrie 1949, François Fejtö, deși avusese după război dezacorduri politice cu comunistul Rajk, publicase un studiu în revista „Esprit", pentru a analiza acest proces și a demonstra absurditatea lui. Difuzat clandestin în Ungaria după Congresul XX al P.C.U.S., acest articol a jucat un rol în reabilitarea lui Rajk, în aprilie 1956. La 6 octombrie 1956, funeraliile naționale ale lui Rajk dădeau semnalul insurecției.

Ecouri la „Cazul" Pătrăşcanu

DETENŢIE FĂRĂ MANDAT DE ARESTARE

EDUARD MEZINCESCU

În continuarea scrisorilor şi comunicărilor personale ce ne-au fost adresate după apariţia articolelor „Cazul" Pătrăşcanu, publicăm în acest număr o serie de precizări trimise de domnul Eduard Mezincescu, care de peste 35 de ani întreprinde o investigaţie personală (acumulînd mii şi mii de pagini) despre culisele acestui odios proces politic, întru-totul reprezentativ pentru înscenările specifice represiunilor dictaturii comuniste.

Documentarul atît de interesant şi de instructiv pe care-l publică dl. Cristian Popişteanu în *Magazin istoric* (partea a II-a, nr. 9, septembrie 1991) menţionează în ultimul aliniat: „...Pătrăşcanu a fost arestat la 28 aprilie 1948, dar mandatul de arestare [a fost] eliberat la 24 august 1948 *(deci după patru luni*, măcar formal, ilegale de detenţie)..." (pg. 52).

Din punct de vedere al „legalităţii socialiste", deja destul de bine instalată în şa în anul 1948, în perioada care s-a scurs de la 28 aprilie 1948, data dispariţiei lui din viaţa publică şi pînă la 24 august 1948, cînd este emis mandatul de arestare, Lucreţiu Pătrăşcanu nu a fost sub stare de arest. El s-a aflat sechestrat de conducerea P.C.R. şi pus la dispoziţia unei „comisii de partid", cu scopul declarat, chipurile, de a-i „clarifica" situaţia politică. Un demon al curiozităţii şi al neastîmpărului spiritual, stimulat de anumite incidente, asupra cărora o să mai revin, m-a făcut să încep o timidă culegere de informaţii cu privire la cele întîmplate unuia dintre cadrele de conducere ale P.C.R., pe care-l cunoşteam încă de prin anii 1935 sau 1936; care se născuse cu vreo zece ani înaintea mea în aceeaşi urbe — Bacău — şi cu al cărui tată, scriitorul şi avocatul D. D. Pătrăşcanu, tatăl meu, procuror şi apoi preşedinte de Tribunal în acelaşi oraş, întreţinuse bune relaţii de prietenie. Primele cărţi din biblioteca mea — 3-4 broşurele din colecţia „Scriitorii români", editată de Al. Vlahuţă — mi-au fost dăruite de D. D. Pătrăşcanu. Din cele adunate de-a lungul anilor, am putut să reconstitui unele jaloane mai puţin cunoscute ale oribilei ordalii a celui care a fost unul din puţinele capete luminate şi conştiinţe integre în constelaţia politică a stîngii comuniste.

Din cele relatate de Al. Drăghici, fost membru al Biroului Politic şi al Secretariatului C.C. P.C.R. şi ministru al Afacerilor interne, între 1952 şi 1968 sau 1969, notate de mine într-unul din caietele cu însemnări zilnice (Nr. LV, pg. 241-244), rezultă că în ziua de 28 aprilie 1948, Lucreţiu Pătrăşcanu a fost convocat personal de Gh. Gheorghiu-Dej la sediul C.C. al P.C.R. De vreo trei luni deja, el fusese eliminat din B.P. şi din C.C., iar la congresul de unificare al P.C.R. cu o fracţiune a P.S.D., din februarie 1948, nu luase parte decît în calitate de „invitat". Am stat alături, în aceeaşi lojă din sala de festivităţi a Liceului „Mihai Viteazul", unde s-a ţinut congresul. Deoarece nu fusese încă demis din funcţia de ministru al justiţiei, a venit pînă în Aleea Alexandru cu maşina oficială. A fost primit de Gheorghiu-Dej în prezenţa lui Al. Drăghici, pe atunci, cred, deja şef al Secţiei administrativ-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R. Gheorghiu-Dej i-ar fi spus:

„— Uite, Lucreţiu, tu ştii că în legătură cu activitatea ta din perioada ilegalităţii există anumite semne de întrebare. Conducerea partidului a hotărît să facă totul pentru a le lămuri. În acest scop, a numit o comisie care vrea să stea de vorbă cu tine. O să mergem împreună pînă la locul unde lucrează această comisie, iar tu ai să rămîi la dispoziţia ei cît va fi nevoie..." Drăghici nu a înregistrat replica lui Pătrăşcanu, care trebuie să fi fost de acord, în absenţa oricărei alternative.

Cei trei au ieşit din sediu, iar apoi cu o maşină au mers pînă la una din casele tainice de detenţie şi cercetare ale Secţiei administrativ-politice, din zona Băneasa. Acolo aştepta — transcriu aproape cuvînt cu cuvînt însemnările mele — o comisie formată din Teohari Georgescu, pe atunci membru al B.P. şi Secretariatului C.C. al P.C.R., ministrul Afacerilor interne în guvernul Dr. Petru Groza, Iosif Rangheţ, membru supleant al B.P., responsabil cu cadrele (şi pare-se cu contraspionajul) la C.C. P.C.R. Al treilea membru al comisiei era însuşi Al. Drăghici. Gheorghiu-Dej l-a dat în primire comisiei, după care s-a retras. Comisia şi-a început lucrările cu întrebări privitoare la presupusa intenţie sau încercare a lui Lucreţiu Pătrăşcanu de a fugi din ţară, la care s-a referit probabil prof. Georgescu-Roegen, în ziarul *Azi* (numerele din 3-5 iunie 1990). Lucreţiu Pătrăşcanu a negat cîteva zile în şir că ar fi avut această intenţie. Părea foarte dezorientat şi speriat. După cîteva

zile de interogatorii sterile, interminabile, Al. Drăghici afirmă că Pătrășcanu ar fi cerut să se întrunească în plen comisia deoarece intenționa să facă anumite declarații importante. În scurt timp, s-au adunat tustrei membrii comisiei și au avut o deliberare în jurul problemei dacă Lucrețiu Pătrășcanu să fie chemat imediat în fața plenului comisiei sau numai după o discuție prealabilă cu președintele ei, Teohari Georgescu. I. Rangheț și Al. Drăghici ar fi cerut să fie adus în fața întregii comisii, în timp ce Teohari Georgescu insista să aibă în prealabil o discuție între patru ochi cu dînsul. A prevalat, firește, punctul de vedere al lui Teohari Georgescu, care avea cel mai înalt rang în ierarhia politică. Teohari Georgescu ar fi avut apoi o întrevedere cu Lucrețiu Pătrășcanu, după care, în fața plenului comisiei, acesta a declarat că nu are nimic deosebit de spus. Al. Drăghici bănuie că sechestratul era dispus să facă mărturisiri complete cu privire la uneltirile lui împotriva conducerii P.C.R. și a regimului din România, dar că Teohari Georgescu, de conivență cu dînsul — Teohari Georgescu avea să fie mazilit din conducerea supremă a P.C.R. și din funcția de ministru al afacerilor interne patru ani mai tîrziu, în vara anului 1952 — l-ar fi convins că nu era cazul. După acea discuție, Pătrășcanu a apărut la interogatoriile conduse în mod curent de unul din cei doi inchizitori, încă mai dezorientat decît înainte și a continuat să nege că ar fi avut vreodată intenția să fugă din țară. Și tot într-o negație a ținut-o pînă la capăt în legătură cu toate acuzațiile ce i-au fost aduse, pînă cînd comisia a ajuns la concluzia că nu poate scoate nimic de la dînsul și a prezentat concluziile sale lui Gheorghiu-Dej, apreciind că era inutil să se continue cercetările „pe linie de partid"*.

Din cele relatate la 23 ianuarie 1974 de Elena Pătrășcanu, văduva lui Lucrețiu (Caiet Nr. XXVII, pg. 92 passim) rezultă că dînsa a aflat despre sechestrarea soțului puțin timp după producerea acesteia, de la șoferul mașinii oficiale care-l transportase la sediul C.C. P.C.R. Șoferul a venit să-i povestească cum a observat de la distanță că Lucrețiu Pătrășcanu ieșise din sediu încadrat de doi civili; el luase drept agenți în civil pe Gheorghiu-Dej și pe Al. Drăghici. Urmărise apoi mașina pînă la Băneasa, unde a văzut-o intrînd în curtea unei vile. La curent, pesemne, cu anumite practici ale conducerii P.C.R., a făcut stînga-mprejur la prima intersecție și a venit s-o informeze pe Elena Pătrășcanu despre soarta soțului ei. Puțin timp după aceasta, la locuința lor din str. Vasile Lascăr — un apartament modest, la etajul II, pe cît îmi amintesc — s-a prezentat Al. Drăghici, care a invitat-o să-l însoțească, după ce a informat-o că timp de cîteva zile soțul ei avea să lipsească de acasă. Al. Drăghici a condus-o într-o mașină cu perdelele laterale trase, pînă la o altă casă specială de detenție din patrimoniul Secției administrativ-politice. În timpul transportului, el și-a exprimat în cîteva rînduri mirarea că Elena Pătrășcanu arăta îngrijorată sau chiar speriată. I-a dat asigurări că conducerea P.C.R. încerca numai să clarifice anumite probleme politice din activitatea trecută a lui Lucrețiu Pătrășcanu, recomandîndu-i „să aibă încredere în partid" și celelalte, „toată vorbăria infectă folosită în astfel de împrejurări de zbirii și călăii cunoscuți", cum sună nota din caietul meu. După cîteva luni de anchetă în casa specială de detenție a C.C. P.C.R., comisia și-a încheiat lucrările și a prezentat raportul ei lui Gheorghiu-Dej. Aceasta s-a produs în august 1948, cînd a fost emis mandatul de arestare de care se pomenește în fragmentul deja citat. Lucrețiu Pătrășcanu a fost transferat acum la vila lui de la Snagov, unde s-a reîntîlnit cu soția lui. Acolo li s-a fixat domiciliu obligator ambilor, sub paza unei subunități de securitate. În această vilă — o căsuță, pe malul dimpotrivă al lacului, cam vis-à-vis de fostul palat al prințului Nicolae, devenit, după reconstrucția de rigoare, una din nenumăratele reședințe de vară ale lui N. Ceaușescu — soții Pătrășcanu au rămas complet izolați de lumea exterioară, fără nici o legătură omenească alta decît gradații din unitatea de pază, pînă în ziua de 19 ianuarie 1949. ■

* Amintesc că în anii 1945-1946 Ștefan Foriș, fostul secretar general al C.C. P.C.R. în perioada războiului, a fost sechestrat, anchetat și asasinat numai pe „linie de partid", în cadrul strict al Secției administrativ-politice, fără să se recurgă la vreo instanță judecătorească constituită conform legii. Lichidarea lui L. Pătrășcanu marchează deci un fel de progres pe linia „legalității socialiste".

CĂRȚI SOSITE LA REDACȚIE

• **JOURNAL OF THE AMERICAN ROMANIAN ACADEMY OF ARTS AND SCIENCES** (editor: **Ion Manea**) nr. 15, 1991, 306 pp. Include contribuții ale unor membri și nemembri ai Academiei româno-americane de arte și științe, prezentate la cel de al XVI-lea Congres Internațional, ținut la București, între 27 iunie-2 iulie 1991 și dedicat „intelectualilor din țara noastră natală, care au luptat pentru libertate de expresie și drepturile omului, care au reușit să creeze opere științifice și artistice valoroase, în pofida presiunilor politice la care i-a supus regimul anti-intelectual comunist, și care continuă să lupte pentru autonomie academică, pentru dreptul de a gîndi și crea într-un climat democratic în care efortul lor să fie prețuit și recunoscut de către o societate civilă mai bună și mai dreaptă".

• **HOMO RELIGIOSUS. TO HONOR MIRCEA ELIADE** (editori: **L.M. Arcade, Ion Manea, Elena Stamatescu**).
Davis, 1990: lucrarea, tipărită de Institutul de cercetări „Mircea Eliade", sub egida Academiei româno-americane de arte și științe, reunește comunicări, prezentate la cel de al XII-lea Congres, ținut la Universitatea Paris-Sorbona, 24-27 iunie 1987.

• **Nicolae Țimiraș — ANII TINEREȚEI.**
Berkeley, 1991: cel care a întemeiat, în 1975, împreună cu monseniorul Octavian Bârlea și profesor Alphonse Juillaud, Academia româno-americană de arte și științe, la Berkeley, își povestește amintirile, începînd cu anii copilăriei, în contextul primului război mondial, și pînă în 1939.

• **Dionisie Ghermani — RUMÄNIEN. MARXISMUS-LENINISMUS IN THEORIE UND PRAXIS EHRENGABE FÜR DIONISIE GHERMANI ZUM 65 GEBURSTAG.**
München, 1990, 400 pp.: volum omagial, îngrijit de Dieter Blumenwitz, Horst Glassl și Edgar Mösch, în colecția **Contribuții la cunoașterea sud-estului Europei și a Orientului Apropiat**, cu titlul **Dionisie Ghermani: România. Marxism-leninismul în teorie și practică**; cuprinde studii datorate politologului român stabilit de mai multă vreme în Germania.

1900: AFACEREA HALLIER

MARIAN ŞTEFAN

În prima parte a acestui articol am prezentat condiţiile în care statul român a încredinţat antreprenorului Adrien Hallier lucrările de extindere şi modernizare a portului Constanţa, precum şi starea conflictuală în care s-a ajuns ca urmare a nerespectării de către antreprenor a prevederilor convenţiei încheiate cu guvernul român. Să vedem în continuare ce soluţionare au căpătat divergenţele dintre cele două părţi intrate în conflict şi mai ales ce factori din culisele politice au imprimat un anume curs evenimentelor.

Răbufnirea

După votarea legii care înfiinţa tribunalul arbitral (presa îi spunea *arbitrar*!) a trecut un timp destul de îndelungat fără a se întîmpla ceva. Exista impresia că guvernul ezită să treacă la crearea tribunalului. Dar la începutul anului 1900, presa a înregistrat ştirea că tribunalul arbitral s-a format cu Mihail Suţu, ca delegat al guvernului român, îndeplinind şi funcţia de preşedinte, cu H. Manfre, ca reprezentant al lui Hallier, iar al treilea, care devenea superarbitru, la sugestia lui Manfre şi fără nici un fel de opoziţie din partea reprezentantului român, a fost desemnat inginerul belgian Selmans. Ceva părea în neregulă: delegatul român — în loc să provoace o divergenţă cu cel francez, caz în care, potrivit legii, automat ar fi fost desemnat ca membru al tribunalului primul preşedinte al Curţii de apel — căzuse foarte uşor de acord cu propunerea avansată de H. Manfre. Dar destul de repede s-a aflat ce era cu belgianul Selmans şi de ce s-au oprit cei doi arbitri asupra lui. Cu puţin timp înainte de constituirea completului, Hallier îl vizitase pe Selmans, pe care îl cunoştea, discutase cu el situaţia diferendului şi îl rugase să participe la proces ca apărător al său. Să-i fi sugerat tot el şi varianta de a-l propune ca arbitru? Nimeni nu ştia nimic precis, dar, date fiind relaţiile dintre Hallier şi Selmans, bănuiala opiniei publice româneşti că belgianul nu putea fi un arbitru neutru era pe deplin îndreptăţită. Şi, într-adevăr, imediat ce s-a aflat că delegatul român acceptase aducerea lui Selmans ca superarbitru, în loc să se fi recurs la primul preşedinte al Curţii de apel, ideea că totul fusese aranjat cu premeditare a prins a nelinişti spiritele, dînd naştere unor puternice nemulţumiri.

Procesul a fost fixat pentru ziua de 1 martie 1900. Sediul noului tribunal a fost fixat în localul Curţii de conturi din Calea Griviţei şi, deşi asemenea procese au neapărat un caracter public, accesul în sală a fost reglementat prin invitaţii!

Şi dacă pînă în acel moment, deşi afacerea devenise publică prin intermediul presei, confruntările pe marginea ei se limitaseră la cadrele instituţionale (guvern, parlament), de acum ea coboară în... stradă. Cu o zi înainte de începerea procesului, liberalii au convocat o mare adunare cetăţenească în Sala Dacia, unde au fost invitaţi să vorbească toţi cei care aveau ceva de spus în legătură cu procesul Hallier. Primii care au luat cuvîntul au fost D.A. Sturdza şi I.I.C. Brătianu, care au înfierat guvernul pentru ceea ce ei au numit „ruşinea nedemnităţii naţionale". Adunarea şi-a manifestat aprobarea faţă de cei doi vorbitori şi a cerut să se organizeze o mare demonstraţie de stradă pentru a se arăta străinilor că poporul român nu acceptă încălcarea suveranităţii pentru satisfacerea condiţiilor puse de bancherii creditori.

A doua zi, dis-de-dimineaţă, în faţa clădirii Curţii de conturi, unde urma să se deschidă procesul, pîlcuri-pîlcuri de cetăţeni aşteptau sosirea oficialităţilor pentru a-şi manifesta protestul. În scurt timp, celor cîteva sute de oameni adunaţi iniţial, li s-au alăturat alţii şi alţii, astfel că, pe la ora 9, se ajunsese la cîteva mii de persoane care manifestau zgomotos. În grabă au fost chemate unităţi de jandarmi, iar prefectul Algiu a ordonat risipirea manifestanţilor. Cu baioneta la armă, jandarmii şi-au croit drum spre mulţime, încercînd să degajeze strada. Cu mare greutate s-a reuşit să se facă loc trăsurilor care aduceau principalele personaje ale procesului. Mulţimea scanda: „Jos trădătorii!", „Jos ciocoii fanarioţi!", „În lături cu ruşinea naţională!"

Cînd a apărut trăsura cu delegatul român M. Suţu, mulţimea masată pe ambele

părți ale străzii a protestat violent. Indignarea a crescut și mai mult cînd și-a făcut apariția trăsura în care se afla însuși Hallier, însoțit de avocatul său Raymond Poincaré, viitorul om politic francez, prim-ministru și președinte al Republicii franceze. În celelalte trăsuri au sosit avocații români Gh. Panu, Barbu Păltineanu și I. Boambă, inginerii Saligny și Balaban, președinții Înaltei curți de justiție și ai Curții de apel, numeroase alte persoane, între care C. Manu, reprezentantul lui Hallier în țara noastră, precum și Constantin Nacu, a cărui ipostază de avocat al antreprenorului francez stîrnise numeroase și justificate comentarii.

Profesor la Universitatea din București, de mai multe ori ministru în guvernele lui Ion C. Brătianu, odată cu venirea lui D.A. Sturdza în fruntea partidului, universitarul nu mai era decît un membru oarecare în Comitetul formațiunii liberale. Colegii de partid au interpretat gestul său ca izvorînd dintr-o stare de nemulțumire. Dar exprimînd-o astfel, adică prin acceptarea rolului de avocat într-un proces îndreptat împotriva intereselor statului și, într-un fel și împotriva partidului său, el și-a retezat orice șansă de a mai promova în viața politică viitoare ca liberal. Și pentru că Partidul Național-Liberal înțelegea să folosească afacerea Hallier ca un mijloc — la drept vorbind, pretext — pentru a reveni cu tot aplombul în prim-planul vieții politice, liberalii și-au exprimat cu virulență indignarea împotriva gestului colegului lor.

Ședința din prima zi a procesului s-a deschis la ora 10, sub președinția lui M. Suțu. De afară se auzeau tot mai puternice strigătele de protest ale mulțimii care nu putuse fi împrăștiată. După ce Suțu a citit procesul-verbal (redactat în limba franceză, limbă în care s-au desfășurat de altfel lucrările întregului proces) de constituire a tribunalului, imediat s-a dat cuvîntul avocatului R. Poincaré și acesta și-a început apărarea. Se auzea tot mai greu din cauza zgomotului de afară. El a spus mai întîi că procesul nu era unul dintre acelea care să excite opinia publică, fiind vorba despre „un proces de lucrări publice". Era „vorba aici — a continuat el — nu de răspunderea statului român, ci de aceea a unei părți a administrației lui". Prezentîndu-l apoi pe clientul său, l-a socotit un om de răspundere și probitate. Dar vacarmul de afară l-a împiedicat să-și continue pledoaria și s-a hotărît suspendarea ședinței, pînă ce prefectul Capitalei va potoli strada. Lucrările au fost reluate într-un tîrziu, pentru a fi întrerupte din nou, pînă la ora 14.

„Sultan-mezat"?

În 1900, ziarul *Adevărul* apărea sub conducerea lui Constantin Mille. Era publicația cea mai citită, fiindcă era bine scrisă și neînfeudată politic nici unei grupări. După deschiderea procesului, pe prima pagină, cu litere mari, în rînduri pe toată lățimea ei, se putea citi: „Azi începe înaintea unui tribunal alcătuit din străini aducerea în ființă a celei mai infame și rușinoase legi pe care a votat-o vreodată Parlamentul țării, o lege prin care un antreprenor străin, deși nu și-a îndeplinit îndatoririle către stat, cere, susținut de cămătarii străini, 18 milioane lei și guvernul român s-a declarat gata a i le da. Tranzacția este făcută. Tribunalul de arbitri este numai paravanul în dosul căruia averea țării se aruncă în punga nesățiosului străin. Cînd guvern și parlament sînt închinate străinilor, cînd nimeni nu mai poate opri infamia să se comită, la cine să apeleze țara decît la popor? Capitala, care de atîtea ori și-a făcut datoria, Capitala va rămîne ea nepăsătoare față de această rușine, față de acest sultan-mezat, care ne întoarce cu 50 de ani înapoi, cînd consulii străini ne porunceau și băteau din picioare domnului nostru? Capitala și țara au cuvîntul".

Pe aceeași pagină se scria că s-a acceptat umilirea țării „fiindcă statul s-a obligat să piardă procesul ca să poată lua împrumutul". Două erau faptele care probau vinovăția guvernului: „numirea superarbitrului Leemans și atitudinea bancherilor francezi". Și, după părerea ziarului, „al doilea fapt — cel mai grav — e că bancherii francezi ce-au subscris împrumutul de 175 milioane n-au contractat cu guvernul decît după ce i-a impus procesul Hallier și, spre mai mare siguranță, au oprit din împrumut suma fixată ca despăgubiri acestuia".

Atitudinea drastică a ziarului a avut efecte asupra cetățenilor care, în cea de a doua zi a procesului, în ciuda intervenției poliției, au ocupat Calea Griviței, Calea Victoriei și străzile din jur. Jandarmii reușesc cu greu să asigure accesul trăsurilor spre localul în care se desfășoară lucrările. A pledat în continuare R. Poincaré, care făcînd abstracție de presiunea străzii, solicită despăgubiri de 18 milioane pentru clientul său.

În prima zi a procesului, opoziția din Camera deputaților a făcut și ea un proces guvernului pe aceeași chestiune. A vorbit întîi N.N. Săveanu, imputînd numirea lui M. Suțu ca delegat al statului, arătînd că acesta era numismat și nu inginer și, în plus, era singurul român care nu-și scria niciodată articolele și studiile de specialitate în limba română. Deputatul liberal insinuează că acest Suțu nu ar fi urmașul celor care și-au vărsat sîngele la Rovine și amintește despre violențele comise de organele de ordine împotriva mulțimii strînsă în jurul clădirii din Calea Griviței. Din ordinul prefectului Algiu, arată el, mulțimea a fost brutalizată și multe persoane au fost arestate.

Ministrul de interne G. Manu i-a acuzat pe liberali că au incitat mulțimea; s-au luat unele măsuri, a spus el, deoarece grupuri de manifestanți au spart geamurile la

Senat şi s-au îndreptat spre Camera deputaţilor cu aceleaşi intenţii.

A vorbit şi I.I.C. Brătianu. El a atacat guvernul pentru că a subordonat demnitatea naţională împrumutului; Hallier a fost incorect ca antreprenor şi nu avea dreptul la nici un fel de despăgubiri; se ştie doar că lucrarea i-a fost luată după ce îi scrisese, iar acesta, răspunzînd la somaţia pe care i-o făcuse, se grăbise să dea dispoziţii să înceteze lucrul în port...

I-a răspuns Take Ionescu, negîndu-i dreptul de a vorbi despre morala practicilor politice. A fost nemenajant, chiar violent, cu antevorbitorul său, ameninţîndu-l cu o necruţătoare urmărire a vieţii lui politice. În legătură cu cazul Hallier, Take Ionescu a vorbit despre o „inexorabilă fatalitate". Lui Petre Carp, care s-a pronunţat împotriva violentului atac la adresa lui Brătianu, Take Ionescu i-a declarat că îi stă la dispoziţie cu un voluminos dosar care explică acea „inexorabilă fatalitate".

În anii ce au urmat, şeful liberal se pare că nu i-a putut ierta niciodată lui T. Ionescu înverşunarea din acea şedinţă de 1 martie 1900 şi de cîte ori regele l-a chemat mai aproape de putere, Brătianu l-a torpilat făţiş, tocmai pentru a-i da de înţeles că nu a uitat.

Replică la infatuare

Procesul Hallier a durat pînă la 26 martie. În primele şapte zile, atmosfera din jurul clădirii a rămas tensionată, pledoaria lui Poincaré abia auzindu-se din cauza strigătelor din stradă. La un moment dat, geamurile clădirii au fost sparte de pietrele aruncate de mulţimea indignată. Avocatul francez, iritat, exclamase: „Nous sommes aux portes de l'Orient, où tout est pris à la légère" (Sîntem la porţile Orientului, unde totul e privit cu uşurinţă). G. Panu protestase, considerînd cuvintele lui Poincaré jignitoare, cum şi erau de altfel. Vinovatul încercase să se explice, iar Panu intervenise: „Iau act cu plăcere de retractările şi scuzele d-lui Poincaré", dar nici replica francezului infatuat nu întîrziase: „Un francez nu cere niciodată scuze". Vorbele sale fuseseră însă imediat amendate de mulţimea care scanda „Fashoda! Fashoda!", amintindu-i incidentul din 1898, cînd francezul Marchand fusese silit să se retragă din faţa englezului Kitchener, iar guvernul de la Paris ceruse scuze diplomatice celui englez.

Însuşi M. Suţu trebuise să intervină, întrerupîndu-l pe Poincaré şi atrăgîndu-i atenţia că asemenea ieşiri şi „neglijenţe" de limbaj ar fi putut stîrni reacţii similare şi din partea avocaţilor statului român. Mulţimea, excitată de aceste dueluri din timpul procesului, dar şi abil pilotată de opoziţia liberală, preocupată să revină în prim-plan, a manifestat zgomotos în după-amiaza acelei zile pe Calea Victoriei şi Bulevardul Elisabeta, purtînd drapele îndoliate. La statuia lui Mihai Viteazul s-au ţinut discursuri incitante. Jandarmii au intervenit din nou pentru împrăştierea mulţimii, mulţi tineri şi studenţi, ieşind de la cursuri şi alăturîndu-se demonstranţilor, fiind brutalizaţi. *Adevărul* din 7 aprilie arată că fuseseră agresaţi şi unii ziarişti, între care C. Mille, C. Bacalbaşa şi Artur Gorovei. A doua zi, Mille scria cu indignare: „Guvernul bandiţilor şi-a pierdut capul. Ieri, aceia care căutau scandalul erau bandiţii poliţieneşti ai lui Algiu şi bandele agenţilor comunali ai lui Delavrancea [scriitorul era primar al Capitalei]. Fără provocare, fără nici un strigăt sediţios, la colţul Bulevardului cu strada Colţei, fucţionarii comunali, înarmaţi cu ciomege, au început să lovească mai întîi în trăsurile ziariştilor şi apoi să atace o lume neînarmată, care voia să se risipească, manifestaţia fiind isprăvită... Toate drepturile sînt suspendate. Cetăţenii să vegheze singuri şi cu arma în mînă la neatingerea drepturilor lor".

Mille a adresat şi o scrisoare deschisă lui Delavrancea, cerîndu-i să pedepsească pe funcţionarii poliţişti ai comunei care îl loviseră. Şi primarul s-a executat: o informaţie trimisă ziarelor anunţa că funcţionarii identificaţi de C. Mille ca agresori împotriva ziariştilor fuseseră licenţiaţi. La 8 martie, *Adevărul* scria: „Sîntem în plină anarhie. Contra lupilor turbaţi, orice mijloc este permis. Cetăţeni, armaţi-vă şi zdrobiţi capul bandiţilor care vă atacă!"

Pretextînd atmosfera incendiară din Capitală, Poincaré a cerut strămutarea procesului la Constanţa, dar delegatul român s-a opus. S-a dat o suspendare de trei zile pentru ca avocatul francez, împreună cu o serie de experţi, să se poată deplasa la Constanţa pentru a constata la faţa locului ce şi cît lucrase Hallier şi cît se făcuse sub regie. La redeschiderea procesului, şi-a început pledoaria primul avocat al statului, G. Panu, care, vorbind în franţuzeşte a spus că Poincaré a depăşit moderaţiunea cuvenită faţă de statul român şi naţiunea română. Preşedintele M. Suţu a intervenit, rugîndu-l să nu mai pună astfel de chestiuni. „Sînt dator — a spus Panu — să apăr cu energie demnitatea noastră. D. Poincaré a afirmat că i s-au făcut şicane lui Hallier pentru a ajunge la punerea în regie, aceasta din motive bugetare, pentru a echilibra bugetul statului. Aceasta este o ofensă. A mai ameninţat dl. Poincaré cu oarecari destăinuiri. Îl somăm să le facă". Poincaré declară că s-au înţeles greşit cele spuse de el. Panu continuă, afirmînd că desele proteste scrise ale lui Hallier sînt pură literatură. „Dacă în loc să se fi apucat de arhitectură, Hallier s-ar fi apucat de scris, Franţa ar fi

(Continuare în p. 76)

Elena Lupescu şi serviciul ei de informaţii

„VĂ INFORMĂM, ÎNALTĂ DOAMNĂ“

Dictatura comunistă nu şi-a ascuns doar tainele mecanismului propriu. Prin interzicerea unui acces legal şi normal la documente, ca şi prin distrugerea sau mistificarea altora, ea răpea numeroase surse de informare a cercetătorului. Viaţa politică din perioada interbelică se vădeşte — acum după inlesnirea accesului în arhive pînă nu de mult ferecate — a avea încă multe faţete necunoscute, surprinzătoare, ce se cuvin investigate printr-o abordare nepărtinitoare şi în spiritul obiectivităţii ştiinţifice.

O elocventă ilustrare a acestei constatări ni se pare a fi şi documentul — sub multe raporturi revelator — pe care îl punem la îndemîna cititorilor noştri în cele ce urmează. El a fost doar parţial citat şi comentat în lucrarea Fapte din umbră **de C. Neagu şi D. Marinescu (vol. III, Bucureşti, 1980). Sursa lui pare să fi fost Serviciul Secret de informaţii, sau un alt serviciu de informaţii rival celui al Elenei Lupescu, iar buna lui înţelegere reclamă măcar cîteva precizări.**

Documentul provine din actele rămase după precipitata plecare din ţară a lui Carol II (Magazin istoric, **nr. 9/1990) şi se află în păstrare la Arhivele Statului din Bucureşti. Existenţa unui serviciu personal de informaţii al Elenei Lupescu este indubitabil confirmată de mărturia autorizată a lui Armand Călinescu, cel care — prin funcţia deţinută la Ministerul de Interne în timpul guvernărilor naţional-ţărăniste dintre 1928-1932 şi prin relaţiile personale menţinute cu serviciile de informaţii ale statului — cunoştea ca puţini alţii dedesubturile vieţii politice a ţării. Mai mult, din** Memoriile lui **ştim acum şi că acest serviciu privat de informaţii şi de control al convorbirilor telefonice şi interceptarea corespondenţei funcţiona în casa avocatului C. Cernăianu (însurat cu o verişoară a Elenei Lupescu), din strada Simonide 13 şi că era dirijat de Stăncescu, director al Siguranţei Generale a Statului, şi de Pitulescu, director general al Poştelor, care prestau acolo „ore suplimentare“, probabil copios remunerate.**

O altă explicaţie comportă, poate, şi afirmaţia din raport în legătură cu „apropierea“, la prima vedere total neaşteptată, dintre Garda de fier şi Elena Lupescu. Din fericire, tot din testimoniul lui Armand Călinescu ştim că, după asasinarea lui I.G. Duca — nici pînă astăzi total elucidată —, şeful Gărzii de fier a fost adăpostit o vreme în aceeaşi casă a verişoarei Elenei Lupescu, ceea ce lămureşte şi de ce el n-a putut fi atunci descoperit de poliţie.

„Măsurile excepţionale ce trăim astăzi“, invocate într-un alt pasaj al raportului, se referă, evident, la regimul stării de asediu şi al cenzurii introdus de guvern după asasinarea primului ministru liberal.

Iată acum documentul, cu precizarea că el reprezintă de fapt sinteza întocmită de serviciul care interceptase documentul original redactat de către Pitulescu şi Cernăianu, din care, la rîndul nostru, date fiind dimensiunile ei, am omis un mic pasaj marcat prin trei puncte. Cei doi informatori făceau o amănunţită trecere în revistă a personalităţilor şi partidelor politice în funcţie de atitudinea pe care acestea o aveau faţă de Elena Lupescu, redînd stări de spirit şi, uneori, propunînd soluţii pentru înlăturarea opoziţiei manifestate de anumite cercuri şi persoane faţă de relaţiile Carol II-Elena Lupescu.

Dumitru HARALAMB

1 decembrie 1934

Strict confid[ențial]

La București există un birou de informații, sub direcțiunea d-lui Pitulescu, directorul general al P.T.T.-ului, care informează la diferite epoci pe d-na Elena Lupescu despre tot ceea ce se petrece în țară.

În zilele de 22, 23 și 24 noiembrie 1934, dl. Pitulescu, în unire cu dl. C. Cernăianu, au redactat un raport informativ, din care redăm spicuiri și pasage.

1. Partea întîi a acestui raport cuprinde impresiile culese în opinia publică, relativ la d-na Lupescu, în legătură cu puterea pe care d-sa o exercită în conglomeratul conducerii de stat, prin influența ce are asupra M.S. Regelui, cît și relațiuni asupra persoanelor care luptă pentru înlăturarea d-sale din viața regelui și a țării.

Iată cîteva pasaje în sensul arătării de mai sus:

„În popor s-a înrădăcinat ideea că M.S. Regele are intențiunea francă de a se despărți de dv., dar că nu poate realiza acest lucru pe cale directă, din cauza amenințărilor ce dv. exercitați asupra M. Sale, bazate pe acte ale trecutului, care n-ar conveni suveranului să fie cunoscute, fiindcă atunci s-ar periclita existența tronului său.

Totuși se spune de către opinia publică că M.S. va ajunge la realizarea acestui fapt pe o cale indirectă, prin intenționea ce are de a vă arunca în brațele locot. col. adjutant Urdăreanu.

Asupra acestui lucru opinia publică vine cu date și spune că dv. l-ați vizita pe acest ofițer acasă și că legătura d-voastră cu acest ofițer ar avea ca rezultat o căsătorie, pe care suveranul o încurajează și o dorește.

b) În afară de acest fapt, asupra distrugerii legăturii dintre dv., și M.S. Regele lucrează asiduu dușmanii dv. Redăm mai jos din activitatea lor, în sensul arătării de mai sus:

Dl. N. Titulescu se dovedește din zi în zi că devine un element tot mai periculos Majestății Sale, după cum vom arăta în altă parte a raportului nostru și că d-sa continuă să constituie și pentru dvs. dușmanul de moarte. Pe o cale surdă și prin mijloace subtile, lucrează la distrugerea dv. atît în țară cît și în străinătate. În țară încurajează direct și indirect pe acei care duc campanii contra dv. Întreține spiritul clevetitor și prin oameni devotați d-sale, pe care căutăm să-i descoperim, lansează știrile defăimătoare la adresa dv.

Prin biroul de informațiuni din țară, care e sub directa conducere a d-lui Savel Rădulescu, cît și prin intermediul altor birouri de informațiuni, despre [care] ne vom ocupa în altă parte a raportului, spionează orice acțiune a dv., iar prin Intelligence Service of Roumania controlează toate legăturile dv. cu străinătatea.

În ceea ce privește relațiunile intime între dv. și M.S. Regele, ele îi sînt făcute cunoscute de către însuși Mareșalatul Palatului, așa cum s-a putut constata din filajul telefonic făcut de noi.

În străinătate, dl. Titulescu finanțează toate știrile ce apar în legătură cu dv. Avem indicațiuni precise, de la persoanele care sînt în legătură cu d-sa și cu dl. Puiu Dumitrescu, că apariția romanului despre care a vorbit ziarul *Daily Mail* că se va face în *Peuple* va fi subvenționat de dl. Titulescu, în care scop d-sa a și luat contact cu scriitorul Maurice Levis și cu d-nii Barbu Ionescu și Puiu Dumitrescu.

În plus de cele mai sus arătate, vă mai aducem la cunoștință, Înaltă Doamnă, că atît din convorbirile telefonice, pe care dl. Titulescu le are, atît din străinătate cît și din țară, cu M.S. Regele, cît și din informațiunile culese de noi, reiese că ori de cîte ori d-sa ia contact cu M.S. Regele nu pierde din vedere de a-i atrage atenția asupra dezastruoaselor consecințe ce ar constitui pentru M. Sa continuarea legăturilor cu dv.

Dl. Iuliu Maniu continuă și d-sa, ca și dl. Titulescu, să constituie unul din cei mai înverșunați dușmani ai dv. Activitatea sa e limitată însă numai în țară.

Ca și dl. Titulescu, își are constituit un birou de informații din care fac parte — în mod absolut secret — mai mulți ziariști, printre care vă dăm numele lui Fermo de la *Universul*, cît și cîțiva devotați, puși în legătură cu comandantul gărzilor maniste din București, d-rul Tempea, și cu secretarul său particular Petrușca, care stă în mod continuu în București în vederea acestui scop.

Atît din filajul telefonic, cît și din informațiunile culese din filajul scrisorilor — dintre care v-am înaintat copii fotografice — rezultă că d-sa se interesează în modul cel mai amănunțit despre tot ceea ce faceți. Vă relatăm o convorbire telefonică dintre d-sa și dl. Madgearu, avută în ziua de 23 noiembrie 1934:

— Ce mai e nou cu șeful de stat major? Am auzit că ar fi în străinătate?

— Nu, e încă aici și e încă tare pe poziție; a fost răspunsul la care dl. Maniu a ripostat:

— Se va isprăvi odată și cu asta.

Din activitatea sa rezultă că încearcă, atît personal, cît și prin persoane înregimentate în gărzile maniste, să revolte spiritele contra dv., pregătind astfel drumul spre un atentat, pe care d-sa dorește ca poporul să-l săvîrșească asupra dv.

Dl. Trancu-Iași, deși și-a încetat deocamdată activitatea, dusă în comun cu dr. Gerota, d-rul Gomoiu și g-ral Rădescu, prin sistemul manifestelor subsidiare, nu încetează totuși dușmănia contra dv.

A adoptat însă un alt mijloc de defăimare. La întrunirile partidului, la sediile comitetului Capitalei, în familie, la Academia de înalte studii, unde își are catedra, în mijlocul prietenilor și al cunoscuților, nu pierde ocazia de a face anumite aluzii la «Dom-

niţa», «Duduia» sau «Femeia nefastă». În d-sa clocoteşte în surdină duşmănia ce v-o poartă de atîta timp şi contribuie la dezvoltarea spiritului de atentat contra vieţii dv.

Generalul N. Rădescu, pe lîngă faptul că e duşman neîmpăcat al M.S. Regelui, continuă să constituie şi pentru dv. un adversar, gata oricînd să-şi pună viaţa în joc, pentru a vă înlătura, ajungînd chiar pînă la atentat. La întrunirea averescană de la Iaşi, din 18 noiembrie 1934, v-a atacat sub titlul de «femeie galantă» care influenţează pe conducătorul ce iroseşte o moştenire atît de frumoasă, lăsată de marele rege Ferdinand, iar în şedinţa comitetului intim al Partidului Poporului din 13 noiembrie a.c. a propus mareşalului Averescu ca să se prezinte M.S. Regelui şi să-i ceară categoric ca să se despartă de dv.

Dl. Gr. Filipescu şi *Virgil Madgearu* au devenit duşmani ai dv. prin dl. Iuliu Maniu. Constituie doi noi pivoţi puternici pe care dl. Maniu se sprijină în ţară pentru distrugerea dv.

În ceea ce-l priveşte întîi pe dl. Grigore Filipescu, d-sa se deosebeşte de ceilalţi duşmani ai dv. prin felul de luptă deschisă ce o duce cu toate ocaziunile. D-sa a instituit la Palatul Telefoanelor un serviciu de filaj, cu ajutorul căruia urmăreşte orice activitate a dv. şi a M.S. Regelui, activitate ce o comunică imediat d-lui Iuliu Maniu şi d-lui Titulescu. E un duşman periculos, care poate însă a fi carat, datorită luptei deschise ce o practică.

Dl. Nae Ionescu, sosit de abia de cîteva zile în ţară, din călătoria întreprinsă în Germania şi Elveţia, şi-a reluat relaţiunile cu Garda de fier şi în special cu acei fruntaşi care şi-au manifestat întotdeauna sentimentele lor de antipatie pentru dv. Din filajul telefonic, cît şi din informaţiunile culese, rezultă că d-sa caută să careze apropierea pe care aţi reuşit să o faceţi cu unele căpetenii ale gardiştilor, împingînd acest lucru pînă la naşterea ideei de a suprima acele căpetenii care menţin încă contactul cu dv., în mod direct sau indirect.

Se observă la dl. Nae Ionescu o vie tendinţă de a se reapropia de M.S. Regele. Sub acest raport, salariatul Nestor, unul din intimii colaboratori ai ziarului *Cuvîntul* şi ai d-lui Nae Ionescu, spune categoric că această apropiere se va efectua prin ajutorul dat chiar de M.S. Regina Maria şi de prinţul Nicolae.

Sîntem de asemenea informaţi că, odată cu vizita sa în străinătate, a luat contactul cu dl. Puiu Dumitrescu, punînd la cale editarea în ţară a unei broşuri care să trateze felul dv. de viaţă, atît anterior cunoaşterii prinţului Carol, cît şi după aceea.

Şi dl. Nae Ionescu continuă să constituie pentru dv. duşmanul care conlucrează la opera de asasinat ce se pregăteşte în ţară contra d-voastră.

Dl. Jean Zaharov, cu toate că şi-a atenuat din manifestările de antipatie ce vă poartă, rezultă totuşi, dintr-o convorbire telefonică avută cu ziaristul Maurice Levis, că d-sa ar fi pe punctul de a preda ziarului *Peuple* materialul strîns, încă de acum un an, în unire cu dl. George Dungulescu şi Fermo, relativ la viaţa dv. anterioară, cît şi la legăturile dv. actuale cu M.S. Regele.

Dl. Eugen Cristescu, deşi a plecat de la Siguranţa Generală în urma energicei dv. intervenţiuni, d-sa continuă să constituie unul din elementele periculoase. Din filajul telefonic, cît şi din supravegherea ce exercităm asupra activităţii sale, rezultă că-şi continuă opera de spionaj ce o exercita cînd era la Siguranţa Generală. Are o mulţime de legături cu diverşi ziarişti şi foşti informatori ai Siguranţei care îi procură o serie de informaţiuni. Redăm numele d-lor: L. Calustian de la *Curentul*, Horia Soreanu de la *Dimineaţa*, Şoldan de la *Universul*. Deşi de atîta vreme nu mai e în Direcţia Generală a Siguranţei, totuşi prieteniile şi devotaţii pe care a ştiut să şi-i formeze în direcţie îi sînt instrumente informative de mare valoare.

Dl. Cristescu a realizat un adevărat birou de spionaj relativ la dv. şi M.S. Regele, în favoarea Partidului Naţional-Ţărănesc, cu care ţine cea mai strînsă legătură prin dl. Armand Călinescu şi în favoarea d-lui Titulescu, în speranţa că prin acest duşman al dv. şi prin Part. Naţ.-Ţărănesc va putea să revină cel puţin în postul avut înainte în Siguranţă.

Sîntem de asemenea informaţi că d-sa caută ca, prin dl. Titulescu, să schimbe părerea M.S. Regelui că ar fi lucrat vreodată potrivnic M. Sale. În acest scop strînge tot felul de date cu privire la dv., care sînt făcute cunoscute M.S. Regelui prin dl. Titulescu.

c) În afară de persoanele mai sus arătate, în popor mai există şi altele care întreţin acest spirit de duşmănie contra dv. Ceea ce trebuieşte luat în consideraţiune este faptul că şi anumite instituţiuni de stat, cît şi cîteva asociaţiuni luptă pentru înlăturarea dv. din viaţa regelui şi a ţării.

Astfel, *Siguranţa Generală a Statului* se ocupă în mod deosebit cu strîngerea tuturor informaţiunilor la felul dv. de comportare; informaţiuni care sînt aduse la cunoştinţa M.S. Regelui prin rapoarte săptămînale.

Aici este cazul să vă aducem la cunoştinţă, Înaltă Doamnă, că aţi fost înşelată prin felul cum a fost schimbată conducerea Direcţiei Generale a Siguranţei. Dl. Stăncescu, actualul director general al acestei instituţiuni, e departe de a fi omul cerinţelor şi al obligaţiunilor ce i se impun de către această instituţie. În afară de aceasta, d-sa nu va putea niciodată să vă fie unul dintre acei devotaţi necesari dv. la o asemenea instituţie. În plus, nici pînă astăzi Siguranţa Generală n-a fost curăţită de pigmeii naţional-ţărănişti. Vă aducem la cunoştinţă că deşi dl. Vintilă Ionescu, inspector

Carol II și principele Nicolae

general, continuă să fie același abil polițist, foarte necesar Siguranței Generale, totuși din sufletul acestuia n-a pierit încă sentimentul ce-l are pentru național-țărăniști.

Cultul Patriei, care de la venirea Partidului Liberal la putere își încetase aproape orice activitate de defăimare a dv., prin generalii Dragu, Gearăm, Rădescu, Diaconescu etc., caută în surdină să renască spiritul de dușmănie contra dv. Sîntem informați că imediat după sărbători vor întreprinde un turneu în țară, avînd ca scop fățiș propaganda patriotică, iar ca scop subsidiar aţîţarea maselor contra dv.

Uniunea ofițerilor de rezervă. Condusă de dr. Gomoiu, acel devotat exaltat al principesei mamă Elena, se agită și ea din nou, printr-un sistem surd pînă în prezent. Avem informațiuni precise că la dr. Gomoiu acasă au loc ședințe secrete, la care participă mai rar și dr. Gerota și în mod constant d-nii dr. Bobancu, dr. Paulian, avocat Costăchel Sturza, lt. col. Săgulescu, colonel D. Rădulescu și alții, care discută asupra planului de înlăturare a dv.

Tot în casa d-rului Gomoiu se întocmesc și diferite rapoarte informative relativ la starea de lucruri între dv. și M.S. Regele, care sînt trimise principesei mamă Elena, prin intermediul legațiilor italiene și engleze.

Asociația dreptul mamei, de sub conducerea d-nei Beiu Palade, se limitează în prezent la o activitate de control asupra tuturor acțiunilor dv. În Capitală, d-na Beiu Palade și-a încetat aproape orice campanie contra dv.

Ținem să arătăm prin prezentul raport lăudabila comportare față de dv. a d-lui prefect al Poliției Capitalei, Gabriel Marinescu, care v-a rămas pînă în prezent unul din acei devotați care se străduiește din răsputeri să vă păzească viața, ce vă e periclitată de atîția dușmani și să vă asigure înaltul rol ce-l aveți în viața țării".

2. În partea a II-a a raportului său, dl. Pitulescu se ocupă de guvern și de diferitele partide politice din țară.

a. Începînd cu guvernul, d-sa analizează situația în care se găsește actualul cabinet, cît și felul său de comportare față de M.S. Regele și d-na Lupescu, spunînd, printre altele, următoarele:

„Guvernul Tătărescu, născut prin voința dv., după asasinarea acelui temut dușman al dv. I.G. Duca, are o comportare, mai ales în ultimul timp, stranie și care se depărtează de așteptările ce v-ați manifestat. În documentarea acestei informațiuni, vă aducem la cunoștință că se observă că între partid și guvernul Tătărescu continuă să existe un complet dezacord, născut din divergența de principii politice, cît și din cauza anumitor obligațiuni pe care, oricît s-ar strădui dl. Tătărescu să le realizeze față de dv. și de Maiestatea Sa Regele, nu-i va fi cu putință din cauza d-lui Dinu Brătianu.

Problema vechii practici constituționale, pe care vechii liberali vor să o reîntroneze pentru așa-zisul prestigiu al Partidului Liberal [adică aceea ca șeful partidului, respectiv Dinu Brătianu, să fie și șeful guvernului — *n.r.*], constituie pentru dv. și pentru M.S. Regele o armă periculoasă, care trebuiește înlăturată imediat. În ceea ce privește comportarea personală a d-lui Tătărescu, d-sa a ajuns în fața talerului cu două fețe. Una spune și vă promite dv. și M.S. Regelui și alta e nevoit să facă. Nu se poate pune bază pe sinceritatea afirmațiunilor și obligațiunilor ce și le ia față de dv. și față de M.S. Regele.

În ceea ce privește pe ceilalți domni miniștri, din informațiunile ce le avem putem afirma că în afară de activitatea d-lui ministru Franasovici, nici unul dintre d-lor nu exprimă sinceritate față de dv. Pînă cînd și dl. Inculeț, în care dv. v-ați pus atîta încredere, se comportă într-o situațiune falsă. Deși are posibilitatea ca să vă informeze asupra tuturor uneltirilor și clevetirilor ce se fac pe socoteala dv., n-o face. D-sa rămîne mai departe devotat M.S. Regelui, purtînd în suflet aceeași dorință a majorității membrilor guvernului, de a vă înlătura din viața regelui și a țării.

Cel care întreține însă spiritul actualei comportări a guvernului față de dv. este dușmanul dv. de moarte dl. Titulescu.

Cu toată strădania d-lui Franasovici de a-l înlătura pe acest om din viața politică a țării și a Partidului Liberal, totuși el rămîne tare pe pozi-

Marele voievod de Alba Iulia Mihai, împreună cu mama sa Elena și principesa Olga a Iugoslaviei

ția politică, dată fiind preponderența politică externă ce și-a cîștigat-o prin concursul Franței, pe care o servește mai mult decît pe țara sa, numai ca să se poată menține pe această poziție politică.

M.S. Regele e convins că acest om a devenit un pericol pentru M. Sa, și deși se străduiește ca să diminueze cel puțin din puterea acestui om, totul este zadarnic, fiindcă forța politică din țara românească este prizonieră d-lui Titulescu.

Partidul Poporului, din punct de vedere politic, constituie pentru dv. și pentru M.S. Regele același dușman din trecut. Acest partid încearcă să realizeze criteriile politice preconizate de mareșalul Avèrescu printr-o apropiată mișcare violentă, care să ducă la instaurarea unui regim dictatorial. Partidul Poporului nu prezintă un pericol prin numărul său de membri, ci prin ideile revoluționare ce le propagă în popor în contra dv. și a M.S. Regelui. Trebuiește pășit imediat la o apropiere a mareșalului Averescu, atît din partea dv., cît și din partea M.S. Regelui, avîndu-se în vedere faptul principal că acest partid constituie un dușman neîmpăcat al d-lui Tătărescu, pe care îl veți putea înlătura din calea dv. mult mai ușor prin acest partid. Vă facem cunoscut că Partidul Poporului dezlănțuie în țară o campanie aparte contra d-lui Titulescu. Toate organizațiunile au ordin special de a căuta să depopularizeze pe acest om, devenit aproape idolul poporului. Un guvern mareșal Averescu, după ce s-ar înfăptui o apropiere față de d-sa, ar fi oportun timpurilor și ar constitui pentru dv. o nouă garanție pentru viitor.

Bineînțeles că trebuie să se aibă în vedere ca, la realizarea acestei apropieri să se pășească la îndepărtarea d-lui Trancu-Iași și a generalului Rădescu, lucru ce n-ar fi greu de înfăptuit din cauza dușmăniei ce există între aceștia doi și dl. Petre Papacostea pe tema întîietății încrederii mareșalului Averescu.

Partidul Național-Țărănesc continuă și astăzi să fie divizat în aceleași trei grupări distincte, datorită constituționalismului d-lui Maniu, ideilor de stat țărănesc ale d-lui Mihalache, cît și sentimentelor preconizate pentru Coroană de grupul Vaida.

Vă aducem la cunoștință, Înaltă Doamnă, că dintre devotații grupului Vaida nu mai puteți conta decît numai pe d-nii Mirto, Potîrcă și Gusti. În ceea ce-l privește pe dl. Vaida-Voievod, și d-sa, ca și toți fruntașii Partidului Național-Țărănesc, e gata oricînd să se alăture dușmanilor care vă vor pieirea...

Biroul de informațiuni al partidului, condus de către dl. Armand Călinescu are una dintre cele mai rodnice activități. Nu există departament, instituțiune de stat sau om politic în jurul căruia să nu se facă cele mai subtile informațiuni. Toate aceste informațiuni, întocmite în rapoarte săptămînale, sînt discutate de către conducerea partidului și în același timp ele sînt comunicate d-lor Titulescu și Maniu.

Relativ la legăturile dintre Part. Naț.-Țărănesc și dl. Titulescu, vă facem cunoscut că ele sînt atît de înaintate, încît ne dau dreptul să afirmăm că dușmanul dv. de moarte face parte integrantă din Partidul Național-Țărănesc.

Acest partid constituie în adevăr un pivot politic intern al d-lui Titulescu, care face uz de el în toate mașinațiunile sale politice în țară. Datorită acestui fapt, Partidul Național-Țărănesc devine din zi în zi un pericol pentru dv. și pentru sistemul de conducere al M.S. Regelui.

În ceea ce privește celelalte grupări și partide politice, putem afirma că, deși nu-și manifestă o atitudine fățișă în legătură cu activitatea dv., totuși, în surdină ele sînt contra dv. În special Partidul Conservator de sub președinția d-lui Grigore Filipescu s-a raliat completamente tezei susținute de dl. Maniu și vă putem aduce la cunoștință că această grupare devine din zi în zi tot mai primejdioasă persoanei dv.

L.A.N.C. [Liga apărării național-creștine], prin șeful ei dl. Cuza, continuă să rămînă pe vechiul plan.

Blocul cetățenesc, de sub conducerea d-lui profesor Forțu, datorită măsurilor excepționale ce le trăim astăzi și în special energicei măsuri a d-lui colonel Gabriel Marinescu, și-a încetat aproape complet activitatea. Micile excepții ce se fac la reuniunile familiare, în casele membrilor acestei grupări, sînt inofensive.

Faptul principal însă care se produce în zilele de astăzi îl constituie mișcarea surdă însă eficace din rîndurile Gărzii de fier. Cu toată apropierea ce ați reușit să o realizați pe lîngă Corneliu Codreanu, vă aducem la cunoștință că Moța, preotul Dumitrescu și Vojen luptă pentru ca să renască în mijlocul Gărzii de fier acel spirit de dușmănie pentru dv. La acest fapt contribuie foarte mult două cauze:

1) Dl. Codreanu, în dorința de a-și reface Garda de fier, caută un piedestal politic și se pare că e pe punctul de a-l găsi în Partidul Poporului sau cel Agrar;

2) Dl. Mihail Stelescu caută recucerirea terenului pierdut și în acest scop sădește în rîndurile gardiștilor ideea că despărțirea sa de Corneliu Codreanu s-a realizat numai datorită mașinațiunilor dv., care ați avut tot interesul ca să destrămați această forță naționalistă din țară.

Datorită acestor lucruri studențimea a început să se agite din orice contra dv., spiritele lor clocotesc și ele sînt cultivate de către teoriile dușmanilor dv.: Titulescu, Maniu, Trancu-Iași și alții. În plus, vă aducem la cunoștință că Înalt Prea Sfinția Sa Patriarhul Miron Cristea contribuie la menținerea și cultivarea acestui spirit de dușmănie contra dv.

Asupra problemei Gărzii de fier, vă vom înainta un raport amănunțit". ■

LUDOVIC SPIESS:

la Nove Mesto nad Vahom;

în amintirea ostaşilor români

Întors dintr-o scurtă vizită în Republica Slovacă, vizită cu conotaţii istorice, domnul Ludovic Spiess, ministrul Culturii, a avut amabilitatea să acorde un interviu revistei Magazin istoric.

— În ce scop aţi fost în Slovacia?

— La invitaţia domnului ministru al Culturii al Republicii Slovace, Ladislav Snopko, am fost în vizită în această ţară între 6-8 aprilie 1992. Am participat, în localitatea Nove Mesto nad Vahom... la ceremonia dezvelirii monumentului dedicat soldaţilor români căzuţi în luptele purtate cu 47 ani în urmă (aprilie 1945), pentru eliberarea localităţii respective. Monumentul este format din şase plăci trapezoidale din gresie, aşezate orizontal, în semicerc, iar pe placa centrală este scris „În memoria ostaşilor români căzuţi în aprilie 1945, în luptele pentru eliberarea oraşului nostru".

În dreapta plăcilor este amplasată statuia unei mame îndurerate. Monumentul a fost ridicat la iniţiativa actualului ambasador al Republicii Federative Cehe şi Slovace la Bucureşti, dl. Milan Resutik. Întregul ansamblu a fost realizat de sculptorul Milan Struharyk. La ceremonia dezvelirii monumentului, amplasat în parcul central al oraşului, au participat preşedintele guvernului Republicii Slovace, dl. Jan Čarnogurski, precum şi ministrul Culturii Republicii Slovace, dl. Ladislav Snopko, numeroase personalităţi, între care primarul oraşului Nove Mesto nad Vahom.

Din partea ţării noastre, pe lîngă delegaţia sosită de la Bucureşti, în care figura şi doamna Angela Martin, director general al Direcţiei Dialog Cultural Internaţional, au fost de faţă ambasadorul României, consilierul şi consulul general al României la Bratislava.

În aceeaşi zi, au fost depuse coroane de flori la monumentele ostaşilor români din oraşele Piešťany, Stára Tura şi Trenčanská Tetlá, delegaţia şi diplomaţii români fiind primiţi la sediile primăriilor din localităţile respective. Partea slovacă a onorat aceste ceremonii cu tot ritualul impus unor asemenea evenimente: gardă militară cu onorul respectiv, fanfară militară. Au fost momente emoţionante. La dezvelirea monumentului de la Nove Mesto nad Vahom, au fost rostite

În timpul vizitei, la monumentul ostaşilor români din oraşul Piešťany

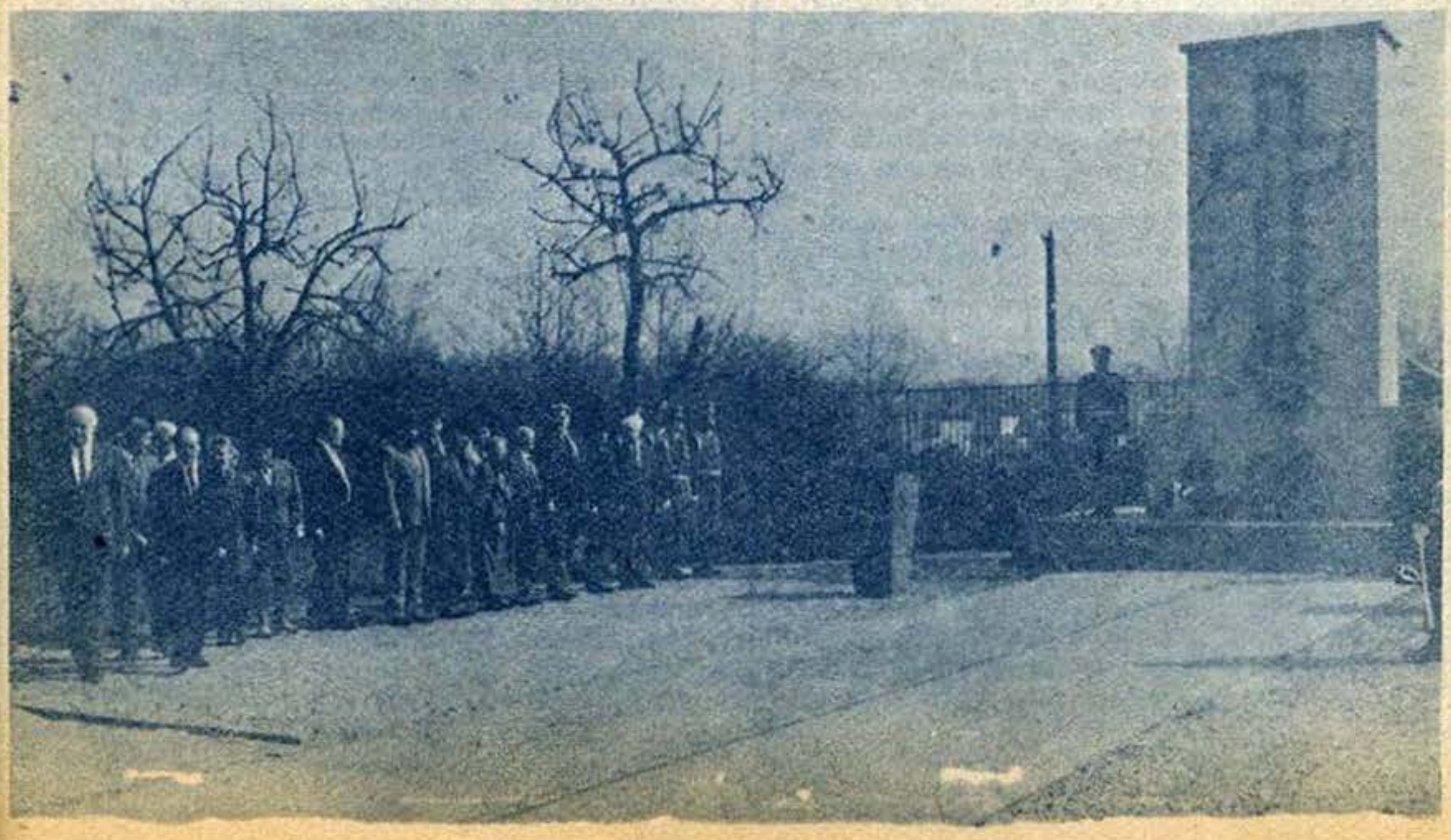

alocuțiuni de către președintele guvernului Republicii Slovace și de mine. După ceremonie, am avut două runde de convorbiri, atît cu președintele, cît și cu ministrul Culturii, în problemele colaborării și posibilităților de schimburi culturale între cele două țări. .Cu aceeași ocazie, am făcut și o vizită la atelierul sculptorului Milan Struharyk, căruia i-am adresat o invitație pentru a deschide, într-un viitor apropiat, o expoziție la București. A fost o vizită fructuoasă, cu multiple schimburi de idei, păreri și formule asupra problemelor cu care sînt confruntate ambele țări.

Sîntem convinși că putem pune bazele unor schimburi cultural-artistice, pentru că avem multiple afinități și aceste schimburi sînt întotdeauna benefice.

Am semnat și am lăsat cîteva cuvinte în fiecare „Carte memorială" a primăriilor respective.

— V-ați oprit și la Budapesta. Ce ne puteți spune?

— În drum spre casă, datorită turneului Teatrului Național din Cluj, care a început pe data de 9 aprilie, am ținut să fiu prezent la prima reprezentație care a avut loc la Budapesta și care a debutat cu prezentarea piesei „Lecția" de Eugen Ionescu. Am fost profund impresionat de căldura cu care mesagerii artei românești au fost primiți de publicul maghiar. Am fost onorați, la primul spectacol, de prezența președintelui țării, dl. Göncz Arpad, precum și a ministrului Culturii, Andrásfalvy Bertalan, însoțit de dl. Fekete, secretar de stat al aceluiași minister. După spectacol, oficialitățile prezente, actorii și directorii celor două colective teatrale, ziariști și alți oameni de cultură au luat parte la un cocktail oferit de partea ungară. Am continuat discuții și comentarii pe marginea spectacolelor, dezbateri începute în cadrul conferinței de presă care a avut loc în. dimineața zilei spectacolului. Am discutat cu omologul meu ungur despre organizarea celor două centre culturale de la Budapesta și București, căutînd de ambele părți ca în cadrul acestui eveniment să fie prezente personalități marcante din partea ambelor țări.

Am vizitat și tîrgul național de carte, la care au fost invitate edituri din toate colțurile lumii.

Consider că prezența delegației Ministerului Culturii la Budapesta, la spectacolul Teatrului Național din Cluj, ca, de altfel, turneul teatrului în sine, precum și convorbirile avute cu conducerea Ungariei și la Ministerul Culturii și Învățămîntului Public, se înscriu ca momente pozitive în cadrul relațiilor româno-ungare.

A consemnat
Florentina DOLGHIN

OMUL DE LA SIMILAUN

În a doua jumătate a lui septembrie 1991, nu a fost prea frig: + 8°C. În Tirol, la 3 200 m, lîngă o mică băltoacă de apă obținută din topire, au ieșit din gheață un cap și un umăr. La fața locului au venit specialiștii, menționează recent revistele germane *Bunte* și *Stern*. Cadavrul mumificat a fost apreciat ca avînd o vechime de aproximativ 4000 de ani. Chiar de la primele cercetări s-a stabilit că omul conservat de ghețarul Similaun din Ötztal era un vînător de 25—30 de ani, înalt de 1,53-1,60 m, puternic, cu barbă pînă la piept, cu părul de la subțiori și din zona organelor genitale ras și cu chelie. În viață avea greutatea postcalculată de 43 kg. Corpul mumificat cîntărește 20 kg. Vînătorul era blond, avea ochi albaștri și 7 dinți din 32.

Această remarcabilă descoperire oferă importante cunoștințe despre viața de toate zilele a oamenilor epocii bronzului. Cînd a urcat din vale, tirolezul purta ghete cu șireturi (mărimea 38), făcute din piele de căprioară. Înainte de a merge în regiunea ghețurilor veșnice, a îndesat fîn pentru încălzire în „ciorapii" lui din coajă de mesteacăn. Împotriva vîntului și apei, și-a „capitonat", cu această veche termocăptușeală, chiar haina și pantalonul, făcute amîndouă din piele. Mîinile lui, asemănătoare cu ale noastre, care chiar în moarte strîngeau un topor de bronz, erau protejate de mănuși de piele, căptușite în interior cu păr de capră neagră. Pe umărul stîng, purta un arc din lemn de cireș, avînd înălțimea unui om; pe cel drept, avea o tolbă de piele (lungă de 50 cm), conținînd 14 săgeți cu pene (lungime 75 cm).

La cordon omul ghețarului purta o geantă din lemn de mesteacăn. Conținutul: o amuletă și două pietre de mărimea unui pumn de copil. Vînătorul purta și o „aprinzătoare": o cremene pentru producerea scînteilor. Proviziile lui erau constituite din carne uscată, lipie din orz sau ovăz și fructe uscate. Pînă acum enigmatice rămîn tatuările de pe trupul mortului: dungi la nivelul rinichilor și o cruce la genunchi.

Pe lîngă toporul de bronz o altă descoperire importantă este un cuțit cu lamă de piatră. Acest cuțit demonstrează că vînătorul a trăit în perioada de tranziție dintre epoca pietrei și epoca bronzului. Același lucru este dovedit și de samarul purtat, un schelet de lemn pe care probabil că el voia să transporte minereuri. În epoca timpurie a bronzului, Tirolul era un mic centru de prelucrare a minereului de cupru și de cositor. Dar cositorul era rar, de aceea era căutat chiar în cele mai depărtate regiuni.

Probabil că „omul de la Similaun", cum este numit din cauza locului unde a fost găsit, a înghețat într-o astfel de expediție în munți. Trebuie să fi fost o zi de toamnă, căci numai în acest anotimp suflă vîntul Föhn, extrem de uscat. Acesta l-a mumificat înainte de a fi căzut zăpada.

Trei zile după descoperire, cadavrul, într-un sicriu de lemn agățat de un helicopter, a fost transportat la Institutul de medicină legală de la Innsbruck. O greșeală de neiertat, așa cum se constată acum. Căci, din cauza decongelării, el a trebuit din nou conservat prin aburire cu fenol, la —6°C.

A. SPIEGLER

Scrisoare din Israel

RECURGEREA LA DOCUMENTUL DE ARHIVĂ

Dr. LIVIU ROTMAN,
directorul Centrului de Istorie al Evreilor din România din Universitatea Tel Aviv

În general, începuturile cercetării ştiinţifice a istoriei evreilor din România sînt legate de activitatea Societăţii de istorie „Iuliu Barasch" care, în programul său, enunţat în 1886, îşi propunea adunarea şi publicarea de mărturii privind trecutul acestei populaţii. Această etapă, pe care aş numi-o romantică, este legată de activitatea fraţilor Schwarzfeld şi a lui Brociner, o generaţie de entuziaşti, care îmbina cercetarea istorică cu lupta pentru emanciparea politică. De aici şi principalele limite ale acestora, căci militantismul şi-a pus pecetea pe scrierile lor.

De altfel, şi în continuare, studierea istoriei populaţiei evreieşti din România s-a desfăşurat sub impactul diverselor pasiuni, situaţie în care s-au aflat chiar nume prestigioase ale frontului istoric, ceea ce a dus la o diminuare a caracterului ştiinţific al diverselor lucrări. Cei 50 ani de totalitarism au însemnat, în general, ocolirea sistematică a oricărui subiect legat de viaţa acestei minorităţi cu istorie seculară pe pămîntul României. Dar în această perioadă au apărut contribuţii însemnate în afara României, din care am aminti cărţile lui Cornel Iancu în Franţa, despre statutul populaţiei evreieşti din România în a doua jumătate a secolului XIX, sau seria de volume de discursuri a cercetătorului Jean Ancel din Ierusalim. Meritorii sînt şi cele trei volume de documente *Izvoare şi mărturii referitoare la evreii din România*, apărute începînd din 1986, sub îngrijirea Centrului de istorie a Comunităţilor Evreieşti din România şi la care au contribuit cu acribie istorici ca Victor Eskenasy, M. Spielmann sau Lya Benjamin. Puţin, mult prea puţin pentru o problematică deosebit de vastă.

Considerat ani de zile subiect „tabu" de cei ce dirijau, din cenuşia clădire a Comitetului Central al fostului P.C.R., destinele istoriografiei româneşti, trecutul populaţiei evreieşti a fost, ca şi alte multe subiecte, condamnat la uitare. În acelaşi timp, în Israel, în primul rînd, datorită neputinţei de a ajunge la documentul de arhivă, cercetările au fost sporadice şi au rămas, în ciuda unor lăudabile realizări, la nivelul publicisticii.

În 1988, la Universitatea Tel Aviv ia fiinţă în urma unei generoase donaţii a unui fiu al unui tîrg moldovean — Podul Turcului —, omul de afaceri A. Goldstein-Goren, un Centru pentru studierea istoriei evreilor din România. Acest centru îşi desfăşoară activitatea în cadrul importantului Institut de Cercetare a Diasporei. Pentru prima oară, cercetarea istoriei evreo-române dispune atît de o bază materială, cît şi de auspicii academice. Dar adevăratul început de drum al acestui centru a avut loc după victoria Revoluţiei române din decembrie 1989, cînd s-au creat condiţii cercetării sistematice a fondului arhivistic din România.

Ţelurile centrului tel-avivian sînt ambiţioase: realizarea unei bibliografii lucrate pe computer, care să cuprindă tot ce este referinţă la istoria evreilor din România; întocmirea unei sinteze de 5 volume a acestei istorii, ca şi diverse proiecte de cercetare. Un efort considerabil ce nu poate fi conceput fără colaborarea interacademică. Un început al acesteia a fost organizarea, în decembrie 1991, la Tel Aviv, a unui congres internaţional, primul de acest gen. Au participat cercetători din România, Israel, dar şi din Europa Occidentală şi S.U.A. Înainte de toate, congresul a fost un apel la profesionalism în abordarea acestei istorii. Ceea ce înainte de toate înseamnă recurgerea la documentul de arhivă, abordarea interdisciplinară şi, firesc, axiomatic, tratarea de pe poziţiile olimpiene ale universitarului, departe de pasiunile agorei. Dezbaterile au dovedit, înainte de toate, că nu există o ruptură între diversele tipuri de abordare a subiectului, că în ştiinţa istoriei nu există *noi* şi *voi*, ci numai profesionalism autentic sau amatorism.

Cercetarea unei populaţii minoritare, inclusiv a celei evreieşti — şi aş zice, în primul rînd a celei evreieşti, care a fost dispersată pe aproape întreg teritoriul României — nu poate fi făcută decît prin surprinderea elementelor de confluenţă. Confluenţa care include şi momente de confruntare.

Credem că un astfel de tip de cercetare va permite o radiografiere reală a obştei evreieşti din România, aşa cum a fost ea, dar, în acelaşi timp, ea va permite adîncirea unor aspecte proprii ale istoriei României.

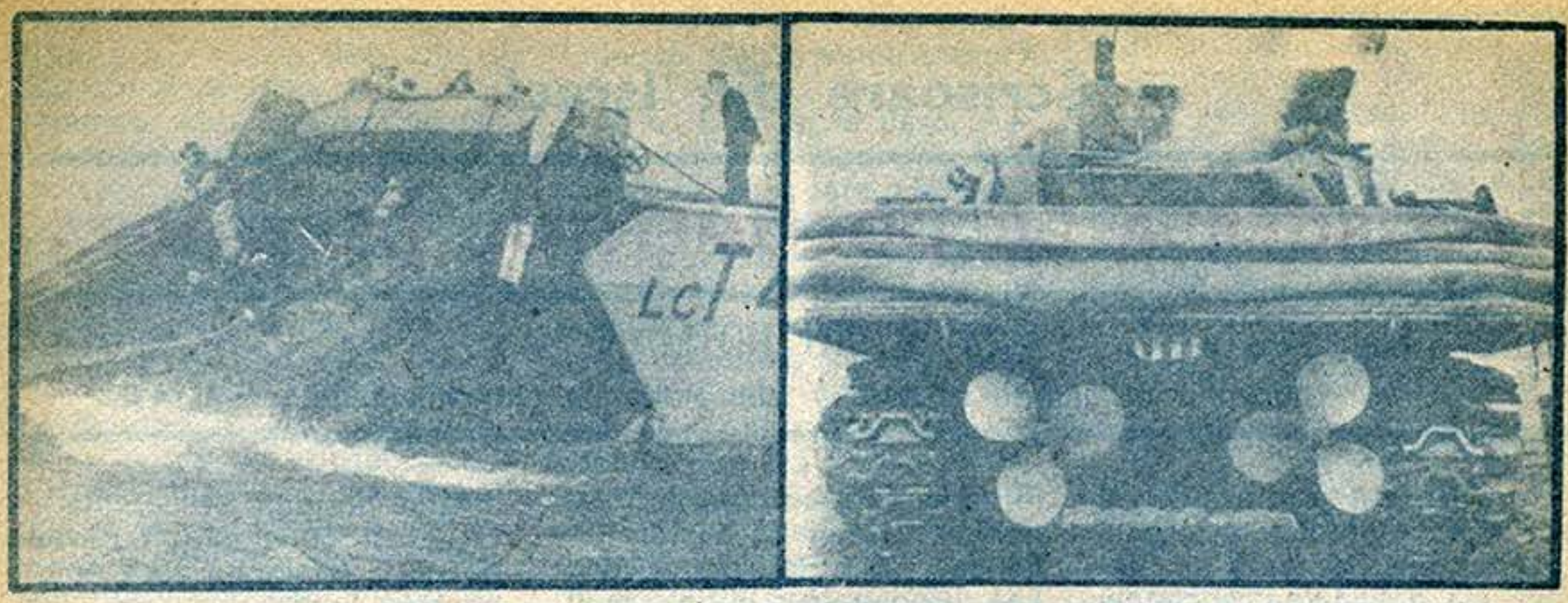

6 IUNIE 1944. DEBARCAREA

ALAN D. WIENER

S-au scris multe pagini despre ziua de 6 iunie 1944, cînd Aliaţii au debarcat pe plajele din Vestul Franţei (Magazin istoric, **nr. 9/1968; 3-5/1984; 7/1991). Dar, aşa cum o dovedesc şi articolele pe care le veţi citi în continuare (preluate, în forme condensate, primul din revista** American Heritage, **al doilea din publicaţia franceză** Historia), **au rămas încă multe aspecte necunoscute. Uneori, ele au fost în mod voit ascunse publicului. Alan D. Wiener, avocat de profesie, s-a ocupat cîţiva ani de dezgroparea unui asemenea episod, iar Eddy Florentin, reputat specialist în culisele celui de-al doilea război mondial, ne spulberă şi ultimele rămăşiţe de „festivism" cu care am fost obişnuiţi de unele lecturi consacrate marii conflagraţii.**

Titlurile şi subtitlurile aparţin redacţiei noastre.

Primul val

Oamenii despre care este vorba în această poveste s-au aflat în primul val al invaziei din 6 iunie. Ei nu au fost uciși de focul artileriei germane, ci de propria lor armă, un dispozitiv ultrasecret care primise toate aprobările. Generalul englez Frederick Morgan, care a pregătit planurile preliminare de invazie, era atît de încîntat de noua armă, încît a spus: „Am găsit în sfîrşit ceea ce orice armată din lume caută de ani în şir". Nicholas Straussler, un mecanic-minune din Ungaria, care devenise cetăţean britanic, găsise o soluţie pentru a face să plutească tancul Sherman de 32 tone. Un „guler" din pînză de vele — un soi de „burduf" plutitor ataşat pe toate laturile tancului — ridica turela deasupra apei, restul tancului rămînînd scufundat. Se adăugau periscoape, cîrma şi două elice în spate care îl propulsau prin apă. Aceste elice gemene au servit de asemenea ca sursă de inspiraţie pentru numele noii arme miracol: tancul cu conducere dublă (double-drive), cunoscut mai bine ca tancul DD. Numele era destinat să-i înşele pe nemţi; nimănui nu-i era permis să-l numească tanc plutitor.

De pe ţărm, tancul DD arăta ca o mică barcă din pînză, oferind o ţintă redusă pentru focul inamic. Dar odată ce atingea ţărmul, îşi cobora gulerul şi ţîşnea din apă deschizînd focul.

Comandantul suprem, al forţelor expediţionare aliate, generalul Dwight D. Eisenhower *(Magazin istoric,* nr. 1-6/1974), a mers la prima călătorie de inspecţie după sosirea la Londra să vadă noul dispozitiv britanic. Demonstraţia s-a făcut pe un lac. Eisenhower a condus personal un astfel de vehicul amfibiu.

Dar noua armă nu a plăcut tuturor. Amiralitatea britanică a argumentat că DD era inapt pentru navigaţie. Generalul-maior american Charles Corlett — poreclit Pete cowboy-ul — i-a avertizat pe Eisenhower şi pe comandantul Armatei I-a americane, generalul-locotenent Omar Bradley, despre instabilitatea acestor tancuri. Recomandările lui Corlett au fost ignorate. Generalul Joseph Col-

lins — poreclit Joe Fulgerul —, care urma să conducă atacul pe plaja Utah, a primit 32 tancuri plutitoare. Şi el era îngrijorat de noile arme-minune. Cînd, în timpul unui exerciţiu, a văzut tancurile lansate de pe navele de desant, a conchis că „exista o marjă prea mică de siguranţă", în cazul unei mări foarte agitate. Drept urmare, a cerut ca tancurile DD să fie lansate la apă cît mai aproape de ţărm. Nu s-a ţinut seama de cererea lui.

Generalul-maior Leonard Gerow, un vechi prieten al lui Eisenhower, comanda unităţile care urmau să invadeze plaja Omaha, cel mai dur sector al coastei fortificate. Gerow avea puţină experinţă de luptă şi cele 64 de tancuri DD care îi fuseseră repartizate aveau echipaje insuficient antrenate. Spre deosebire de Collins, Gerow nu a protestat împotriva folosirii noilor arme, deşi atunci cînd el şi locţiitorul şefului de stat major pentru planificare, colonelul Benjamin B. Talley, au plecat să le inspecteze, aplicaţia a fost anulată, cu explicaţia că şi o vreme moderată era prea periculoasă. Talley l-a avertizat pe Gerow că o armă atît de delicată şi sensibilă nu va fi de mare folos într-o invazie. Dar atît Eisenhower cît şi Bradley erau prea entuziasmaţi ca să poată fi contrazişi. Aşa că Gerow a acceptat tancurile DD fără comentarii.

Alţi doi ofiţeri au ridicat serioase obiecţii. Colonelul William Duncan, comandantul Şcolii de instruire DD, şi locotenentul Dean Rockwell, ofiţerul naval ce avea în subordine flotila de nave de desant tancuri, au întocmit rapoarte oficiale în care au arătat că tancurile nu pot rezista pe o mare foarte agitată şi că sînt foarte vulnerabile în caz de vreme rea. Fiecărui membru al echipajului unui tanc i s-a dat o vestă de salvare, un tub conţinînd oxigen pentru şapte minute, o mică barcă de salvare din cauciuc similară celor folosite de aviatori şi un cuţit uriaş pentru a tăia gulerul de pînză înalt de şapte picioare. În teorie, dacă tancul se scufunda, oamenii din interior aveau şapte minute pentru a ieşi în exterior prin pînza umedă, turtită, în apele îngheţate ale Canalului Mînecii.

Conflict între armată şi marină

Soldaţii repartizaţi la noua armă au mai puţin de o lună pentru antrenament. Ziua Z a fost programată pentru 5 iunie 1944, dar vremea rea a făcut să fie amînată. Eisenhower a simţit că nu poate să mai întîrzie şi, cînd meteorologii au prevăzut o scurtă perioadă de calm, s-a hotărît să profite de ocazie. Vremea era totuşi atît de proastă, încît nemţii anulaseră aplicaţiile lor cu trupele de uscat şi o alarmă programată. Cerul era senin şi permitea zborul avioanelor, dar apa îşi menţinea agitaţia frenetică provocată de furtuna din ziua precedentă. Atît forţele maritime cît şi propriul stat major îl avertizează pe Bradley că vremea periclita tancurile DD, dar el nu a luat nici o măsură. Bradley insistase ca ofiţerii din trupele de uscat, şi nu cei de marină, să hotărască momentul lansării tancurilor de pe navele de desant. Soarta multor oameni a fost hotărîtă în acea zi de căpitani foarte tineri din forţele de uscat. Ofiţerii comandanţi ai batalioanelor de tancuri solicitaseră permisiunea de a-şi însoţi oamenii, astfel încît să poată lua ei hotărîrile cruciale în locul unor tineri lipsiţi de experienţă. Marina i-a refuzat. Plaja Utah era adăpostită de peninsula Cotentin şi, spre deosebire de plaja Omaha, deşi vremea era nefavorabilă, situaţia era ceva mai bună. Tînărul locotenent al Companiei B din Batalionul 70 de tancuri, Francis Songer, care luptase în Africa şi Sicilia, avea atît de puţină încredere în tancurile DD încît în timpul antrenamentelor ordonase oamenilor

În p. 70: tancul DD lansat la apă (imaginea din stînga) în timpul unui exerciţiu (văzut din spate)

Numai că la 6 iunie 1944 foarte puţine au reuşit să ajungă la ţărm, provocînd una dintre tragediile cele mai stupide din timpul celui de al doilea război mondial

săi să întărească toate cusăturile gulerelor de pînză ale tancurilor, cu catgut și ace cumpărate din banii săi. În ziua Z apa era cu mult mai agitată decît întîlniseră oamenii la antrenamente. Experiența de luptă a lui Songer l-a determinat să refuze lansarea la o distanță prea mare de țărm. Cînd navele de desant erau la 4,5 km, ofițerul de marină a început să coboare rampa de lansare a tancurilor DD. Songer a protestat că marea era agitată și că erau încă foarte departe. Cel de la marină a urlat că dacă mergeau mai departe, puteau fi aruncați în aer cu toții. Songer i-a ordonat să înainteze. Cu cît se apropiau, cu atît apa era mai liniștită, dar creștea pericolul de a lovi mine. Și într-adevăr, una dintre nave a lovit o mină și s-a scufundat, trăgînd la fund cele patru tancuri.

Batalionul 743, destinat jumătății vestice a plajei Omaha, era condus de căpitanul Ned Elder, de la școala de instruire, care nu mai participase la vreo bătălie pînă atunci. Comandantul flotilei de debarcare era locotenentul Rockwell, care trimisese raportul ce avertiza despre posibilele riscuri datorate vremii. Cei doi au văzut că apele care loveau cu putere erau mult mai agitate decît se prevăzuse pentru tancurile DD. În ciuda tuturor presiunilor, Elder și Rockwell au hotărît să nu lanseze tancurile. Astfel, nu numai că au salvat viața propriilor soldați, dar au asigurat tancuri care să lupte pe plaja Omaha mai tîrziu, în aceeași zi.

În jumătatea estică a plajei Omaha, lucrurile se prezentau diferit. Batalionul 741 era condus de un tip din sud, scund, vînjos, căpitanul James Thornton jr., și de un iancheu înalt, aristocratic, căpitanul Charles Young. Pe măsură ce se apropiau de Omaha, Thornton a discutat situația cu cei de pe nava de-sant. Era clar că apa era mult mai agitată decît întîlniseră pînă atunci, vîntul avea în acel moment forța trei — dar oamenii doreau să execute misiunea. Thornton l-a chemat pe Young prin radio și cei doi au hotărît să continue, asumîndu-și riscul lansării. Ei nu l-au consultat pe ofițerul de marină care comanda flotila și a cărui navă de desant fusese despărțită de celelalte de marea agitată. Acesta a aflat de hotărîre cînd a văzut nava desant a lui Young aruncînd deodată ancora și începînd să lanseze tancurile, deși se afla la circa 5 km de țărm. Ordinul de lansare fusese dat tuturor navelor de desant. Cei din marină au putut urmări, disperați, cum unul după altul, tancurile s-au scufundat rapid. 29 tancuri și circa 135 oameni din Batalionul 741 au fost aruncați în apele înghețate ale Canalului Mînecii. Datorită unui accident fericit, o navă desant nu a putut să lanseze tancurile și le-a debarcat în siguranță pe țărm. Dar, din cele 29 tancuri care au fost lansate, numai două au reușit să plutească și să atingă sectorul estic al plajei Omaha.

La cîțiva kilometri de obiectiv

Unele dintre tancuri s-au scufundat imediat, nedînd posibilitatea oamenilor din interior să scape din sicriele de oțel. Cum apa s-a revărsat peste gulerele de pînză și cusăturile au plesnit, totul s-a întîmplat în fracțiuni de secundă. Cei care stăteau pe punte, pentru a se elibera, aveau de luptat cu peretele de pînză care îi înconjura. Chiar dacă un soldat reușea să scape de acest prim obstacol, cele 32 tone de metal ce se scufundau creau o aspirare care putea să-l tragă la fund.

Bombardamentul aerian aliat nu a nimerit Omaha iar focul de artilerie al marinei a fost prea scurt. Sistemul de apărare german a rămas intact. Cu puține tancuri care să le susțină, trupele au fost nimicite la debarcarea pe mal, sau blocate de focul de artilerie. În unele companii mai mult de 80% dintre cei ajunși pe plajă nu au putut să deschidă focul. Colonelul George A. Taylor și-a împins soldații cu cuvintele: „Sînt două feluri de oameni care stau pe țărm, cei morți și cei care urmează să moară. Și acum să ieșim dracului de aici!" A fost o victorie costisitoare.

În 1989, primarul din Saint-Laurent-sur-Mer a scris o scrisoare pentru a informa armata Statelor Unite că niște pescari din satul său localizaseră tancuri scufundate în largul plajei Omaha. Primarul s-a întîlnit cu reprezentanții armatei și a explicat că dorea „să înapoieze rămășițele soldaților-eroi familiilor acestora pentru o înmormîntare definitivă și decentă". Un singur scufundător al armatei cu aparat de respirat autonom închiriat și fără alt echipament a petrecut mai puțin de două zile căutînd tancurile. Din cauza curentului rapid și a vizibilității reduse, el nu le-a găsit. Pescarii francezi l-au asigurat pe scufundător că ei găsiseră tancurile, dar ofițerul responsabil cu funerariile în cadrul Programului de activități privind problemele comemorative pentru Europa, John G. Rogers, a întrerupt cercetările. Mai tîrziu, directorul programului din Washington i-a spus să nu mai facă alte eforturi pentru că nu poate deturna fonduri pentru funerarii ca să finanțeze salvarea tancurilor. „Responsabilitatea armatei începe atunci cînd tancurile sînt afară din apă".

Astfel încît, o duzină de tancuri și oameni care s-au dus la fund cu ele au rămas unde s-au scufundat, la cîțiva kilometri de cimitirul militar al Statelor Unite din Saint-Laurent-sur-Mer. Sînt soldați cărora li s-a cerut să constituie primul val al debarcării aliate pe continentul european. Ei și-au dat viața încercînd să ajungă pe țărmul Franței, dar se pare că au fost sortiți să rămînă pentru totdeauna la cîțiva kilometri de obiectivul lor. ■

Traducere de
Victor ANGHELESCU

CELE 33 ZILE ALE CAENULUI

EDDY FLORENTIN

Cum au arătat ulterior toţi istoricii şi memorialiştii, Aliaţii au pregătit pînă în cele mai mici amănunte „Ziua Z", ziua debarcării în Normandia, din urmă cu 48 de ani: 6 iunie 1944. Totul a fost stabilit riguros, chiar minut cu minut. Potrivit planului, prima aşezare importantă curăţată de inamic trebuia să fie oraşul Caen. Trupele britanice debarcate urmau să ajungă acolo chiar în aceeaşi „Zi Z", înainte de căderea nopţii. Eliberarea bătrînului oraş normand se estima a avea loc fără prea mari pierderi de vieţi omeneşti în rîndurile atacanţilor şi fără mari distrugeri de imobile şi suferinţe provocate populaţiei civile.

Dar lucrurile au decurs cu totul altfel decît se prevăzuse. În loc de o zi, Aliaţii au avut nevoie de peste o lună pentru a elibera doar partea de pe malul sting al riului ce trece prin oraş. Cît despre suferinţe şi distrugeri...

Un ceai „istoric"

Primul ceai preparat la 6 iunie 1944 de către o unitate britanică pe malul francez al Canalului Mînecii este revendicat, în dimineaţa „Zilei Z", de către o companie a Batalionului 1 South Lancashire. Ostaşii îşi savurează băutura preferată în parcul castelului din Hermanville, situat la extremitatea estică a celor cinci plaje de debarcare, unde li s-a dat un binemeritat repaus. Cel mai fericit dintre toţi este soldatul John Gale. El a făcut parte din primul val debarcat. Înainte de a pune piciorul pe sol, îi spusese cineva fără menajamente că acest prim val de asalt va fi, probabil, în întregime nimicit. În fapt, primul val a scăpat.

Dar celelalte? Savoarea ceaiului „istoric" se va transforma în gust amar, pe măsură ce vor sosi veşti despre soarta altor companii din cadrul aceluiaşi batalion, aflate în luptă cu fortificaţiile din „breşa de la Hermanville". Trei tunuri, trei mortiere grele şi numeroase cuiburi de mitralieră provoacă acolo mari pagube ambarcaţiunilor ce făceau naveta între transportoarele maritime şi ţărm şi seamănă moartea în rîndul unităţilor pornite la asalt. Comandantul batalionului îşi găseşte moartea. Alţi cinci ofiţeri sînt, şi ei, ucişi. Şase ofiţeri răniţi; în rîndurile trupei — 96 puşcaşi morţi sau răniţi.

Batalionul 2 East Yorkshire, debarcat pe aceeaşi plajă, dar care atacă în direcţia estuarului rîului Orne, suferă şi el pierderi grele: 82 ucişi, 141 răniţi. Aceste două unităţi britanice — 1 South Lancashire şi 2 East Yorkshire — constituie flancul celor 28 845 militari care — sub drapelul Diviziei 3, intrate în istorie ca „Divizia de asalt" (Assault Division) — încep de la orele 7.25 să pună piciorul pe plajele Colleville şi Hermanville, avînd ca obiectiv parcurgerea, pînă la căderea nopţii, a celor 11 kilometri care despart aceste plaje de oraşul Caen.

Locuitorii Caenului ies pe stradă către ora două noaptea, treziţi de zgomotul surd şi îndepărtat al unei canonade. Toţi se reped la brutării, pe care le iau cu asalt. Dar în şirurile aliniate la coadă, oamenii surîd încrezători: „Debarcarea mult aşteptată" — se bucură Joseph Poirier, şeful apărării pasive. Şi îşi exprimă convingerea că „totul se va petrece fără dureri". Către şase dimineaţa, cîteva bombe cad lîngă gară, dar „prima parte a zilei se desfăşoară în condiţii de calm". Un membru al echipelor de intervenţie ale apărării pasive ridică din umeri atunci cînd trece un automobil care transmite prin difuzor celor aproximativ 35 000 de locuitori ai Caenului ordinul de a evacua oraşul. „De ce să se plece pe şosele, pentru a risca mitralierea? Amintirea exodului din 1940 este încă atît de apropiată... Şi apoi un lucru este cert, că eliberarea Caenului va avea loc foarte repede.

Foarte repede? Răspunsul se află pe plaja Hermanville, unde Brigada 8 se dă de cea-

sul morții să debarce 40 de blindate „Duplex Drive", cărora trebuie să le deschidă drum prin cîmpurile de mine pionierii Regimentului 22 dragoni, sprijiniți de artileria marinei regale.

Batalionul 1 South Lancashire intră în Hermanville la orele 9 dimineața. Dar unitățile surori? Este vorba despre trei batalioane aparținînd Brigăzii 185, care au primit misiunea să cucerească orașul Caen. Pe plaja bătută de bateriile mobile intacte ale germanilor de la est de rîul Orne și de 450 autotunuri, instalate la Plumetot, vîntul se pornește cu asemenea forță, încît împinge valul de maree pînă la zece metri de linia dunelor. Astfel, în loc să dispună de o bandă de nisip de 30 metri lărgime — avută în vedere la întocmirea planurilor de luptă — pentru a se regrupa vehiculele și tehnica debarcate, atacanții nu au decît o panglică de cîțiva metri, pe care trebuie să manevreze spre ieșirile de pe plajă. În această situație, coordonatorul șef al mișcării pe plajă, așa-numitul „Beach Master", nu vede altă soluție decît aceea de a interzice noi debarcări pentru o jumătate de oră. Toate prevederile orare sînt, în consecință, compromise din start. Și — culmea! — o recunoaștere pe care Royal Air Force o efectuează la orele 9.45 reperează, la sud de Caen, 60 blindate, care, pentru moment, nu par gata să se pună în mișcare. Să fie, oare, Divizia 21 Panzer?

21 Panzer este obsesia generalului maior T.G. Rennie, comandantul lui Assault Division. Evaluată la circa 16 000 oameni, 240 blindate, 40 tunuri de asalt, dar în realitate redusă la 127 blindate „Mark IV" și dispunînd de 40 tunuri de asalt, Divizia 21 Panzer a naziștilor se află, după cum au fost informați Aliații, la sud de Caen. Comandantul ei, generalul Edgar Feuchtinger, este prevenit, încă de la 5.30 dimineața, de operațiile de desant ale britanicilor în zona de la est de rîul Orne. O oră mai tîrziu, trimite două batalioane de grenadieri, ca să-i atace pe purtătorii beretelor roșii. În schimb, Feuchtinger nu primește încă așteptata autorizare de a interveni la vest de Orne, acolo unde au debarcat de pe nave alte trupe britanice.

Între timp, generalul maior britanic T.G. Rennie își face sînge rău. Ce s-ar întîmpla dacă redutabilele blindate germane ar țîșni la nord de Caen, înainte de sosirea acolo a pușcașilor și blindatelor Diviziei 3 britanice? La rîndul său, generalul K.S. Smith, comandantul Brigăzii 185, își pierde și el răbdarea, în livezile de la Hermanville, căci — deși s-a făcut 11 dimineața — nu a primit încă ordin să treacă la aplicarea planului de luptă.

Și totuși, acest plan este gata. Potrivit lui, soldații unității de infanterie ușoară King's Shropshire, transportați de carele blindate ale Regimentului Staffordshire Yeomanry, vor porni pe șoseaua principală care urcă de la Hermanville la colinele ce adăpostesc orașul Caen. În dreapta, vor avea Batalionul 2 Warwickshire, iar în stînga Batalionul 1 Norfolkshire. Dar nu se întîmplă nimic. Căci, mai întîi, trebuie ca ostașii Batalionului 1 Suffolk să termine neutralizarea a două puternice rețele de fortificații germane implantate la liziera zonei înclinate, care conduce spre Caen și poartă, în planurile aliate, numele de cod „Morris" și „Hillmann". Totodată, trebuie așteptat ca blindatele lui Staffordshire Yeomanry, înțepenite în blocajele de circulație de pe plajă, să se degajeze. Or, acolo nu există decît o singură ieșire spre șoseaua de coastă și mareea urcă necontenit, îngustînd tot mai mult panglica de nisip pe care pot manevra blindatele. Așa încît, resemnați și pragmatici, ca bătrînele cătane, ostașii brigăzii lui Smith folosesc pauza inoportun intervenită în acțiunea lor, pentru a se instala în livezile de lîngă Lion-sur-Mer și a-și încălzi o reconfortantă rație de cacao.

Prețul eliberării

În spatele zidurilor închisorii din Caen, luptătorii din Rezistență închiși de Gestapo, sînt treziți de „un uruit caracteristic urmării unei canonade". Din celulă în celulă începe să se transmită: „E debarcarea!" Mai tîrziu, cei ce s-au salvat vor povesti: „o imensă speranță ne-a inundat inimile". Luptătoarea Amélie Lechevalier „aude un murmur, în momentul cînd blidul cu supă îi este strecurat printre gratii: sperați, spune vocea, englezii au debarcat!"

Sînt 110 încarcerați. 110 oameni care speră, surîd, numără minutele, calculează distanța care-i separă de plajă. „Dar, vai, brusc, închisoarea răsună de ordine guturale. Soldați germani tropăie pe săli, cărînd dosarele arhivei. Se pregătește și o eventuală bătălie. În zidul exterior al închisorii se fac găuri, prin care se strecoară țevi de mitralieră. Un gardian năvălește în celule și ne ordonă să ne îmbrăcăm. Presupunem că vom fi evacuați, dar orele trec și neliniștea sporește".

Timpul se scurge greu și pentru locotenent-colonelul englez F.J. Maurice, comandantul lui King's Shropshire, unitate destinată a fi cap de coloană în înaintarea spre Caen. Sătul să tot plece urechea pentru a percepe eventuala apropiere a blindatelor lui Staffordshire Yeomanry, acest ofițer face rost de o bicicletă și pleacă spre plajă, ca să vadă cu ochii săi ce se întîmplă. Observă numeroasele baloane antiaeriene înălțate de britanici, dar și înghesuiala de blindate, înaintînd bară-n bară pe unicul și strîmtul drum ce iese din breșa de la Hermanville, mărginit pe ambele laturi de cîmpuri de mine intacte. Scîrbit, locotenent-colonelul întoarce bicicleta și pleacă să discute situația cu generalul de brigadă Smith.

Exasperat de încetineala și amînările prea flegmaticului general Cass, comandantul Brigăzii 8, care, potrivit pla-

nului de luptă, ar fi trebuit să-i deschidă trambulina dealului de la Périers, „pragul" orașului Caen, dar care nu se mișcă nici cu un centimetru, generalul Smith, comandantul Brigăzii 185, dă ordin să se înceapă înaintarea spre obiectiv... pe jos. Adio blindatelor mult așteptate! S-a făcut prea tîrziu! E ceasul amiezii. La fel de tîrziu este și pentru nefericiții încarcerați, aflați la 11 kilometri mai spre sud, în închisoarea din Caen.

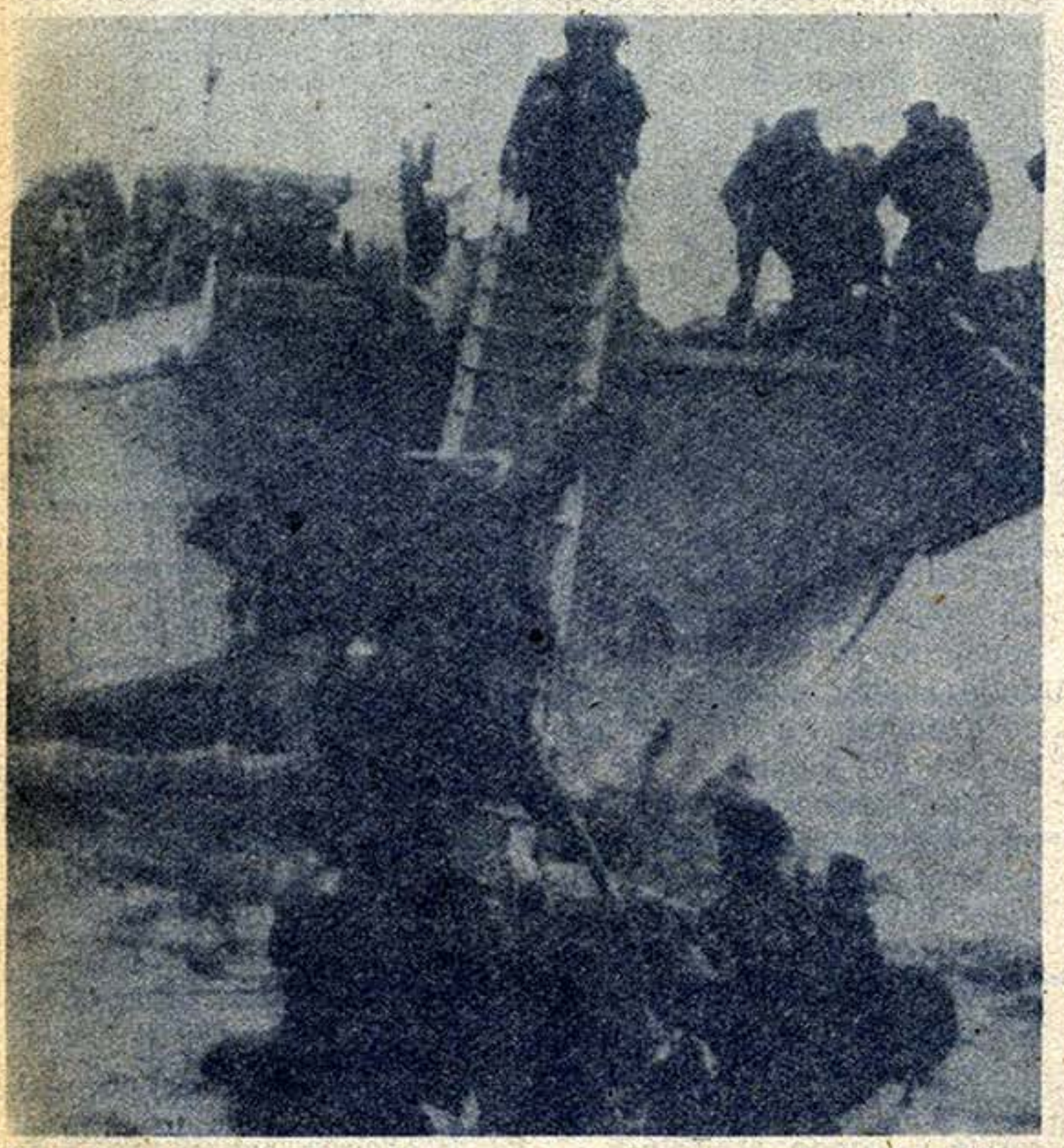

În p. 73: *orice mijloc este bun pentru a scăpa de dezastrul produs de...*
...eliberatorii care debarcă pe plajele Normandiei (p. 75)

„Către opt dimineața, avea să povestească mai tîrziu unul dintre cei salvați, ne-au ajuns la ureche zgomote de pași grăbiți și de uși trîntite, urmate de împușcături. Ce să fie? Să fi atacat închisoarea trupele aliate? Sau se încearcă o salvare a noastră de vreun comando din Rezistență?

Din păcate, nici una dintre ipoteze nu se adeverește. După seria de împușcături, urmează o scurtă pauză. Apoi împușcăturile reîncep, țin parcă o veșnicie, întrerupte de pauze, pentru a fi iar și iar reluate". De fapt, așa cum avea să se afle apoi, a început masacrarea a 87 luptători din Rezistență, adunați în două curți interioare, puși la zid și împușcați.

La mai puțin de zece kilometri nord de zidurile însîngeratei închisori, generalul K.S. Smith este din ce în ce mai îngrijorat. Se face ora 12.15 și aviația britanică semnalează alte blindate inamice. Unde? La nord de Caen. Între englezii care mărșăluiesc pe jos și blindatele germane începe o adevărată cursă de viteză. Nemții vor să treacă la vest de rîul Orne, folosind podurile peste rîu și peste canalul din apropiere. Sînt două poduri intrate în istorie sub numele de „Pegasus Bridges". Din fericire însă, ele au fost cucerite deja de parașutiștii britanici. În această situație, blindatele inamice își schimbă drumul, în speranța de a-și tăia o trecere chiar prin oraș, pentru a se îndrepta apoi spre frontul Diviziei 3 britanice.

Pentru a asigura înaintarea Brigăzii 185, trebuie să fie neutralizate lucrările de fortificații care barează drumul. Este vorba, în primul rînd, de „Morris", fort constituit din cazemate situate la ieșirea din satul Colleville și care, potrivit informațiilor culese, ar dispune de patru tunuri de 105. Compania „B" din Batalionul 1 Suffolk, căreia i s-a încredințat misiunea, este intrigată de tăcerea totală ce domnește în fortificație. Comandantul se întreabă dacă nu cumva ocupanții au luat-o, deja, la sănătoasa. Sau, își spune el, poate nu este decît o șiretenie. Deci, trebuie pornit atacul.

Comandantul ordonă, ca primă măsură, aruncarea în aer a centurii exterioare de sîrmă ghimpată, urmînd ca, după aceea, să facă apel la artilerie. Dar abia apucă soldații să pună în poziție de tragere tuburile Bengalore pentru a distruge sîrma ghimpată, că un drapel alb se ridică din cazemată și artileriștii inamici ies afară cu mîinile ridicate. Mulți sînt răniți, toți sînt epuizați de bombardamentele aeriene din cursul nopții. Majoritatea sînt polonezi. Este aproape ora unu. Tîrziu!

Și pentru locuitorii orașului este tîrziu. Cu urechea lipită de casca aparatului de radio cu galenă (singurele aparate pe care și le-au putut încropi, deoarece, încă din luna martie, autoritățile de ocupație le-au confiscat pe celelalte), oamenii continuă să spere, deși acum încep să se gîndească plini de îngrijorare la prețul pe care îl vor plăti pentru eliberarea lor. Un locuitor va povesti: „Cu 30 minute înainte, un nor de bombardiere apare la orizont, ve-

nind dinspre mare și îndreptîndu-se spre oraș. După trecerea norului, cartiere întregi din Caen rămîn în flăcări și ruine. Un fum acru, plin de praf, se înalță din zonele lovite. Mari magazine ard. Incendiile sînt atît de numeroase, încît pompierii nu reușesc să le facă față". Iată și alte imagini descrise ulterior de către localnici: „Un om, înnebunit de groază, plin de praf, cu capul albit de parcă și l-ar fi băgat în făină, aleargă de colo-colo printre rămășițele de imobile, strigîndu-și nevasta și copiii"... „După trecerea norului, cînd cerul redevine, în sfîrșit, senin, fugim pe o terasă ce domină orașul. De acolo se oferă ochilor un spectacol îngrozitor, halucinant: uriașe flăcări galbene și roșii. În cîteva minute, orașul a fost parcă ras de pe suprafața pămîntului. Panorama este infernală!"

Evident, nu populația locală reprezintă obiectivul lui Royal Air Force, deși aviația britanică nu se complică cu sentimentele. Ceea ce îi interesează pe piloți este distrugerea nodului rutier pe care îl constituie cartierele centrale ale Caenului. De acolo se desprind drumuri spre sud, adică drumuri pe care le-ar putea folosi inamicul pentru a trimite întăriri, ca și drumuri ce duc spre Mare, adică drumuri pe care ar putea țîșni temutele unități de blindate germane. ■

În românește de
Leon SĂRĂȚEANU

Odiseea eliberării Caenului continuă. **În nr. 7/1992 veți putea citi cum au fost aruncate asupra orașului 10 000 tone bombe, cum au fost distruse 9 000 imobile și alte 5 000 grav avariate.**

AFACEREA HALLIER

(Urmare din p. 61)

avut un antreprenor mai puțin, spre binele nostru".

Al doilea avocat al statului, Barbu Păltineanu, vrînd să dovedească reaua credință a antreprenorului francez, a fost oprit de președinte care l-a întrerupt și a suspendat ședința. Toate afirmațiile lui Păltineanu privitoare la incorectitudinea lui Hallier au fost însă confirmate pe loc de către inginerii-experți prezenți — Balaban și Zahariade. Cel de-al treilea avocat, Boambă, a cerut tribunalului să citeze o serie de martori, pe baza declarațiilor lor vrînd să dovedească un act de înșelăciune comis de Hallier la Banca Generală, de ale cărui urmări fusese salvat de către fostul său avocat Constantin Nacu. Tribunalul n-a admis martorii propuși de Boambă. La rîndul său, Păltineanu a adus dovezi că în Belgia, unde Hallier avusese lucrări de executat, nu era considerat un om cinstit.

După pledoaria în replică a lui Poincaré, tribunalul și-a luat un răgaz de cîteva zile după care a pronunțat sentința: statul român va plăti lui Hallier suma de 6 223 000 lei, eșalonați în trei rate; de asemenea, va achita și suma de 72 000 lei reprezentînd onorariile cuvenite arbitrilor!

O sentință împotriva tuturor evidențelor, dar care nu mai mira pe nimeni. În urma procesului rămînea doar indignarea, deși lucrurile se limpeziseră. Chiar înainte de pronunțarea sentinței, ziarul conservator *Epoca*, reproducîndu-l pe ministrul de externe Ion Lahovari, recunoștea că, într-adevăr, între procesul Hallier și împrumutul obținut de guvern la Paris fusese mai mult decît o simplă legătură...■

DINTRE SUTE DE ENIGME

Credința despre „blestemul faraonilor", ce cade asupra celui ce cutează să pătrundă în mormintele lor, a ajuns pînă la noi. Discuțiile pe această temă au căpătat alte conotații odată cu dezvoltarea egiptologiei moderne. După cum se știe, mulți arheologi care au cercetat piramidele au murit într-adevăr destul de repede de maladii inexplicabile. A făcut vîlvă de pildă cazul lordului Carnarvon, cel ce a deschis în noiembrie 1922, împreună cu Howard Carter, cunoscutul mormînt al lui Tutankhamon. Carnarvon a decedat la mai puțin de cinci luni după acest moment, aparent de o infecție a sîngelui, provocată de înțepătura în gît a unei insecte misterioase.

Recent, profesorul în medicină Seyid Muhammad Sabet, de la Universitatea din Cairo, a făcut o descoperire neașteptată, care ar putea arunca lumină asupra acestui mister atît de vechi, anunță cotidianul londonez *Times*. Trecînd întîmplător cu un aparat de măsurat radioactivitatea prin Galeria mumiilor de la Muzeul egiptean din Cairo, el a constatat că aparatul a început să înregistreze creșterea nivelului de radiații. Cercetarea ulterioară a șaptesprezece mumii a relevat că, într-adevăr, ele sînt surse de radioactivitate.

Conform ipotezei profesorului Sabel, s-ar putea ca materia radioactivă să fie conținută în așa-numitul „scarabeu al inimii", o cutiuță ce există în fiecare mumie. „Cred că radioactivitatea s-a acumulat în spațiul închis al piramidelor și că, în cursul multor secole, nivelul ei a putut atinge chiar cote foarte periculoase, opinează Sabet. Ceea ce nu au înțeles egiptologii dinaintea noastră. În general, pentru noi, procesul de mumificare prezintă încă multe necunoscute".

În sprijinul ipotezei sale, profesorul Sabet aduce faptul că atunci cînd au încercat să cerceteze mumiile cu ajutorul razelor Roentgen, cercetătorii nu au reușit: pelicula se comporta exact ca în prezența unei surse intensive de radioactivitate. Deși ipoteza profesorului Sabet a fost primită cu scepticism de cercurile academice — care întotdeauna au avut o atitudine ironică față de legenda despre „blestemul faraonilor" —, egiptologul din Cairo insistă în căutările sale. În fond, este vorba despre sănătatea personalului și a vizitatorilor muzeelor și chiar a arheologilor ce scot la iveală noi morminte.

F.D.

ITALIA, 1944.

REZERVE DE CURAJ LA SAN VITTORE

INDRO MONTANELLI

Povestea mea începe într-o zi de martie a anului 1944[1], cînd Excelenţa Sa generalul Della Rovere, prieten intim al mareşalului Badoglio[2] şi consilier tehnic al generalului Alexander[3], a fost adus la închisoarea San Vittore şi plasat într-o celulă care se afla în faţa celulei mele. În perioada respectivă, rezistenţa italiană se străduia să împiedice deplasarea trupelor de rezervă germane către frontul de luptă din sud. După cum am aflat, generalul fusese capturat de nemţi într-o provincie din nordul ţării, în momentul cînd debarcase dintr-un submarin aliat, pentru a prelua comanda operaţiilor de partizani din zonă. M-a impresionat ţinuta lui aristocratică. Chiar şi Franz, gardianul-şef al închisorii, un neamţ extrem de brutal, stătea în poziţie de drepţi în faţa lui.

Dintre toate „fabricile" de smuls mărturisiri ale nemţilor în Italia, San Vittore era cea mai cumplită. Luptătorii din rezistenţa italiană, care treceau peste interogatoriile „de rutină" erau aduşi acolo. Müller şi SS-iştii lui, aleşi pe sprînceană, folosind mijloace devenite apoi celebre în analele torturilor rafinate, reuşeau, de obicei, la San Vittore, să obţină informaţiile dorite, chiar de la cei mai îndărătnici combatanţi.

[1] Reproducem acest text din volumul II al lucrării *Secrets and Stories of the War*. Titlul şi subtitlurile aparţin redacţiei *Magazin istoric*.

[2] După debarcarea anglo-americană din Sicilia (10 iulie 1943), la 25 iulie 1943 regimul lui Mussolini a fost răsturnat, iar la 13 octombrie Italia a declarat război Germaniei. Pietro Badoglio fusese chemat la conducerea Consiliului de Miniştri, de către regele Victor Emmanuel, în ziua de 25 iulie 1943.

[3] Generalul Harold Alexander a contribuit în mod decisiv la cucerirea Tunisiei şi Siciliei, în 1943, de către anglo-americani.

„Un singur nume — numele meu"

Eram deja de șase luni în închisoare. Fusesem „interogat" de mai multe ori. Mă simțeam epuizat și descurajat. Uneori îmi puneam întrebarea cît voi mai putea rezista.. Într-o zi, spre marea mea uimire, Ceraso, unul dintre gardienii italieni, a deschis ușa celulei mele și mi-a spus că generalul Della Rovere dorește să mă vadă.

Ușa celulei generalului era descuiată, ca de obicei. Mai mult, el dispunea de un pat, în vreme ce noi, ceilalți, trebuia să dormim pe scîndura goală. Într-o ținută impecabilă, purtînd un monoclu la ochiul drept, generalul m-a salutat cu amabilitate.

— Căpitanul Montanelli? Știam că vă aflați aici încă înainte de a debarca. Guvernul Majestății Sale se interesează activ de soarta dumneavoastră. Avem încrederea că vă veți face datoria, datoria cea mai elementară de ofițer, chiar dacă veți cădea în fața unui pluton de execuție german. Dar, vă rog, luați poziția de voie.

Abia atunci mi-am dat seama că stăteam în poziție de drepți, cu călcîiele lipite și palmele întinse pe cusătura pantalonilor.

— Noi, ofițerii, a continuat el, avem o viață cam nesigură, nu-i așa? Un ofițer este, ca să spunem așa, logodit cu zeița morții, *novio de la muerte*, cum spun spaniolii.

S-a oprit, lustruindu-și monoclul cu o batistă albă, și atunci mi-a venit în gînd că numele reflectă adesea personalitatea celui care îl poartă. Della Rovere înseamnă „din stejar". Aveam în față, fără îndoială, un bărbat cioplit din lemn de esență tare.

— Eu am fost condamnat deja, a adăugat el apoi. Dar dumneavoastră?

— Încă nu, Excelență, i-am răspuns, aproape cerîndu-mi scuze.

— Veți fi condamnat, a spus el. Germanii sînt duri cînd vor să scoată mărturisiri, dar au și un anumit cavalerism, îi stimează pe cei care refuză să vorbească. Dumneavoastră nu ați vorbit. Felicitări! Aceasta înseamnă că vi se va face onoarea să fiți împușcat în piept, nu pe la spate. Vă îndemn să tăceți în continuare. Dar dacă veți fi torturat — nu vă pun la îndoială forța morală, dar există o limită a rezistenței fizice —, v-aș recomanda să dați un singur nume: numele meu. Spuneți-le că tot ce-ați făcut a fost executat din ordinul meu... Apropo, care sînt acuzațiile ce vi se aduc?

I-am spus totul, fără rezerve. Excelența Sa m-a ascultat ca un preot la spovedanie, dînd din cap în semn de aprobare.

— Cazul dumneavoastră este la fel de limpede ca și al meu, mi-a spus el cînd am terminat. Amîndoi am fost prinși în misiune, în cursul îndeplinirii unor ordine oficiale. Singura noastră datorie este să murim luptînd pe cîmpul de onoare. Cred că nu este greu să mori frumos.

Cînd Ceraso m-a închis în celulă, l-am implorat să-mi trimită bărbierul în ziua următoare. În noaptea aceea, mi-am împăturit cu grijă pantalonii și le-am făcut dungă pe zăbrelele de la fereastră, înainte de a mă culca pe lavița de lemn. În următoarele zile am văzut mulți deținuți care l-au vizitat pe general în celula sa. Cînd ieșeau de acolo, mergeau parcă mai drept, nu mai arătau la fel de abătuți.

Ineficiența „fabricii" de smuls mărturisiri

Zgomotul și dezordinea din sectorul nostru izolat s-au mai redus. Cel din celula 215, care umplea coridoarele cu țipetele lui sfîșietoare după soție și copii, a devenit tăcut și a pășit cu demnitate cînd a fost chemat la interogatoriu. Ceraso mi-a spus că, după ce stăteau de vorbă cu generalul, aproape toți deținuții cereau să fie bărbieriți și rugau să li se aducă pieptene și săpun. Gardienii închisorii au început să se bărbierească în fiecare zi și chiar încercau acum, pe cît puteau, să vorbească italiana literară, în locul jargonului napolitan sau sicilian. Pînă și Müller, cînd a inspectat sectorul, a lăudat, mai în silă, îmbunătățirea generală a situației.

Dar cea mai mare realizare era faptul că „fabrica" de smuls mărturisiri nu mai dădea rezultate. Deținuții se încăpățînau să tacă. Marile rezerve de curaj ale lui Della Rovere le insuflau și lor tărie.

Din propria lui experiență de deținut, generalul dădea tuturor sfaturi prețioase.

— Cele mai periculoase ore sînt cele de la începutul după-amiezii, le atrăgea atenția. Atunci cînd n-are nimic de făcut, omul e mai predispus să facă mărturisiri.

Altora le spunea:

— Să nu rămîneți cu privirea ațintită la ziduri. Închideți ochii din timp și atunci zidurile își vor pierde capacitatea de a vă înăbuși voința.

Pe unii îi mustra pentru că își neglijau ținuta:

— Un aspect îngrijit contribuie la ridicarea moralului.

El își dădea seama că respectarea etichetei militare în raporturile cu el le întărea mîndria. Și nu ostenea niciodată să le amintească de datoria pe care o aveau față de Italia.

Unii dintre noi s-au interesat cu prudență de propria reacție a Excelenței Sale la interogatorii. Generalul a rîs.

— Am fost interogat de vechiul meu prieten, feldmareșalul Kesselring[1]. Am avut o sarcină ușoară, căci Kesselring știa deja tot ce era de știut, cu excepția motivelor pentru care mă aflasem pe un submarin britanic înainte de a fi arestat. „Chiar aveți încredere în englezi?" m-a întrebat Kesselring. „De ce nu? i-am răspuns. Am avut noi încredere și în germani!"

Se părea că generalului îi făcea mare plăcere să-și amintească de această întîlnire.

---

[1] Albert Kesselring comanda, începînd din 1943, grupul de armate „C" care lupta împotriva Aliaților în Italia

După un timp, prin închisoare a început să circule zvonul că generalul era, de fapt, un agent de contraspionaj, un turnător angajat de nemți. Gardienii italieni, deși fuseseră recrutați din drojdia regimului lui Mussolini, s-au înțeles între ei să fie permanent cu ochii pe general; dacă se dovedea că este spion, l-ar fi strîns de gît.

În dimineața următoare, Della Rovere l-a primit pe deținutul de la nr. 203, un maior despre care se bănuia că deține neobișnuit de multe informații și care pînă atunci nu vorbise. Ceraso a rămas la pîndă lîngă ușa celulei, alți gardieni italieni se aflau și ei în apropiere.

— Veți avea de îndurat torturi îngrozitoare, au auzit ei glasul generalului. Să nu mărturisiți nimic. Încercați să nu vă gîndiți la nimic, forțați-vă să credeți că nu știți nimic. Pînă și gîndul la secretele pe care le păstrați ar putea să vi le aducă pe buze.

Maiorul a ascultat, alb la față, în timp ce generalul îi rostea cuvintele pe care mi le spusese și mie.

— Dacă sînteți silit să vorbiți, spuneți-le că tot ce ați făcut a fost din ordinul meu.

În după-amiaza aceea Ceraso i-a adus rușinat Excelenței Sale cîțiva trandafiri, un dar din partea gardienilor italieni. Generalul a primit florile cu bunăvoință, se părea că nici nu-i trecuse prin minte gîndul că s-ar putea ca cineva să nu aibă încredere în el.

Într-o dimineață, germanii au venit să-i ridice pe coloneii P. și F. Înainte de a fi scoși în curtea închisorii, ofițerilor li s-a îndeplinit o ultimă dorință: să-și ia rămas bun de la general. I-am văzut la ușa celulei lui, în poziție de drepți. N-am putut auzi ce le-a spus generalul, dar i-am văzut pe ambii ofițeri zîmbind. Apoi le-a strîns mîinile, gest pe care nu-l văzusem să-l fi făcut vreodată. După aceea, ca și cum abia atunci și-ar fi dat seama de prezența germanilor, s-a crispat și i-a salutat reglementar. Ofițerii i-au răspuns la salut, au făcut stînga-mprejur și au pornit să-și primească moartea.

În pp. 77, 79: generalul Della Rovere, în interpretarea celebrului actor și regizor italian Vittorio de Sica (scene de film)

Eroii de la Fossoli

În după-amiaza aceea am fost supus unui nou interogatoriu. Müller mi-a spus că soarta mea va depinde de rezultatele acestui interogatoriu. Dacă mă încăpățînez să tac... Mă uitam la el cu ochii larg deschiși, dar nu mai auzeam nimic, nici măcar nu-l vedeam. Vedeam în schimb chipurile palide, calme ale coloneilor P. și F. și fața zîmbitoare a Excelenței Sale. Mi-a răsunat în minte glasul lui domol, liniștit: *novio de la muerte*... datoria elementară de ofițer... să mori luptînd pe cîmpul de onoare. După ce am fost chestionat în van timp de două ore, interogatoriul a luat sfîrșit. Nu am fost torturat, dar chiar dacă aș fi fost, cred că aș fi fost în stare să rezist. La întoarcere l-am rugat pe Ceraso să mă lase să mă opresc în dreptul celulei Excelenței Sale.

Generalul a pus deoparte cartea pe care o citea, apoi s-a uitat scrutător la mine, care stăteam în poziție de drepți. Înainte ca eu să apuc să spun ceva, mi-a zis:

— Da, exact la asta m-am așteptat din partea dumneavoastră; nu ați fi putut proceda altfel, a adăugat el, ridicîndu-se în picioare. Nu găsesc cuvinte ca să spun tot ce gîndesc, căpitan Montanelli, însă întrucît nu mai este nimeni care să povestească cîndva despre noi, fie ca acest destoinic gardian italian să fie martor la ceea ce avem de spus în aceste ultime zile pe care le mai avem de trăit. Să ia aminte la fiecare vorbă. Sînt mulțumit, domnule căpitan, sînt, într-

adevăr, pe deplin satisfăcut. Bravo!

În noaptea aceea m-am simțit cu adevărat singur pe lume. Dar țara mea iubită îmi era mai apropiată, mai dragă și mai reală decît oricînd înainte. Pe general nu l-am mai revăzut. Abia după eliberare am aflat despre sfîrșitul lui. Unul dintre supraviețuitorii de la Fossoli mi-a relatat cum s-au petrecut lucrurile.

Fossoli era un lagăr de exterminare odios, în care se murea extrem de complex și variat. Generalul Della Rovere a fost transportat acolo cu un tren blindat, împreună cu sute de alți deținuți. Pe tot parcursul drumului a stat pe o grămadă de răniție pe care le adunaseră ceilalți, ca să-i facă un culcuș. A refuzat să se ridice atunci cînd un ofițer al Gestapoului a controlat trenul. Chiar atunci cînd ofițerul l-a pălmuit, țipînd la el „Te cunosc, Bertoni, porcule", el a rămas impasibil. Pentru ce trebuia el să-i explice acestui zevzec de neamț că numele lui nu era Bertoni, ci Della Rovere, că era general de corp de armată, prieten intim cu Badoglio și consilier tehnic al lui Alexander? Imperturbabil, a luat de jos monoclul și l-a pus iar la ochi. Germanul a plecat înjurînd.

La Fossoli generalul nu s-a mai bucurat de privilegiile care i se acordaseră la San Vittore. A fost cazat alături de ceilalți, într-o baracă, și tot la fel ca ceilalți a fost pus la muncă. Deținuții căutau să-l scutească de muncile cele mai umilitoare, făcînd cu rîndul ca să-l înlocuiască. Dar el nu a încercat niciodată să se eschiveze de la sarcinile ce-i reveneau.

În ziua de 22 iunie 1944, în urma ordinelor primite de la Milano, SS-iștii s-au oprit asupra a 65 nume din totalul de 400 deținuți de la Fossoli. Pe măsură ce locotenentul Tito citea lista, condamnații trebuiau să facă un pas înainte. Cînd a strigat numele de Bertoni, nu a ieșit nimeni din rînd. „Bertoni", a urlat el, cu ochii la Della Rovere. Excelența Sa nu s-a mișcat.

— Bine, bine... Della Rovere, dacă dorești.

Toți și-au ținut răsuflarea, cu ochii la general.

— General Della Rovere, vă rog, a rostit el liniștit, alăturîndu-se grupului celor care-și așteptau soarta.

Celor 65 li s-au pus cătușe și au fost duși la zid. Toți au fost legați la ochi, cu excepția Excelenței Sale, care a refuzat cu tărie, iar călăii i-au satisfăcut această ultimă dorință. În momentul în care cele patru mitraliere au fost puse în bătaie, Excelența Sa a făcut un pas înainte, păstrînd o atitudine mîndră și hotărîtă.

— Domnilor ofițeri, a strigat el cu voce fermă. Acum, în fața ultimului sacrificiu, să ne îndreptăm gîndurile cu credință către iubita noastră țară.

Tito a strigat „Foc!", mitralierele au deschis focul. Cînd a fost depus în sicriu, generalul avea încă monoclul la ochi.

Bertoni, alias Della Rovere

Adevărata poveste a generalului Della Rovere, pe care am aflat-o după moartea lui, este un episod de eroism și prefăcătorie dincolo de închipuire. Căci idolul închisorii de la San Vittore nu era deloc general. Nici Badoglio și nici Alexander nu auziseră vreodată despre el. Și nici numele său nu era Della Rovere[1]. Era un anume Bertoni, din Genova, hoț și escroc cu un cazier bogat. Germanii îl arestaseră pentru un delict mărunt, iar în timpul interogatoriului și-au dat seama că el este un actor înnăscut, de mare clasă. Atunci ei au crezut că firea lui lipsită de scrupule și talentul lui actoricesc l-ar putea transforma într-un agent excelent, menit să scoată prin înșelăciune informații de la partizanii încarcerați.

Bertoni a acceptat tîrgul. A spus că va face ceea ce i se cerea în schimbul unui tratament privilegiat în închisoare și al eliberării înainte de termen. Germanii au inventat povestea cu Della Rovere și l-au pregătit pentru interpretarea rolului.

Cînd a fost trimis la San Vittore, Bertoni a cerut și i s-a acordat o scurtă perioadă în care să poată cîștiga încrederea celor pe care urma să-i trădeze. Însă Bertoni era mai inteligent decît au crezut ei; el s-a hotărît să nu păcălească pe nimeni altcineva decît pe germani.

Atunci s-a produs acea uimitoare transformare. Jucînd rolul generalului Della Rovere, Bertoni a devenit el însuși Della Rovere. Și și-a propus un obiectiv supraomenesc: să prevină orice fel de mărturisiri la San Vittore și să-i îmbărbăteze pe deținuți, făcîndu-i capabili să-și înfrunte soarta. Prin prezența sa impresionantă, ținuta sa impecabilă, prin curajul și credința sa, el a insuflat demnitate și un sentiment de valoare personală sărmanilor închiși acolo.

Pînă la urmă însă, și-a dat seama că nu mai are mult de trăit. Müller devenise nerăbdător. De ce nu-i soseau mărturisirile făgăduite? Cînd „Della Rovere" mi-a vorbit în acea ultimă zi în celula lui, el știa că jocul luase sfîrșit, că acesta era singurul mod în care lumea dinafară putea afla povestea lui adevărată, singurul mod în care Italia putea ști că el și-a păstrat credința.

La 22 iunie 1945, la prima aniversare a masacrului de la Fossoli, am stat în catedrala din Milano, privindu-l pe cardinalul-arhiepiscop cum sfințește sicriele eroilor de la Fossoli. Cardinalul știa ale cui sînt rămășițele din sicriul care purta numele Della Rovere. El știa, de asemenea, că nimeni nu era mai îndreptățit să poarte titlul de general decît cel care zăcea în sicriu, fostul hoț și pușcăriaș Bertoni. ■

În românește de Sergiu CELAC

[1] Della Rovere este o veche familie nobiliară italiană, datînd din sec. XV.

IUBIRI CELEBRE
LAURA ŞI PETRARCA

DOMINIQUE SAINT-ALBAN

În urmă cu peste şase secole, în noaptea de 18 spre 19 iulie 1374, se stingea din viaţă, în localitatea Arquà, un mare poet italian: Petrarca. Creator al Cancionierului, **o sută de 367 poeme, în cea mai mare parte sonete, Petrarca a influenţat decisiv — prin opera sa — curentele Renaşterii. Dragostea sa pentru Laura de Noves, prototipul iubirii platonice, a străbătut secolele.**

Reproducem acest articol, într-o formă prescurtată şi cu titlul şi subtitlurile redacţiei noastre, din revista franceză Historia.

O moarte aşteptată

Sîntem în dimineaţa zilei de 19 mai 1348. Francesco Petrarca se află la Parma. S-a trezit devreme. A coborît în grădină. Sub o boltă de verdeaţă, citeşte cîteva pagini din *Eneida*. Dintotdeauna Vergiliu a fost poetul său preferat. Este vreme frumoasă.

Francesco ar vrea să se simtă fericit. Dar aşteaptă scrisori de la Avignon. Cînd a părăsit acest oraş, în noiembrie trecut, apăruse pericolul unei epidemii de ciumă neagră. În ajunul plecării îşi luase rămas bun de la femeia pe care o iubea, dar aproape că îi fusese greu să o recunoască. Părea gravă şi visătoare, de parcă se temea de un rău. Cînd se îndepărtase, ea îl urmărise mult timp cu privirea, o privire tandră, cum Francesco nu mai văzuse pînă atunci.

Se împlineau în curînd cinci luni de la despărţirea lor. Francesco nu mai primise nici o veste. Ar fi vrut să nu se neliniştească. Papa îi încredinţase o misiune foarte delicată, ce îi absorbea toate gîndurile.

Noaptea mai ales, cînd era singur, dimineaţa, cînd cobora în grădină, se lăsa copleşit de nelinişte. În acea dimineaţă, un servitor traversează grădina, se apropie şi îi întinde o scrisoare. Francesco o ia. Recunoaşte scrisul prietenului său Ludovico di Campinia.

Servitorul se îndepărtează. Francesco îşi pune scrisoarea pe genunchi. Nu are puterea să o deschidă. Ştie ce conţine. Se gîndeşte la Laura. Urcă în cameră, se aşază la masă, deschide plicul şi nu se miră deloc: Laura a murit de ciumă neagră, la 6 aprilie 1348.

Ia o pană. Pe pagina de gardă a *Eneidei* scrie: „Laura, pe care virtuţile sale au făcut-o celebră şi pe care am cîntat-o atîta vreme în versurile mele, mi-a apărut pentru prima oară în dimineaţa celei de-a şasea zile din aprilie Anul Domnului 1327 în Biserica Santa Chiara din Avignon. Eram atunci în prima tinereţe. Şi, în aceeaşi lună aprilie, în aceeaşi a şasea zi, dar a anului 1348, această lumină s-a stins. Mă aflam atunci, din întîmplare, la Verona, fără să bănuiesc nenorocirea ce mă lovise. Căci trista veste nu mi-a fost adusă decît în dimineaţa de 19 mai, la Parma. Acest corp atît de frumos, atît de cast, a fost înmormîntat în aceeaşi zi după vecernie. Nu mă îndoiesc că sufletul ei s-a reîntors în Ceruri, de unde venise.

Pentru a păstra trista amintire a unei atît de mari pierderi, încerc un fel de plăcere amestecată cu amărăciune cînd aştern aceste rînduri. Şi le scriu de preferinţă pe această carte, ce îmi revine adesea sub ochi".

Francesco pune jos pana, lasă să se usuce cerneala, apoi închide *Eneida* şi începe să-şi aştepte moartea. O va aştepta timp de 26 de ani, pînă în anul 1374, cînd într-o zi de vară va fi găsit în biblioteca sa, cu capul căzut pe un volum din atît de îndrăgitul său Vergiliu.

O dragoste imaginară?

Iată şi povestea. O femeia zărită la liturghie, într-o dimineaţă de aprilie. O femeie care moare 21 de ani mai tîrziu. Între aceste două date Francesco Petrarca scrie 300 de sonete, ce cîntă frumuseţea acelei femei şi o fac nemuritoare. Dar noi nu ştim nimic despre ea. Numai un prenume. Petrarca însuşi în prima dimineaţă cînd o văzuse nu ştia nimic despre ea. O remarcase de

departe în biserică. Fulgerător, se îndrăgostise. Era începutul săptămînii sfinte. Pentru a asista la slujbe, femeile își ascundeau chipul sub un văl negru. Petrarca încercase să străpungă secretul acestui văl. În zadar. Descoperise doar că era blondă, că avea talia fină, mersul ușor, gîtul marmorean, mîini ca de fildeș și că era însoțită de un om cu o figură severă, probabil soțul ei. O căutase zi de zi. Sfîrșise prin a o recunoaște într-o seară, lîngă prietenele sale, rîzînd. Aflase că o chema Laura.

De 600 ani s-a încercat — așa cum a făcut-o și Petrarca — să i se cunoască chipul. S-au emis tot felul de ipoteze. Dar nici una nu este certă. S-a ajuns pînă la a se pretinde că Laura nu a existat. Prietenii lui Petrarca înșiși au sfîrșit prin a crede acest lucru. Giacomo Colonna, fiul cardinalului, care îl iubea pe poet ca pe un frate, îi spusese chiar într-o bună zi: „Este un nume pe care l-ai născocit. Pentru că ești poet. Și ai nevoie de o muză. Dar nu ești văzut niciodată cu ea. Te plîngi, suspini, te vaiți, spui că te face nefericit. Dar dacă îți cer să mi-o arăți, nu răspunzi nimic. Nu, Francesco, asta s-o spui altora, nu mie".

Dar Laura a existat. A trăit. Fie că era născută la Noves, la Caumont sau la Cabrières, ce contează! Ceea ce contează este că această femeie l-a inspirat pe Petrarca timp de 21 de ani și că opera lui, astfel elaborată, ne mai tulbură încă, după șase secole. Ceea ce contează nu este Laura aceea de toate zilele, ci aceea care a trăit în inima poetului. Și dacă trebuie o opțiune, o fac: accept o Laură născută la Noves în 1307, măritată în 1325 cu Ugo de Sade, cu care a avut nouă copii. Accept o Laură credincioasă soțului ei, virtuoasă, mereu înconjurată de alte femei, pentru a se feri de iubire, o Laură care nu se plimbă niciodată singură, refuzînd să lase pe cineva să se apropie de ea, necunoscîndu-și iubitul decît de departe, nevorbindu-i decît cu greu, întorcîndu-se sau ascunzîndu-și chipul cu o mînă, dacă el își permitea să o privească cu prea multă insistență. 21 ani de dragoste, 21 ani de tăceri.

Ani cu incidente ce azi ne par neînsemnate: o mănușă căzută, pe care Francesco o ridică; ar vrea să o păstreze, dar trebuie să o dea înapoi; o fîntînă la care Laura își udă fața, într-o dimineață însorită, iar Francesco, ascuns după un copac, îi surprinde gestul; o plimbare cu barca pe Rhône, Laura cîntă pentru prietenele sale și Francesco de pe mal o ascultă cu încîntare...

De asemenea, călătoriile pe care le face Francesco, multe și lungi, pînă la Paris, în Germania, în Anglia, cu certitudinea că distanța îl va vindeca. Zadarnic.

Azi, această dragoste ne pare ireală. Și totuși...

Sonetele au rămas. Atunci?

Regele Francisc I are inspirație

Petrarca este un exilat încă de la naștere. Tatăl său, notar al Colegiului Priorilor la Florența, era guelf (partizan al papei). Este obligat să se refugieze cu tînăra sa soție, într-o dimineață a anului 1302, la Arezzo. Acolo soția sa, Eletta Canigiani, îl aduce pe lume, la 20 iulie 1304, pe Francesco. Toată viața copilul va suferi de dezrădăcinare. Cînd întîlnește dragostea, la 23 de ani, ea nu putea fi decît imposibilă. O dragoste de care totul îl separă, o dragoste îngrădită, ce nu i se va deschide decît dincolo de moarte.

Laura era căsătorită. Avea copii. Petrarca, la rîndul său, avea iubite. Între ei, vorbea doar inima. Legătura lor de inimă era cunoscută în oraș. Cavalerii și poeții nu păstrau în secret numele doamnei lor. Ei voiau ca întreaga lume să o cunoască. La Avignon toată lumea știa că Petrarca o iubea pe Laura. În primul rînd soțul ei. Care nu se amăra din cauza asta. Niciodată n-ar fi deschis ușa casei sale unui tînăr italian, chipeș, bine făcut. Pentru că era gelos. Dar era flatat că un poet cînta în public frumusețea soției sale. Sonetele lui Petrarca se citeau pretutindeni. Poetul era adulat. Și, odată cu el, Laura. Au început pelerinaje la Avignon pentru a fi cunoscută muza inspiratoare a poeziilor. „Turiștii" erau adesea decepționați. Se așteptau la mai multă strălucire. Laura îmbătrînea. Nu se jenau să i-o spună lui Petrarca. El refuza să o admită: „Ce contează anii? Iubesc și voi iubi mereu. Dacă odată cu trecerea timpului arcul are mai puțină forță, el reușește întotdeauna să rănească inima". Francesco îmbătrînea mai repede decît Laura. La 40 ani avea părul alb. Prietenii îi spuneau că era fermecat. O pasiune atît de îndelungată, ce producea ravagii atît de mari, trebuia să fie efectul vreunei vrăji. Ei nu știau că dragostea, atunci cînd atinge ființe de excepție, le conduce deopotrivă spre moarte și spre nemurire.

Să revenim la Laura cea care moare. Este 3 aprilie 1348. Ea descoperă primele simptome ale ciumei negre, faimoasa ciumă descrisă de Boccaccio în *Decameronul*. Știe că nu mai are decît trei zile de trăit. Își dictează testamentul. Aduce un preot și primește ultima împărtășanie. Se stinge încet, ca o lampă. Ca o persoană obosită, ce își găsește odihna.

Francesco va continua să o cînte în sonetele sale încă 26 ani, pînă în ultima zi de viață. Cele două suflete vor fi unite definitiv în iulie 1374, luna morții lui Francesco, luna cînd împlinea 70 de ani.

Mormîntul Laurei este descoperit două secole mai tîrziu, în 1533, în biserica Cordelierilor din Avignon. Îl deschid. Se găsește acolo un pergament, pe care se află scris un sonet dedicat frumuseții Laurei. Aparține oare lui Petrarca? Se discută pînă astăzi. Descoperirea mormîntului face senzație în toată Europa. Regele Francisc I, în drum spre Marsilia, se oprește la Avignon să îl vadă. Emoția sa este atît de mare, încît îi vine inspirație poetică. Scrie două catrene pe care le închide într-o cutie de plumb de lîngă misteriosul pergament. Se spune că i le-a suflat Clément Marot. Ce contează? O femeie frumoasă și virtuoasă ca Laura de Noves își va păstra misterul pentru totdeauna. ■

În românește de
Florentina DOLGHIN

CRONOGRAM

CETITORULE, ÎN CE AN A FOST MAZILIT ȘI ÎNCHIS LA CONSTANTINOPOL BRÎNCOVEANU?

Pentru a putea răspunde la întrebare, adunați valorile literelor ce corespund cifrelor romane.

Gheorghe BRAȘOVEANU

HITLER ŞI HOLOCAUSTUL ŢIGANILOR

CHRISTIAN BERNADAC

• A fi contra = a fi cu legea • La Dachau 500 ţigani • Pînă la al optulea străbunic • 19 000 dosare • Dr. Ritter şi organizaţia sa

Dacă Germania nazistă a tratat în mod radical problema ţiganilor, fără să provoace nici cel mai mic protest, atît pe teritoriul ei cît şi în Europa ocupată, e foarte greu de înţeles tăcerea naţiunilor libere[1]. Cunoaştem uriaşa mişcare de protest care s-a născut în lumea întreagă împotriva exterminării evreilor. S-au constituit adevărate reţele de ajutor, însărcinate să înlesnească clandestinitatea; cel puţin două state, care totuşi nu mai erau suverane, au refuzat să-şi predea „evreii lor".

În desfăşurarea acţiunii de persecuţie a ţiganilor, pînă la realizarea ei, nu există nimic comparabil sau asemănător. Doar cîteva revolte regionale, care au încetat foarte repede, şi tentative izolate de „prietenie" manifestate în rîndul preoţilor, al personalului sanitar aflat în contact cu ţiganii în centrele de regrupare.

Pentru ţiganii care, azi se întreabă, în lumea întreagă, asupra motivelor acestei indiferenţe, ea e evidentă. Evreii, de secole, chiar combătuţi şi dispreţuiţi, erau integraţi în viaţa oraşelor şi a naţiunilor. Ţiganii, în marea lor majoritate, au respins orice modificare, mai mult încă, orice alterare a originii lor etnice. Desigur, orice european cunoştea personal una sau mai multe familii evreieşti. Cine ar putea spune azi că cunoaşte un ţigan sau măcar numele unui ţigan? Dar această explicaţie nu e de ajuns. Prejudecata, întreţinută de neîncetate represiuni „oficiale" a dus la acest îngrijorător paradox; a fi împotriva ţiganilor însemna a ţine cu legea.

Terenul propice al „soluţiei finale" era deschis cînd naziştii au pus mîna pe putere, în 1933. Toate chinurile imaginabile — cu excepţia camerelor de gazare — fuseseră prevăzute, descrise, aplicate de alte guverne: deportarea masivă în Louisiana (Franţa, 1802), luarea copiilor ţigani de la părinţii lor (Germania, 1830), expulzări înarmate (Anglia, 1912), interzicerea limbii sau a veşmintelor ţigă-

[1] Continuăm publicarea altor fragmente din lucrarea istoricului Christian Bernadac *L'Holocauste oublié*. Titlul şi subtitlurile aparţin redacţiei *Magazin istoric*.

nești (în mai multe regiuni din Franța, Spania, Portugalia), interzicerea căsătoriei între țigani, nomadismul, robia automat aplicată (România), destrămarea căsătoriilor între țigani și nețigani (Ungaria), confiscarea bunurilor, interzicerea de a avea un cal, o rulotă, de a exercita anumite meserii, de a cumpăra o casă (Portugalia), obligația de a prezenta un carnet antropometric la orice rechiziție (Franța), proiectul marcării cu fierul (Ungaria, 1909) sau sterilizarea (Norvegia, 1930).

Zigeunertum

Legea împotriva pericolului țiganior, publicată în Germania în luna decembrie 1939, potrivit căreia doar „țiganii puri" puteau poseda pașapoarte cu coperte cafenii (cei cu sînge amestecat, albastru, nomazii sau vagabonzii — copertă cenușie) este un act rasial. Instrucțiunile de aplicare a acestei legi explică: scopul măsurilor luate de către stat trebuie să fie deosebirile, o dată pentru totdeauna, dintre rasa țigănească *(Zigeunertum)* și poporul german *(Volkstum)*, apoi prevenirea încrucișărilor rasiale și în sfîrșit reglementarea modului de viață al țiganilor puri, din punct de vedere rasial, și al țiganilor metiși.

Aceste ordonanțe nu vor servi doar ca referințe tuturor autorităților polițienești germane, ci și serviciilor de ordine din teritoriile ocupate.

I. 1. Experiența dobîndită în lupta împotriva pericolului țiganilor și cunoașterea rezultată în urma cercetărilor în domeniul biologiei rasiale au dovedit că problema țiganilor trebuie tratată ca o problemă rasială.

2. În acest scop, e necesar să se stabilească afinitățile rasiale ale oricărui țigan trăind în Germania și de asemenea a oricărui vagabond care duce o viață în genul țiganilor.

3. Ordon deci ca toți țiganii, sedentari sau nu, ca și toți vagabonzii care trăiesc în felul țiganilor să fie înregistrați de către Oficiul central pentru lupta împotriva pericolului țigan.

4. Autoritățile polițienești vor semnala toate persoanele care prin înfățișarea lor sau aparența lor, prin costumele sau obiceiurile lor trebuie considerate țigani sau țigani metiși.

II. 1. Se va efectua un recensămînt oficial al tuturor țiganilor, metișilor sau vagabonzilor care trăiesc în felul țiganior care au depășit vîrsta de șase ani.

2. Naționalitatea va trebui să fie trecută în fișier. În cazurile că nici naționalitatea germană, nici o altă naționalitate străină nu vor putea fi stabilite, indivizii vor fi clasați ca apatrizi.

III. Decizia finală privind clasarea unui individ ca țigan, țigan metis sau vagabond trăind în felul țiganilor va fi luată de către poliția criminală, după avizul experților.

Acești experți se vor aduna împreună cu doi țiganologi care, înscriindu-se în partidul nazist, au pierdut orice obiectivitate: Robert Ritter și Eva Justin, pe care țiganii ce-i studiase, începînd din 1933, au poreclit-o Loli Tshai, fata cu părul roșu, în limba romilor (socotiți un fel de aristocrați ai țiganilor — *n.n.*).

Sinti și Lalleri

Problema fundamentală a studiilor și rapoartelor acestor experți — și aici ajungem la fondul „gîndirii" naziste — era de a dovedi că în pofida originii lor ariene, țiganii de rasă pură și-au pierdut puritatea lor rasială originară. Ritter și Justin nu fac altceva decît să reia raționamentul profesorului Gunther, dezvoltat în *Antropologia Europei*, considerată ca Biblia antropologiei naziste.

„Țiganii au păstrat desigur cîteva elemente ale vieții lor nordice, dar ei descind din straturile cele mai de jos ale populației din această regiune. În cursul migrațiunilor lor, ei au absorbit sîngele popoarelor înconjurătoare și au devenit astfel un amestec rasial de orientali și afro-asiatici cu adaosuri de sînge indian, oriental mijlociu și european. Viața lor nomadă e rezultatul acestui amestec. Țiganii apar în mod general străini Europei".

Doar două grupuri „pure" trebuiau să fie menținute: Sinti și Lalleri. Această explicație are trei motive: ei și-au păstrat puritatea lor rasială, respingînd orice amalgam, orice compromis în cursul vieții lor nomade și îndeosebi căsătoriile mixte; ei s-au fixat de multă vreme pe teritoriul german și pot fi considerați ca „germanizați"; în sfîrșit, studiile antropometrice și medicale dovedesc că ei sînt „cei mai apropiați" de rasa ariană nordică.

Cei din grupul Sinti[1], veniți încă din secolul XV, puteau fi socotiți ca autohtoni în Germania. În 1939 erau 13 000 și mulți dintre ei erau muzicanți. Numele lor provine probabil de la provincia Sind, din India. Cei din grupul Lalleri sau Lalleri-Sinti (adică țigani „muți", vorbind un alt dialect), constituiau un grup mai puțin numeros, 1 017 în 1942. Ei se bucurau de un tratament preferențial, deoarece se credea că ei reprezentau o ramură a Sintilor „germani", de fapt, ei reprezentau, din punct de vedere lingvistic, un subgrup al romilor.

Himmler a mers pînă într-acolo încît a organizat preparativele necesare organizării celor două grupuri. Nouă reprezentanți au fost desemnați la 13.X de către Oficiul securității centrale, opt pentru Sinti și unul pentru Lalleri. Cei opt Sinti urmau să colaboreze cu serviciile poliției locale, în timp ce

[1] Una dintre ramurile grupului de țigani Gond, cunoscut în Nepal și Birmania. După unele legende, ei au emigrat spre vest, depășind granițele Indiei. Membrii ei îmblînzeau caii, înainte de a se îndrepta spre Chaldeea, unde au predat yoga, salturile periculoase, trecerea prin foc și multe alte exerciții, care figurează și azi în programul multor circuri. Ei au fost primiți cu simpatie, căci cizelau cu multă pricepere plumbul și aurul *(n. tr.)*.

purtătorul de cuvînt al Lallerilor răspundea doar în fața poliției din Berlin. Autorizați să se deplaseze în mod liber, ei aveau sarcina de a stabili listele celor care urmau a fi salvați.

Să nu se aștepte la nici o milă

Goebbels, Bormann și Rosenberg, autorul *Mitului secolului XX*, care se socotea paznicul gîndirii național-socialiste, șocați de această „deviere", încearcă în zadar să-l facă pe Himmler să revină asupra deciziei sale, alertîndu-l pe Hitler. La 3 decembrie, Bormann scria comandantului SS-ului:

— „În urma unei discuții cu expertul meu Nebe, am fost informat că tratamentul celor care sînt numiți „țigani puri" va constitui obiectul unei noi reglementări. Ei își păstrează limba și obiceiurile lor tradiționale și vor fi autorizați să umble nomazi în mod liber. Într-unele cazuri, își vor efectua serviciul militar în unități speciale ale armatei. Toate acestea, deoarece n-au avut un comportament asocial și pentru că au salvat obiceiuri germane, care trebuie studiate în religia lor. Sînt de părere că concluziile expertului dv. sînt exagerate. Un astfel de tratament special va căpăta sensul unei devieri fundamentale față de măsurile simultane pentru lupta împotriva pericolului țiganilor, și nu vor fi deloc înțelese de populație, nici de conducătorii subalterni ai partidului. Și, de asemeni, Führerul nu va fi de acord să se acorde unei părți a țiganilor o parte din vechile lor libertăți. N-am cunoscut pînă acum aceste fapte, și ele îmi apar foarte improbabile. Aș dori să am informații asupra acestei probleme".

Răspunsul lui Himmler adresat lui Bormann nu figurează în arhivele Reichsführerului S.S. E cert că el a fost făcut oral, personal și că Himmler s-a dovedit destul de convingător spre a readuce argumentele opozanților săi. Trebuie notat că mai multe sute de Sinti și Lalleri figurează în registrele matricole ale lagărelor de concentrare. În 1943 și 1944, Himmler avea alte preocupări decît protecția „țiganilor puri" și funcționarii Gestapoului sau ai poliției nu se descurcau deloc ușor în clasificările stabilite de Ritter:

Z = țigan pur (Zigeuner)
ZM +, ZM(+) = mai mult de jumătate țigan
ZM = semițigan (Zigeunermischling)
ZM1 primul rang = jumătate țigan, jumătate german
ZM2 al doilea rang = jumătate ZM1, jumătate german
ZM —, ZM (—) = mai mult de jumătate german
NZ = nu este țigan (Nicht-Zigeuner).

Oricum, 5 000-6 000 de țigani din Germania și din Austria au scăpat de exterminare, în virtutea legii „protecției monumentelor istorice" (sic!). Această ciudățenie juridico-administrativă subînțelegea, de asemenea, că Sinti și Lalleri scăpau de rigorile legilor rasiale, dar erau amenințați cu sterilizarea, căci „un monument istoric este unic și nu se poate concepe că poate fi multiplicat". Decizia sterilizării a fost luată mult înaintea conferinței de la Wansee, care, în 1942, dădea mînă liberă lui Eichmann să reglementeze soluția finală a problemei evreiești și țigănești.

Confrații poliției criminale din Copenhaga nu au fost deloc mirați cînd responsabilul din 1935 al poliției germane, Boder, le-a declarat: „Gitanii, care constituie un element străin, nu vor deveni niciodată membri pe de-a-ntregul ai populației autohtone. Oricine, ca gitan, tulbură ordinea publică și în-

Munca de ocnaș la care erau supuși deținuții în lagăre nu făcea distincție între femei și bărbați

calcă legile nu trebuie să se aştepte la nici o milă. Soluţia acestei probleme trebuie căutată în posibilitatea acordată tuturor gitanilor şi semigitanilor care vor să se asimileze şi dovedesc că vor s-o facă. Toţi ceilalţi trebuie urmăriţi cu o necruţătoare severitate şi închişi sau expulzaţi. Ar fi poate bine să ne gîndim să includem pe aceşti gitani în categoria persoanelor supuse legii sterilizării".

În anul următor, 1936, peste 500 de ţigani au fost expediaţi la Dachau, spre a fi reeducaţi şi poate sterilizaţi. În 1938, Gauleiterul Stiriei, Portschy, scria ministrului justiţiei Reichului: „Din motive de sănătate publică şi, în special, pentru că ţiganii au o ereditate notoriu împovărată, că sînt criminali inveteraţi, constituind paraziţi în sînul poporului nostru şi nu vor putea decît să producă pagube imense, punînd în mare pericol puritatea sîngelui ţărănimii germane, felului său de viaţă şi legislaţiei sale, trebuie în primul rînd să veghem de a-i împiedica să se reproducă şi să-i supunem obligaţiei muncii obligatorii în lagăre de muncă, fără să-i împiedicăm de a alege emigraţia voluntară în străinătate.

Nu e posibil să atingem acest scop complet, dacă vrem să considerăm sau să aplicăm doar legile actualmente în vigoare. Dacă le interpretăm în mod conştiincios, în sensul strict al termenului, nu vom ajunge decît să luăm jumătăţi de măsură în ce priveşte problema ţiganilor. Sau legile vor fi interpretate într-un sens atît de larg, încît va trebui să hotărîm *a priori*, să intrăm în contradicţie cu termenii lor, sau se va stabili o lege de excepţie, soluţie care ni se pare din punct de vedere politic inoportună.

Argumentele în favoarea unei sterilizări a ţiganilor pot fi, într-adevăr, *a priori* dezvoltate în mod tacit, încît să se poată ajunge, doar prin legea asupra profilaxiei împotriva progeniturii purtătoare de boli ereditare, la o luptă eficace împotriva creşterii poluării ţigane. Ar trebui să ne servim cu mult curaj şi fără reticenţe de această lege. Cel puţin presa străină nu va putea avea pretextul să protesteze sus şi tare, doar pentru acest simplu motiv, că se poate totdeauna susţine, cu drept cuvînt, că această lege asupra profilaxiei împotriva progeniturii purtătoare de boli ereditare e de asemenea valabilă pentru cetăţenii Reichului german. De asemenea, principiul ţărilor democratice, potrivit căruia toţi trebuie să fie egali în faţa legii, este pe deplin respectat.

În conformitate cu principiul că într-un stat cu moravuri superioare, şi îndeosebi în cel de-al treilea Reich, nu poate trăi decît acela care munceşte şi care produce, ţiganii ar trebui supuşi unei munci obligatorii constante, corespunzătoare naturii lor".

Dr. Ritter şi dosarele lui genealogice

Originea cercetărilor germane consacrate ţiganilor datează din 1899, cînd Alfred Dillman, un funcţionar, a întemeiat la München un Serviciu de informaţie al ţiganilor, care a fost denumit apoi „Oficiul central pentru lupta împotriva pericolului ţigan". Naziştii au început să se intereseze de ţigani ca rasă chiar în anul cînd au preluat puterea. Doctorul Sigmund Wolf, specialist în problema ţigănească, primea în mod constant liste lungi de persoane, cărora era rugat să le stabilească genealogia, ajungînd pînă la al optulea lor străbunic. Aceste cereri porneau de la Serviciul de informaţie al partidului sau direct de la oficiul central din München.

Doctorul Achim Gercke, expert în genealogie, funcţionînd în cadrul Ministerului de interne, i-a solicitat doctorului Wolf să-i vîndă toţi arborii genealogici ai ţiganilor şi să lucreze cu el. Doctorul Wolf a refuzat. Aproape în aceeaşi epocă, doctorul Gercke a întemeiat la Berlin Centrul naţional pentru cercetarea genealogică, continuînd să trimită cereri de informaţii doctorului Wolf. În sfîrşit, în 1936, centrul Gestapoului din Magdeburg a ajuns să opereze o descindere în casa deţinută de doctorul Wolf în acest oraş, ridicînd toată documentaţia sa. Doctorul Wolf va afla mai tîrziu că documentaţia sa era folosită de un anume doctor Ritter şi a fost înştiinţat că va fi trimis într-un lagăr de concentrare dacă nu va pune capăt protestelor lui privind această problemă.

Organizaţia principală a nazismului pentru studiul ţiganilor a fost fondată în 1936 de doctorul Robert Ritter, pentru un an acest organ căpătînd numele de Unitatea de cercetare asupra igienei rasiale şi biologia populaţiei, de pe lîngă Ministerul Igienei din Berlin — Dahlem.

Cînd Ritter şi-a început activitatea, Organizaţia, care exista deja la München, dispunea de 19 000 dosare ale ţiganilor. El proiectase să fie interogaţi toţi ţiganii trăind în Germania, astfel încît să poată stabili lista altor membri ai familiilor lor şi să întocmească în modul acesta tablouri genealogice complete.

Anchetele genealogice sistematice n-au început decît în decembrie 1938, după promulgarea decretului pentru lupta împotriva pericolului ţiganilor. În februarie 1941, Ritter clasase 20 000 persoane ca ţigani puri sau metişi. În primăvara anului 1941, existau 30 000 de dosare, ceea ce corespunde aproape cu totalitatea populaţiei ţigăneşti din Marele Reich. ■

Traducere de
Paul B. MARIAN

În nr. 7/1992, un nou episod: • Crematoriile • Sterilizare cu... consimţămînt • Cea mai îngrozitoare operaţie de la Auschwitz • Disecţia gemenilor

DUELURI CU... FUSTE

Dreptul la duel pare un privilegiu eminamente masculin. Dar, de-a lungul istoriei, și l-au arogat și femeile. Cu grație și chiar cu un plus de patimă față de inamicii lor numărul 1, bărbații, afirmă revista franceză *Historia*.

În *Memoriile* sale, ducele de Richelieu (1696-1788), strănepot al cardinalului, cunoscut pentru aventurile sale galante, relatează povestea unui duel între marchiza de Nesle și contesa de Polignac, care își disputau favorurile ducelui: „În zadar o părăsisem pe doamna de Polignac. Ea era îndrăgostită nebunește de mine. Infidelitățile mele nu o răneau defel. Numai ironiile o afectau, cînd se întorcea periodic la mine, cel ce fugeam de ea din 1715, pentru că atunci o iubisem, pe cînd aveam numai 19 ani. Geloasă pe toate femeile ce o urmaseră — în număr mare de altfel și nu una după alta, ci în același timp — ea s-a agățat într-o bună zi de doamna de Nesle, pe care a chemat-o în Bois de Boulogne, pentru a afla căreia dintre ele i-aș rămîne eu, dacă n-ar fi fost ucise amîndouă".

Marchiza de Nesle nu a așteptat de două ori „convocarea". Ea a propus revolverul, armă de altfel familiară contesei. Doamna de Polignac a rănit-o la piept pe marchiză, duelul lor făcînd mare vîlvă în epocă.

Dincolo de „calibrul" celor două protagoniste, duelul între femei rămîne un fapt excepțional, pentru că la originile acestui fel de luptă femeile fuseseră excluse. În Franța sexul slab trebuia reprezentat prin intermediari. În cazul cînd erau învinși, acestora li se tăia pumnul, pentru ca nimeni altcineva să nu mai apeleze la serviciile unui neîndemînatic.

În Scandinavia, dimpotrivă, nu exista dreptul de a te bate prin intermediari. O femeie chemată la luptă de un bărbat trebuia să lupte personal. În schimb, se acordau avantaje sexului slab, pentru a echilibra șansele. Bărbatul, înarmat cu un ciomag, se așeza într-o groapă, rămînînd afară doar de la centură în

În imagine: duel feminin lîngă Fontainebleau, în 1900 (pentru fotograf).

sus. Femeia, liberă în mișcări, îl domina în felul acesta: se putea învîrti în jurul lui și îl putea lovi cu un soi de praștie, avînd o piatră în vîrf. Dacă bărbatul, încercînd să o nimerească, lăsa ciomagul să atingă de trei ori pămîntul, fără să-și lovească adversara, el era declarat învins. Începînd din sec. XIV, această „probă de dragoste" este interzisă în Franța. Apoi treptat devine desuetă.

Totuși, duelurile persistă, cu diferite mobiluri: spălau injurii, răzbunau onoarea jignită sau rezolvau alte diferende personale. Pentru Philippe Rémi Beaumanoir, jurisconsult din evul mediu (cca 1250-1296), autor al unei lucrări de drept cutumiar, ce oferă un bun tablou al instituțiilor societății feudale, „o femeie nu se poate bate". Dar epoca se schimbă, moravurile evoluează. Duelul „intră pe mîinile femeilor".

O celebră duelistă a sec. XVII a fost actrița La Maupin. Ea a luat lecții de scrimă de la al doilea ei soț, un ofițer de jandarmi, pe nume Sésane. Moravurile ușoare și purtarea bizară i-au atras ridiculizarea de către un camarad de teatru, Dumesnil. Ceea ce La Maupin nu a putut ierta. Într-o seară și-a așteptat colegul într-o piață și, arătîndu-i vîrful spadei, i-a strigat să-și scoată sabia din teacă. Dumesnil, deloc în dispoziție belicoasă, a trecut mai departe, fără să o ia în seamă. La Maupin i-a luat atunci cu forța bietului actor ceasul și tabachera. Iar a doua zi, cînd Dumesnil s-a plîns la Operă că a fost atacat de o bandă de hoți, La Maupin l-a demascat, returnîndu-i cu dispreț cele două obiecte.

Într-o altă seară, cînd trei cavaleri ce însoțeau la un bal o tînără (pe care o plăcuse în mod deosebit La Maupin) au încercat să o apere pe aceasta de „insistențele" actriței. La Maupin i-a ucis în duel pe toți trei, întorcîndu-se surîzătoare în sala de bal. Dar abia societatea permisivă și libertină a Regenței (1715-1723) a încurajat într-adevăr curtezanele să iasă la luptă „în teren". La Maupin a fost un caz izolat.

La începutul veacului XIX a făcut vîlvă o luptă acerbă, desfășurată în împrejurimile Strasbourgului, între o franțuzoaică și o nemțoaică. Amîndouă iubeau un tînăr pictor. Rivalele s-au întîlnit pe teren cu martori de același sex, satisfăcîndu-și gelozia cu... pistolul. Nemțoaica a cerut cu obstinație să schimbe focurile de armă de la o foarte mică distanță. Dar tînăra franțuzoaică, mai înțeleaptă și sfătuindu-se cu martorii, nu a consimțit să lupte decît de la 25 pași de adversara ei. În ciuda urii ce le anima, — sau tocmai de aceea — cele două nu s-au nimerit una pe cealaltă. Nemțoaica a insistat să schimbe noi focuri și, de data asta, să fie un duel pe moarte. Dar martorii s-au opus și au dezarmat adversarele, care, contrar tradiției, au refuzat obișnuita reconciliere.

Și în afara Franței femeile se înfruntau în duel. După ce se evitaseră multă vreme, două locuitoare din Dublin, geloase una pe cealaltă, s-au întîlnit în decembrie 1833 în piața orașului. Doamna Crauby și văduva Sylvian s-au retras într-un colț al pieței, conversația s-a animat și... a doua zi adversarele s-au întîlnit pe cîmpul „Doi Stîlpi".

Cîteva zile mai tîrziu, un polițist chemat să vadă un cadavru descoperea sub sînul stîng al unei tinere femei o rană adîncă pînă la inimă, lată de trei degete și jumătate. Văduva Sylvian murise lovită de sabie. În procesul ce a urmat, acuzatorul public a demonstrat că era un asasinat, acuzata și-a recunoscut fapta și premeditarea, apărătorul a insistat pe circumstanțe, iar judecătorul, în strigătele de ura ale mulțimii... a achitat-o pe Jessy Rosa Crauby.

1868. Provincia Gironde. Două femei „orizontale" — cum le numeau pe atunci ziarele — își disputau inima și... banii unui tînăr proprietar din Bordeaux. A urmat o înfruntare cu revolverul (două gloanțe) la 4 mai 1868, ora 2.00 după-amiază, de la 20 de pași, în pădurea Pessac. La primul glonț una dintre „combatante" a fost atinsă în șold. Martorii au pus capăt luptei. Impresionat, parchetul de judecată a condamnat și pe martori și pe „luptătoare" la 15 zile închisoare.

Uneori, femeile și-au chemat în duel proprii amanți. Un autor din sec. XVIII evocă o anume domnișoară Durieux care s-a duelat în plină stradă cu amantul său, Antinotti. Sau, în 1828, o domnișoară, amantă trădată și abandonată, trimite provocarea la duel unui bărbat, fixînd totodată ziua și ora pentru rendez-vous și armele alese. Cei doi schimbă două focuri de revolver fără rezultat, grație precauțiunilor luate de martori la încărcarea pistoalelor. Femeia, care nu bănuiește șiretlicul operat de martori, trage prima, cu talent, dar nu își nimerește adversarul. Încremenită de emoție, își așteaptă soarta. Amantul său ia țintă și... trage în aer, în semn de reconciliere.

Duelurile feminine — susțin Jean-Marc Bruguière și Gérard Ducrey în revista *Historia* — aveau o mult mai mare doză de patimă decît cele masculine. Nu se desfășurau cu detașare, cu gust pentru joc. Cele două partenere erau hotărîte să se ucidă una pe cealaltă. ■

F. DOLGHIN

• REBUS • REBUS • REBUS • REBUS • REBUS • REBUS • REBUS • REBUS •

MUZA CLIO

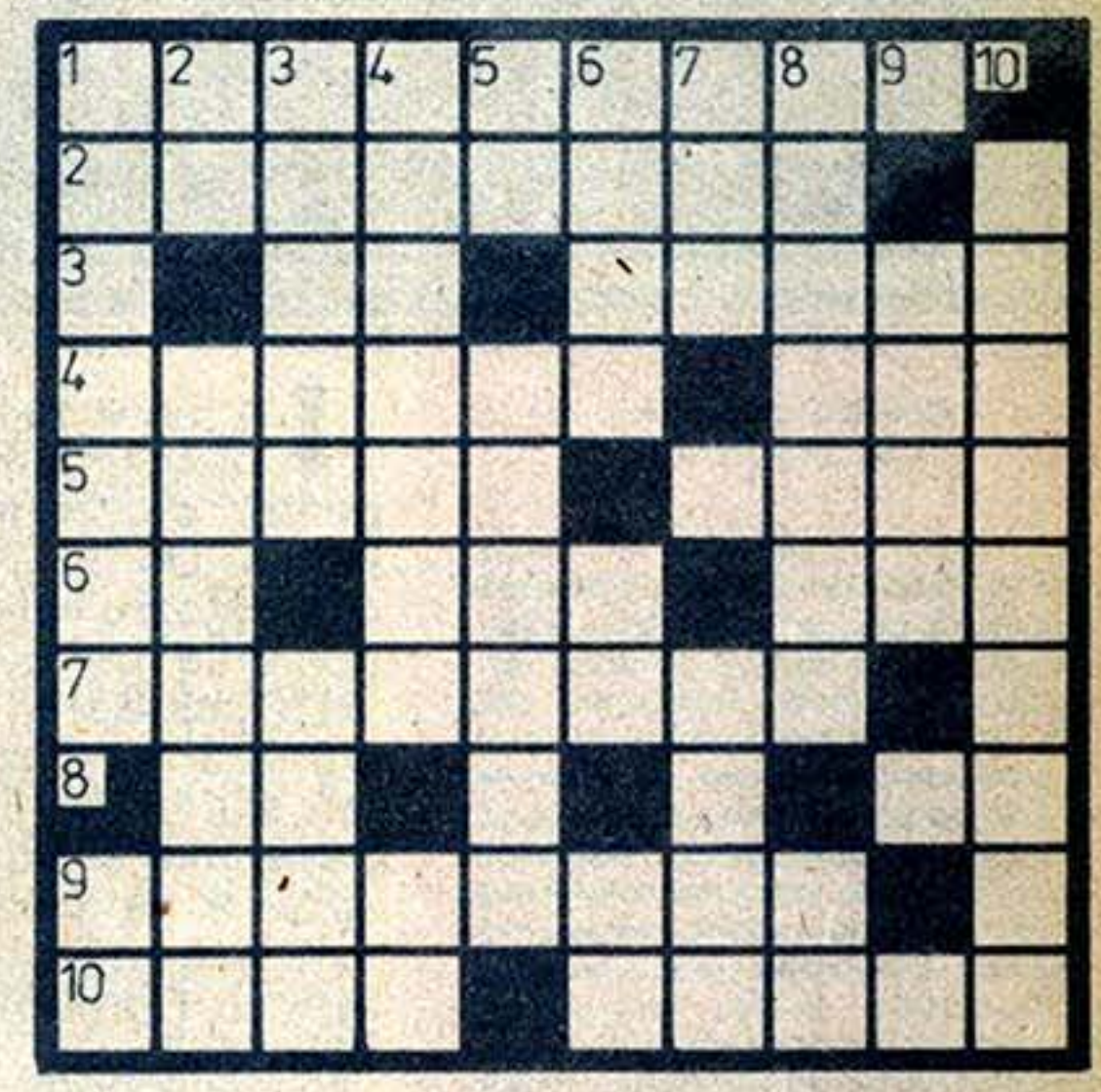

ORIZONTAL: 1) Important istoric și critic literar român (Eugen, 1881-1943), cel care în *Istoria civilizației române moderne* definea trecutul drept un „element necesar de solidaritate națională, care nu trebuie să devină însă un dușman al prezentului". 2) Luceafărul poeziei românești (Mihai, 1850-1889), în a cărui poezie *O,-nțelepciune, ai aripi de ceară* găsim următoarea caracterizare a istoriei: „Cu lungile ei ere / Un vis a fost amar, amăgitor". 3) În față! — „Civilizația? Conștiința colectivă! Iar istoria? Ceva mai mult decît un etern plagiat", scria acest sociolog, psiholog, estetician, eseist și om politic român (Mihai, 1896-1964). 4) Filosof, scriitor și om de stat roman (Lucius Annaeus, 4 î.e.n.-65 e.n.) care îndemna: „Cei care au fost înaintea noastră au făcut mult, dar n-au făcut totul; cu toate acestea, să-i respectăm și să-i venerăm!" — Localitate în Anglia. 5) Noroaie — Marele poet, dramaturg și romancier francez (Victor, 1802-1885) care vedea în istorie „un recipient al realității". 6) Neon (simb.) — Electrocardiogramă (abr.) — Revistă (abr.). 7) „Istoria este un imens ocean de...", scria C.B. Beccaria, „în care înoată la suprafață, răspîndite la mari intervale, puține adevăruri" (sing.) 8) Sete... de istorie! — Un an... întors! 9) Prozatori francezi din secolul trecut (frații Edmond-Louis și Jules-Alfred), în a căror culegere comună de *Idei și percepții* istoria este definită drept „un roman a ceea ce a fost, romanul fiind o istorie a ceea ce ar fi putut să fie". 10) Istoria este „... și adevărata critică ce se poate exercita asupra faptelor omenirii", era de părere Benedetto Croce (neart. masc.) — „Istoria este povestea atîtor greșeli, oglinda atîtor...", exclama Jules Michelet în a sa *Introducere în istoria universală* (sing.).

VERTICAL: 1) „Fără istorie rămîi un copil fără experiență, iar fără istoria filosofiei lumii, care nu e altceva decît istoria erorii și adevărului, niciodată nu vei ajunge să prețuiești forța inteligenței omenești", nota acest important dramaturg german (Gotthold Ephraim, 1729-1781) — Gheorghe Ursu. 2) „Așa cum mitologia este istoria zeilor, istoria este mitologia...", scria Lucian Blaga în *Duhul eresului* (nom. sing.) — Filosof, publicist și poet american (Ralph Waldo, 1803-1882), în concepția căruia istoria umanității reprezenta „lupta dintre materie și gîndire". 3) „Istoria este păstrătoarea gloriei", nota acest important estetician, istoric literar, filosof și scriitor român (Tuțor, 1897-1964) în *Istoria ideii de geniu* — Personaj mitologic. 4) „Istoria este o luptă veșnică între idei și...", afirma scriitorul spaniol E. Castelar, adăugînd: „Pentru moment înving cele din urmă, dar durată n-au decît ideile" (sing.) — Bice! 5) Nicolae Enescu — Mare orator, filosof, scriitor și om politic roman (Marcus Tullius, 106-48 î.e.n.) care se întreba: „Cine ar putea în adevăr să nu cinstească un trecut ce ne-a fost păstrat și transmis prin dovezile cele mai mărețe?" 6) Codificatorul iudaismului — Gabriela Adam — În cuvă! 7) Vîrf în munții Cumbrian — Zeii protectori ai familiei în mitologia romană. 8) „Istoria este obiectul cel mai interesant al cunoașterii și elementul fundamental al...", scria Tudor Vianu. „Este cult cu adevărat numai omul care știe de unde vine și încotro se îndreaptă" (nom.) — Traian Costescu. 9) Pisc în Scoția. 10) „Ceahlăul" literaturii române (Mihail, 1880-1961), cel care scria: „Nu sînt realități numai clădirile de piatră și peticele de hîrtie. Mitul păstrează eternității flamura sufletului generațiilor. Ceea ce au crezut bătrînii și ceea ce vor crede copiii noștri, desfătați de vis, e un adevăr pe care nu-l va putea înlătura nimeni".

Dicționar: TID, ETNI, ESRA, SCA, LARI, EIGE.

Ovidiu ȘPERLEA
Cercul rebusist „Labirint" Brașov

Soluția careului *Religia la începuturile sale:* ANIMISM — OD — TABU — CORBI — AC — IAHVE — V — SAMANI — GOI — U — OT — STERN — BRAHMA — TI — MIT — AA — MOT — AVIAR — ZADA — NO — P — COYOT — ALTARE — AXE

Soluția jocului din nr. trecut:
p.51 - Penеș Curcanul
(PE-NE-S-CU-R/CA-NUL)

IUNIE 1942

ÎN BUCUREȘTI, ACUM 50 ANI

Cronică măruntă

• Tudor Muşatescu, în Viaţa despre George Vraca, sărbătorit pentru 25 ani de activitate: „Siluetă decupată dintr-o revistă de modă masculină. Dintr-una de bun gust. Eleganţă sobră şi totdeauna contemporană cu vremea ei. Ştie să poarte frumos pălăria şi mai ales fularul. Statura statuară. Figură fină de cardinal XVII-ème siècle. Din cei nobili, intraţi în «ordine» din cauza unei deceptii sentimentale. Privire nostalgică de marinar în concediu. Voce de speaker reuşit prin concurs. Mers de pelican".

• În revista Meşterul Manole, Vintilă Horia notează: „Viaţa generaţiei noastre, tinereţea ei zbuciumată, între chemarea politicului şi focul pur al artei, e o pagină sublimă, poate cea mai înaltă şi mai simfonică dintre paginile scrise în urmă în şirurile oamenilor care nu mai sînt. Am crescut între două lupte uriaşe şi ne-am izolat totuşi de mulţimile fremătătoare pentru a crea din tot ceea ce avem mai bun şi mai frumos în noi eternitatea frumoasă a României".

• „Un talent care se relevă din ce în ce mai frumos este cel al tînărului Marius (sic!) Preda. L-am ascultat într-un cenaclu literar şi i-am citit numele într-un cotidian de dimineaţă [Timpul]. Proza lui Marius [Marin] Preda promite multe lucruri bune. (Viaţa, 5 iunie).

• Nu avem — scrie Viaţa din 3 iunie — un dicţionar al limbii române demn să stea pe masa cărturarului, ca şi pe cea a studentului. Un dicţionar conştiincios, în spiritul larg şi tolerant al limbii vorbite, care să cuprindă toată bogăţia şi originalitatea lexicală a graiului nostru.

• În sesiunea generală a Academiei Române este aleasă conducerea ei pentru anul 1942-1943: I. Simionescu, preşedinte; Al. Lapedatu, secretar general; C. Ra-

În iunie 1942[1] se împlineşte un an de la intrarea României în război, alături de Germania, împotriva Uniunii Sovietice, pentru dezrobirea Basarabiei, Bucovinei de Nord şi a ţinutului Herţei. Un *Te-Deum* la Patriarhie, un concert la Ateneul Român, o şezătoare literară la Teatrul Naţional, o emisiune specială la posturile de radio au aniversat-o.

La încheierea unui an de lupte, pierderile oastei româneşti se cifrează după comunicatele oficiale la 5 998 ofiţeri, 2 633 subofiţeri şi 148 941 trupă. Ostaşii români au luat parte la operaţiile din Basarabia şi Bucovina, pe Nistru şi Bug, pe Nipru şi la Marea de Azov şi la cele de la Kerci, Donet, Sevastopol.

În această lună iunie 1942, Corpul de munte român, în cooperare cu Corpurile 30 şi 42 de armată germane, luptă pentru cucerirea poziţiilor fortificate de la Sevastopol.

Dintre alte evenimente ale războiului consumate în iunie 1942, să mai consemnăm: ca represalii pentru asasinarea Reichsprotektorului Boemiei, Reinhard Heydrich, naziştii declanşează o crîncenă represiune, localitatea Lidice fiind distrusă şi populaţia exterminată (*Magazin istoric*, nr. 10/1990). La Washington, în urma tratativelor sovieto-americane, este semnat la 11 iunie un acord privind principiile ajutorului reciproc în războiul împotriva nazismului, în care sînt reglementate relaţiile economice şi financiare dintre cele două state (*Magazin istoric*, nr. 8/1987). Între 19 şi 25 iunie, în capitala S.U.A. au loc întrevederi între preşedintele Roosevelt şi premierul Churchill, în cursul cărora se definitivează planurile strategice comune pentru 1942-1943. La 27 iunie, la Londra este semnat un acord financiar între Anglia şi U.R.S.S. Pe teatrul de război din Pacific, la 6 iunie, se sfîrşeşte bătălia din atolul Midway, japonezii suferind o grea înfrîngere. S.U.A. şi aliaţii lor preiau iniţiativa strategică (*Magazin istoric*, nr. 7-12/1984).

La porţile Odessei se intitulează cartea maiorului Corneliu Penescu în care sînt relatate unele momente din luptele desfăşurate de trupele române pe acest teatru de operaţii.

„Lectura acestei cărţi, notează C. Panaitescu în ziarul *Viaţa*, scrisă simplu, spontan, te face să treci printr-o gamă întreagă de sentimente, de la zîmbetul amuzat, pentru modul foarte bonom de a povesti unele scene nostime de viaţă, petrecute între două avalanşe de moarte, pînă la dureroase strîngeri de inimă, îmbi-

[1] Pentru a uşura lectura, nu am mai marcat cu puncte de suspensie întreruperile de text la extrasele preluate din ziare şi din celelalte surse. Precizăm, de asemenea, că în redarea acestor extrase am păstrat, cu unele excepţii cerute de normele ortografice actuale, scrierea din original. Conform uzanţelor de atunci, ziarele apăreau antedatate cu o zi. Am păstrat şi noi această datare de epocă.

Populara actriță
Ginger Rogers

Zi de vară
în parcul
Castelului
Peleș

nate", însă, cu un sentiment de mare mîndrie românească, în fața capitolelor în care povestitorul alunecă înaripat în istorisirea unor scene de jertfă istorică pentru păstrarea onoarei naționale".

Din materialul documentar cuprins în paginile cărții, se conturează imaginea de calvar a marii încleștări. Iată cîmpul de bătălie de la Dalnik: „Mai încolo, chesoane din acelea care păstrau taina uciderii omului. Și lîngă ele movile de gloanțe, obuze și grenade, așezate grămezi, să fie omului după voie. Apoi arme, înfipte în pămînt, așchiate, arătau locul unde moartea a prins omul. Și trebuia să te uiți bine la echipament ca să poți ști al cui e: al meu sau al rusului. Pămîntu-i pămînt peste tot.

Din loc în loc, cîte un bocanc și în el mai rămăsese doar o bucățică din ce-a fost odată. Era — ca și bocancul — negru tăciune. Apoi căști, curele, bidoane, măști stăteau împrăștiate ca bostanii rămași după culesul porumbului.

Deși războiul este în plină desfășurare, gîndurile se îndreaptă spre viitoarea pace. „Ideea de pace — scrie Ion Vinea, la 16 iunie în ziarul *Evenimentul zilei* — este singurul semn al unei nevăzute alianțe universale și ea singură, dincolo de oboseala brațelor și a armelor, dincolo de sleirea forțelor, strînge toate neamurile pămîntului la masa împăcării".

Pacea cea mai dreaptă, continuă autorul, „ar fi aceea pe care nimeni n-ar avea nevoie să o scrie, o pace care s-ar înfăptui printr-o nemaipomenită recunoaștere reciprocă, o înțelegere a cărei definiție să concorde cu realizarea practică, o armonie a cărei abstractă noțiune să coincidă cu tălmăcirea concretă. Cine își închipuie că o pace nedreaptă poate să dureze e mai nebun decît acela care crede că un cerc poate îndeplini condițiunile pătratului".

În finalul articolului său, I. Vinea arată: „Prea s-a crezut în epoca ce a precedat-o pe a noastră că toate problemele pot fi dezlegate cu puterea gestului, ca să nu cugetăm, fie măcar o clipă, la puterea pe care, dintre toate viețuitoarele, numai omul o are, de a se ridica deasupra meschinelor sale interese, pentru a străbate cu privirea eliberată orizonturile nobile ale nepieritoarelor sale idealuri. Împrejurările de astăzi ne-au făcut să ne apropiem de aceste idealuri, care pînă mai ieri păreau a fi de domeniul utopiei. Conducătorii de popoare, biruitorii, vorbesc din ce în ce mai stăruitor despre ele".

Presa îl evocă, la 30 ani de la moarte, pe I.L. Caragiale (*Magazin istoric*, nr. 4/1992).

Scriitorul s-a stins din viață în noaptea de 9 spre 10 iunie 1912 la Berlin. A fost înmormîntat provizoriu în cimitirul Schoenenberg. La 19 noiembrie, același an, rămășițele sale pămîntești au

Cronică mărunță

dulescu-Motru, Dim. Gusti și N. Vasilescu-Karpen, vicepreședinți.

• „Adevărata artă — spune Gala Galaction, laureat al premiului național pentru literatură — este aceea care, la ceasurile cele mai grele ale neamului tău și ale inimii tale, se dovedește sublimă ca samariteanul cel milostiv. Știe să toarne vin și untdelemn peste rănile celui ce căzuse între tîlhari".

• Se înființează Asociația culturală româno-spaniolă „Traian", sub președinția lui Ion Lugoșianu, fost ministru; în comitetul de conducere: C. Andrieșescu, Gh. Brătianu, Em. Bucuță, Al. Busuioceanu, G. Enescu, H. Hulubei, I. Jalea, V.I. Popa, L. Rebreanu, J. Steriade, I. Teodoreanu, ș.a.

• Prin înalt Decret Regal, se înființează insigna „invalizilor din războiul pentru reîntregirea neamului" și insigna „Amintirea eroilor căzuți în războiul pentru reîntregirea neamului".

• Floarea de tei — scrie Viața — a ajuns la mare preț, de cînd Consiliul de patronaj a hotărît să-i dea întrebuințarea minunată pentru care a fost creată. Pînă acum, această nestemată a aleelor romantice trăia și se scutura, anonimă, în șanțuri, de unde călătorea spre hrubele canalurilor pe crestele puhoaielor dezlănțuite de ploaie. Mîine aroma ei va înviora privirile încețoșate de durere ale răniților din spitale și le va alina suferințele pricinuite de blestematele beteșuguri. E așa de mare lucru să poți scoate din nepăsare și tăcere foloase de acest preț. Pentru că numai o nepăsare incalificabilă a făcut pînă acum să nu ne putem hotărî a trage toate foloasele din ceea ce Dumnezeu ne-a pus la îndemînă.

De bună seamă că ceea ce a știut face cu floarea de tei Consiliul de patronaj, va face și cu atîtea altele. Pentru că, iertе-ni-se, dar trebuie să fim, din cînd în

IUNIE 1942

Moment din timpul turnării filmului O noapte furtunoasă, **cu Iordănescu Bruno, Al. Giugaru, Marusica Maximilian, Florica Demion și Radu Beligan**

Cronică măruntă

cînd — și cît se poate mai des — îmboldiți".

• Camuflajul — notează Curentul — „trebuie să fie revizuit la fiecare casă. Mai există încă fantezişti cari, locuind la etaje superioare nivelului străzii, își permit să lase aprinse luminile în timp ce-și aerisesc apartamentele. Nu e un pericol, dar e o încurajare la indisciplină și acest lucru trebuie să fie reprimat. Ne aflăm în stare de război și e neconfortant pentru toată suflarea românească să se simtă comandată de oameni care sînt unanim ascultați, fără excepții consimțite sau neconsimțite, de organele de control".

• Profesorul italian **Berardo Sterpani** de la Institutul tehnic regal este inventatorul unui aparat care poate preface o hartă topografică într-o hartă stereoscopică.

• Abia cînd tramvaiele nu vor purta umilitoare inscripții, despre «ecuipatul» care este oprit, despre fumatul care e interzis, cînd cetățeanu nu se va îmbulzi cu coatele la tramvai, la băcan, la percepție, abia atunci vom putea face și noi o invitație la cavalerism. Pînă atunci să fim mulțumiți dacă bucureșteanu va trece, cu notă satisfăcătoare, examenul elementarei politeți cetățenești" (G. Stăncescu Invitație la cavalerism, în Viața, 21 iunie).

• Abuzul negustorilor, scrie ziarele, nu se produce numai cu specularea alimentelor, ci adesea ia forma unui adevărat furt. Așa, mulți cetățeni ni se plîng că, de cîte ori trimit servitoarele cu cartelele la pîine, carne etc. negustorii respectivi, profitînd de ignoranța acestora, detașează din cartele un număr mai mare de bonuri decît este cu drept. Pentru ce fac toate acestea, e bine de înțeles: cu acele bonuri, ei obțin o cotă mai mare de alimente ce urmează apoi a fi speculate la prețuri fantastice în timp ce cetățenii trebuie să se restrîngă.

• Un inventator german a reali-

fost aduse în țară, unde i s-au organizat funeraliile naționale. Iată o relatare a lui Em. Gîrleanu, reprodusă de revista *Vremea* din 7 iunie 1942: „Peronul pustiu; în capătul din sus al gării, în fața comisariatului, un vagon roșu, lung, cu ușa plumbuită, cu inscripția Breslau pe ea, stă singur părăsit de mașina care-l adusese... Un funcționar scurt, gros, tipul funcționarului care-ți dă totdeauna să înțelegi că ți-ar mai putea pune încă o piedică numai să vrea, dă voie să se deschidă ușa vagonului. Doi oameni o sgîlțîie din răsputeri, plumbul se ține tare. Hotărăsc, în sfîrșit, să taie sîrma plumbului, ușa e trasă la o parte și în mijlocul vagonului se deslușește sicriul mare cît un sarcofag, acoperit de florile veștede ale coroanelor — flori de care maestrul nu mai putuse scăpa de data aceasta. Ne descoperim fără să șoptim un cuvînt. În fața fiului marelui scriitor, un preot face o rugăciune scurtă, după care zece oameni de abia pot scoate și purta, pînă la carul funebru, sicriul lui Caragiale... Doi soldați vorbiră la spatele meu: — Cine-i? — Caragiale, scriitor român"

Este înmormîntat la 23 noiembrie, la Bellu.

În iunie 1942, sub regia lui Jean Georgescu, în București, se filmează *O noapte furtunoasă*, film ce avea să devină una dintre creațiile reprezentative ale cinematografiei naționale.

„Eroii lui Caragiale — scrie *Viața* — sînt de aceeași actualitate azi ca în vremea cînd au fost creați — și vor mai fi cine știe cîtă vreme".

La Sibiu, sub auspiciile Universității din Cluj (refugiată în acest oraș) au loc festivități de omagiere a memoriei lui Andrei Șaguna. Participă prof. Mihai Antonescu, vicepreședinte al guvernului, miniștri, alte persoane oficiale, precum și 500 studenți bucureșteni.

În cuvîntarea rostită cu acest prilej, M. Antonescu subliniază: „Ardealul nu este pentru noi un pămînt, un teritoriu, o provincie, Ardealul este istoria națională însăși.

Aici, în inima Ardealului — continuă oratorul —, în Alba Iulia și-a înfipt în istorie misiunea lui de ziditor al unității noastre Mihai Vodă Viteazul, atunci cînd, împlinind un rost european de apărare creștină a civilizației și de unire cu împăratul german împotriva năvălitorilor, a așezat pentru veacuri nu numai unitatea noastră creștină, dar însuși sensul destinului nostru național".

Salutînd prezența studenților bucureșteni în mijlocul colegilor lor ardeleni, prof. Iuliu Hațieganu, rectorul Universității din Cluj, arată: „Acest prilej trebuie să ne dea putere și învățătură ca să pășim hotărît pe drumul marelui nostru ideal național. Ardealul vă primește cu dragoste căci el este pămîntul solidarității și al fraternității. Deși este azi îndurerat, armele lui spirituale sînt gata

Palatul Poștelor (arhitect Alexandru Săvulescu), astăzi Muzeul Național de Istorie

sa sprijinească oricînd pe cele materiale, pentru împlinirea idealului la care zilnic ne gîndim cu toții".

Revista istorică (fondator N. Iorga) publică ce-l de-al XXVII-lea volum al său (pentru anul 1941), închinat în întregime memoriei istoricului asasinat de legionari în noiembrie 1940. Semnează N. Bănescu, D. Berciu, Th. Capidan, J. Carcopino, Tr. Ionescu-Nișcov, Ion I. Nistor, G. Oprescu, Radu Rosetti, I. Simionescu, coleg cu Iorga pe băncile școlii primare (amîndoi fiind botoșăneni), apoi la Școala Normală din Iași, evocă personalitatea savantului. „Nu l-am văzut lenevind, odihnindu-se. La Școala Normală era cu cartea în mînă și la mîncare. Cînd alții hoinăreau pe străzile Iașului, el se înfunda în librăria Kupperman și «sorbea», în înțelesul real prin memoria-i mare, cuprinsul cărților noi, pe care le citea fără să le taie. Stăteam uneori îndărătul scaunului său — cînd Parlamentul funcționa la Ateneu — spre a prinde priveliștea sălii, cu zbuciumul vorbitorilor. Iorga presida, dar totodată și traducea poezii din Leopardi, după cît țin minte că mi-a șoptit. Aceasta nu-l împiedica să intervină din cînd în cînd în restabilirea ordinei. Îi era milă de timpul irosit; îl folosea, căci putea să-l folosească. La Academie, mai notează I. Simionescu, odată nu l-am văzut stînd degeaba. Corecta, consulta cărțile ce i se aduceau de la bibliotecă sau măcar făurea epigrame la adresa colegilor săi.

Iar în încheierea evocării sale, I. Simionescu scrie: „Mai presus de toate în istoricul evoluției noastre, N. Iorga va rămîne farul de orientare pentru munca generațiilor ce ne vor urma. El a indicat calea de urmat în activitatea noastră generală, pentru a da trăinicie și originalitate muncii cheltuite".

Succesorul lui N. Iorga la Academia Română este Gh. I. Brătianu (*Magazin istoric*, nr. 11/1990). Pamfil Șeicaru scrie în *Curentul:* „Alegerea Academiei Române s-a îndreptat spre istoricul Gh. Brătianu, ca un continuator al unei intransigențe, al unei mîndrii, al unei atitudini naționale. Spiritul este același, neclintirea într-o ținută de fanatică afirmare a drepturilor românești. Dacă vehemența protestatară a lui N. Iorga se dezlănțuia la orice atingere a drepturilor nației, energia calmă, constantă, răzbătătoare a lui Gh. Brătianu încearcă să suplinească golul lăsat de predecesor.

Aduce o seriozitate în toate manifestările, un spirit de măsură, cumpănind îndelung fiecare act, știind să-și valideze încrederea cu care este înconjurat. Trăind cu intensitate aceste vremuri, răscolite de forțele transformatoare ale istoriei, Gh. Brătianu rezumă o conștiință românească. ■

Rubrică realizată de: Ioana URSU, Ioan LĂCUSTĂ

Cronică măruntă

zat microfilmarea tipăriturilor. Pe un film de 9 x 12 mm a reprodus 10 000 pagini de carte. „Marele avantaj pe care bibliotecile îl pot avea de pe urma acestei inovații — scrie Curentul **— este că s-ar putea păstra mai bine originalele volumelor de preț, fără ca cititorii să fie lipsiți de posibilitatea cunoașterii lor. În sălile de lectură ei s-ar servi de aceste copii fotografice cu ajutorul aparatelor de mărit, iar al doilea avantaj ar fi că documentele de valoare ar putea fi bine adăpostite în cazurile de război".**

● Un nou premiu **la Academie, în valoare de 200 000 lei, care va fi acordat din veniturile fondului testat de Nicolae Titulescu** (Magazin istoric, **nr. 3, 9/1981), pentru lucrări de drept internațional. Premiul — anunță ziarele — va fi decernat în sesiunea generală a Academiei Române din 1945, pentru o lucrare prezentată în manuscris.**

● Nu înțelegem, **scrie** Evenimentul zilei, **de ce STB-ul percepe un leu în plus la vagoanele liniei 17 pentru distanța dintre cimitirul Bellu și piața Sf. Gheorghe, cînd pe același traseu și pentru aceeași distanță, taxa cu tramvaiul 20 este de cinci lei, adică cu un leu mai puțin.**

● Prof. George Potra **conferențiază la radio, la 5 iunie, în cadrul ciclului** Bucureștii de altădată **despre Tîrgul Moșilor.**

● Tarifele **taximetrelor în Capitală: 20 lei pornirea, pentru primii 250 m; 5 lei pentru fiecare 25 m, parcurși; 300 lei ora de staționare.**

● S-au deschis **străndurile și, ca să fie în notă, scrie** Evenimentul zilei, **au pus prețuri de speculă. La ștrandul Floreasca, de pildă, unde totul vine de la Dumnezeu și unde U.C.B.-ul a făcut odată pentru totdeauna niște investiții probabil de mult acoperite, intrarea se plătește 50 de lei la vestiar și 150 de lei la cabină.**

DIALOG CU CITITORII

VETERANII ȘI ISTORIA

Primim, din partea Filialei județene Iași a Asociației Naționale a Veteranilor de război **următoarea scrisoare, semnată de dl. colonel (r) CONSTANTIN BUCOS, președintele Filialei:**

Cu ocazia aniversării a douăzeci și cinci de ani de existență și a apariției numărului 300, veteranii de război din Iași urează revistei **Magazin istoric** viață cît mai lungă și un conținut cît mai bogat, iar echipei redacționale multă sănătate și putere de muncă.

În Iași, istoria este la ea acasă. De optsprezece ani, noi veteranii de război ne întîlnim lunar la Cercul Militar, unde desfășurăm activități culturale cu accent deosebit pe probleme de istorie. Profesori de la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza", cercetători de la Institutul de Istorie „A.D. Xenopol", arheologi, muzeografi țin conferințe cu subiecte, prioritar, istorice, privind bogatul și frumosul trecut al patriei, al Iașului, al județului, al armatei etc.

În rîndurile noastre sînt veterani care posedă colecțiile complete ale **Magazinului istoric** și pe care le citesc cu mare plăcere, inițiind și pe nepoți în ale istoriei.

Veteranul de război, colonel în retragere, inginerul **Radu Drăgănescu** are o foarte frumoasă colecție cu peste 12 500 de piese: monede și bancnote din peste optzeci de țări de pe cele cinci continente, numeroase ordine și medalii românești și străine, plachete (unele fiind piese rare), brelocuri, insigne și peste o sută flori de mină, pe care le expune la diferite ocazii obținînd mai multe premii.

În rîndul celor peste treisprezece mii de veterani din Iași și din județ, avem profesori de istorie, muzeografi, arheologi etc.

Mulțumim și vă adresăm, la rîndul nostru, urările noastre de bine și multe succese în activitatea dumneavoastră.

PASIUNEA DE LA 13 ANI

Un prieten al revistei noastre, aflat, încă pe băncile școlii, este RUDOLF BUCHMAN, din Rădăuți, care, răspunzînd la prima anchetă Magazin istoric, **ne trimite și alăturata scrisoare:**

Mă numesc Buchman Rudolf și am treisprezece ani. Mic copil fiind, m-au impresionat foarte mult povestirile legate de istoria patriei noastre. Mai tîrziu, în 1987, mi-a căzut în mînă un număr din revista **Magazin istoric**. Nu mai reține ce număr era, dar reține faptul că era ceva în legătură cu Unirea Principatelor. De atunci am început să citesc și să colecționez fiecare număr al acestei reviste.

Anii au trecut și iată-mă în fața colii albe de hîrtie, scriindu-vă. În primul rînd, aș vrea să vă dau unele explicații în legătură cu răspunsul meu la întrebarea 5 din chestionar:

Chiar de cînd am început să studiez istoria, am constatat cu amărăciune că istoria se numără printre disciplinele cele mai disprețuite de elevi (în clasa în care învăț, de exemplu, doar 8 colegi iubesc acest obiect, pe cînd ceilalți...). Privesc și nu înțeleg ce se întîmplă. Oare nu mai este istoria: „cea dintîi carte a unei nații", cum o numea Bălcescu... De aceea cred că revistele de istorie (inclusiv **Magazin istoric**) trebuie să fie mai atractive. De aceea, cred că prin introducerea unor rubrici ca: **Enigme ale istoriei universale, Mari personalități ale istoriei, Concursuri** pe teme de istorie, veți stîrni un interes mai mare din partea cititorilor. Sper să fie așa.

Din cauza faptului că revista **Magazin istoric** a ajuns foarte greu la Rădăuți, nu știu dacă scrisoarea mea va ajunge pînă la 15 februarie la redacție.

Scrisoarea a ajuns în timp optim la redacție. Felicitări, totodată, dragă Rudolf, pentru seriozitatea cu care studiezi istoria.

DOUĂ SUTE DE CĂRȚI

Din Mangalia, dl. GRIGORE GHEORGHE, ne împărtășește, și domnia sa, opiniile pe marginea numerelor de revistă apărute în cei 25 ani de apariție:

Nu am studii, sînt muncitor. Dar dorința nestăvilită de-a cunoaște istoria poporului român, din care fac și eu parte, m-a făcut să citesc mult, din cea mai fragedă copilărie. Fiind un copil sărac și neavînd posibilități de-a urma mai departe, am încercat să mă cultiv singur. Și în toată viața mea, am citit istoria și geografia, fiind amîndouă legate una de alta. Una cu data întîmplării, cealaltă cu localitățile.

Posed în biblioteca mea personală un număr de 296 exemplare din revista **Magazin istoric**, din 293 care au apărut pînă la data la care vă scriu. În plus, mai am peste două sute de volume de cărți de istorie documentară atît a scumpei noastre patrii cît și universală.

Însă pentru mine revista **Magazin istoric** este un tezaur, ca o mană cerească. Prin ea mi-am completat cunoștințele mele sumare cu multe documente, care fără ajutorul dvs. nu aș fi avut ocazia să le citesc.

Am participat deseori la concursul revistei, dar cu strîngere de inimă, cînd vedeam că ni se falsifică istoria poporului, înlocuind-o cu o istorie ce nu ne aparținea. Acum sîntem liberi, putem s-o scriem așa cum a fost ea. La concursuri, am dat multe răspunsuri corecte, lucru care m-a bucurat foarte mult, că am reușit și eu să fac parte printre cei puțini dintre cei mulți.

Fiind în etate și neavînd vederea bună aș dori ca în numerele următoare să fie trecut nr. revistei pe un spațiu mai vizibil. Să scrieți mai mult, memorii din războiul din Est, fiindcă și acolo am avut multe acte de vitejie.

AMINTIREA MUZEOGRAFULUI

D-na MARTHA BITTEL, din Israel, este bucuroasă la aflarea veștii că muzeul din Bacău poartă numele omului de cultură care a fost Iulian Antonescu. Doamna Bittel ne-a trimis cîteva considerații pe care le publicăm: „Cine a fost cu adevărat ultimul urmaș cu sînge albastru al contelui Poniatowski — așa cum îi plăcea lui să-și spună — un nou Cavaler al Tristei Figuri sau Zeul muzeelor?

A trecut prin viață iubit și admirat de cei care l-au cunoscut cu adevărat, privit cu o îngăduință ironică de către cei care nu l-au înțeles și au văzut în el un fel de «bufon al regelui».

Într-adevăr, Iulică Antonescu a fost un personaj care a jucat într-o singură piesă, «O viață de muzeograf» și pe o singură scenă — muzeul. A fost un suflet mare și bun, o inimă caldă, o mare inteligență și un erudit.

Strălucit orator, era ascultat întotdeauna cu simpatie pentru vorbele sale scăpărătoare ca niște jocuri de artificii, pline de vervă și umor, dar și cu teamă de cei care erau ținta sarcasmului lui. Mulți vor fi fost bucuroși că Iulică nu a găsit niciodată răgazul să-și așeze gîndurile pe hîrtie, iar odată cu dispariția lui le-a trecut și teama de a mai fi ținta persiflărilor.

Sfîrșitul l-a fost prematur și nedrept. Cei care ar fi trebuit să-i fie aproape și să-i ocrotească l-au părăsit cu lașitate.

Vestea tristă a dispariției lui Iulică Antonescu am aflat-o tîrziu, printr-o scrisoare primită pe alte meleaguri. Cuprinsă de remușcări, la despărțire, îi făgăduisem să-i scriu, dar nu mi-am respectat promisiunea — am încercat acum să-i readuc pentru o clipă în memoria celor care l-au iubit, iar celor care nu l-au cunoscut am dorit să le spun: «Domnilor, ați pierdut imens!».

DIALOG CU CITITORII

DOINA-DAINA

În completarea articolului Repere româno-lituaniene **(nr. 4/1992), dl. A. DUMITRU, din** București, **ne semnalează articolul** Suflet lituan, **publicat de A.G. Stino în** Gazeta cărților, **din Ploiești, nr. 15-16/1940 și în care se fac referiri și la doina lituaniană, atît de asemănătoare cu doina românească.** „Mulțumită «dainei»— **scrie A.G. Stino** — s-a putut păstra intact armoniosul grai lituan, dintre cele mai vechi ale continentului, iar maiestatea suverană a orizonturilor și pădurilor țării parcă-i anume trasă în slujba armoniei cîntecelor străvechi, care au perpetuat pînă azi farmecul purității primitive a timpurilor.

Popor de plugari, lituanii au iubit viața patriarhală, neprimind războiul decît să se apere, atunci cînd se găseau tulburați în pădurile lor — unde onorau străvechii zei. Dragostea pentru agricultură, îndeletnicire legînd atît de nedespărțit omul cu natura, se vede limpede în poezia populară".

DIRECTORUL EDITURII

Colaboratorul nostru, dl. A. SPIEGLER, din București, **precizează că numele corect al familiei fostului director general al Editurii „Cartea Românească" în perioada interbelică este** Ionnițiu **și nu Ioanițiu, cum a apărut la noi în nr. 2/1992.** În memoriile lui Mircea Ionnițiu **— arată dl. Spiegler** — în curs de apariție la Editura enciclopedică, din București, sub titlul **Amintiri și reflecțiuni,** se găsesc detalii despre Theodosie și Nicolae Ionnițiu. Cunosc aceste detalii, întrucît copilăria și adolescența mi le-am petrecut la fel de mult în casa familiei Ionnițiu, ca și a noastră, fiind prieten cu Mircea, dinainte de clasele primare.

În această calitate, am vorbit despre el la ședința **In memoriam** din 29 iulie 1991 a Academiei româno-americane. În textul prezentat atunci am pomenit și de aceste memorii, al căror manuscris mi l-a arătat Mircea în scurta sa vizită în România, din septembrie 1990.

PREFERINȚELE CITITORILOR

Am publicat, în numărul trecut al revistei, rezultatele primei anchete Magazin istoric **— serie nouă, inițiată în nr. 1/1992.**

Cele 181 răspunsuri primite, după cum am mai precizat, sînt semnificative pentru noi prin faptul că ne relevă, și pe această cale, diversitatea preferințelor cititorilor noștri. Iată cîteva exemple de articole, cu „voturile" primite (nu am mai menționat autorii și numerele de revistă în care au apărut): „Cazul" grupului Lucrețiu Pătrășcanu — **57 da/6 nu;** Istoria în școală — **8 da/9 nu;** Din iadul închisorilor comuniste — **22 da/6 nu;** Secretele crimelor lui Stalin — **19 da/4 nu;** Ultimele zile ale ultimului țar — **14 da/4 nu;** Întîmplări și oameni din serviciul secret — **10 da/3 nu;** Teroare în palatul primăverii — **9 da/12 nu.**

Găsim extrem de încurajatoare o asemenea diversitate de opinii mergînd pînă la puncte de vedere de-a dreptul contrare. Este încă o dovadă a prezenței publicației noastre în evoluția democrată a libertății de expresie din România, urmare nemijlocită a Revoluției din decembrie 1989 și a prăbușirii totalitarismului. Este rațiunea publicării lor.

Să mai menționăm că au mai plăcut copertele de la nr. 1/1992, 9/1990, 10/1990, 10/1991, iar dintre numerele socotite a fi, în ansamblul lor, interesante au fost indicate nr. 1/1990, 12/1990, 10/1990, 8/1991.

În numerele viitoare vom prezenta și alte ecouri ale primei noastre anchete.

DIN SEC. III-IV

MIRCEA NEGRU, student în anul V, Facultatea de istorie, din București, ne semnalează: În vara anului 1988, cu prilejul amenajării unui canal de irigații între rîurile Olt și Arges, pe terasa estică a pîrîului Călmățuiul Mare, în punctul Coanda (cca 2 km nord de com. Stoicănești, jud. Dolj) au fost scoase la lumină o așezare din epoca bronzului, o alta de la sfîrșitul primei vîrste a fierului și două morminte de incinerație de la sfîrșitul sec. III și începutul sec. IV e.n.

Bogatul material arheologic descoperit aduce noi informații despre vechimea locuirii în aceste ținuturi, despre continuitatea populației autohtone.

La acțiunea de recuperare a vestigiilor istorice am colaborat cu profesorul **Gheorghe Vieru** de la Școala generală din Stoicănești.

În imagine: unul dintrre cele două morminte de incinerație din sec. III-IV e.n.

BUNICUL ARHITECT

Primim din partea d-nei MARIA STAVRESCU, din București: Citind revista **Magazin istoric** din luna mai 1991 (sînt o veche cititoare a revistei) am constatat că în articolul **Vatican. Scurtă istorie,** la p. 89, unde este amintită și construirea catedralei „Sf. Iosif" din București, nu este consemnat numele arhitectului Carol Benis (bunicul meu) care a contribuit la ridicarea sfîntului lăcaș. Pentru aceasta, a primit din partea Vaticanului Ordinul „Sf. Grigore". Activitatea bunicului este amintită în **Dicționarul universal al arhitecților,** de Paul Constantin, București, 1986.

Marea mea rugăminte, din suflet, este dacă credeți de cuviință ca într-un articol viitor să apară și această precizare.

Facem cuvenita precizare cu tot respectul pentru bunic și nepoată.

CERERI ȘI OFERTE

TUDOSE ILIE PETRESCU, str. Lt. Paulescu, nr. 18 A, București, **solicită: nr. 2, 4, 6, 11/1990; 1, 4, 6, 9, 11/1991.**

COSTACHE BURLACU, str. Polonă, nr. 21, ap. 6, București, **oferă colecția completă.**

ANGELICA PASCU, str. 1 Mai, nr. 112, Moldova Nouă, jud. Caraș-Severin, **solicită: nr. 7/1990; 5/1991; oferă: nr. 4/1991.**

MARIN CÎRSTEA, com. Merișani, jud. Arges, **solicită: nr. 1-6, 10/1990.**

TIBERIU CHIȘU, str. Alunișului, nr. 1, bl. 12-B, ap. 80, București, **solicită: nr. 1-6/1970; 4/1974; 12/1991; oferă: nr. 11/1969; 3/1973; 10/1974; 7/1975; 7, 10, 12/1976; 7/1977; 10/1979.**

TEODOR TRUȚ, str. G-ral. V. Milea, nr. 55/57, Arad, **solicită: nr. 2, 4, 6, 12/1990.**

GHEORGHE CĂRUNTU, str. Plaiului, nr. 43, Moreni, jud. Dîmbovița, **solicită: nr. 1-5/1979; 1, 3, 11, 12/1980; 1/1983; 3, 7/1985; 2/1986; 12/1989; 1/1990; 12/1991.**

CHELEMEN DAN, str. Prel. Ferentari, nr. 52-60, bl. A, ap. 104, București, **solicită: nr. 1, 5-12/1990; 1-12/1991.**

CORIN CONSTANTIN MIRON, str. Ștefan cel Mare, nr. 45, com. Vama, jud. Suceava, **solicită: nr. 1, 3/1968; 1, 7, 8/1969; 1/1976; 8, 9/1982; 5, 6/1983; 11/1984; 2, 4, 8/1988; 1, 2/1989; oferă: numere disparate din anii 1968-1990.**

AUREL RĂILEANU, str. Cornișa, bl. 17, sc. C, ap. 11, Bacău: **solicită: nr. 10/1988; 1, 2/1989, 2, 3, 6/1990; 11/1991; oferă numere disparate din anii 1975-1988.**

SILVIU GEORGESCU, str. Dr. Taberii, nr. 98, bl. C-2, ap. 80, București, **solicită: nr. 3/1967; 12/1978; 1/1981; 11/1982; 9-11/1983; 1/1986; oferă numere disparate din anii 1967-1991.**

CONSTANTIN BOBOCEA, str. Negoi, nr. 10, ap. 12, Timișoara, **oferă colecția completă.**

CONTENTS (Romanian History) **N. Iorga, V. Cândea, Archbishop Pimen of Suceava** New Saints of the Romanian Orthodoxy: Stephen the Great, Daniil The Hermit • **A. Năstase** March, 1992. Titulescu returns Home • 1945. Bessarabians' Ordeal (II) • **C.C. Giurescu** Moldavian Boroughs between Prut and Dniester (III) • **E. Bădescu, I. Voicu** 1924. I.I.C. Brătianu vizits Bessarabia • **G. Sebestyén** Oradea in the XVIth Century • **C. Troncotă** 1940-1945. Glimpses from the Special Intelligence Service History (Eugen Cristescu) • **D. Berindei** The Romanians and Freemasonry • **G.T. Kirileanu** 1919. Librarian in the Royal Palace • **P. Rotariu** Moments in the Banat History (XIXth Century; II) • **A. Brudariu, C.V. Scrob** Testimonies from the Dictatorship Epoch • **I. Schipor** Romanian Heroes Banner Day • **E. Mezincescu** Echoes to the Pătrășcanu Group „Case" • **M. Ştefan** 1900. The Hallier Affair (II) • **D. Haralamb** Elena Lupescu's (Mistress of King Carol II) Intelligence Service • In Bucharest, 50 Years Ago

SOMMAIRE (Histoire roumaine) **N. Iorga, V. Cândea, L'archevêque Pimen de Suceava** Nouveaux saints dans l'histoire de l'Eglise orthodoxe roumaine: Etienne le Grand, Daniil l'ermite • **A. Năstase** Mars 1992. Titulescu revient chezlui • 1945. Le calvaire de la Bessarabie (II) • **C.C. Giurescu** Bourgades, villes et forteresses entre Pruth et Dniestr (III) • **E. Bădescu, I. Voicu** 1924. I.I.C. Brătianu visite la Bessarabie • **G. Sebestyén** Oradea au XVI siècle • **C. Troncotă** 1940-1945. Pages de l'histoire du Service Special des Renseignements (Eugen Cristescu) • **D. Berindei** Les Roumains et la francmaçonnerie • **G.T. Kirileanu** 1919. Bibliothécaire au Palai Royal • **P. Rotariu** Moments d'histoire du Banat au XIX s. (II) • **A. Brudariu, C.V. Scrob** Témoignages de la dictature • **I. Schipor** Le jour des héros de Roumanie • **E. Mezincescu** Echos du „cas" Pătrășcanu • **M. Ştefan** 1900. L'affaire Hallier (II) • **D. Haralamb** Le service des renseignements d'Elena Lupescu (la maîtresse du Roi Carol II) • A Bucarest, il y a 50 ans

Содержание (Румынская история) **Н. Йорга, В. Кынди, Архиепископ Пимен Сучавы** Новые мученики в истории румынской православной церкви: Штефан Великий, Даниил-отшельник • **А. Нэстасе** Март 1992. Титулеску возвращается домой • 1945. Бессарабия — в годы хождения по мукам (II) • **К.К. Джуреску** Ярмарки, города и крепости между Прутом и Днестром (III) • **Е. Бэдеску, И. Войку** 1924. И.И.К. Брэтиану посещает Бессарабию • **Г. Себештьен** Оради в XVI в. • **К. Тронкотэ** 1940 - 1945. Из истории Спецслужбы (Еуджен Кристеску) • **Д. Беринде**й Румыны и франкмасонство • **Г.Т. Кирилляну** 1919. Библиотекарь в королевском дворце • **П. Ротарю** Страницы жизни Баната в XIX в (II) • **А. Брударю, К.В. Скроб** Свидетельства периода диктатуры • **И. Скипор** День героев Румынии • **Е. Мезинческу** Отзвуки „дела" Пэтрэшкану • **М. Штефан** 1900. Дело Аллие (II) • **Д. Хараламб** Спецслужба Элены Лупеску (любовницы короля Карола II) • В Бухаресте, 50 лет назад

INHALT (Rumänische Geschichte) **N. Iorga, V. Cândea, Pimen Suceavas Erzbischof** Neue Heilige der rumänischen Orthodoxen Kirche: Stefan der Grosse, Einsiedler Daniil • **A. Năstase** März 1992. Titulescus Wiederkehr • 1945. Bassarabien — zur Zeit des Leidenswegs (II) • **C.C. Giurescu** Dörfer, Stadte und Festungen zwischen Prut und Dniester (III) • **E. Bădescu, I. Voicu** 1924. I.I.C. Brătianu besucht Bessarabien • **G. Sebestyén** Oradea im XVI Jahrhundert • **C. Troncotă** 1940-1945. Aus der Geschichte des Auskunft Sonderamtes (Eugen Cristescu) • **D. Berindei** Die Rumänen und die Freimaurerei • **G.T. Kirileanu** 1919. Bibliothekar im Konigliche Palast • **P. Rotariu** Szenen aus den Banaterleben (XIX Jahrhundert — II) • **A. Brudariu, C.V. Scrob** Zeugenaussagen aus der Diktatur-Zeit • **I. Schipor** Rumäniens Heldentag • **E. Mezincescu** Widerhalle zum Patrașcanu „Fall" • **M. Ştefan** 1900. Die Hallier Affäre (II) • **D. Haralamb** Das Geheimes Amt der Elena Lupescu (die Geliebte Konigs Carol II) • Im Bukarest, vor 50 Jahre

SUMARIO (Historia rumana) **N. Iorga, V. Cândea, Arzobispo Pimen de Suceava** Nuevos santos en la historia de la Iglesia Ortodoja rumana: Esteban el Grande, Daniil el ermitaño • **A. Năstase** Marzo de 1992. Titulescu vuelve acasa • 1945. Basarabia — de la época del calvario (II) • **C.C. Giurescu** Pueblos, ciudades y fortalezas situadas entre Prut y Nistru (III) • **E. Bădescu, I. Voicu** 1924. I.I.C. Brătianu visita Basarabia • **G. Sebestyén** Oradea en el s. XVI • **C. Troncotă** 1940-1945. De la historia del Servicio Especial de informaciones (Eugen Cristescu) • **D. Berindei** Los rumanos y la francmasonería • **G.T. Kirileanu** 1919. Bibliotecario en el Palacio Real • **P. Rotariu** Páginas de vida en el Banato del s. XIX (II) • **A. Brudariu, C.V. Scrob** Testimonios de los años de la dictadura • **I. Schipor** El Día de los Héroes de Rumania • **E. Mezincescu** Ecos al „caso" Pătrășcanu • **M. Ştefan** 1900. El problema Hallier (II) • **D. Haralamb** El servicio de informaciones de Elena Lupescu (la amante del rey Carol II) • En Bucarest, hace 50 años

magazin istoric

Apare lunar, se găseşte de vinzare la chioşcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile P.T.T.R., factorii poştali şi difuzorii din intreprinderi, instituţii, şcoli etc., de la oraşe şi de la sate.

ABONNEMENTS: RODIPET S.A., P.O. BOX 33-57, Piaţa Presei Libere, nr. 1, Sectorul 1, Bucureşti, telex: 11995, 11034, fax: 40.0.17.40.40
Abonamentul pe un an — 75 dolari U.S.A.

Tiparul executat la R.A.I. — Imprimeria „Coresi" — Bucureşti

ISSN 0541-88IX **Lei 80**

magazin istoric

Zugravu S.
Bălcescu 33/38